

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Казахский национальный педагогический университет имени Абая
Kazakh national pedagogical university after Abai

ХАБАРШЫ

ВЕСТНИК

BULLETIN

«Әлеуметтану және саяси ғылымдар» сериясы
Серия «Социологические и политические науки»
Series of «Sociological and Political sciences»
№2(66)

Алматы, 2019

САЯСИ ҒЫЛЫМДАР ПРОБЛЕМАЛАРЫ
ПРОБЛЕМЫ ПОЛИТИЧЕСКОЙ НАУКИ
PROBLEMS OF POLITICAL SCIENCE

- Шеръязданова Г.Р.** Формирование индикаторов качества государственных услуг в Казахстане..... 7
- Шеръязданова Г.Р.** Қазақстандағы мемлекеттік қызметтер сапасының көрсеткіштерін қалыптастыру.....
- Sheryazdanova G.R.** Formation of indicators of the quality of civil services in Kazakhstan.....
- Қурманғали А.К., Рахимова Г.Б.** Роль политических институтов в формировании имиджа государства.....
- Құрманғали А.Қ., Рахимова Г.Б.** Мемлекеттің саяси бейнесін қалыптастырудағы саяси институттардың рөлі..... 12
- Kurmangali A.K., Rakhimova G.B.** The role of political institutes in the formation of the image of the state.....
- Сейсен Н.Б., Абхари Айман Шаукат Фарис** Көпұлтты қазақстандық қоғамды біріктіру мәселелері.....
- Seisen N.B., Abhari Ayma n Shaukat Faris.** Problems of consolidation of multinational Kazakhstan society..... 15
- Сейсен Н.Б., Абхари Айман Шаукат Фарис** Проблемы консолидации многонационального казахстанского общества.....
- Мамырбеков Н.Е.** Сайлау және әлеуметтік желілердің рөлі
- Mamirbekov N.E.** Elections and the role of social networks..... 20
- Мамырбеков Н.Е.** Выборы и роль социальных сетей.....
- Абсаттаров Г.Р.** Проблема перерастания правовой культуры в правила гражданского общества.....
- Абсаттаров Г.Р.** Құқықтық мәдениеттің азаматтық қоғамның ережелеріне айналдыру проблемасы..... 25
- Absattarov G.R.** The problem of transformation of legal culture into rules of civil society.....
- Каппасова Г.М.** Специфические особенности современной миграции в Казахстане.....
- Қаппасова Г.М.** Қазақстандағы заманауи миграцияның негізгі ерекшеліктері..... 29
- Kappasova G.M.** Specific features of contemporary migration in Kazakhstan.....
- Свинарчук А.И., Сағындыкова Ж.О.** Основные факторы формирования межэтнического согласия среди молодежи....
- Свинарчук А.И., Сағындыкова Ж.О.** Жастар арасындағы этникааралық келісімді қалыптастырудың негізгі факторлары..... 34
- Svinarchuk A.I., Sagyndykova Zh.O.** Main factors of formation of interethnic consolidation among the youth.....
- Акпаева Э.Р., Досжанова А.И.** Политическо-ценностное содержание политики межнационального согласия в Республике Казахстан.....
- Акпаева Э.Р., Досжанова А.И.** Қазақстан Республикасында этносаралық келісімнің саясатының саяси-құндылығының мазмұны..... 39
- Akraeva E.R., Doszhanova A.I.** The political and value

педагогический университет
имени Абая

ВЕСТНИК

Серия «Социологические и
политические науки»
№2(66), 2019

Выходит с 2001 года.
Периодичность – 4 номера в год

Главный редактор:
член-корр. НАН РК, д.филос.н., проф.
Абсаттаров Р.Б.

Зам. главного редактора:
Насимова Г.О. – д.полит.н., проф.

Редакционная коллегия:
Шаукенова З.К. – член-корр. НАН РК,
д.с.н., проф.,
Абдирайымова Г.С. – д.с.н., проф.,
Жаназарова З.Ж. – д.с.н., проф.,
Лим Че Ван – д. PhD, проф.
(Южная Корея),
Нарбут Н.П. – д.с.н., проф. (Россия),
Рау И.А. – д.филос.н., проф. (Германия),
Калдыбаева Т.Ж. – д.с.н., проф.,
Решетников С.В. – д.п.н., проф.
(Белоруссия),
Лоранс Тен – д. PhD, проф. (Франция),
Шалтыков А.И. – д.полит.н., проф.,
Харьковченко Е.А. – д.филос.н., проф.
(Украина),
Медведев Н.П. – д.полит.н., проф.,
(Россия),
Торогелдиева Б.М. – д.п.н., профессор
(Кыргызстан)
Мукажанова А.Ж. – д.полит.н., доцент,
Сейсен Н.Б. – д.полит.н., доцент,
(ответ. секретарь)

© **Казахский национальный
педагогический университет
имени Абая, 2019**

Зарегистрировано в Министерстве
культуры и информации Республики
Казахстан 8 мая 2009 г. №10107-Ж

Подписано в печать 26.08.2019.
Формат 60x84 1/8. Объем 27 уч.-изд.л.
Тираж 300 экз. Заказ 762.

050010, г. Алматы,
пр. Достык, 13. КазНПУ им. Абая

Издательство «Ұлағат» Казахского
национального педагогического
университета имени Абая

**Kazakh national pedagogical
university after Abai**

content of the policy of interethnic harmony in the Republic of
Kazakhstan.....

Шубаева У.К. Жастардың саяси құндылықтары..... 43
Shubayeva U.K. Political values of youth.....
Шубаева У.К. Политические ценности молодежи.....

**ӘЛЕУМЕТТАНУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ
АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ СОЦИОЛОГИИ
TOPICAL ISSUES OF SOCIOLOGY**

Абдикерова Г.О., Дүйсенова С.М., Омарова А.Т. Роль
университетского образования в формировании компетент-
ных специалистов..... 48
Абдикерова Г.О., Дүйсенова С.М., Омарова А.Т. Білікті
мамандардың қалыптасуындағы университеттік білімнің
рөлі.....
Abdikeroval G.O., Duissenova S.M., Omarova A.T. The role
of university education in the formation of competent specialists

Лукпанов А.А. Теоретико-методологические подходы к
изучению социальной стратификации на предприятиях
нефтяной и газовой промышленности..... 55
Лукпанов А.А. Мұнай және газ өнеркәсібі мекемелеріндегі
элеуметтік қабаттарды зерттеудің теориялық-әдіснамалық
қырлары.....
Lukpanov A.A. Theoretical and methodological approaches to
the study of social stratification in the oil and gas industry.....

Елеусизова С.К., Удербасева Л.Д. Репрезентативная куль-
тура как предмет социологии культуры..... 61
Елеусизова С.К., Удербасева Л.Д. Репрезентативтік
мәдениет элеуметтанудың пәні.....
Yeleussizova S.K., Uderbayeva L.D. Representative culture as
a subject of sociology of culture.....

Иманбекова Б.И., Нурғалиева А. Басқару элеуметтануы-
ның ерекшеліктері..... 65
Imanbekova B.I., Nurgalieva A. Features of socialization of
management.....
Иманбекова Б.И., Нурғалиева А. Особенности
социализации управления.....

Смағамбет Б.Ж., Тлеспаева А.А. Ғылымдағы элеуметтік
жады мәселесі..... 69
Smagambet B.Zh., Tlespayeva A.A. The problem of social
memory in science.....
Смағамбет Б.Ж., Тлеспаева А.А. Проблема социальной
памяти в науке.....

Абсаттаров Г.Р., Жумагулов М.О. Роль интернета в
процессе формирования правовой культуры молодежи..... 76
Absattarov G.R., Zhumagulov M.O. The role of the internet
in the process of formation of legal culture of youth.....
Абсаттаров Г.Р., Жумагулов М.О. Жастардың құқықтық
мәдениетін қалыптастыру үдерісіндегі интернеттің рөлі.....

BULLETIN

Series of «Sociological and
Political sciences»
№2(66), 2019

Periodicity – 4 numbers in a year
Publishing from 2001

Editor-in-Chief:
*member-correspondent of NSA of RK,
doctor of philosophical science, professor*
R.B. Absattarov

Deputy Editor:
G.O. Nasimova – *doctor of political science,
professor*

Editorial Board:

Z.K. Shaukenova – *member-correspondent of
NSA of RK, doctor of sociological science,
professor,*

G.S. Abdirayimova – *doctor of sociological
science, professor,*

Z.Zh. Zhanazarova – *doctor of sociological
science, professor,*

T.Zh. Kaldybaeva – *doctor of sociological
science, professor,*

A.I. Shaltykov – *doctor of political science,
professor,*

Lim Chae Wan – *doctor of political science,
professor (South Korea),*

N.P. Narbut – *doctor of sociological science,
professor (Russia),*

I.A. Rau – *doctor of philosophical science,
professor (Germany),*

S.V. Reshetnikov – *doctor of political science,
professor (Belarus),*

Lourans Ten – *doctor of sociological science,
professor (France),*

Ye.A. Kharkovshchenko – *doctor
of philosophical science, professor (Ukraine),*

N.P. Medvedev – *doctor of political science,
professor, (Russia),*

B.M. Toregaldieva – *doctor of political science,
professor (Kyrgyzstan)*

A.Zh. Mukazhanova – *doctor of political science,
associate professor,*

N.B. Seisen – *doctor of political sciences,
associate professor, (executive Secretary)*

© **Kazakh national pedagogical
university after Abai, 2019**

The journal is registered by the
Ministry of Culture and Information RK
8 May 2009. N10107 – Ж

Signed to print 26.08.2019. Format 60x84 1/8.
Volume – 27 publ.literature. Edition 300 num.
Order 762.

050010, Almaty, Dostyk ave., 13.
KazNPU after Abai

Publishing house «Ulagat» Kazakh National
Pedagogical University after Abai

ҚАЗАҚСТАН ЖӘНЕ ШЕТЕЛ ҒАЛЫМДАРЫНЫҢ
ОРТАҚ ҒЫЛЫМИ ЗЕРТТЕУЛЕРІ
СОВМЕСТНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ УЧЕНЫХ
КАЗАХСТАНА И ЗАРУБЕЖЬЯ
JOINT RESEARCHES OF SCIENTISTS
OF KAZAKHSTAN AND ABROAD

Абсаттаров Р.Б., Рау И.А. О немецкой общеобразо-
вательной и высшей школе: социо-системный анализ.....
Әбсаттаров Р.Б., Рау И.А. Неміс жалпы білім беретін және 82
жоғары мектебі туралы: социо-жүйелік талдау.....
Absattarov R.B., Rau I.A. About german educational and
higher schools: socio-system analysis.....

ШЕТЕЛ ҒАЛЫМДАРЫНЫҢ МІНБЕСІ
ТРИБУНА ЗАРУБЕЖНЫХ УЧЕНЫХ
TRIBUNE OF FOREIGN SCIENTISTS

Ожукеева Т.О., Иманкулова Н.Р. Стратегия адаптации к
будущим переменам и модернизация общественного созна-
ния молодежи КР.....

Ожукеева Т.О., Иманкулова Н.Р. Болашақ өзгерістерге
бейімделу стратегиясы және Қырғыз Республикасының 91
жастарының қоғамдық санасын жаңғырту.....
Ojukееva T.O., Imankulova N.R. Strategy of adaptation to
future changes and modernization of public consciousness of
youth of the Kyrgyz Republic.....

Торогельдиева Б.М. Трансформация политической куль-
туры Кыргызстана в условиях демократизации общества.....

Торогельдиева Б.М. Қоғамды демократияландыру 95
жағдайындағы Қырғызстанның саяси мәдениетін
трансформациялау.....
Torogeldieva B.M. Transformation of political culture of
Kyrgyzstan in the conditions of democratization of society.....

ЖАС ҒАЛЫМДАР МІНБЕСІ
ТРИБУНА МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ
TRIBUNE OF YOUNG SCIENTIST

Almaz M.A. Problems and perspectives of integration in
strengthening the security of the Central Asia.....

Алмаз М.А. Орталық Азияның қауіпсіздігін нығайту жо-
лындағы интеграцияның проблемалары мен келешегі..... 99

Алмаз М.А. Проблемы и перспективы интеграции в
укреплении безопасности Центральной Азии.....

Болысбек М.Ә., Бюлегенова Б.Б. Сайлау кампания-
ларының стратегиясы мен тактикасы.....

Bolysbek M.A., Bulegenova B.B. Strategy and tactics of 103
election campaigns.....

Болысбек М.Ә., Бюлегенова Б.Б. Стратегия и тактика в
избирательных кампаниях.....

Нуров М.М., Әліқұл Б.Б. Қоғамның әлеуметтік-мәдени
көрсеткіші ретінде телебағдарламалардың бұқаралық мәде-
ниетте алатын орны.....

Nurov M.M., Aliqul B.B. Role of TV programs in mass culture 108
as measurement of a sociocultural condition of society.....

Нуров М.М., Әліқұл Б.Б. Роль телепрограмм в массовой
культуре как измерение социокультурного состояния

общества.....	
Нұралина Б.А., Жалмағанбетова А.С. Саяси жанжалдарды шешудегі келіссөздер процесінің ерекшеліктері.....	
Nuralina B.A., Zhalmaganbetova A.S. Peculiarities of the negotiation process in the decision of political conflicts.....	113
Нұралина Б.А., Жалмағанбетова А.С. Особенности переговорного процесса в решении политических конфликтов.....	
Макимбаева Ж.М. Сакралдықтың әлеуметтанулық негізі...	
Makimbayeva Zh.M. Sociological analysis of the sacred.....	119
Макимбаева Ж.М. Социологический анализ сакрального...	
Иманбаева С. Қазақ қоғамындағы отбасының ерекшеліктері мен маңызы.....	
Imanbaeva S. Features and importance of family in Kazakh society.....	124
Иманбаева С. Особенности и значение семьи в казахском обществе.....	
Набиев В.Г. Актуальные вопросы культуры национального меньшинства.....	
Набиев В.Г. Аз ұлттың мәдениетінің өзекті мәселелері.....	130
Nabiyev V.G. Current issues of culture of national minorities....	
Рахманова Г.Б., Едилбаева М. Принцип неделимости безопасности во внешней и внутренней политике Казахстана.....	
Рахманова Г.Б., Едилбаева М. Қазақстанның сыртқы және ішкі саясаттағы қауіпсіздіктің бөлінбеу қағидасы.....	133
Rakhmanova G.B., Edilbayeva M. Principle of integrity of security in foreign and internal policy of Kazakhstan.....	
Тауенов Қ.Е. Қарттар мен мүгедектердің медициналық-әлеуметтік көмек көрсету ұйымдарында әлеуметтік бейімделуінің мәні мен мазмұны.....	
Tauenov K.E. The subject and content of social adaptation of the elderly and disabled in the organizations of medical and social care.....	137
Тауенов Қ.Е. Предмет и содержание социальной адаптации престарелых и инвалидов в организациях медико-социальной помощи.....	
Токтахунов Б.Н. Социально-просветительское течение общественной мысли уйгуров Раннего Средневековья.....	
Токтахунов Б.Н. Ерте ортағасырлық ұйғырлардың қоғамдық ойының әлеуметтік-ағартушылық ағымы.....	142
Tokhtakhunov B.N. Social education for social thought of the uighurs in the early middle ages.....	
Муханова Г.Б. Зарубежные авторы о патриотизме в XX веке.....	
Муханова Г.Б. XX ғасырдағы патриотизм туралы шетелдік авторлар.....	148
Mukhanova G.B. Foreign authors about patriotism in the twentieth century.....	
Насимов М.Ө. Саяси ғылымдардағы қоғамдық сана түсініктері.....	
Nassimov M.O. Concepts of public consciousness in political science.....	153

Насимов М.О. Понятие общественного сознания в политической науке.....	
Жумагулов М.О. Особенности формирования правовых ценностей студенческой молодежи в Республике Казахстан.	159
Жұмағұлов М.О. Қазақстан Республикасындағы студент жастардың құқықтық құндылықтарын қалыптастыру ерекшеліктері.....	
Zhumagulov M.O. Features of the formation of the legal values of student youth in the Republic of Kazakhstan.....	
Саурбаева Р. Әдет-ғұрып пен салт-дәстүрді әлеуметтанулық тұрғыдан зерттеудің теориялық-әдіснамалық алғышарттары.....	
Saurbaeva R. Sociological aspects of theoretical and methodological pre-conditions research of tradition and customs.....	164
Саурбаева Р. Социологические аспекты теоретико-методологических предпосылок в исследования традиции и обычаев.....	
Шұқыжанова А.Н., Өсімбаева И.С. Өзбекстан Республикасының Сох анклавы маңайындағы трансшекаралық қақтығыстар.....	
Shukyzyhanova A.N., Osimbayeva I.S. Transboundary conflicts in the Sokh enclave area of the Republic of Uzbekistan.....	168
Шукыжанова А.Н., Осимбаева И.С. Трансграничные конфликты в районе Сохского анклава Узбекиской Республики.....	
Байгазиева Г.Ж., Оналбаева Л.Б. Социологическая статистика заболеваемости и летальности как фактор обеспечения качества перинатальной помощи.....	
Байгазиева Г.Ж., Оналбаева Л.Б. Перинаталдық көмектің сапасын қамтамасыз ету факторы ретінде сырқаттанушылық пен өлім-жітім әлеуметтік статистикасы.	175
Vaygaziyeva G.Zh., Onalbayeva L.B. Sociological incidence statistics and mortality as a factor in ensuring the quality of perinatal care.....	
Мамырбеков Н.Е. Жаһандану жағдайындағы әлеуметтік желілер – саяси құрал ретінде.....	
Mamirbekov N.E. Social networks – as a political tool in the context of globalization.....	179
Мамырбеков Н.Е. Социальная сеть – как политический инструмент в условиях глобализации.....	

**ОҚЫТУШЫЛАРҒА КӨМЕК
В ПОМОЩЬ ПРЕПОДАВАТЕЛЮ
FOR THE AID TO THE TEACHER**

Сейсен Н.Б., Токтахунов Б.Н. Мироззрения уйгурских мыслителей и поэтов в борьбе за свободу и независимость...	
Сейсен Н.Б., Токтахунов Б.Н. Бостандық пен тәуелсіздік үшін күресте ұйғыр ойшылдары мен ақындарының дүниетанымы.....	185
Seisen N.B., Tokhtakhunov B.N. Worldview of Uighur thinkers and poets in the struggle for freedom and independence.....	
Айдарбеков З.С., Абылкасымова М. Система мотивации труда государственных гражданских служащих: основные аспекты проблемы и пути их решения.....	
Айдарбеков З.С., Әбілқасымова М. Мемлекеттік	

азаматтық қызметшілердің еңбегін ынталандыру жүйесі: проблеманың негізгі аспектілері және оларды шешу жолдары.....	192
Aidarbekov Z.S., Abylkasymova M. The system of motivation of government employees: the main aspects of the problem ways to solve them.....	
Толеубекова Б.Х., Сайлибаева Ж.Ю., Тыныбекова З. Историко-культурные предпосылки формирования современной политики Республики Казахстан в сфере высшего образования.....	
Toleubekova B.Kh., Salibaeva Zh.Y., Tynybekova Z. Historical and cultural preconditions of formation of a modern policy of the Republic of Kazakhstan in the sphere of higher education.....	195
Толеубекова Б.Х., Сайлибаева Ж.Ю., Тыныбекова З. Жоғары білім саласындағы Қазақстан Республикасының заманауи саясатының қалыптасуының тарихи-мәдени алғышарттары.....	
Сейсен Н.Б. Салық саясаты – әлеуметтік қорғауың негізгі кепілі.....	
Seisen N.B. Tax policy – the main guarantor of social protection.....	203
Сейсен Н.Б. Налоговая политика-основной гарант социальной защиты.....	

**МЕРЕЙТОЙ
ЮБИЛЕЙ
ANNIVERSARY**

Құсайынов А. Қаламы қарымды, талғамы терең, тәлімі мол қайраткер-журналист.....	208
--	-----

¹Білім және ғылым саласындағы қадағалау және аттестаттау Комитеті (БФСҚАК) 2003 жылғы 26 маусымдағы №433-3 ж.бұйрығының негізінде Абай атындағы ҚазҰПУ-дың «Хабаршы» журналы «Әлеуметтану және саяси ғылымдар» сериясын саяси және әлеуметтанулық ғылымдар бойынша (23.00.00; 22.00.00 мамандықтары) диссертациялардың негізгі ғылыми нәтижелерін жариялайтын басылымдар тізбесіне енгізілгені туралы хабарлайды.

²На основании приказа Комитета по надзору и аттестации в сфере образования и науки (КНАСОН) №433-3 ж. от 26 июня 2003 г. Вестник КазНПУ имени Абая, серия «Социологические и политические науки» внесен в перечень изданий для публикации основных научных результатов диссертаций по политическим и социологическим наукам (специальность 23.00.00; 22.00.00).

САЯСИ ҒЫЛЫМДАР ПРОБЛЕМАЛАРЫ ПРОБЛЕМЫ ПОЛИТИЧЕСКОЙ НАУКИ PROBLEMS OF POLITICAL SCIENCE

УДК 354
МРНТИ 11.15.45.

Шерьязданова Г.Р.¹

¹к.полит.наук., и.о. профессора кафедры философии
Казахского Агротехнического университета им. С.Сейфуллина

ФОРМИРОВАНИЕ ИНДИКАТОРОВ КАЧЕСТВА ГОСУДАРСТВЕННЫХ УСЛУГ В КАЗАХСТАНЕ

Аннотация

Целью статьи является рассмотрение вопросов формирования индикаторов эффективности государственных услуг в Казахстане. Оценка эффективности государственных услуг является важным показателем уровня профессиональности государственной службы, эффективности государственного управления, в котором отражаются многие важные показатели социально-экономического развития страны в целом. Измерение качества государственных услуг напрямую отражает открытость, профессиональность, эффективность, мобильность, рациональность, подотчетность и демократичность государственного управления в 21 веке. В мировом научном дискурсе эффективное государственное управление отражается понятием «good governance», которое, во-многом, можно измерить посредством качества оказываемых государством услуг. Измерение качества государственных услуг является весьма сложным и трудоемким процессом. В статье рассматриваются методы формирования индексов измерения государственных услуг на основе мирового опыта.

Ключевые слова: индикаторы государственных услуг, качество жизни, эффективность государственной службы, конкурентоспособность, открытость, целостность.

Г.Р. Шериязданова¹

¹с.ғ.к., Философия кафедрасының доценті, профессор м.а.,
С.Сейфуллин атындағы Қазақ Агротехникалық университеті

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТТЕР САПАСЫНЫҢ КӨРСЕТКІШТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аңдатпа

Мақаланың мақсаты Қазақстандағы мемлекеттік қызмет тиімділігінің көрсеткіштерін қалыптастыру. Мемлекеттік қызметтердің тиімділігін бағалау мемлекеттік қызметтің кәсібилігі деңгейінің маңызды көрсеткіші болып табылады, ол мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық дамуының көптеген көрсеткіштерін көрсететін мемлекеттік басқарудың тиімділігі болып табылады. Мемлекеттік қызметтердің сапасын бағалау ХХІ ғасырда ашықтықты, кәсіпқойлықты, тиімділікті, ұтқырлықты, ұтымдылықты, есеп беруді және демократиялық басқаруды тікелей көрсетеді. Жаһандық ғылыми дискурста тиімді мемлекеттік басқару «мемлекеттік басқарудың» тұжырымдамасында көрініс табады, ол көптеген жағынан мемлекеттің ұсынатын қызметтерінің сапа сымен өлшенеді. Мемлекеттік қызметтердің сапасын өлшеу өте күрделі процесс болып табылады. Мақалада халықаралық тәжірибе негізінде мемлекеттік қызметтерді өлшеу көрсеткіштерінің қалыптасу әдістері талқыланды.

Түйін сөздер: мемлекеттік қызметтердің көрсеткіштері, өмір сапасы, мемлекеттік қызметтің тиімділігі, бәсекеге қабілеттілік, ашықтық, тұтастық.

Sheryazdanova G.R.¹

¹PhD, associative professor, Philosophy Department
of S.Seifullin Kazakh Agricultural university

FORMATION OF INDICATORS OF THE QUALITY OF CIVIL SERVICES IN KAZAKHSTAN

Abstract

The purpose of the article consists of consideration of the formation of indicators of the effectiveness of public services in Kazakhstan. Evaluation of the effectiveness of public services is an important indicator of the level of professionalism of the public service, the efficiency of public administration, which reflects many indicators of the socio-economic development of the country as a whole. Measuring the quality of public services directly reflects openness, professionalism, efficiency, mobility, rationality, accountability and democratic government in the 21st century. In the global scientific discourse, effective public administration is reflected in the concept of “good governance”, which, in many respects, can be measured by the quality of the services provided by the state. Measuring the quality of public services is a very complicated and time-consuming process. The article discusses the methods of forming indexes of measuring public services based on international experience.

Keywords: indicators of public services, quality of life, efficiency of public service, competitiveness, openness, integrity.

Введение.

Тема совершенствования государственной службы в Казахстане посвящена актуальной задаче модернизации государственного управления в контексте реализации первого направления плана нации «100 шагов на пути реализации 5 институциональных реформ» – Формирование современного, профессионального и автономного государственного аппарата, обеспечивающего качественную реализацию экономических программ и предоставление качественных государственных услуг. Задачами нашего исследования являются: рассмотрение реестра государственных услуг в расширенном понимании, изучение видов индикаторов государственных услуг, ознакомление с мировой практикой оценивания качества государственной службы согласно международному индексу InCiSE; определение индикаторов эффективности оказания государственных услуг в Казахстане; определение задач в деле повышения качества государственных услуг в Казахстане и путей их решения.

Классификация государственных услуг.

В целом, под государственной услугой понимается деятельность государственных органов власти, направленной на удовлетворение индивидуальных запросов физических и юридических лиц в административной, социальной, экономической и других общественно значимых сферах. Для определения качества оказания государственной услуги существует стандарт государственной услуги – нормативный правовой акт, устанавливающий требования к оказанию государственной услуги, включающий характеристики процесса, формы, содержание и результат оказания государственной услуги. Государственные услуги определяют качество государственной службы и государственного управления. Существует 2 основных типа государственных услуг: Это услуги, осуществляемые по обращению граждан и государственные услуги, осуществляемые без обращения граждан. К первому типу услуг относят административные и социальные услуги. Ко второму типу услуг относят услуги, осуществляемые без обращения граждан и определяющие качество государственного управления в целом. *Административные услуги* осуществляются по обращению граждан. К ним относят лицензирование, регистрацию, сертификацию, документирование физических и юридических лиц, экспертные и научные заключения, выдачу справок, различного рода разрешительных документов. Данный вид государственных услуг обеспечивают государственные органы, выполняющие разрешительную функцию. К ним относят министерства, паспортный стол, санитарно-эпидемиологическая служба, различные комитеты и ведомства. Разрешительная функция государства при недостаточной прозрачности оказания данных государственных услуг имеет большие коррупционные риски, так как в руках государственных органов находится возможность разрешать что-либо или нет, которой могут воспользоваться чиновники, имеющие в руках административный ресурс власти. *Социальные государственные услуги* представляют собой государственные услуги, осуществляемые по обращению граждан в сфере образования, здравоохранения, социальной помощи,

социального обеспечения, культуры, информации и спорта. Важным моментом нашего исследования является расширенное понимание государственной услуги. Расширение понятия «государственная услуга» определяет, что государственные услуги могут осуществляться как по обращению граждан, так и без обращения граждан. В расширенном понимании государственные услуги включают в себя *общественные государственные услуги*, оказываемые без обращения граждан в области общественного порядка и безопасности, благоустройства, транспорта и общественных коммуникаций. Контроль над качеством оказания государственных услуг оказывается, как со стороны государства, так и со стороны общественных негосударственных организаций. Государственный контроль над качеством оказания государственных услуг осуществляется такими уполномоченными органами как Агентство по делам государственной службы и противодействию коррупции РК, Министерством по инвестициям и развитию РК. В данном случае источниками информации для оценки качества государственных услуг являются статистические данные государственных органов; результаты проверок, проведенных в оцениваемых государственных органах; результаты опросов граждан-услугополучателей; информация неправительственных организаций (общественных объединений) о качестве предоставления государственных услуг. Принципами оценки государственных услуг является законность, беспристрастность, достоверность, прозрачность, всесторонность. Источниками информации служат статистические данные государственных органов; результаты проверок, проведенных в оцениваемых государственных органах; результаты опросов граждан-услугополучателей; информация неправительственных организаций (общественных объединений) о качестве предоставления государственных услуг. Общественный мониторинг качества оказания государственных услуг осуществляется исследователями – физическими лицами, некоммерческими организациями, исследовательскими институтами, аналитическими центрами и т.д. Принципами оценки являются научный подход, достоверность, объективность, критичность. В данном случае источниками информации для оценки качества государственных услуг служат общественный мониторинг, экспертное интервью, анкетирование, опрос, фокус-группы, контент-анализ, наблюдения «тайного покупателя», анекдотические свидетельства, подразумевающие «свидетельства из жизни». Таким образом, основным отличием между государственным и негосударственным контролем над качеством государственных услуг служат методы контроля. Если в случае государственного контроля методами служат проверки со стороны государственных органов, статистические показатели, параметры и стандарты, то в негосударственном контроле учитывается общественное мнение, мнение независимых экспертов-аналитиков, социологические исследования, свидетельства из жизни. В нашем исследовании мы также рассмотрим западный метод оценки эффективности государственных услуг, складывающийся из разнообразных индикаторов в индекс эффективности государственной службы (InCiSE) в целом. Формирование такого индекса позволит сопоставить качество оказания государственных услуг в Казахстане с мировой практикой.

Индикаторы эффективности государственных услуг.

В определении качества оказания государственных услуг важно выработать критерии оценки или индикаторы эффективности государственных услуг. В целом, под индикаторами понимается «количественный показатель, позволяющий судить о состоянии или изменении экономической, социальной или экологической жизни общества. Наряду с индикаторами разрабатываются и применяются индексы. Индекс – это агрегированный или взвешенный показатель, основанный на данных нескольких индикаторов» [1, 2]. Среди множества видов индикаторов выделяют *Индикаторы процесса*, которые представляют собой показатели какой-либо операционной деятельности. Данные индикаторы не являются показателями конечных или промежуточных результатов, а представляют собой статистические данные, отражающие положение дел в той или иной области. Например, доля детей школьного возраста, не посещающих школу, количество школ, в которых обучение производится в 3 смены, доля государственных служащих, прошедших курсы повышения квалификации, доля людей, удовлетворенных качеством оказанных услуг в ЦОН-ах. Таким образом, данные индикаторы являются констатацией фактов, обрисовывающих определенное положение дел. Данные индикаторы отчасти информативны, но не являются индикаторами, указывающими на конечный результат. Индикаторы процесса можно разделить на два вида: входные индикаторы (inputindicators) и выходные индикаторы (outputindicators) Так, например, исследователь К.Нокс относит к индикаторам входа простые статистические данные: «количество сотрудников, количество больничных коек, количество общественных автобусов». Соответственно к выходным индикаторам

(outputs-indicators) относят «количество обученных сотрудников, число выписанных пациентов, километраж, пройденный общественным транспортом» [2, 32]. *Индикаторы результата* представляют собой итог всего комплекса мероприятий, направленных на качественное изменение системы. Данный ин-дикатор замеряется в процессе или конце предпринятых мер по улучшению ситуации. Например, улучшение оценок в тестировании обученных сотрудников, количество вылечившихся пациентов, степень удовлетворенности услугами общественного транспорта. *Индикаторы результата также можно разделить на промежуточные и конечные показатели. К промежуточным* индикаторам *результата* можно отнести вышеперечисленные показатели, представляющие качественное улучшение положения вещей. Конечные показатели результата отражают более общие характеристики, выражающие системное изменение среды в данной сфере. Например, к *конечным показателям результата* относят экономическое благополучие страны, выражаемое в ВВП, продолжительность жизни, отражающее, состояние системы здравоохранения и социальной среды в целом, экология, выражающееся в показателях устойчивого развития, наконец, «индекс счастья», отражающий качество жизни людей, который исчисляется в степени довольства людей жизнью в той или иной стране. Во всех данных показателях, вплоть до индекса счастья, если за счастье принять довольство социальной средой обитания, ответственно государство. Поэтому очень важным является определить эффективность работы государственных органов в обеспечении качества жизни своих граждан. Основной целью в оценке эффективности государственных органов является понимание различий *междуколичественными индикаторами входа и выхода*, характеризующих процесс и предпринимаемые усилия государства и качественными индикаторами результата, такими как продолжительность жизни, уровень безопасности, социальной защищенности, экологии и т.д. Зачастую в бюрократической государственной системе происходит погоня именно за количественными показателями отчетности о «проделанной работе», при этом забывается конечный результат. Например, чиновники, отчитывающиеся за исполнением программы борьбы с коррупцией, могут заявлять о своих успехах, оперируя количеством раскрытых коррупционных нарушений и предпринятых репрессивных мерах, а общее положение дел с коррупцией может оставаться плачевным, о чем свидетельствует, например, мировой показатель индекса коррупции – Corruption Perceptions Index.

Международный опыт в оценке качества государственной службы.

Измерение качества государственных услуг является весьма сложным и трудоемким процессом. Тем не менее, в мировой практике есть попытки определить Мировой Индекс Эффективности Государственной службы. Примером может служить International Civil Service Effectiveness – InCiSEIndex. Данный индекс является пилотным проектом, разработанным с поддержкой государственной службы Великобритании и Фонда Открытого Общества, который охватывает самый широкий спектр государственного управления. Данное исследование является масштабным исследованием и включает в себя около 200 показателей качества государственной службы в 30 странах мира. В целом государственная служба включает в себя весь спектр государственных услуг в расширенном понимании, вбирающих в себя как административные и социальные государственные услуги, осуществляемые по обращению граждан, так и весь спектр услуг, осуществляемый без обращения граждан в области политики, общественного порядка, здоровья, безопасности, благоустройства, экологии, транспорта и общественных коммуникаций и др. Поэтому InCiSEIndex включают в себя самый широкий спектр индикаторов, таких как «Policymaking» – показатель «принятия политических решений», *SGI – индикатор устойчивого развития; GCI – Индекс глобальной конкурентоспособности; Crisis/risk management – Управление рисками; «Human resource management» – Управление человеческими ресурсами; Doing business Index (DBI) – Индекс легкости ведения бизнеса; Social security administration» – Управление социальной безопасностью; «Digital services» – Цифровые услуги; «Integrity» – Целостность; Международный барометр коррупции – Transparency International Global Corruption Barometer (GCB) [3] и др.* Индикатор «Policymaking» или «Принятие политических решений» – это показатель того, как разрабатываются и контролируются правительством политические решения. Данный показатель отражается в индексе устойчивого развития – SGI, который отражает несколько ведущих показателей, таких как *качество жизни* (эффективности экономической, социальной политики в обеспечении качества жизни и хорошей экологии), *качество демократии* (избирательные процессы, доступ к информации, гражданские права и политические свободы, верховенство закона), *качество управления*, который отражает взаимодействие правительства с негосударственными субъектами (гражданами, парламентом,

политическими партиями, торговыми ассоциациями и СМИ, и их влияние на исполнительную власть). Индикатор SGI охватывает 41 страну Европейского Союза и ОЭСР – Организация экономического сотрудничества и развития). Казахстан не входит в данную организацию и следовательно данные показатели не рассчитываются в Казахстане. *Global Competitiveness Index (GCI)* – Индекс глобальной конкурентоспособности является очень важным показателем, который состоит из 114 индикаторов, которые отражают развитие институтов, инфраструктуры, макроэкономической среды, здравоохранения, образования и профессиональной подготовки, эффективности рынка товаров и рынка труда, развитие финансового рынка и инноваций. По данным Всемирного экономического форума в 2018 году Казахстан занял 57 место из 137 стран мира. Основными проблемами Казахстана остаются инфляция, высокие налоги и коррупция. *Индекс DBI – легкости ведения бизнеса* затрагивает 11 основных показателей. Индекс включает 190 стран мира. Для Казахстана DBI является стратегически важным, т.к. отражает привлекательность инвестиций. По данным Всемирного Банка **Казахстан в 2018 году поднялся на 8 пунктов, заняв 28 место. Данный прогресс произошел благодаря тому, что** «облегчена процедура регистрации предприятий. Срок открытия предприятия в Казахстане уменьшился с 9 до 5 дней; упрощен процесс международной торговли благодаря внедрению системы электронного таможенного декларирования; упрощен порядок обеспечения исполнения контрактов благодаря предоставлению доступа общественности к судебным решениям и публикации отчетов о показателях эффективности местных коммерческих судов» [4]. Таким образом, мы видим, что прогресс произошел в 3-ех областях благодаря большей прозрачности, внедрению электронного документооборота и уменьшению бюрократии. Следующим очень важным показателем эффективности государства является показатель качества электронных государственных услуг «Digital services», который включает четыре аспекта: степень, в которой услуги ориентированы на пользователя; прозрачность услуг; трансграничная мобильность услуг; техническая оснащенность и развитость инфраструктуры. Данный индикатор охватывает 33 страны Европы, куда Казахстан не входит. Тем не менее для Казахстана расчет данного индикатора был бы очень важным, т.к. электронные услуги в Казахстане развиваются интенсивно, что подтверждает высоким рейтингом готовности электронного правительства Казахстана. Следующий мировой показатель – индекс восприятия коррупции – CPI. Согласно индексу восприятия коррупции Казахстан занял 122 место в 2017, немного улучшив свои позиции по сравнению с 2016 годом, когда Казахстан занимал 131 место [5]. Данный мировой показатель является объективным фактором, который показывает развитие страны, в том числе прозрачность и эффективность государственной службы. До тех пор пока Казахстан будет находиться в составе наиболее коррумпированных стран, коррупция будет мешать в продвижении рейтинга легкости ведения бизнеса и в других показателях, которые отражают качество государственного управления в целом.

Заключение.

Таким образом, мы видим, что государственные услуги в Казахстане следует понимать в расширенном значении, что подразумевает обеспечение не только административных и социальных услуг, производимых по обращению граждан, но и всех общественно значимых услуг, обеспечивающих качественное государственное управление. Помимо традиционных методов оценки качества государственных услуг необходимо ориентироваться на индикаторы результата, которые показывают такие показатели как качество жизни, качество демократии, открытость, целостность. Казахстану необходимо расширить понимание качественных государственных услуг до качества государственной службы в целом. В оценке качества государственной службы необходимо адаптировать мировые индикаторы и индексы, среди которых индекс устойчивого развития, открытости, конкурентоспособности, целостности, эффективности электронных государственных услуг, которые отражали бы эффективность государственной службы в целом и создали бы возможность сопоставлять ее с практикой других стран.

Список использованной литературы:

- 1 Тарасова Н.П., Кручина Е.Б. *Индексы и индикаторы устойчивого развития* // <file:///C:/Users/1/Downloads/индикаторы.pdf>
- 2 Нокс К. *Модель качества жизни в предоставлении государственных услуг в странах-участницах регионального ХАБа*. – Астана: Региональный ХАБ в сфере государственной службы в Астане», 2015. – 72 с. – С.32-33.

3 *The International Civil Service Effectiveness (InCiSE) Index 2017* //

<https://www.instituteforgovernment.org.uk/publications/international-civil-service-effectiveness-incise-index-2017>

4 «Қазақстан оқалася в ТОП-30 стран мира по легкости ведения бизнеса» //

<https://www.zakon.kz/4944138-kazahstan-okazalsya-v-top-30-stran-mira.html>

5 «По уровню коррупции Қазақстан занял 122-ю строчку из 180 стран» //

<https://informburo.kz/novosti/kazahstan-zanyal-122-yu-strochku-po-urovnyu-korrupcii-iz-180-stran.html>

МРНТИ 11.15.45

Қурманғали А.Қ.¹, Рахімова Г.Б.¹

¹Қазақстан ұлттық педагогикалық университеті атындағы

РОЛЬ ПОЛИТИЧЕСКИХ ИНСТИТУТОВ В ФОРМИРОВАНИИ ИМИДЖА ГОСУДАРСТВА

Аннотация

На сегодняшний день интерес к исследованию информационных аспектов в создании политического имиджа государства приобрел особую значимость. В современном глобализирующемся мире вопросы имиджа становятся все более актуальными. Эта актуальность обусловлена комплексом политико-экономических, социально-политических, историко-этнических и религиозно-культурных факторов, которые определяют характер и суть взаимоотношений стран и народов. Динамика, отражающая развитие и формирование безопасности страны оказывает значительное влияние на ее статус в мировом политическом пространстве. В данной статье предложено авторское исследование рассматриваемой проблемы. Актуальность темы статьи не вызывает сомнений. Проанализированы и рассмотрены основные аспекты темы. В статье исследуется актуальность и сущность явлений и категорий. В завершении делаются выводы. В статье предпринята попытка краткого изложения дискуссии, как основной части исследуемой проблемы.

Ключевые слова: информационное общество, мировое политическое пространство, политический имидж, государство.

А.Қ. Құрманғали¹, Г.Б. Рахімова¹

¹Абай атындағы ҚазҰПУ

МЕМЛЕКЕТТІҢ САЯСИ БЕЙНЕСІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ САЯСИ ИНСТИТУТТАРДЫҢ РӨЛІ

Аңдатпа

Бүгінгі күні мемлекеттің саяси бейнесін қалыптастырудағы ақпараттық аспектілерді зерттеуге қызығушылық ерекше мәнге ие болды. Қазіргі замандағы жаһандану жағдайында бейне мәселесі барған сайын өзекті болып келеді. Бұл өзектілік саяси және экономикалық, әлеуметтік-саяси, тарихи-этникалық және діни-мәдени факторларға байланысты, олар елдер мен халықтар арасындағы қарым-қатынастың мән-мағынасын анықтайды. Елдің ақпараттық қауіпсіздігінің дамуы мен қалыптасуын көрсететін динамика әлемдік саяси кеңістіктегі оның мәртебесіне айтарлықтай әсер етеді. Берілген мақалада қарастырып отырған мәселенің авторлық зерттеуі ұсынылған. Мақала тақырыбының өзектілігі күмән туғызбайды. Тақырыптың негізгі аспектілерін талданып, толықтай қарастырылды. Мақалада негізгі санаттардың өзектілігі мен мәні зерттелді. Соңында жалпылама қорытынды жасалды. Берілген мақаланың негізгі бөлімінің мәселесі қысқаша пікірталас ретінде талқыланды.

Түйін сөздер: ақпараттық қоғам, әлемдік саяси кеңістік, саяси бейне, мемлекет.

A.K. Kurmangali¹, G.B. Rakhimova¹
Abay Kazakh National Pedagogical University

THE ROLE OF POLITICAL INSTITUTES IN THE FORMATION OF THE IMAGE OF THE STATE

Abstract

To date, interest in the study of information aspects in creating a political image of the state has acquired particular significance. In the modern globalizing world, image issues are becoming increasingly relevant. This relevance is due to a complex of political-economic, socio-political, historical-ethnic and religious-cultural factors that determine the nature and essence of relations between countries and peoples. The dynamics reflecting the development and formation of the security of the country has a significant impact on its status in the world political space. In this article, we propose an author's study of the problem in question. The relevance of the topic of the article is beyond doubt. The main aspects of the topic are analyzed and examined. The article studies the relevance and essence of phenomena and categories. In conclusion, conclusions are drawn. The article makes an attempt to summarize the discussion as the main part of the investigated problem.

Keywords: information society, world political space, political image, state.

Введение. Одним из важных компонентов построения политического имиджа государства являются информационная политика. Понятие имиджа государства, его главные отличительные особенности и пути формирования на протяжении последних десятилетий являются предметом многих зарубежных и отечественных исследований. В современной научной мысли сложились различные подходы в определении данного понятия, а также роли различных общественно-политических институтов в формулировании требуемой информационной политики.

Методы. В основе методологии данной статьи применен диалектический метод, освобожденный от материалистического или идеалистического монизма и основанный на плюралистической, многолинейной взаимозависимости всех общественных явлений. Использован также метод политологического анализа в исследовании понятия «политический имидж государства», диалектической взаимозависимости и взаимодействия методов: теоретического и эмпирического, исторического и логического, индукции и дедукции и др.

Результаты. Неоспоримо положение: политический образ государств напрямую зависит от того, как последовательно, активно и принципиально политические институты принимают роль в данном процессе. В формировании политического образа государства – это является одной из важнейших стратегических задач [1]. Неэффективная политика может подорвать международный образ. В связи с этим, необходимо продолжать политику активного участия институтов в исследуемом процессе [2, с. 94].

Дискуссия. Наибольшими возможностями создания эффективного государственного механизма информационно-пропагандистской деятельности обладает Президент страны. Именно он и его ближайшее окружение определяют основные направления внешней политики и внешнеполитической информации, оказывают решающее влияние на соответствующие министерства и ведомства. Управление пресс-службы, Информационное управление Администрации Президента являются органами, призванными осуществлять мониторинг зарубежного и внутреннего медийного пространства, быть источником внешнеполитической информации, определять содержание концептуальных разработок и директивных документов по вопросам СМИ, то есть непосредственно заниматься контролем по формированию международного политического образа страны.

Серьезные задачи по формированию политического образа государства с помощью СМИ возложены на Министерство по делам печати, телерадиовещания и средств массовых коммуникаций. От этого ведомства зависят характер и направленность средств массовой информации, их соответствие национальным интересам.

Большую работу по формированию за рубежом позитивного политического образа страны проводит МИД РК, прежде всего пресс-служба Департамента информации и печати. Департамент участвует в разработке и осуществлении мероприятий по информационному обеспечению внешней политики Казахстана; проводит аккредитацию корреспондентов иностранных СМИ и оказывает им

содействие в профессиональной деятельности.

И все же роль государства, несмотря на создание им соответствующих органов и ведомств, представлена весьма слабо во внешнеполитической информационной деятельности и в функционирующих СМИ. К тому же большинство из них в условиях рыночной конкуренции больше думают не о государственном имидже, а о собственном выживании, что отражается на характере публикуемых материалов [3, с. 68].

В рамках политического подхода по формированию образа государства отметим модель, представленную в работе Э. Галумова «Международный имидж России» [4]. С точки зрения автора, внутренний политический образ государства представляет собой совокупность следующих элементов: «имидж демократии, имидж власти, имидж экономики, имидж вооруженных сил РФ, внешнеполитический имидж России, имидж информационной политики государства и т.д.» [4, с. 286].

Мы хотим отметить, что образ российской демократии трактуется Э.Галумовым как восприятие гражданами российских демократических преобразований, строительства гражданского общества и функционирования демократических институтов, в том числе, процедур выбора власти. Имидж власти в рамках данной работы – восприятие гражданами взаимоотношений между властью и обществом, а также имидж лиц, олицетворяющих власть и, конечно, имидж президента. Имидж российской экономики рассматривается как восприятие населением экономической политики. Имидж Вооруженных сил РФ – восприятие гражданами вооруженных сил с такой позиции: насколько армия является «надежным щитом от внешних угроз», насколько вооруженные силы России сопоставимы по качеству с вооруженными силами, например, НАТО. Внешнеполитический имидж России Э.Галумов предлагает понимать как восприятие гражданами отношений России и внешнего мира, внешней политики государства. Имидж информационной политики государства фактически рассматривается автором с позиции демократической категории свободы слова и обозначает восприятие гражданами свободы-несвободы российских СМИ и взаимоотношений средств массовой информации и государства.

Описывая структуру внутреннего имиджа, автор приводит лишь простое перечисление составных элементов, не ставит их в какое-либо соответствие, не анализирует связи между ними. Не все элементы, по нашему мнению, обладают актуальностью: так, сегодня, когда существительное «война» все чаще употребляется с прилагательным «информационная», когда в обществе на протяжении многих лет обсуждаются серьезнейшие проблемы, связанные с армией, имидж вооруженных сил вряд ли способен являться одним их ключевых элементов государственного имиджевого конструкта. В случае Российской Федерации военные технологии, вероятно, скорее воспринимаются как экспортируемый продукт, и являются брендом для внешней аудитории. В логике данного подхода не совсем уместным представляется отделение имиджа информационной политики государства от имиджа демократии – категории также довольно спорной. При этом нам кажется необходимым четкое выделение имиджа лидера государства в качестве самостоятельного элемента, зачастую играющего определяющую роль в некоторых имиджевых структурах.

Маркетинговый подход к государству, региону, городу затрагивает значительное количество проблем, в том числе и имиджевого характера. При всей системности и очевидной управленческой ценности данного подхода, необходимо отметить, что собственно имиджевому блоку в рамках предложенной концепции не хватает целостности – он распылен в различных маркетинговых стратегиях. В числе стратегий маркетинга территории традиционно выделяются – маркетинг имиджа, маркетинг привлекательности, маркетинг инфраструктуры, маркетинг персонала, населения. При этом маркетинг имиджа ограничивается коммуникационными мероприятиями, которые должны демонстрировать открытость территории для контактов и предоставить возможность внешним субъектам лучше узнать ее, удостовериться в существенности ее преимуществ. В то же время маркетинг привлекательности – представляет собой совокупность мероприятий, направленных на повышение притягательности данной территории для человека – и задействует вполне имиджевые аспекты культуры, спорта и т.д.

Таким образом, политический образ государства относится к числу системно-корпоративных субъектов политики. Исходя из общего определения политического образа страны, мы предлагаем следующее определение политического образа государства: это целенаправленно формируемый (специалистами по связям с общественностью и политической элитой) образ страны, призванный оказывать политическое и эмоционально-психологическое воздействие на мировое общественное

мнение.

Заключение. Представляется закономерным следующий вывод: чтобы успешно решать проблему формирования образа государства, необходимо продолжить политику, методы, механизмы решения названной задачи. Пиар-кампании не могут и не должны заменять постоянную, ежедневную работу по формированию образа страны, за которую ответственны прежде всего государственные внешнеполитические структуры. Потенциально возможно создание государственного органа, который бы координировал работу по формированию положительного политического образа Казахстана за рубежом.

Особую роль при формировании политического образа государства призвана играть государственная и общественная информационная политика. Современные политологи подчеркивают, что эффективность государственной политики в области СМИ и ее способность действительно влиять на общественное мнение и политические процессы в обществе во многом зависит от системной организации деятельности всех каналов государственных средств массовой информации.

Список использованной литературы:

1 Kurmangali A.K., Rakhimova G.B. Major trends in the development of the national image of Kazakhstan in the world community // Вестник КазНПУ: Серия Социологические и политические науки. – №3(63), 2018. – Р.7-11.

2 Замятин Д.Н. Геополитика образов и структурирование метaprостранства // Полис, 2003. – №1. – С.82-102.

3 Замятин Д.Н. Моделирование геополитических ситуаций. (На примере центральной Азии во второй половине XIX века) // Полис, 1998. – №2. – С.64-76.

4 Галумов Э.А. Международный имидж России. – М., 2003. – 452 с.

МРНТИ 11.07.13.

Н.Б. Сейсен¹, Абхари Айман Шаукат Фарис¹

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

КӨПҰЛТТЫ ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ҚОҒАМДЫ БІРІКТІРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа

Бұл мақалада құндылықты өлшемдегі саяси жаңғырту көпұлтты қазақстандық қоғамды біріктіру факторы ретінде қарастырылады. Саяси жаңғырту туралы сөз болғанда, бірігудің қуатты факторы болып табылатын дәл осы үрдіс қазіргі заманғы Қазақстан үшін аса қажет екендігін атай кеткен орынды. Бүгінгі күнге дейін Қазақстанда мемлекет пен азаматтар арасында ерекше қатынастар орнады, қоғамда саяси мәселелерге жаңаша көзқарас қалыптасты, саяси, әлеуметтік, рухани құндылықтар және бағдарлар өзгерді, құндылықты өлшемде қоғамның бірігуі қажеттілігін іске асыру үшін жаңа мақсаттар қойылуда. Қазақстандық қоғамның қазіргі саяси жаңғыру кезеңінде осы үрдіске, оның саяси жақтарына, даму ерекшеліктеріне байланысты түрліше көзқарастар белең алууда. Осыған орай, отандық саясаттану ғылымында осы феноменді зерделеу және ғылыми пайымдау қажеттігі туындайды.

Түйін сөзлер: құндылықты өлшем, саяси жаңғырту, біріктіру факторы, саяси бірігуі, ұлттық бірігуі, көпұлтты қазақстандық қоғам.

Сейсен Н.Б.¹, Абхари Айман Шаукат Фарис¹

¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая

ПРОБЛЕМЫ КОНСОЛИДАЦИИ МНОГОНАЦИОНАЛЬНОГО КАЗАХСТАНСКОГО ОБЩЕСТВА

Аннотация

В данной статье рассматривается политическая модернизация в ценностном измерении как фактор интеграции многонационального казахстанского общества. Когда речь идет о политической модернизации, стоит отметить, что этот процесс, являющийся мощным фактором объединения, очень

важен для современного Казахстана. На сегодняшний день в Казахстане сложились особые отношения между государством и гражданами, в обществе сложилось новое отношение к политическим проблемам, изменились политические, социальные, духовные ценности и ориентиры, были поставлены новые цели для осуществления интеграции общества в ценностном измерении. На современном этапе политической модернизации казахстанского общества существуют различные взгляды на этот процесс, на его политические аспекты и особенности развития. В связи с этим, в отечественной политологии возникает необходимость изучить и научно обосновать данное явление.

Ключевые слова: ценностное измерение, политическая модернизация, фактор интеграции, объединение нации, многонациональное казахстанское общество.

N.B. Seisen¹, Abhari Ayman Shaukat Faris¹

¹*Kazakh National pedagogical university named after Abai*

PROBLEMS OF CONSOLIDATION OF MULTINATIONAL KAZAKHSTAN SOCIETY

Abstract

This article discusses the political modernization of value measurements as a factor in the integration of multinational Kazakhstan society. When it comes to political modernization, it is worth noting that this process, which is a powerful unification factor, is very important for modern Kazakhstan. Today, Kazakhstan has developed special relations between the state and citizens, a new attitude to political problems has been formed in the society, political, social, spiritual values and attitudes have changed, and in terms of value new goals have been set for the integration of society. At the stage of political modernization of Kazakhstani society, there are different views on this process, its political aspects and features of development. In this regard, there is a need to study this phenomenon in the domestic political science and have a scientific justification.

Keywords: value measurement, political modernization, merger factor, national association, multinational Kazakhstan society.

Саясаттану ілімі тұғысынан бірігу туралы айтар болсақ, біздің ойымызша, негізінен, қазақстандық қоғамды құндылықты өлшемде саяси жаңғыртудың негізгі буыны ретінде, саяси бірігу туралы айтқан орынды болар еді.

Саяси жағдайлардың болуы, олардың ортақ және ерекше факторларын, оның ішінде, мемлекет пен азаматтық қоғамның өзара әрекетін, ескере отырып, оларды одан әрі жетілдіру кезінде, келешекте бірігу біртұтас сипат алуы мүмкін, әсіресе дамудың саяси, әлеуметтік-экономикалық және этно-мәдени секілді негізгі бағыттары бойынша.

Бүгінгі таңда әлемдік және Қазақстандық тәжірибе айғақтап бергеніндей, ұлттық саясатта көрініс табатын халықтардың бірігуінің нақты тарихи мазмұны бар. Ұлттық саясат – ұлттық мүдделерді есепке алуға, үйлестіруге және іске қосуға бағытталған, мемлекет жүзеге асыратын шаралар жүйесі. Мемлекеттің ұлттық саясатының негізгі міндетті ұлтаралық қатынастарды оңтайландыру болып табылады.

Халықтардың саяси бірігуі мәнісі, ең алдымен, материалдық игіліктерді өндіру, өркениеттілік және өндірістік қатынастар тұрпатымен анықталады.

Халықтардың саяси бірігуі ұлттар, ұлыстар, ұлттық және этникалық топтар және мемлекеттердің өзара әрекет ету қажеттілігіне байланысты халықтардың жақындасуы және дамуының өзіндік заңдарына қызмет етеді.

Тәуелсіз, егеменді Қазақстанда саны 16 млн-ға жуық, 140 ұлт өкілдерін бір шаңырақ астына тұрады. Оның егемендігін 150 мемлекет мойындап таныды, солардың ішінде 120 мемлекетпен дипломатиялық қарым-қатынастар орнатылған. Ғалымдардың болжауынша, ХХІ-ші ғасырдың аяғында ел тұрғындарының саны 50 млн-ға жететін болады, ал солардың 30 млн. – қазақтар болмақ. Бұған қоса, Қазақстан Еуразия кіндігін мекендейтін бірегей мемлекет болып табылады және Азия мен Еуропаны, сондай-ақ, Шығыс пен Батысты, дүниежүзілік діндерді, славян және түркі халықтары арасындағы қарым-қатынастарды байланыстырушы көпір іспеттес.

Қазіргі заманғы қоғамның саяси жаңғыру кезеңінде, қоғам өмірін жан-жақты қамтушы құбылысы ретінде қоғамдық үрдістегі халықтардың саяси бірігуі көңіл аударуға тұрарлық. Бұл қазіргі заманғы

Қазақстан өмірінің күрделі мәселелерінің қилысу нүктесі болып табылады. Оның әлеуметтік мазмұны, оған қатысатын адамдардың бағыттылығы қоғамды дамытуға және қоғамдық қатынастарды ізгілігіне елеулі түрде ықпал жасайды. Кез келген адам қоғамдағы өмірін, тіршілігін басқа халықтармен байланысынсыз көз алдына елестете де алмайды. Саяси бірігу әрбір халыққа ауадай қажет. Қазақстан Республикасының Конституциясының 1-ші бабының 2-ші тармағында былай делінген: «Республика қызметінің түбегейлі принциптері: қоғамдық татулық пен саяси тұрақтылық; бүкіл халықтың игілігін көздейтін экономикалық даму; қазақстандық патриотизм; мемлекет өмірінің аса маңызды мәселелерін демократиялық әдістермен, оның ішінде республикалық референдумда немесе Парламентте дауыс беру арқылы шешу» [2].

Бүгінгі халықтардың саяси бірігуі жеке өмір мәселесінен ғаламдық мәселеге айналған. Онда соғыс пен бейбітшілік мәселелері, әлеуметтік жүйелер мен мемлекеттер және халықтар арасындағы сұхбаттар, жекелеген адамдар арасындағы түсіністік секілді толғақты мәселелер шоғырландырылған. Құндылықты өлшемдегі саяси жаңғырту көпұлтты қазақстандық қоғамның бірігу факторы секілді нақты бір адам өмірін ғаламдық мәселе ретінде қарастырады, сол үшін өндіріс күштері ұлғаюда, ғылыми-техникалық революция жасалуда және ол өзінің даму барысында, бірегейлік дағдарысы деп аталатын жағдайға тап болуда.

Бүгінгі күні халықтардың саяси бірігуін күнделікті және әдеби-публистикалық түсінікте адамдардың мінез-құлқын сапалық жағынан бағалау деп қарастырады. Қазіргі кезде, бұрынғы уақытпен салыстырғанда, адамдарда халықтардың саяси бірігуіне үйрету қажеттілігі қалыптасты. Осындай қажеттілікке үн қосқан әлеуметтанушылар, саясаттанушылар, философтар саяси жаңғырту үрдісінде адамдар байланысының мәдениеті туралы және халықтардың қарым-қатынас мәдениеті туралы толғануда.

Біздің ойымызша, ең алдымен «саяси бірігу» және «ұлттық бірігу» ұғымдарын салыстырмалы тұрғыдан қарастырған орынды секілді. Өз кезегінде, ұлттық бірігу өзінің сипаты және мазмұны бойынша нақты тарихи құбылыс. Онда белгілі бір халықтың рухани даму ерекшелігі мен деңгейін сипаттаушы ұлттың қоғамдық болмысы жиынтықты көрсетілген. Бұл белгілі бір халық өмірінің ұлттық факторларының объективті жағдайын субъективті бейнеленуі. Ұлттық бірігу, мысалы, қазақ халқының немесе басқа халық өкілдерінде жекелей тумайды, ол ұлттық қауымдастықтың ұжымдық саласында туындайды және әрбір жеке адамда түрлі себептерге байланысты әркелкі көрніс табуы мүмкін.

Осыған байланысты, ұлттық бірігу ортақ мүдделерді қалыптастыру негізінде саналы түрде бірлесу, халықтың күш біріктіру мақсатымен топтасуы, белсенділігін арттыруы, толғағы жеткен міндеттерді шешу жөнінде бірлескен қызмет, ортақ мақсаттарға жету екендігін айта кетуге тиіспіз.

Ұлттық бірігудің өзегі және маңызды құрамдас бөлігі олардың саяси бірігуі болып табылады. Өзінің нысаны және көздеген мақсаты ретінде қарым-қатынастың қалыптасқан нақты тәртібін, оның өткені мен осы уақытын және болашақта басқа да халықтар арасында алатын орны мен ролін камтиды. Сонымен, мысалы, қазақ халқының ұлттық сана-сезімінде басқа ұлттық құрылымға байланысты қарым-қатынастың түсінігі, сондай-ақ, өзі мен басқаның, сонымен бірге, өзіндегі және басқадағының айырмашылығы белгіленеді. Сөйтіп, әрбір жеке адамның «Мен»-інде үйлесімдік таба отырып, саяси бірігудің шынайы жағдайы дұрыс немесе бұрмалану түрінде көрініс табады. Ұлттық және шовинистік сезімге толы ғылыми емес ұғымдардан бос болғанда ғана, нағыз интернационализмге бойлай кіру арқылы бірігу халықтың шынайы ұлттық мүдделерін паш ете алады [3].

Қазақстан халықтарының саяси бірігуі тым серпінді және құбылмалы. Олардың саяси бірігуі – шындығына келгенде, өздерінің өз мәндерін тануы, әр халықтың өзі туралы қалыптасқан түсініктер жүйесі. Қазақстандықтардың саяси бірігуі белгілі бір құрылымды иемденген. Оның құрылымдық элементтеріне ұлттық құрамда болуды, өз халқының таңдаулы дәстүрлерін, этникалық танымды, ұлттық еліктеушілікті түсінуді, аумақ, мәдениет, тіл, тарихи өткен кезең, ұлттық мүдделер, басқа халықтарға деген қарым-қатынасты жатқызуға болады.

Осылайша, Қазақстан халықтарының саяси бірігуі – бұл ұлттық және жалпықазақстандық болмысты жете ұғыну: ұлттық қауымдастықтың әлеуметті-экономикалық, аумақты-мәдени, этнолингвистикалық мінез-құлқтарының көрінісі мен өрнектелуі, халықтың өзінің өткендегі және қазіргі орынын, сондай-ақ, қоғам дамуындағы ролін бағалауы, сонымен бірге, қазақстандықтың басқа халықтармен терезесі тең халық ретінде және солармен қарым-қатынасын түсінуді.

Халықтардың саяси бірігуі бірсапалы сипаттама болып табылмайды, қайта экономикалық, тарихи өткеніміз, болмысымыз, тіл, мәдениет, қоғамдық психология, географиялық ортасымен байланысқан

әртүрлі факторлардың бірлігі болып табылатын көп компонентті құрылым. Міне, сондықтан, қоғамдық-тарихи үрдісте халықтардың саяси бірігуге ұмтылысының пайда болуы аталған үрдістің мазмұнындағы түбегейлі өзгерістерді көрсетеді. Мұндай өзгерістер, ең алдымен, саяси бірігуді барлық халықтарды ортақ тарихи үрдіске тартуға бағытталған қандай да бір тарихи қызмет ретінде пайда болуымен байланысты. Саяси бірігудің пайда болуына әсер еткен капитализм халықтарды әлемдік нарық айналымына тартады, ал халықтардың барлық шаруашылық, саяси және рухани өмірі бұрынғыдан да күшейіп, тұтаса түседі.

Халықтардың саяси бірігуі экономикалық, мәдени, тұрмыстық, басқа да байланыстары (оның ішінде, тілдік қарым-қатынастар) аясындағы, халықтардың аумақтық қоныстануындағы, сонымен бірге, идеология саладағы көріністерімен сипатталады. Осылайша, халықтардың саяси бірігуін жекелеген адамдардың еркінен және белгілі бір саяси стратегиядан айыра біліу керек [4].

Саяси бірігудің алғышарты жер шарын географиялық игеру, ғаламшардың негізгі аудандарын және оның халықтарын зерттеп, зерделеу болып табылады. Соның негізінде халықаралық экономикалық байланыстарды, халықаралық сауданы дамыту үшін қолайлы жағдай жинақталды. Экономикалық байланыстарды дамыту мәдени байланыстарды қалыптастыруға, ғылыми қызметті айырбастауға, өнерді дамытуға бейімдеді.

Халықтардың саяси бірігуінің осы объективті үрдістері негізінде адамзаттың халықаралық біртұтастығын идеологиялық жағынан ұғыну туындайды. Эразм Роттердамский барлық халықтардың ортақтығы, гуманизм идеяларын ортаға салады; Руссо және француз ағартушылары қоғамның демократиялық дамуы мен әлеуметтік теңдігінің аргументі ретінде, барлық халықтардың ортақ табиғи болмысына сілтеме жасайды. Орталықтандырылған мемлекеттердің пайда болуы мен олардың тұрғындарының белгілі бір негіздер бойынша интеграциялануы тарихи үрдіс барысында халықтардың саяси бірігуі қажеттілігін күшейте түсті.

Саяси бірігу мемлекетті, оның халықаралық өміріндегі ролі мен маңызын күшейтуге бағытталған халықтардың өзара іс-қимылдарының кеңейуіне реакциясы іспеттес туындады. Қазіргі кезде қоғам тарихының дамуы халықтардың саяси бірігуін бұлтартпайтын тарихи арнаға түсіруде.

Саяси бірігу, қарастырылып отырған шеңберде, халықтардың тек өткенін және қазіргі уақытын ғана қамтымайды, сонымен қатар, келешектің келбетін де болжау арқылы сипаттайды. Диалектикалық механизмдер көзқарасы тұрғысынан түсіндірілетін халықтардың саяси бірігуінің аталған жағдайда халықтардың келешек өмірінің кейбір белгілерін болжайтын тарихи үрдістің категориясы туралы айтуға болады.

Нақты бір халық өмірінің өзіндік ерекшелігін сипаттаушы саяси бірігу бірегей, ортақ формадағы тілдік факторды алға тартады. Халықтардың саяси бірігуі – бұл күн көру тәсілі, өз ұрпағын жалғастыруды қамтамасыз ету, алдыңғы буын жасап қалдырған мұраны сақтап, одан әрі молайту және осындай негізде адамзат баласының өздігінен құрып кетуіне жол бермеу. Халықтардың өз этностығын сақтау және одан әрі дамытуы ұлтшылдық немесе мәңгірттіктің, космополитизмнің қатал шеңберінде жүрсе, әсте мүмкін емес. Адамзат тарихының көптүрліліктің бірлігіне жету жолындағы қозғалысы күш көрсету және этникалық негізде мәжбүрлеу секілді сорақылықты болдырмайтын, халықтар арасындағы өзара қарым-қатынастарда саяси бірігу ұстанымына ғана негізделген.

Құндылықты рефлексияның нысаны болып табылатын саяси бірігу тек халықтар арасындағы өзара қарым-қатынастарды ғана емес, сонымен бірге, осы қарым-қатынастардың құндылықты нормаларын, олардың дүниетанымдық негіздерін де қамтиды. Осы тұрғыдан алғанда, саяси бірігу моральдық нормалардың тек жиынтығы ғана емес, сондай-ақ, әлеуметті-этникалық әрекет субъектісінің дүниетанымдық ұстанымы, ұлтаралық өзара әрекет жүйелерінің маңызды сапасы ретінде танылады. Қоғам үшін, векторлық құндылық болуымен қатар, ол қоғамның әлеуметті-экономикалық, саяси және рухани-мәдени қызметін анықтайтын маңызды бағдарларының бірі болып табылады. Оны іске қосу саяси ерікті конституциялық тұрғыда рәсімдеумен ғана емес, сондай-ақ, барлық халықтардың мейілінше күш жұмсаумен, оның белсенділігінің неғұрлым артуымен, өзің құқықтары мен еркіндігіне тең болатын басқалардың құқықтарын және еркіндігін мойындаумен, заңның мәртебесін құрметтеумен байланысты.

Саясатты жаңғырту кезінде халықтардың саяси бірігуі демократия, адам құқығы және бостандығымен бірге, Қазақстан темір қазықтай бағдарға алған жаңа қоғамдық құрылыстың базалық құндылық жүйесінің өзегін құрайды. Өзінің параметрлері бойынша толығымен гуманистік құндылықтарға жатады, өйткені, этникалық түріне қарамастан, барша адамдарды бірлесе өмір сүруге,

өзара түсіністік және сындарлы ынтымақтастық негізінде бірлесе күш жұмсаумен ортақ мақсатқа қол жеткізуге бағдарлайды.

Халықтардың саяси бірігуі нысаны этникалық субъекті үшін сыртқы құбылыстар болып табылатын, экономикалық және саяси мазмұнды элементтердің жиынтығы болатын, құндылықты қатынастардың белгілі бір жүйесін білдіреді. Бәлкім, қоғамның тұтастығы мен бірлігін сақтаушы және дамытушы этникалық субъектілер қатынасының жүйесі осы әлеуметтік тұтастықтың мүдделеріне жауап беретін құндылықты қатынастардың критерийлері болатын шығар. Халықтардың саяси бірігуінің категориялық мәні мен құндылықты мазмұны міне осында.

Халықтардың саяси бірігуін қоғамдық өмірдің алуан түрлі аяларында адамдар қатынастары арқылы көруге болады. Халықтардың саяси бірігуінің экономикалық мазмұны мынандай: біріншіден, әртүрлі ұлттар азаматтарының қоғамдық байлықты молайтуға бірлесе ат салысуы; екіншіден, мемлекеттің материалдық-техникалық және өндірістік базасын дамыту; үшіншіден, өндірісті басқару аясында этникалық белгісі бойынша адамдарды кемсітіп бөлуге жол берілмейтін қатынастарды орнатану.

Халықтардың саяси бірігуінің саяси мазмұны демократиялық қоғамның атқарымы мен дамуын қамтамасыз етудің, заң алдында барлық ұлттардың тең болуының негізі болып табылады және әлеуметтік-экономикалық және саяси тұрақтылық, азаматтық бейбітқатар өмір сүру, әртүрлі ұлттық құрылымдардың түсіністігі мен ынтымақтастығы арқылы көрніс табады. Саяси жаңғырту үрдісінің рухани-өнегелі жағын алсақ, халықтардың саяси бірігуі адамдар арасындағы қарым-қатынастарда сенім көрсетумен ашық-жарқындықты, құрмет пен сыйластықты орнататын және қалыптасқан келеңсіз еліктеушілікті жоюға алып келетін, ұлттық мәдениеттердің кең ауқымды өзара қарым-қатынасы, олардың өзара әсері мен өзара түсіністігі, өзара қарым-қатынастағы субъектілердің бірін-бірі өз рухани құндылықтарына араластыруы, рухани қатынасты қалыптастыру болып табылады.

Осылайша, халықтардың саяси бірігуін әлеуметтік-этникалық әрекеттің және халықтардың қарым-қатынасының түрі ретінде, оның құрылымдық жағын қарастыра отырып, негізгі белгілерін бөліп көрсетуге болады:

1. Қарым-қатынас жасаушы халықтардың ортақ дүниетанымдық негіздерінің, рухани жақындығының, тарихи тағдырларының ортақ болуы;

2. Басқа этникалық субъекті түсіну ғана емес, сондай-ақ, қарым-қатынас барысында өзіне тең әріптес ретінде қаруға мүмкіндік беретін шынайы өзара түсіністікке жету. Өзара түсіністіктің әрдайым екі жақты сипаты болады;

3. Өмірдің барлық аясында тұрақты да үздіксіз өзара алмасу үшін, жағдайлар мен мүмкіндіктер жасау. Халықтардың саяси бірігуі – өзгеруші жағдайларға өзара икемделу де немесе қандай да бір сыртқы талаптардың ықпалымен әрекеттің өзгерісі де емес. Саяси бірігу бұл бірізді ретпен жүзеге асатын өзара іс-қимыл мен алмасудың үрдісі. Оның негізінде субъектілер бір-бірінің өзіндік ерекшеліктері және ортақтастығын терең түсінеді;

4. Өзара қарым-қатынас жасаушы этникалық субъектілердің мүдделері сәйкес келу үшін мүмкіндіктер іздестіру. Халықтардың саяси бірігуі этникалық субъектілердің мүдделерін толықтай үйлесетіруді білдірмейді, бірақ, соған жету үшін күштемейді, мүдделердің өздерін де, соған жету жолдары мен тәсілдерін де өзара түзетуге алып келеді;

5. Өзара қарым-қатынас жасаушы этникалық субъектілердің өзара бағалануында теңбе-теңдікке жету. Халықтардың саяси бірігуінің ең жоғары деңгейінде тек әлеуметтік, саяси, идеологиялық, рухани-мәдениет жүйелерінің сәйкес келуін ғана емес, сондай-ақ, қарым-қатынастарды өзара бағалау, өзара ұнату және барлығының дәстүр мен салтын, құндылықты бағдарларын, мінез-құлықтық еліктеу деңгейлерін құрметтеуді ұйғарылады;

6. Халықтардың саяси бірігуін қалыптастыру түйіні – төзімділік.

Жоғарыда аталып өткен белгілер – бұл халықтардың саяси бірігуінің өлшемдік параметрлері іспеттес, олар халықтардың ынтымақты қызметке ұмтылушы, өзара түсіністігін сипаттайтын әлеуметтік-этникалық мінез құлықты қалыптастыруға арналған тұрақты мәндегі шамалар болып табылады.

Қорыта келе, қазақстан халықтарының саяси бірігуінде демократиялық құрылыс табиғатына сәйкес келетін жалпыадамзаттың, халықаралық белгілер бекемделе түседі. Халықтардың саяси бірігуі жалпыадамзаттық құндылықтармен молайып, ізгіліктенеді. Саяси бірігудің тез өсуі – заңды құбылыс. Бұл, әсіресе, бұрын артта қалып, өркениетті қоғамға және болашаққа ұмтылушы халықтарға тән сипат.

Көпұлтты қазақстандық қоғамның саяси жаңғыруы кезеңінде, ең алдымен, Қазақстан халықтарының саяси бірігуінің өсу себептері айқындалады. Мұны төмендегі факторлармен түсіндіруге болады: қоғамның құндылықты өлшемде саяси жаңғыру және жаңару жағдайларында көпұлтты республика халықтарының өркендеуге, әлеуметтік даму және бірлесуге ұмтылатын қуатты тенденция орын алады. Халықтардың саяси өмірінің жаңаруы мен дамуының жаңа сапалы негізі қалыптасады. Қазақстандықтардың әлеуметті-саяси белсенділігінің артуы, қазіргі заманғы жағдайларда ұлттың сана-сезімінің саясаттануы, өз халқының және басқа да халықтардың тарихи өткені, қазіргі уақыты сондай-ақ, болашағы туралы адамдардың білімдері мен ұғымдарының жаңаруы, саяси мүдделердің ролін түсіну және мойындау мен білу ұлттың өзіндік ерекшелігі мен жалпыұлттық, жалпыадамзаттық белгілерін сақтау және дамыту мүмкіндігін, оларды жүзеге асыру жолдары мен тәсілдерін іздестіруге мәжбүрлейді.

Ішкі интеграция үрдістері, еліміздің негізгі және ұлттық топтарына тән ішкіұлттық бірліктің күшеюі олардың саяси бірігуіне ықпал жасайды. Саяси жаңғырту кезеңінде жалпықазақстандық сананы қалыптастыру барысында республиканың барлық ұлттарының саяси бірігуі жалғасады және өсетін болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Абсаттаров Р.Б. *Национальные процессы: особенности и проблемы.* – Алматы: «Ғалым», 1995. – С.148.
- 2 *Қазақстан Республикасының Конституциясы.* – Алматы, 2001. – 4 б.
- 3 Абдығалиев Б. *Государственная идентичность казахстанцев.* // Мысль, №7. 1996. – С.5.
- 4 Малинин Г.В. *Межнациональное согласие в Казахстане: проблемы, противоречия, перспективы.* Алматы, 1997. – С.3.

ГРНТИ 10.04.19

Н.Е. Мамырбеков¹

¹*Абай атындағы ҚазҰПУ*

САЙЛАУ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ЖЕЛІЛЕРДІҢ РӨЛІ

Аңдатпа

Бұл мақалада Қазақстандағы ағымдағы жылы өткен президенттік сайлау, сайлауалды штабтарының әлеуметтік желіні пайдалануы сөз болады. Өздеріңізге белгілі, әлеуметтік желіліңдер тек күнделікті тұрмыста хат алмасу, уақыт өткізу алаңы ғана емес, саяси өмірде жақтаушыларды тарту мақсатында саяси лидерлердің, қайраткерлердің қолданатын маңызды құралына айналып отыр. Бүгінгі таңда ешбір саяси оқиға әлеуметтік желілердің назарынан тыс қала алмайды. Уақыт өткен сайын бұл байланыс құралы дәстүрлі бұқаралық ақпарат құралдардың қоғамдағы орнын басып, ақпарат таратушы жетекші күшке айналып келеді. Сондай-ақ, мақалада ононимді имиджбордтар туралы сөз қозғалады. Әлеуметтік желілерге қатысты ой білдірген әртүрлі жастағы респонденттердің жауабы ұсынылды.

Түйін сөздер: саясат, әлеуметтік желі, сауалнама, белсенділік, сайлау, ононимді имиджборд.

Мамырбеков Н.Е.¹

¹*ҚазНПУ им. Абая*

ВЫБОРЫ И РОЛЬ СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЕЙ

Аннотация

В этой статье речь идет о проведении президентских выборов в Казахстане в текущем году, использовании социальной сети предвыборных штабов. Как вы знаете, социальные сети становятся не только площадкой для переписки в повседневной жизни, но и важнейшим инструментом, используемым политическими лидерами, деятелями с целью привлечения сторонников в политической жизни. На сегодняшний день ни одно политическое событие не может оставаться без внимания социальных сетей. С течением времени это средство связи становится ведущей силой,

занимающейся позицией традиционных средств массовой информации в обществе. Также в статье речь идет об анонимных имиджбордах. Были предложены ответы различных возрастов респондентов относительно социальных сетей.

Ключевые слова: политика, социальная сеть, опрос, активность, выборы, анонимный имиджборд.

Mamirbekov N.E.¹

¹*KazNPU named after Abay*

ELECTIONS AND THE ROLE OF SOCIAL NETWORKS

Abstract

This article deals with the holding of presidential elections in Kazakhstan this year, the use of the social network of election headquarters. As you know, social networks are becoming not only a platform for correspondence in everyday life, but also an essential tool used by political leaders and personalities in order to attract supporters in political life. To date, no political event can not be ignored by social networks. Over time, this means of communication becomes the leading force engaged in the position of traditional media in society. Also in this article we are talking about the image of image ononyms. Answers of different ages of respondents regarding social networks were offered.

Keywords: politics, social network, polling, activity, elections, onomim imagebord.

Әлеуметтік желілер – ермектері бірдей адамдардың Интернетте бірігетін қоғамдастық сайттары. Осы сайттарда адамдар жедел түрде мәліметтер алмасады және достар табады. Бірақ осы сайттар арқылы тек қатынасып қана қоймай, адамдар музыка, видео іздеуі де мүмкін.

Әлеуметтік желілерде адамдар өзі жайлы мәлімет тастап қалдыра алады (туған күні, оқыған мектебі, университеті, ермектері және т.б.), басқа қатынасушылар осы мәліметтерді пайдаланып сол адамды таба алады. Әлеуметтік желінің қызметі мұнымен тоқтап қалмайды. Әлеуметтік желілерде достармен, басқа қолданушылармен хат алмасуға; сурет алмасуға; сурет, видео, жазба-мақала жариялауға болады. Танымал желілердің (Вк, Фейсбук, Менің әлемім, т.б) ішінде ойын ойнау, музыка тыңдау сынды мүмкіндіктері бар.

Әлеуметтік желілер Интернетте 1995 ж. бастап кең таралған, осы жылы бірінші әлеуметтік желі - Classmates.com (Сыныптастар) сайт ашылды. 2003-2004 жж. MySpace, Facebook жобалары шықты [1].

Сауда ұжымдары әлеуметтік желілерге үлкен қызығушылық көрсетті. Осындай жобалар бірнеше миллиондық аудиторияны тартты әрі олардың жарнамасы қатты әсер жасады.

Қазақстанда қазіргі кезде ең көп қолданыстағы әлеуметтік желілердің бірі nur.kz сайты болып есептеледі. Одан Басқа да Birge.kz, Ilike.kz, on.kz, www.kazlife.com, Zhelide.kz сайттары жұмыс істеуде. Солардың ішінде Zhelide.kz сайтына келетін болсақ, Желіде.кз сайты 2011 жылдың тамыз айында ашылды, сондай аз уақыт ішінде 10000-нан аса қолданушы жинап үлгерді. Бұл ҚАЗНЕТ үшін өте жоғары көрсеткіш болып есептеледі. Zhelide.kz сайты қазіргі күнде жұмыс істемейді [2].

Жаңалықтардың ақпарат көзі – әлеуметтік желілер.

Тек ақпарат әңгімелесу алаңы ғана емес, әлеуметтік желілер бүгінде ақпарат алудың бірден бір бастау көзі болып отыр. Оның жылдамдығы радио, теларналарға қарағанда өте жоғары болғандықтан, жаңалықтың қайнар көзін әлеуметтік желілерден алады. Екіншіден, әлеуметтік желілерге мәліметтер боямасыз, бұқпасыз, өңдеусіз салынатынықтан, ол шындыққа неғұрлым жақын келеді. Үшіншіден, ондағы ақпаратқа әр адам өзінің ойын, пікірін жазып қалдыра алады. Төртіншіден, оқырман ақпарат берушінің өзімен тікелей тілдесіп сөйлесе алады. Осы және өзге де әлеуметтік желілердің артықшылықтары оның қазіргі кезде жылдам дамуына, маңыздылығының артуына себепші болуда. Адамдар арасында бөгетті бұзған әлеуметтік желілер біздің қарым-қатынас құруымыз үшін шексіз мүмкіндік беруде [3].

Әлеуметтік желілер туралы қызықты да күтпеген фактілер және олардың адам өміріндегі орны:

1. Әр 20 минут сайын facebook-те бір миллион сілтеме таралады.
2. Әр сағат сайын facebook-те 4,5 миллион адам қандай да бір іс-шараға шақыру алады.
3. Әр минут сайын facebook-те 100 мың адам дос болып қабылданады.
4. Барлық қолданушылардың 50 пайызы аптасына 1-5 сағат уақытын әлеуметтік желілерде сөйлесумен өткізеді.
5. Әр секунд сайын 8 адам қандай да бір әлеуметтік желіге тіркеледі.

6. Google-дегі іздеу саны күніне 1 миллиардтан асады.
 7. Адам саны жағынан Facebook Қытай, Үндістан елдерінен кейінгі әлемдегі үшінші мемлекет.
 8. Орта есеппен алғанда әрбір қолданушы өз аккаунтына күніне 2 рет кіреді.
 9. Әлеуметтік желілердегі үлкен қарқынмен өсіп келе жатқан қолданушылар сегменті – 55-65 жастағы әйелдер.
 10. Эштон Катчер мен Бритни Спирстің фолловерлер саны Ирландия, Норвегия немесе Панама елдерінің халқымен тең.
 11. Жаңалықтар адамдарға басқа каналдар арқылы әсіресе әлеуметтік желілер арқылы келетін болғандықтан әлемдік 25 газеттің 24-інде тираж саны азайған.
 12. Танымал әлеуметтік желілердің көбісі қолданушының өшірген суреттерін сақтайтыны анықталды.
 13. Facebook бар болғаны бір жыл ішінде 200 миллион қолданушы жинаған, ал телеөндіріске 60 миллион көрермен жинауға 13 жыл уақыт кетті.
 14. Бүгінде 5 компанияның төртеуі жұмысшыларды іздеу кезінде әлеуметтік желілердің көмегіне жүгінеді.
 15. Әлеуметтік желілер интернетте уақыт өткізудің тәсілі саналатын порнографиялық сайттарды басып озды [4].
- Біз «Жаңалықтарды қандай ақпарат көздерінен аласыз?» деген сұрақпен арнайы сауалнама жүргізген болатынбыз. Сауалнамаға 18-50 жас аралығында барлығы 150 адам қатысты. Оның нәтижесі төмендегідей:
- А) Теледидардан – 30
 - Ә) Радиодан – 10
 - Б) Мерзімді басылымдардан – 7
 - В) Әлеуметтік желілерден – 50
 - Г) Таныстарымнан естимін – 3

Сурет-1.

Көріп отырғандай жаңалықтарды әлеуметтік желілер арқылы біліп отыратын азаматтардың қатары анағұрлым көп. Қазіргі күні жас ерекшеліктеріне қарамастан әрбір адамның қолында смартфондар бар. Яғни осы смартфондардың дамуы да өз кезегінде әлеуметтік желілердің жылдам қарқынмен дамуына себепші болуда. Өйткені, ұялы телефон арқылы белгілі бір уақытқа, кеңістікке қарамастан адамдар айналасында, әлемде болып жатқан ақпараттермен, өзгерістермен жылдам таныса алады. Бұл соңғы жылдарда өмірімізде болған үлкен өзгеріс деп айта аламыз.

Тоқаевтың сайлауалды штабы және әлеуметтік желілер.

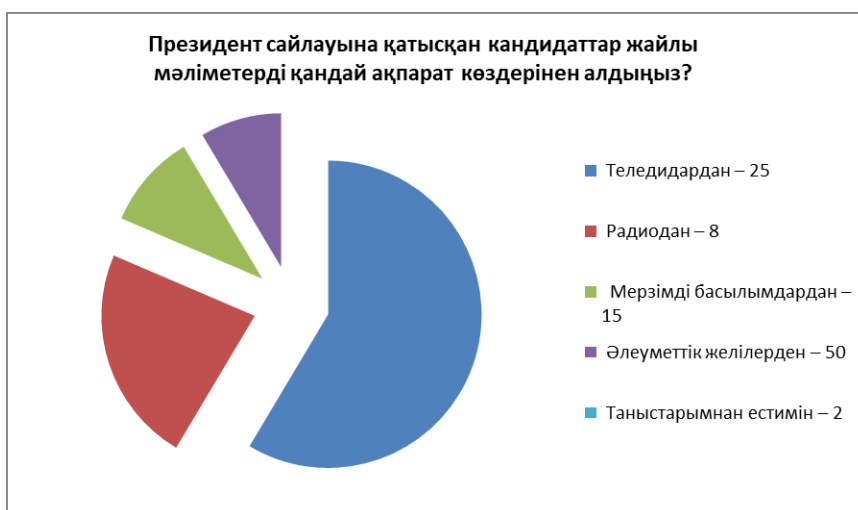
Қазақстандағы соңғы президенттік сайлау кезінде әлеуметтік желілер алғаш рет үлкен рөл ойнайды. Бұл сайлау науқаны кезінде Қасым-Жомарт Тоқаев сайлауалды штабы әлеуметтік желілерді бөлек бағыт ретінде қарастырды. "Қазақстандағы сайлауда алғаш рет әлеуметтік желілер өте үлкен рөл ойнайды. Сондықтан қоғамдық штабтың қызметі аясында біз әлеуметтік желілердің жұмысына басымдық беретін боламыз", – деді Nur Otan партиясы төрағасының бірінші орынбасары Әшімбаев Қасым-Жомарт Тоқаевтың республикалық қоғамдық штабының құрылуына арналған брифингте. "Өйткені бүгінде қоғамдық пікірді қалыптастыруда әлеуметтік желілердің рөлі өте үлкен. Бұрынғы

сайлауларда желілер мұндай рөл ойнамағаны белгілі. Сондықтан осы сайлаудың үлкен бір ерекшелігі деп айтсақ, артық болмайтын шығар", – деді партия төрағасының орынбасары. Nur Otan партиясы сайлауалдында Қоғамдық штабтың жастар қанатын құрып, оған жастар қанатына кандидаттың сенімді өкілі болған еліміздегі танымал жұлдыздар, журналистер, спортшылар кірді. Сенімді өкіл ретінде олар өз парақшаларында сайлауалды үгіт-насихат жұмыстарын жүргізді. Мәселен, сенімді өкілдердің қатарында әлеуметтік желілерде "жазылушысы" көп, танымал әнші Қайрат Нұртас болды. "Қайрат Нұртасты айта аламын, менің білуімше, оның миллионнан астам "подписчигі" бар. Бұдан басқа әртістеріміз, спортта жүрген жұлдыздарымыз бар, әрқайсысының 10, 20, 30 мың "подписчигі" бар. Өз парақшаларында кандидат туралы ой-пікірін білдірсе деген өтініштеріміз болады", – деді М.Әшімбаев [5].

Расында да сайлау алдында Қ.Тоқаевтың сайлауалды штабы белсенді жұмыс істеді. Жалпы ағымдағы жылдың 9 маусымында өткізілген президенттік сайлау кезінде танымалдылығы өте жоғары болды. Оны біз арнайы сауалнама жүргізу кезінде анықтадық. Сауалнамаға 18-50 жас аралығында барлығы 150 адам қатысты. Президент сайлауына қатысқан кандидаттар жайлы мәліметтерді қандай ақпарат көздерінен алғанын сұрағанымызда респонденттердің дені әлеуметтік желілерді атады. Салыстырмалы түрде төмендегі кестені ұсынамыз:

Президент сайлауына қатысқан кандидаттар жайлы мәліметтерді қандай ақпарат көздерінен алдыңыз?

- А) Теледидардан – 25
- Ә) Радиодан – 8
- Б) Мерзімді басылымдардан – 15
- В) Әлеуметтік желілерден – 50
- Г) Таныстарымнан естимін – 2

Сурет-1.

Анонимді имиджбордтар.

Әлеуметтік желілердің саяси өмірде қолданылуын сөз еткенде анонимді имиджбордтар туралы айтпау мүмкін емес. Мұндай сайттар өз кезегінде әлеуметтік желілердің санатына жатпайды, алайда мықты саяси анонимді пікірілер жұрттың назарын аудартпай қоймайды.

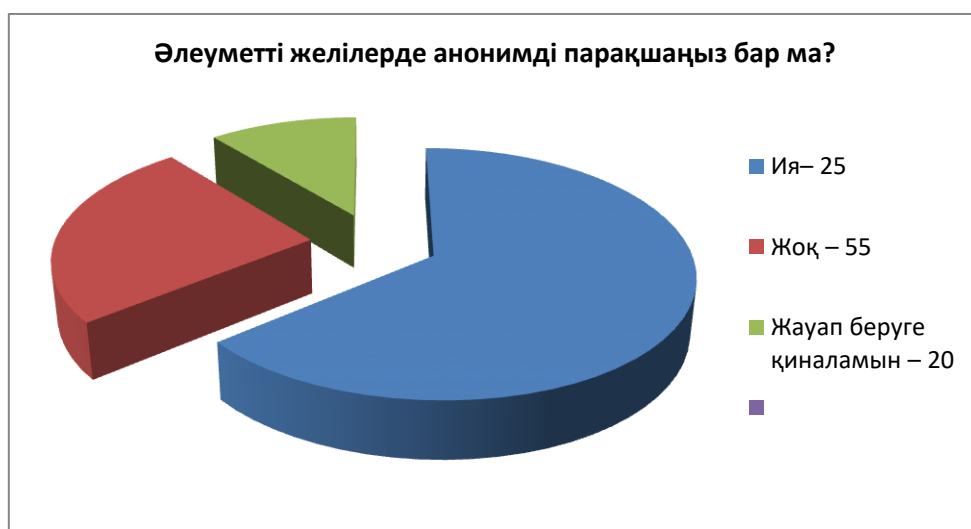
Мұндай қадамдардың бірі АҚШ-та He Will Not Divide Us акциясында орын алды. Белгілі актер Шайа Лабаф АҚШ президенті Д.Трампа қарсы акция өткізбекші болғанда анонимдер оған қарсы «ашық пайдан» ұйымдастырды. Нәтижесінде анонимдер жеңіске жетті [6].

Қазақстанда да мұндай анонимдер қатары соңғы уақытта өсіп келеді. Әсіресе, анонимдер өздеріне ұнамсыз саяси тұлғалардың бейнелерін, олардың сөздерін картиналарға шығарып, таратып, халық назарын аударып жүр. Ресейде мұндай анонимдерге қатысты «ватник» деген термин пайда болды [7].

Ағымдағы жылда болған сайлау науқаны кезінде ақпарат беттерінде жұрт назарын аудару мақсатында әлеуметтік желілерді «шулатанын» мақалалар да пайда болды. Мәселен, сайлауға кандидат болған Әміржан Қосановтың жақтастары әлеуметтік желіде «Қарағандыда Қосановтың

қолдаушысын атып кетті» деген ақпарат таратты. Бұл Ә.Қосановты қолдайтын адамның жазбасы екені түсінікті, ал әлгі оққа ұшқан адамның бұл саяси додаға еш қатысы болмауы мүмкін. Десе де, автор бұл мақаласында «Марқұм Қосановты қолдау үшін плакаттарын іліп, халықты үгіттеп жүрген» деген пікір білдіреді. Ал Қосановтың сайлау алды штабына хабарласқанымызда Ғалым Бақтыбаев ресми өкілі емес екенін айтты.

Бүгінгі таңда әлеуметтік желілерде түрлі пікірлер қалдырып отыратын аноним авторлардың қатары көбейіп отыр. Олар негізінен өз наразылығын ашық айтудан жасқанатын, аты-жөні беймілім түрде қалғанын қалайтын азаматтар. Олардың жас ерекшеліктері, әлеуметтік статусы, жынысы әртүрлі болуы мүмкін. Мұндай анонимдер қалыпты құбылысқа айналып кеткенімен, қоғамға өте қауіпті. Осыған байланысты біз арнайы сауалнама жүргізген едік. Сауалнама тақыры: «Әлеуметтік желілерде анонимді парақшаңыз бар ма?». Сауалнамаға 18-40 жас аралығындағы 100 адам қатысты. Жауабы төмендегідей:

Сурет-3.

Жалпы әлеуметтік желілер, мессенджерлер – қазіргі өмірдің ажырамас бөлігі. Сондықтан бұл құралдар арқылы үгіттеуге тыйым салынбайды. Дегенмен, ондай ақпараттарды тарату кезінде жалпыға ортақ әдептілік нормаларын сақтаған жөн. Сондай-ақ, азаматтардың осы мәндегі ақпараттарды ары қарай алудан бас тарту құқығы сақталғаны маңызды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 <https://kk.wikipedia.org/>
- 2 sputniknews.kz/
- 3 Зинченко Ю.П. *Виртуализация реальности: от психологического инструментария к новой субкультуре // Человек как субъект и объект медиapsихологии: сб. науч. ст. – М.: МГУ, 2011. – С.231-278.*
- 4 Попов В.Д. *Информационная политика. – М.: Пагс, 2003. – 463 с.*
- 5 <https://informburo.kz/kaz/>
- 6 <https://www.election.gov.kz/>
- 7 Панарин И.Н. *Технология информационной войны. – М.: КСП+, 2003. – 320 с.*
- 8 Почепцов Г.Г. *Имиджелогия. – М.: Рефл-бук, К.: Ваклер, 2001. – 704 с.*

МРНТИ 11.07.25

Абсаттаров Г.Р.¹

¹Казакский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана
г. Алматы, Казакстан

ПРОБЛЕМА ПЕРЕРАСТАНИЯ ПРАВОВОЙ КУЛЬТУРЫ В ПРАВИЛА ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕЖИТИЯ

Аннотация

В статье на материалах Казакстана рассматривается актуальная проблема перерастания правовой культуры в правила гражданского общежития, которая еще неизучена в политической науке. В статье отмечается, что правила гражданского общежития будут иметь прежде всего нормативный характер. Характеризуя процесс формирования правил гражданского общежития, следует отметить его сознательную сущность, высокую правовую культуру.

По мере приближения казахстанского общества к зрелому гражданскому обществу, правовая культура, нравственно-правовые нормы, непрерывно совершенствуясь, все более будут приобретать черты повседневных, обычных правил поведения, соблюдение которых станет привычкой. Вместе с тем, в статье уделяется внимание и дискуссионным вопросам.

Ключевые слова: правило, процесс, правовая культура, правовая норма, нравственная норма, гражданское общество, право, регулирование, поведение, сознание, воспитание.

Г.Р. Абсаттаров¹

¹Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлемдік тілдер университеті
Алматы қ., Қазақстан

ҚҰҚЫҚ МӘДЕНИЕТІНІҢ АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМНЫҢ ЕРЕЖЕЛЕРІНЕ АЙНАЛДЫРУ ПРОБЛЕМАСЫ

Аңдатпа

Мақалада саяси ғылымда әлі де зерттермеген құқық мәдениетінің азаматтық қоғамның ережелеріне айналдыру өзекті проблемасы Қазақстан материалында қарастырылады. Мақалада азаматтық қоғамның ережелері бәрінен бұрын нормативтік сипатта болатыны атап көрсетіледі. Азаматтық қоғамның ережелерінің қалыптасу процесін сипаттай отырып оның саналылық мәнін, жоғары құқықтық мәдениетінің болатынын атап өту керек. Қазақстандық қоғамның жетілген азаматтық қоғамға жақындауы шамамен құқықтық мәдениеті, адамгершілік-құқықтық нормалары, үздіксіз жетіле отыруы, үсті-үстіне көбеюі арқылы иемдену күнделікті келбетін, әдеттегі тәртіп ережелерін сақтау дағдыға айналады. Сонымен қатар, мақалада дискуссиялық мәселелерге де көңіл бөлінген.

Түйін сөздер: ереже, процесс, құқықтық мәдениет, құқықтық норма, адамгершілік нормасы, азаматтық қоғам, құқ, реттеу, тәртіп, сана, тәрбие.

G.R. Absattarov¹

¹Kazakh Ablai khan University of International Relations and World Languages

THE PROBLEM OF TRANSFORMATION OF LEGAL CULTURE INTO RULES OF CIVIL SOCIETY

Abstract

The article discusses the actual problem of transformation of legal culture into rules of civil society on materials Kazakhstan which is not studied in political science yet. Also, it is noted that rules of civil society will have first of all standard character. Characterizing process of formation of rules of the civil hostel, it should be noted its conscious essence and high legal culture. In process of approach of the Kazakhstan society to mature civil society, legal culture, moral precepts of law, being continuously improved, will gain more and more lines of daily, usual rules of conduct which respect will become a habit. At the same time,

article pays attention and to debatable questions.

Keywords: rule, process, legal culture, precept of law, ethical standard, civil society, right, regulation, behavior, consciousness, education.

Прежде всего, следует сказать, что проблема перерастания правовой культуры в правила гражданского общежития в политической науке неизучена. Следовательно, в одной статье невозможно рассмотреть все вопросы проблемы перерастания правовой культуры в правила гражданского общежития. Поэтому, на материалах Казахстана рассмотрим только некоторые политологические вопросы проблемы перерастания правовой культуры в правила гражданского общежития.

Процесс становления правил гражданского общежития в Казахстане начался в период строительства правового, гражданского общества. Но по мере приближения казахстанского общества к более справедливому обществу этот процесс становится все более активным. Анализ работ казахстанских, евразийских ученых, а также некоторых тенденций развития правовой культуры Казахстана и других стран позволяет сделать ряд выводов о характере и основных чертах формирования правил гражданского общежития.

Становление правил гражданского общежития представляет собой прежде всего постепенно развивающийся, длительный процесс. Новые нормы правовой культуры, культуры регулирования общественных отношений возникнут не сразу, не в результате принятия какого-то акта, а будут складываться шаг за шагом, пройдя ряд промежуточных ступеней, переходных этапов. Эта черта формирования правил гражданского общежития вытекает из общей объективной закономерности постепенного перерастания общества в правовое, гражданское общество. Она обусловлена неуклонно укрепляющимися социально-политическим единством нашего общества в ходе строительства правового, гражданского общества.

Следует сказать, что процесс становления правил гражданского общежития нельзя сводить к изменению только норм права, морали. Этот процесс будет происходить на основе развития и перерастания находящихся в диалектическом единстве правовых, политических, моральных и иных социальных норм в правила гражданского общежития.

В нашей научной литературе определенное внимание уделяется выяснению сущности, содержания и структуры будущих правил гражданского общежития. Это не пустое, беспочвенное фантазирование о гражданском обществе. Мы живем в период строительства правового, гражданского общества [1]. Развитие нашего общества в этот период характеризуется глубокими экономическими, социально-политическими и культурными изменениями. В современных условиях постановка вопроса о том, что будут представлять собой правила гражданского общежития является уже назревшей задачей, так как они находятся сейчас в стадии становления и будут регулировать общественные отношения во всех сферах жизни общества.

Правила гражданского общежития будут иметь прежде всего нормативный характер, высокий уровень правовой культуры. Нормативное регулирование обусловлено потребностями общественного производства, организации и безопасности труда, задачами социально-экономического, политическо-правового, культурного развития гражданского общежития. Нормативное регулирование в гражданском обществе не может в какой-либо мере стеснять творческую инициативу и самостоятельность отдельных лиц или коллективов. Наоборот, оно обеспечит широкий простор их действий в интересах всего общества. Вместе с тем это регулирование определит и необходимые рамки дозволенного поведения, чтобы действия одних лиц не мешали действиям других и не приходили в столкновение с интересами общества.

Было бы ошибочно предполагать, что правила гражданского общежития будут предписывать членам общества соответствующее поведение при любых жизненных обстоятельствах. В условиях гражданского общества такая всесторонняя регламентация общественного поведения невозможна и не нужна, но общее нормативное регулирование поведения возможно и целесообразно. По своему характеру правила гражданского общежития будут, очевидно, не на столько регламентированы, чтобы стеснять разумную творческую инициативу и самостоятельность людей, но и не на столько не определены, чтобы позволять отдельным членам общества совершать эксцессы, правонарушения, недозволенные действия, идущие в разрез с интересами коллектива, всего общества. Такова диалектика нормативного регулирования общественных отношений и свободы деятельности людей гражданского общества.

Конечно, далеко не все поступки человека гражданского общества могут быть предусмотрены правилами гражданского общежития. И при гражданском обществе будут возникать сложные проблемы, разрешение которых потребует мобилизации всех человеческих качеств. Несомненно, будут в гражданском обществе эксцессы, правонарушения, т.е. такое поведение отдельных лиц, которое противоречит общепринятым правилам гражданского общежития. В таких случаях общество вынуждено будет применять принуждение, но оно будет прежде общественным.

Характеризуя процесс формирования правил гражданского общежития, следует отметить его сознательную сущность, высокую правовую культуру. По мере продвижения общества к высшей фразе гражданского общества происходят значительные изменения в характере всего общественного, правового развития, коренным образом изменяется соотношение стихийности и сознательности. Ни одно явление, ни один процесс не могут успешно развиваться без сознательной деятельности, без правовой культуры миллионных масс населения. Роль субъективного фактора в общественно-правовой жизни общества намного возрастает.

Сознательный характер процесса формирования правил гражданского общежития проявляется не только в том, что в перерастании правовой культуры в правила гражданского общежития играют огромную роль политическо-правовая идеология, научное правосознание и общечеловеческая мораль, но и в том, что в формировании правил поведения людей зрелого гражданского общества, их внедрении в сознание населения огромную роль принадлежит воспитательной работе государственных органов и общественных организаций [2].

Воспитательная работа государственных органов и общественных организации-это решение многогранных и разнообразных задач, в том числе правовой культуры. Перерастание правовой культуры в правила гражданского общежития способствует единству правового, нравственного, политического воспитания.

Например, нравственное и правовое воспитание казахстанских людей представляют собой две тесно связанных друг с другом и вместе с тем различных стороны единого комплексного воспитания. Нравственное воспитание в Казахстане – это целеустремленное систематическое воздействие на сознание, чувства и волю людей в интересах формирования у них необходимых качеств, отвечающих требованиям морали правового, гражданского общества. Непосредственными задачами правового воспитания Казахстана являются внедрение в сознание людей понимания объективной необходимости, целесообразности установленного казахстанскими законами порядка, развитие чувства уважения к законам, обеспечение выполнения их требований, повышение правовой культуры граждан, должностных лиц.

Следует сказать, что нравственное и правовое воспитание в Казахстане различаются не только своими непосредственными задачами, но и разными формами воздействия на сознание и поведение людей. Например, специфическими формами нравственного воспитания казахстанских людей являются непринужденная дружеская душевная беседа, личный пример благородного поведения, обсуждение проступка на общем собрании коллектива, помещение критической статьи в печати и т.д. Для правового воспитания наших людей характерны такие формы, как дисциплинарное поощрение за успехи в производственной или служебной деятельности, присвоение почетного звания, назначение на высшую должность, наложение дисциплинарного взыскания, проведение открытого судебного процесса и т.д.

Несомненно, имеющиеся различия между нравственным и правовым воспитанием в Казахстане условны, а деление методов и форм воздействия на юридические и моральные относительно. Некоторые способы воздействия используются в нравственном и правовом воспитании (лекции, вечера вопросов и ответов, беседы и т.д.). Правовое воспитание сближает с нравственным и то, что оно широко использует метод поощрения отличившихся граждан за добрые дела, за успехи в труде на благо казахстанского общества. Нравственные и в то же время правомерны такие поступки, которые соответствуют принципам казахстанской морали строителя правового, гражданского общества, казахстанскому правосознанию. Применение судом и другими органами казахстанского государства правовых норм содействует соблюдению людьми норм казахстанской, общечеловеческой морали, обеспечивает задачи комплексного воспитания и совершенствования воспитания правовой культуры населения.

Рассмотрим, например, норму общекзахстанской, общечеловеческой морали которая требует уважения к женщине, отношения к ней как к равноправному члену казахстанского общества. Это норма давно проникла в сознание большинства казахстанских людей. Но и в настоящее время

имеются в нашем обществе отдельные отсталые элементы, сохранившие феодальные взгляды на положение женщины и отношения между полами. Наше право устанавливает нормы, совпадающие с требованиями нравственности в этой области отношений между людьми [3]. Принудительное выполнение установленных казахстанским государством норм, если оно будет дополняется активной, умелой воспитательной работой, может постепенно перейти в привычку, а затем и в осознанный нравственный долг.

В зависимости от особенности индивидуального сознания того или иного казахстанского человека на первый план могут выдвигаться правовые или нравственные средства воздействия. Принятие в личном поведении общественных требований под воздействием правовых средств накапливает положительный моральный опыт, что в конечном счете должно привести к внутреннему осознанию этих требований. На этом пути большую роль играет правовое воспитание. Другой путь воспитания предполагает достижение необходимого уровня индивидуального сознания и на его основе соответствующего поведения. Объявить решительный бой дурным, антиправовым, антинравственным привычкам сможет только тот, кто умеет бороться личными слабостями и обращает свой гнев во внутрь.

Взаимосвязь правового и нравственного воспитания имеет место во всех сферах жизни правового, гражданского общества, в деятельности всех органах казахстанского государства. Эту взаимосвязь легко обнаружить, если проанализировать применение казахстанских законов в области трудовых, семейных, земельных отношений, а также административных и уголовно правовых норм. В процессе обсуждения и принятия законопроект, подготовки к рассмотрению различных дел в суде, арбитраже, судебного разбирательства споров и конфликтов, рассмотрения и разрешения жалоб трудящихся во всех государственных органах и общественных организациях проводится огромная воспитательная работа. В ходе ее должны органически сочетаться правовые и нравственные формы воздействия.

Сложные процессы взаимодействия норм казахстанского права и общекзахстанской, общечеловеческой морали в индивидуальном сознании людей, в их поступках требуют правильного подхода при использовании той или иной нормы в каждом конкретном случае. Чем точнее, вернее субъективная диалектика людей отражает, воспроизводит объективную диалектику норм права и морали, тем сильнее воздействуют и эффективнее применяются эти нормы, тем лучший приносят они результат в комплексном воспитании населения, в том числе в воспитании правовой культуры.

Несомненный интерес в этом отношении представляет образцовая дисциплина труда. Она основывается на личном убеждении работников в ее необходимости. Чтобы порядок и дисциплина, правовая культура и правовая сознательность, установленные в гражданском обществе, стали нормами поведения каждого человека, нужна глубокая, систематическая воспитательная работа. При этом необходимо умело использовать и все многообразие форм и средств идейно-политического влияния, силу общественного воздействия и предусмотренные законодательством правовые, поощрительные и принудительные меры [4].

По мере приближения казахстанского общества к зрелому гражданскому обществу, правовая культура, нравственно-правовые нормы, непрерывно совершенствуясь, все более будут приобретать черты повседневных, обычных правил поведения, соблюдение которых станет привычкой. Когда такое соблюдение социально-правовых норм станет устойчивым, сознательный момент перейдет в привычку поступать определенным образом в каждом подобном случае. Наше поведение должно быть сознательным поведением человека гражданского общества.

В заключении следует сказать, что проблема перерастания правовой культуры в правила гражданского общежития находится на стыке различных наук: философии, правоведении, политологии, социологии, культурологии и других наук. Она, несомненно, относится к числу таких проблем, по которым необходимы комплексные исследования представителей общественно-гуманитарных наук. Обязанность казахстанских, евразийских ученых-правоведов, философов, политологов, социологов, культурологов, экономистов, историков, педагогов и др. состоит в том, чтобы как можно глубже проникнуть в сущность проблемы перерастания правовой культуры в правила гражданского общежития, раскрыть ее новые стороны, черты, элементы и т.д. Эти исследования помогут получить новые результаты и сделать важные выводы, и выработать соответствующие рекомендации для дальнейшего совершенствования казахстанского законодательства, правовой культуры, улучшения работы государственного аппарата и общественной организации.

Список использованной литературы:

- 1 Концепция развития гражданского общества в Республике Казахстан на 2006-2011 годы // *Казахстанская правда*. – 2006, 28 июля.
- 2 Абсаттаров Г.Р. О роли общественных организаций в развитии правовой культуры населения // *Вестник КазНПУ. Серия социологические и политические науки*. – 2018, №3. – 41-44.
- 3 Конституция Республики Казахстан. – Алматы: Юрист, 2017. – С.7.
- 4 Концепция правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года // *Казахстанская правда*. – 2009, 27 августа.

МРНТИ 11.07.45

Каппасова Г.М.¹

¹*Павлодарский государственный университет имени С.Торайгырова*

СПЕЦИФИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ СОВРЕМЕННОЙ МИГРАЦИИ В КАЗАХСТАНЕ

Аннотация

В статье рассматриваются особенности миграции в Казахстане, основываясь на статистической информации 2018 года и прогнозах развития миграционных процессов на перспективу до 2020 года. Миграционная проблематика в статье рассмотрена комплексно, включая внутреннюю и внешнюю миграцию. Так, составлена структура внутренней межрегиональной миграции в Республике Казахстан в разрезе областей, представлена типология регионов в зависимости от миграционного поведения граждан – аттракторы, реципиенты, доноры. Выявлены ключевые причины таких процессов: внутренняя миграция носит естественный характер – прибытие населения в наиболее развитые регионы и в города, и выбытие из более депрессивных регионов, прежде всего, экономически активного населения. Также на основе статистической информации за 2018 год рассмотрены особенности внешней миграции, динамика выбытия и прибытия населения в Казахстан. Выявленные причины позволили сделать выводы о характере внешних процессов, которые опять же основаны на социальных и экономических аспектах политики государства, но также затрагивается и межгосударственный аспект. Прогноз развития миграции на период до 2020 года дает возможность сделать выводы и дать рекомендации о необходимости принятия мер для стабилизации миграционной ситуации в Республике Казахстан.

Ключевые слова: миграция, Республика Казахстан, миграционные процессы, миграционная политика, мигранты, миграционное законодательство.

Г.М. Каппасова¹

¹*С.Торайгыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті*

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЗАМАНАУИ МИГРАЦИЯНЫҢ НЕГІЗГІ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа

Мақалада 2018 жылдың статистикалық ақпаратына және 2020 жылға дейінгі перспективада көші-қон процестерінің даму болжамдарына негізделе отырып, Қазақстандағы көші-қон ерекшеліктері қарастырылады. Мақалада көші-қон мәселесі ішкі және сыртқы көші-қонды қоса алғанда, кешенді қаралды. Мәселен, облыстар бөлінісінде Қазақстан Республикасындағы ішкі аймақ аралық көші-қон құрылымы жасалды, азаматтардың көші-қон тәртібіне байланысты аймақтардың типологиясы ұсынылған – аттракторлар, реципиенттер, донорлар. Мұндай процестердің негізгі себептері анықталды: ішкі көші-қон табиғи сипатқа ие-халықтың неғұрлым дамыған өңірлерге және қалаларға келуі және неғұрлым күйзеліске ұшыраған өңірлерден, ең алдымен экономикалық белсенді халықтың кетуі. Сонымен қатар, 2018 жылғы статистикалық ақпарат негізінде сыртқы көші-қон ерекшеліктері, халықтың Қазақстанға кету және келу динамикасы қарастырылды. Анықталған себептер мемлекет саясатының әлеуметтік және экономикалық аспектілеріне негізделген, сондай-ақ мемлекетаралық аспектіге де қатысты сыртқы процестердің сипаты туралы қорытынды жасауға мүмкіндік берді. 2020

жылға дейінгі кезеңге арналған көші-қонның даму болжамы қорытынды жасауға және Қазақстан Республикасындағы көші-қон жағдайын тұрақтандыру үшін шаралар қабылдау қажеттігі туралы ұсыныстар беруге мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: көші-қон, Қазақстан Республикасы, көші-қон үрдістері, көші-қон саясаты, мигранттар, көші-қон заңдылықтары.

Kappasova G.M.¹

¹*Pavlodar State University named after S.Toraigrov*

SPECIFIC FEATURES OF CONTEMPORARY MIGRATION IN KAZAKHSTAN

Abstract

The article discusses the features of migration in Kazakhstan, based on the statistical information of 2018 and the forecasts of the development of migration processes in the future until 2020. Migration issues are considered in the article comprehensively, including internal and external migration. Thus, the structure of internal inter-regional migration in the Republic of Kazakhstan in the context of regions, the typology of regions depending on the migration behavior of citizens – attractors, recipients, donors. The key causes of such processes are identified: internal migration is natural – the arrival of the population in the most developed regions and in the cities, and the departure from the more depressed regions, especially the economically active population. Also, on the basis of statistical information of 2018, the features of external migration, the dynamics of departure and arrival of the population in Kazakhstan are considered. The identified reasons led to conclusions about the nature of external processes, which are again based on the social and economic aspects of the state policy, but also affects the inter-state aspect. The forecast of migration development for the period up to 2020 makes it possible to draw conclusions and give recommendations on the need to take measures to stabilize the migration situation in the Republic of Kazakhstan.

Keywords: migration, the Republic of Kazakhstan, migration processes, migration policy, migrants, migration legislation.

Рассматривая особенности современной миграции в Казахстане, важно отметить, что ввиду усиления миграционных настроений в целом в странах бывшего СССР, растет актуальность изучения политических причин миграционной проблематики, способствующих усилению этих процессов. С другой стороны, важно понимать, что изучение миграции в отдельно взятой стране невозможно без изучения и внешних компонент – усиления миграционных процессов в целом в мире. А значит, миграция в отдельно взятой стране будет состоять из внутренней, причинами которой являются внутренние политические и социально-экономические условия в стране, а также внешней, обусловленной как внутренними причинами, так и внешними, характерными для стран въезда и выезда граждан. Рассмотрим более подробно данные аспекты.

Прежде всего, стоит остановиться на особенностях внутренней межрегиональной миграции в Казахстане. При этом отметим, что по своему государственному устройству Республика Казахстан является унитарным государством, что свидетельствует о том, что регулирование миграционных процессов, как и других социально-экономических аспектов, происходит в едином центре. Эту особенность стоит учитывать в том смысле, что отдельные регионы не обладают какой-либо самостоятельностью в отличие от федеративных государств. Определяющими факторами для межрегиональной миграции здесь будут являться географические аспекты, близость к другим странам и регионам, исторически сложившееся более привилегированное положение регионов (прежде всего, речь идет о столице), сосредоточение высших учебных заведений, промышленности и других предприятий в каких-либо регионах.

Таким образом, в первое десятилетие XXI века положительное сальдо межрегиональной миграции имели г. Астана и г. Алматы (как крупнейшие города и культурные, образовательные, промышленные центры). Вместе с тем, статистические данные 2015 года показывают нам, что г. Астана уже теряет положительную динамику сальдо миграции и впервые по показателям межрегиональной миграции имеет отрицательное значение. Если рассматривать направления перемещения населения из столицы, то, прежде всего, – это Акмолинская область. Достаточно нетипичная ситуация оттока населения из столицы может иметь несколько причин. Прежде всего, эксперты видят причину в

переселении и освоении пригородных территорий населением с высоким благосостоянием. Кроме того, огромная конкуренция, которая имеет место в социально-экономическом контексте в городе Алматы, вынуждает часть населения мигрировать в сельскую местность Акмолинской области. Данные по сальдо межрегиональной миграции за 2006, 2010 и 2015 годы представлены в таблице 1 [1, с. 95-96].

Таблица-1. Сальдо межрегиональной миграции в Республике Казахстан в 2006, 2010 и 2015 годах

Регионы	2006 год	2010 год	2015 год	2018 год (6 месяцев)
г. Астана	17941	33127	-2463	4898
г. Алматы	21974	8463	41915	14185
Павлодарская область	-1117	-1822	342	-
Акмолинская область	-1273	-5582	3659	25
Актюбинская область	-630	2683	-1569	-
Южно-Казахстанская область	-7090	-13127	-14500	1559
Западно-Казахстанская область	-1177	-2046	171	-
Северо-Казахстанская область	-4862	-3094	-1547	-
Восточно-Казахстанская область	-6634	-6677	-4216	-
Карагандинская область	300	-1152	-374	-

Как мы видим из данных таблицы, прибытие населения в 2015 году было зафиксировано в г. Алматы, Павлодарской, Акмолинской и Западно-Казахстанской областях. По данным за 6 месяцев 2018 года прибытие населения зафиксировано в четырех регионах, среди которых снова мы видим г. Астану, несмотря на отрицательные показатели сальдо миграции в предшествующие периоды, г. Алматы и Акмолинскую область, показывающие положительную динамику. Интересно, что Южно-Казахстанская область, которая в 2015 году лидировала по количеству выбывших, в 2018 году показывает положительную динамику.

Таким образом, статистические данные по межрегиональной миграции в Казахстане позволяют нам типологизировать регионы по степени миграционной привлекательности и выделить группы регионов, представленные в таблице 2 [2, с. 52-60].

Таблица-2. Типологизация миграционной привлекательности регионов Казахстана

Тип	Регионы	Характеристика
Аттракторы	г. Алматы и г. Астана	В эти регионы стремится большая часть мигрантов внутри Казахстана. Главная причина состоит в том, что именно в этих городах сосредоточены все культурные, образовательные и производственные организации. Города являются столицами государства.
Реципиенты	Акмолинская, Павлодарская, Западно-Казахстанская области	Данный регион является привлекательным для мигрантов, однако показатели достаточно скромные. Главный источник мигрантов – г. Астана.
Частичные доноры	Карагандинская	К частичным донорам можно отнести те регионы, где наблюдается отрицательное сальдо межрегиональной миграции, но ее объемы не столь значительны. Также сюда входят области с нестабильными данными, то есть у них в отдельные годы наблюдалось незначительные показатели положительного сальдо
Доноры	Артюбинская, Северо-Казахстанская, Восточно-Казахстанская	В данных регионах наблюдается максимальный отток населения. К таким регионам можно отнести и все оставшиеся области Казахстана, данные по которым не представлены в таблице.

Таким образом, мы видим, что внутренняя миграция носит естественный характер - прибавление населения в наиболее развитые регионы и в города, и выбытие из более депрессивных регионов,

прежде всего, экономически активного населения. Такая тенденция свойственна большинству развивающихся стран, в том числе стран постсоветского пространства. Исключение из этого может составлять только переселение из столицы в Акмолинскую область, что можно обозначить как новый вызов для столиц и купных городов, когда население не выдерживает конкуренции и сложных внешних условий, диктуемых крупными городами.

Второй важнейший показатель миграции – это ее внешний аспект, то есть миграция из Республики Казахстан и, наоборот, в Казахстан. Согласно статистическим данным Министерства труда и социальной защиты населения, на 1 октября 2018 года в республику прибыли и получили статус оралмана 7 162 семей или 11 617 этнических казахов. Почти 47,9% оралманов прибыли из Республики Узбекистан, 40,4% – из НКР, 3,8% – из Монголии, 2,9% – из Туркменистана, 1,3% – из Российской Федерации и 3,7% – из других стран. Что касается расселения оралманов, то их наибольшее количество приходится на Алматинскую – 32%, Туркестанскую – 18,1%, Мангистауской – 10,9% области и г. Астана – 9,4%. Более 60% от общего количества оралманов составляют лица трудоспособного возраста, моложе трудоспособного – 26,9% и всего около 9% – пенсионеры. Среди лиц трудоспособного возраста 15% имеют высшее образование, 26% – среднее специальное образование, 53% – общее среднее образование и 6% – не имеют образования [3]. Также стоит отметить тенденцию к снижению числа желающих принять казахстанское гражданство почти на 30%. В годовом выражении минимальный показатель притока мигрантов зарегистрирован в 2016 году – всего 13,76 тыс. человек. В 2017-м году в Республику Казахстан прибыло 15,6 тыс. человек, что в три раза меньше уровня 2008 года.

Указанные показатели свидетельствуют о снижении привлекательности Казахстана для мигрантов из других стран. Опять же причины этому, прежде всего, социально-экономические: отсутствие доступности получения работы и достойной оплаты труда, получения жилья и других преференций приезжающим в республику.

В то же время за период с января по июнь 2018 года из Казахстана выбыло 17,17 тыс. человек. Отметим, что за аналогичный период 2017 года показатель вырос на 14%. Так, каковы же причины выбытия из страны населения? Для этого необходимо обратиться к изучению политических и социально-экономических исторических условий. Так, наибольший отток населения из Республики Казахстан наблюдался в начале 90-х годов сразу после распада СССР. Неудивительно, что в очень сложной ситуации ухудшения социальных гарантий для населения и невозможности получить достойную работу, все это вкупе с нестабильностью политической системы, повлекли за собой массовый отток населения из страны. Вместе с тем, усиление стабильности политической системы в 2000-е годы значительно затормозило этот процесс и во многом улучшило ситуацию. При этом самым стабильным в плане оттока населения можно назвать 2013 год, когда количество уезжающих составило всего 24,38 тыс. человек. Однако уже в 2014 вновь наблюдается рост уезжающих из страны, и в 2017 году число эмигрантов составляло уже 37,73 тыс. человек.

Наибольший процент выезжающих за границу наблюдается из восточных и северных регионов Казахстана. В таблице 3 представлены данные по выезжающим из Республики Казахстан в 2018 году.

Таблица-3. Динамика иммиграции из Казахстана в 2018 году по областям

Области	Выехало, чел.
Восточно-Казахстанская	2450
Костанайская	2366
Павлодарская	1972
Карагандинская	2353
Северо-Казахстанская	1577

Важно посмотреть на структуру стран, в которые переезжают жители Казахстана. Так подавляющее большинство граждан переезжают на постоянное место жительства в страны СНГ. При этом эксперты видят основной причиной миграции на постсоветском пространстве – трудовую миграцию или репатриацию. Жители Казахстана уезжают из страны в поисках условий для повышения уровня своих доходов, а также профессионального роста, самореализации.

Действительно, исследования подтверждают, что уезжают из Казахстана за границу преимущественно лица, имеющие профессиональное образование и высокую квалификацию. Так, в первом

полугодии 2018 года из страны на постоянное место жительства выехало 13 тыс. человек старше 15 лет, из них больше 40% имеют высшее и 30% – среднее профессиональное образование. Важно также отметить, что наибольшая часть уехавших из Казахстана, являются представителями технических специальностей. Причиной оттока таких специалистов можно назвать их низкую востребованность в стране и отсутствие должных условий для реализации своих компетенций, а также наличие спроса на высококвалифицированных инженеров в соседних странах. Прежде всего, здесь речь идет о России. Таким образом, мы наблюдаем некоторую зависимость между странами в части использования труда высококвалифицированных специалистов. А за этим скрывается целый комплекс политических решений в части организации трудовых отношений и создания благоприятных социально-экономических условий правительствами государств.

Кроме технического образования, 18% уехавших из страны специалистов имеют экономическое образование, 10% – педагогическое и 5% – медицинское. Как мы видим, разнообразие образовательного состава специалистов свидетельствует о многоаспектности в целом миграционной проблематики. В итоге за шесть месяцев 2018 года в Казахстан прибыло 2 395 кадров против 9 442 выбывших [4].

Такая ситуация, безусловно, требует пересмотра системы внутренней политики государства, включая социально-экономическую политику и некоторые международные аспекты взаимодействия с другими странами по вопросам миграции (в частности, с Россией). Все эти вопросы активно прорабатываются на уровне Правительства Республики Казахстан. Важным здесь является возможность прогнозирования дальнейшего развития ситуации с миграцией на ближайшую перспективу.

Так, на основе данных Комитета по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан Рахметова А.М. и Сыздыкбеков Е.С. выполнили прогноз динамики внешней миграции на 2018-2020 гг. Для этого они использовали экспоненциальное сглаживание и построили адаптивную модель Брауна с линейной тенденцией. График представлен на рисунке 2 [5, с. 65-69].

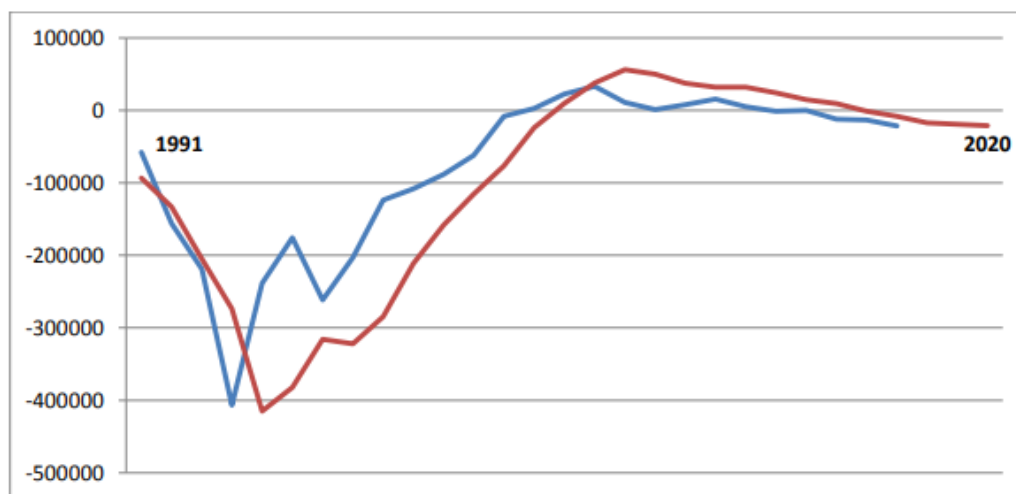

Рисунок-2. Адаптивная модель прогнозирования динамики сальдо внешней миграции на 1991-2017 гг. и прогноз на 2018-2020 гг.

Данные, представленные на графике, позволяют сделать следующие важнейшие выводы:

- если в 2019 году не произойдет каких-либо событий, не будут приняты важные политические решения, то сальдо миграции в Казахстане сохранит негативную тенденцию;
- внешняя трудовая миграция будет являться ключевым регулятором численности трудоспособного населения;
- внешняя миграция позволяет перераспределять трудовые ресурсы в соответствии с их квалификацией;
- внешняя трудовая миграция позволит стимулировать конкуренцию на рынке рабочей силы.

Вместе с тем, внешняя трудовая миграция способна нанести большой вред экономической

безопасности государства, снижению качества производственных процессов и качества выпускаемой продукции, способствовать повышению безработицы в тех регионах, куда преимущественно направлены миграционные потоки. По этой же причине возможен рост криминальности в регионах массового пребывания мигрантов. Кроме того, происходят процессы перевода капитала за рубеж. Все это, в конечном счете, может привести к замедлению экономического развития, снижению научного и кадрового потенциала государства [5, с. 65-69].

Таким образом, мы видим, что миграционные процессы, протекающие в настоящее время в Казахстане, носят интенсивный характер, что, безусловно, оказывает влияние на социально-экономические процессы в стране. И если внутренняя межрегиональная миграция в стране во многом соответствует ключевым причинам, которые присутствуют у многих развитых и развивающихся стран, то ситуация усиления оттока населения из государства свидетельствует о необходимости принятия политических решений, направленных на укрепление социально-экономических условий, трудового законодательства, а также расширения межгосударственного сотрудничества, создания дополнительных преференций для желающих переехать в страну из других государств.

Вместе с тем, важно отметить, что усиление миграционного дисбаланса в Республике Казахстан в 2018 году, требует пересмотра миграционной политики в целом в странах СНГ и бывшего СССР, как наиболее «родственных» с точки зрения схожести протекающих процессов. Возможно необходима консолидация усилий по перераспределению населения: создания более благоприятных условий в странах массового выезда населения, к примеру, создания совместных предприятиями на территориях этих стран, поощрение межрегионального сотрудничества (например, сотрудничество Омской и Павлодарской областей). В самом государстве также необходимо направить усилия на создание более благоприятных условий для собственного высококвалифицированного трудоспособного населения, предусмотреть возможности получения жилья и других преференций.

Список использованной литературы:

1 Региональный статистический ежегодник Казахстана. Министерство национальной экономики Республики Казахстан. Комитет по статистике. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://stat.gov.kz/>. (дата обращения: 10.12.2018).

2 Есимова А.Б., Валитова З.Х. Межобластная миграция в Казахстане: основные тренды и динамика. Мир Большого Алтая, 2017. – Т.3. – №1. – С.52-60.

3 Официальный сайт Министерства труда и социальной защиты населения Республики Казахстан. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.enbek.gov.kz/ru/node/>. (дата обращения: 10.12.2018).

4 Ибраева А. Миграция как угроза экономической безопасности: почему казахстанцы уезжают за границу. Информационно-аналитический портал «Резонанс.kz». [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://rezonans.kz/economics/>. (дата обращения: 10.12.2018).

5 Рахметова А.М., Сыздыкбеков Е.С. Внешняя трудовая миграция как фактор экономической безопасности Казахстана. Вестник Сибирского университета потребительской кооперации. – 2018. – №2(24). – С.65-69.

МРНТИ 11.15.37

Свинарчук А.И.¹, Сагындыкова Ж.О.²

¹Кокшетауский университет имени Абая Мырзахметова

²Университет Нархоз

**ОСНОВНЫЕ ФАКТОРЫ ФОРМИРОВАНИЯ
МЕЖЭТНИЧЕСКОГО СОГЛАСИЯ СРЕДИ МОЛОДЕЖИ**

Аннотация

Современный Казахстан представляет собой многонациональное государство, построенное на принципах межэтнической толерантности. Для обеспечения взвешенной этнополитики в нашем государстве создана Ассамблея народа Казахстана, разработан ряд законов, концепций и программ являющихся крепкой базой для создания межэтнического благополучия. Молодежь является важной составляющей социальной структуры казахстанского общества. В вопросе формирования межэт-

нического согласия позиция молодых казахстанцев является ключевой в перспективе. Для изучения основных факторов межэтнического согласия среди молодежи (на примере Акмолинской области) было проведено исследование мнения молодых казахстанцев. Полученные результаты позволили выявить степень интереса молодежи Акмолинской области к общественно-политической жизни Казахстана, сферу, в которой должны наиболее активно участвовать молодые люди, оценку общей межэтнической ситуации по месту проживания респондентов, отношение к межэтническим бракам среди молодежи и ее причастность к процессу создания многонационального казахстанского общества, а также желание представителей молодежи стать членом этнокультурного объединения.

Ключевые слова: межэтническое согласие, молодежь, многонациональное казахстанское общество.

А.И. Свинарчук¹, Ж.О. Сагындыкова²

¹*А.Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті*

²*Нархоз Университеті*

ЖАСТАР АРАСЫНДАҒЫ ЭТНИКААРАЛЫҚ КЕЛІСІМДІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ НЕГІЗГІ ФАКТОРЛАРЫ

Аңдатпа

Қазіргі Қазақстан этникааралық төзімділік қағидаттарында құрылған көпұлтты мемлекет болып табылады. Біздің мемлекетте салмақты этносаясатты қамтамасыз ету үшін Қазақстан халқы Ассамблеясы құрылды, этносаралық амандық құру үшін берік база болып табылатын бірқатар заңдар, тұжырымдамалар мен бағдарламалар әзірленді. Жастар қазақстандық қоғамның әлеуметтік құрылымының маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Этникааралық келісімді қалыптастыру мәселесінде жас қазақстандықтардың ұстанымы келешекте шешуші болып табылады. Жастар арасында этносаралық келісімнің негізгі факторларын зерттеу үшін (Ақмола облысы мысалында) жас қазақстандықтардың пікіріне зерттеу жүргізілді. Алынған нәтижелер Ақмола облысы жастарының Қазақстанның қоғамдық-саяси өміріне қызығушылығының дәрежесін анықтауға мүмкіндік берді, онда жастар белсенді қатысуы тиіс саланы, респонденттер тұратын жердегі жалпы этносаралық жағдайды бағалауды, жастар арасындағы этносаралық некелерге қарым-қатынасты және оның көпұлтты Қазақстан қоғамын құру процесіне қатыстылығын, сондай-ақ жастар өкілдерінің этномәдени бірлестіктің мүшесі болуға ынтасын анықтауға мүмкіндік берді.

Түйін сөздер: этносаралық келісім, жастар, көпұлтты қазақстандық қоғам.

Svinarchuk A.I.¹, Sagyndykova Zh.O.²

¹*Abay Myrzakhmetov Kokshetau University*

²*University Of Narkhoz*

MAIN FACTORS OF FORMATION OF THE INTERETHNIC CONSOLIDATION AMONG THE YOUTH

Abstract

Modern Kazakhstan is a multinational state built on the principles of interethnic tolerance. To ensure a balanced ethnic policy in our country, the Assembly of people of Kazakhstan was established, a number of laws, concepts and programs are a strong basis for the creation of inter-ethnic well-being. Youth is an important component of the social structure of Kazakhstan's society. The position of young people of Kazakhstan is a key in the future in the issue of formation of interethnic harmony. To study the main factors of interethnic harmony among young people (on the example of Akmola region), a study of the opinion of young Kazakhstanis was conducted. The results revealed the degree of interest of young people of Akmola region to the socio-political life of Kazakhstan, the sphere in which young people should be most actively involved, the assessment of the overall inter-ethnic situation at the place of residence of the respondents, the attitude to inter-ethnic marriages among young people and its involvement in the process of creating a multi-ethnic Kazakh society, as well as the desire of young people to become a member of the ethno-cultural Association.

Keywords: interethnic harmony, youth, multinational Kazakhstan society.

Молодежь современного Казахстана является не только социальной стратой в структуре общества, но и стратегически важным звеном в формировании межэтнического согласия. Роль молодых казахстанцев в укреплении межэтнической толерантности очень высока. От осознания молодежью необходимости согласия в данной сфере зависит мирное будущее страны. Казахская молодежь в социальной структуре общества занимает особое место. Согласно Национальному докладу «Молодежь Казахстана – 2017» в настоящее время молодежь составляет 22,3% населения страны [1].

Одним из принципов государственной молодежной политики является принцип межконфессионального согласия и межэтнической толерантности [2]. Принцип межконфессионального согласия и межэтнической толерантности является залогом мира и процветания любого многонационального государства. Данный принцип, реализуемый среди казахстанской молодежи, является фундаментом созидания будущих поколений.

Обеспечение межэтнического согласия является стержнем политики государства, так как политическая стабильность и дальнейшее развитие нашей страны в основном зависит от межнационального мира. В Казахстане межэтническое согласие не только закреплено законодательно, но и реализовано на практике. Этническое равноправие граждан страны реализуется во всех сферах общества политики [3]. Важным элементом политической системы Казахстана, скрепившим интересы всех этносов, обеспечивающим неукоснительное соблюдение прав и свобод граждан независимо от их национальной принадлежности стала Ассамблея народа Казахстана, созданная 1 марта 1995 года по инициативе Н.А. Назарбаева [4].

Казахская молодежь является одним из ключевых звеньев в вопросе формирования будущего межэтнической толерантности в Республики Казахстан. От того насколько молодые казахстанцы будут осознавать важность обеспечения межэтнического согласия зависит стабильность и дальнейшее развитие нашей страны.

Для выявления основных факторов формирования межэтнического согласия среди молодежи Акмолинской области авторами данной статьи было проведено исследование мнения молодых людей, которое проходило в форме анкетного опроса в г. Кокшетау, г. Степногорск, а также в Аршалынском, Егиндикольском, Есильском, Жаксынском, Зерендинском, Коргалжинском и Шортандинском районах Акмолинской области. Объем выборочной совокупности составил 400 респондентов. Анализ оценки и представлений опрошенных базировался на следующих основополагающих аспектах:

- степень интереса молодежи Акмолинской области к общественно-политической жизни Казахстана;
- сфера, в которой должны наиболее активно участвовать молодые люди и оценку общей межэтнической ситуации по месту проживания респондентов;
- отношение к межэтническим бракам среди молодежи;
- причастность молодежи к процессу создания многонационального казахстанского общества и желание стать членом этнокультурного объединения Акмолинской Ассамблеи народа Казахстана;
- факторы, объединяющие этнические группы в Казахстане.

В опросе участвовали 35,8% молодых людей мужского пола и 64,3% женского пола. Была опрошена молодежь в возрасте от 14 до 29 лет. Этническая принадлежность опрошенных представлена следующими данными: 66% – казахи, 19% – русские, 2,8% – татары, 2,8% – немцы, 3,8% – украинцы; 1,8% – киргизы, 0,8% – поляки, 0,5% – уйгуры; 0,5% – корейцы, 0,3% – армяне, 0,5% – ингуши, 0,3% – удмурты, 0,3% – молдаване, 0,3% – марийцы. 0,3% опрошенных указал – «русский-ингуш». 0,5% респондентов отказались от указания национальности. В анкетном опросе участвовали представители различных социальных категорий. Максимальное значение в социальной категории – 56% – принадлежит студентам, учащимся; 4,8% – предприниматели, работники финансовой сферы; 11,3% – работники образования и здравоохранения; 12,3% – работники органов государственного управления; 3,5% – работники правоохранительных органов, военнослужащие; 3% – работники торговли, сферы услуг; 2,3% – работники промышленности, строительства, транспорта и связи; 1,8% – работники сельского хозяйства, фермеры; 3% – безработные, временно не работающие, домохозяйки; 2,3% – выбрали вариант ответа другое, указав - работник культуры; библиотекарь; молодой специалист; работник социальной сферы. В опросе участвовали молодежь Акмолинской области сред которых 31,5% – имеют высшее образование, 24,5% – закончили 11 классов, 21% – имеют неполное высшее образование, 15% – средне-специальное образование и 8% – 9 классов.

При выявлении степени интереса молодежи Акмолинской области к общественно-политической жизни Казахстана был выявлен значительный интерес к данному явлению со стороны респондентов – 89,3% – в сумме ответов «Постоянно интересуюсь» – 38,5% и «Интересуюсь от случая к случаю» – 50,8%. Не интересуются – 8,3% опрошенных.

В ходе опроса респондентам был задан вопрос: «В какой сфере, по-вашему, мнению, должны наиболее активно участвовать молодые люди?». Полученные данные показали следующие значения: Образование – 34,3%, волонтерская деятельность – 22,5%, религия – 10,8%, культура – 11,8%, социальная поддержка – 2,8%, межэтническое согласие – 4%, формирование здорового образа жизни, спорт – 7,8%, проведение концепции молодежной политики – 1,8%, проблемы экологии – 0,5%, экономическая сфера – 0,5%, защита прав интересов казахстанских граждан 0,8%, патриотическое воспитание – 1,3%, СМИ (социальные сети, интернет) – 1%. Не ответили на поставленный вопрос – 0,3% опрошенных. Выбрали вариант ответа «Другое», указав – «все вышеперечисленное» – 0,3% от общего числа респондентов.

Оценка молодежью Акмолинской области общей межэтнической ситуации по месту проживания респондентов представлена следующими данными: межэтническая ситуация как «благополучная» отмечена м 38,3% опрошенных, как «спокойная» – 49,8%, «напряженная» – 2,5%, «кризисная» – 2%.

Положительно относятся к межэтническим бракам – 36,8% опрошенных, скорее положительно, чем отрицательно – 17%, нейтрально – 26,3%, скорее отрицательно, чем положительно – 4,5%, отрицательно – 8% респондентов.

Причастность к процессу создания многонационального казахстанского общества представлена следующими ответами молодых людей: «Да, ощущаю» ответили – 39,5% опрошенных, «Я еще не могу сказать с определенностью» – 35,3%, «Нет, я не вижу приложения своих усилий в данном процессе» – 9,5%, «Затрудняюсь ответить» – 11,3%. Не ответили на поставленный вопрос – 4,5% респондентов.

Стать членом этнокультурного объединения Акмолинской Ассамблеи народа Казахстана желают 46% опрошенных молодых людей. Не имеют такого желания 28% респондентов. Уже являются членом этнокультурного объединения – 2,8%. Затруднились ответить на данный вопрос – 22,5% и не ответили – 0,8%.

При ответе на вопрос «На какие действия Вы готовы идти, если затронуты интересы вашего этноса?» были получены следующие результаты: «Буду наблюдать за развитием событий» – 25,8%, «Пойду на открытый конфликт» – 8,5%, «Буду требовать справедливого решения от правоохранительных органов» – 37%, «Не буду вмешиваться» – 19,5%, «Другое» – 3,6%. В качестве «Другого» респондентами было предложено: решу конфликт мирно; буду снимать видео и выкладывать в интернет; этнос меня не волнует совершенно, исходить нужно из того как сильно затронуты интересы человека; проявлю спокойствие и на исторических фактах докажу обратное; затрудняюсь ответить; поговорю с тем, кто идет на конфликт. Результаты показаны в таблице 11.

При выявлении причин, от которых зависит межэтническое благополучие в Казахстане во мнении молодежи Акмолинской области получены результаты, показанные в таблице 13. Респондентами были указаны следующие причины: «От экономического положения в обществе» – 38,5%, «Лично от меня» – 11%, «От государственных институтов (Парламента РК, Правительства РК, политических партий РК и др.)» – 38%, «Другое» – 7,2%. В качестве «Другого» – все вышеперечисленное; от воспитания и привития любви к людям с детства; от мира и понимания друг друга; от людей и их отношений; от сознания каждого человека; от каждого гражданина; от уровня культуры; от взаимного уважения; от АНК; от самих представителей разных этносов; отсутствие межэтнических разногласий и противоречий приведут к процветанию и счастливой жизни; органы власти должны относиться ко всем этническим группам одинаково. Не ответили на поставленный вопрос – 5,5% опрошенных молодых людей.

Респондентами были выделены следующие факторы объединяющие этнические группы в Казахстане: «Государство и закон» – 27,5%, «Политическая стабильность» – 14%, «Экономические реформы и борьба с коррупцией и безработицей» – 19%, «Благополучная межэтническая ситуация» – 27,5%, «Социальная защищенность населения» – 8%, «Другое» – 2,5%. В качестве «Другого» указаны – не знаю; все перечисленное; единство языков; родительское воспитание.

На основании вышеописанных результатов исследования видится возможность сделать следующие выводы и рекомендации:

- Интерес молодежи Акмолинской области к общественно-политической жизни Казахстана

достаточно высокий 89,3% – в сумме ответов «Постоянно интересуюсь» – 38,5% и «Интересуюсь от случая к случаю» – 50,8%. Однако, не интересующихся данной сферой общественной жизни – 8,3% опрошенных. Следует повысить интерес к данной сфере со стороны индифферентной части молодежи.

- Выявление сфер, в которой должны наиболее активно участвовать молодые люди, во мнении респондентов показало доминацию образования – 34,3% и волонтерской деятельности – 22,5%. Остальные указанные сферы набрали относительно небольшие значения от общего числа опрошенных. В этой связи необходимо вести работу по привлечению молодых людей к участию в жизни таких сфер как культура, межэтническое согласие, социальная поддержка, формирование здорового образа жизни, спорт, проведение концепции молодежной политики, патриотическое воспитание, и др.

- Оценка молодежью Акмолинской области общей межэтнической ситуации по месту проживания показана большинством как благополучная (38,3%) и спокойная (49,8%). Однако, 2,5% опрошенных оценили межэтническую ситуацию как напряженную и 2% как кризисную. Необходимо принимать превентивные меры по снижению социальной напряженности в данном вопросе в молодежной среде.

- Причастность к процессу создания многонационального казахстанского общества ощущают 39,5% опрошенных молодых людей. Остальные либо не уверены, либо не видят приложения своих усилий в данном процессе. Следовательно, нужно повысить уровень причастности к процессу создания многонационального казахстанского общества в молодежной среде.

- Желание стать членом этнокультурного объединения Акмолинской Ассамблеи народа Казахстана среди молодых людей Акмолинской области выразили 46% опрошенных. Необходимо проводить активное привлечение молодежи в членство этнокультурных объединений.

- Действия молодых людей в случае, если затронуты интересы их этноса в ответах респондентов различны: индифферентную позицию займут 25,8% – которые будут наблюдать за развитием событий и 19,5% – не будут вмешиваться; будут требовать справедливого решения от правоохранительных органов – 37% опрошенных; пойдут на открытый конфликт – 8,5% респондентов. Необходимо снижать уровень конфликтности среди молодых людей.

- В группе причин, от которых зависит межэтническое благополучие в Казахстане во мнении молодежи Акмолинской области лидируют экономическое положение (38,5%) и государственные институты (38%). Личную ответственность за межэтническое благополучие в Казахстане готовы взять на себя 11% опрошенных. В этой связи предлагается повысить степень личной ответственности среди молодежи за межэтническое благополучие в Казахстане.

- Среди факторов, объединяющих этнические группы в Казахстане, которые выделили молодые респонденты наибольший процент получили – государство и закон (27,5%) и благополучная межэтническая ситуация (27,5%). Это говорит о высокой роли в сознании молодежи основного института политической системы Казахстана и определенном уровне правовой культуры, а также о взаимосвязи существующего положения вещей и консолидации этносов, проживающих в Казахстане.

Выявление основных факторов формирования межэтнического согласия среди молодежи Акмолинской области показало, что для укрепления межэтнической толерантности среди молодых людей необходимо решить следующие задачи:

1. Повысить интерес молодежи к социально-политической жизни Казахстана.
2. Повысить причастность молодых людей к процессу создания многонационального казахстанского общества.
3. Привлечь молодых людей к участию в жизни таких сфер как культура, социальная поддержка, формирование здорового образа жизни, спорт, проведение концепции молодежной политики, патриотическое воспитание, межэтническое согласие.
4. Проводить активное привлечение молодежи в членство этнокультурных объединений.
5. Принять превентивные меры по снижению социальной напряженности в вопросе межэтнических отношений в молодежной среде.
6. Снижать уровень конфликтности среди молодых людей готовых пойти на открытый конфликт, в случае, если затронуты интересы их этноса через ряд мероприятий направленных на укрепление межэтнической толерантности.
6. Повышать личную ответственность среди молодежи за межэтническое благополучие в Казахстане.

Укрепление межэтнической толерантности среди молодежи важный вопрос этнополитики страны. Для его решения создан целый комплекс программных документов таких как: Доктрина Нацио-

нального единства Казахстана, Концепция развития Ассамблеи народа Казахстана (до 2025 года), Концепция государственной молодежной политики Республики Казахстан до 2020 года "Казахстан 2020: путь в будущее". Все они являются ориентиром для формирования межэтнического согласия. Как показано в исследовании по изучению основных факторов формирования межэтнического согласия среди молодежи (на примере Акмолинской области) необходимо решить ряд задач по укреплению межэтнической толерантности в молодежной среде.

Список использованной литературы:

- 1 Национальный доклад «Молодежь Казахстана – 2017». – С.212.
- 2 Закон РК «О государственной молодежной политике» от 9.02.20015 //http://online.zakon.kz
- 3 Раимбекова Г.Ж. Межконфессиональное и межэтническое согласие как фактор политической стабильности // Вестник КазНУ. – №3, 2010.
- 4 Деятельность Ассамблеи народа Казахстана //assembly.kz/ru/deyatelnost-assamblei-naroda-kazahastana

ГРНТИ 11.15.51

Акпаева Э.Р.¹, Досжанова А.И.¹

¹Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана

ПОЛИТИЧЕСКО-ЦЕННОСТНОЕ СОДЕРЖАНИЕ ПОЛИТИКИ МЕЖНАЦИОНАЛЬНОГО СОГЛАСИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Аннотация

Проблемы международной гармонии занимают важное место в комплексе проблем многоэтнического развития общества, которые являются сложными и противоречивыми. В период перехода общества к рыночным отношениям и радикальным реформам, происходящим в нашей стране и во всем мире, возросла необходимость глубокого политического понимания этих проблем. Актуальность, общественно-политическая значимость проблемы и ее теоретическое, политическое и практическое значение, отсутствие научного обобщения, интерпретация политологической природы и содержания международной гармонии. Проблема развития социально-этнических общностей и их взаимоотношения, является актуальной и сложной в общественной жизни. Особенно требует внимания изучение проблемы межнационального и межконфессионального согласия на современном этапе.

Ключевые слова: межнациональное согласие, национализм, межконфессиональное согласие, нации, межнациональные отношения.

Э.Р. Акпаева¹, А.И. Досжанова¹

¹Абылай хан атындағы Қазақ Халықаралық Қатынастар және Әлем Тілдері Университеті

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЭТНОСАРАЛЫҚ КЕЛІСІМНІҢ САЯСАТЫНЫҢ САЯСИ-ҚҰНДЫЛЫҒЫНЫҢ МАЗМҰНЫ

Аңдатпа

Бұл Мақалада халықаралық үйлесімділік мәселелері күрделі және қайшылықты қоғамның көп-ұлтты даму проблемаларының кешенінде маңызды орын алады. Қоғамның нарықтық қатынастарға көшуі және біздің елімізде және бүкіл әлемде түбегейлі реформалар кезеңінде осы мәселелерді терең саяси түсіну қажеттілігі артты. Мәселенің өзектілігі, әлеуметтік-саяси маңызы және оның теориялық, саяси және практикалық маңызы, ғылыми синтездің болмауы, саяси сипаты мен халықаралық келісімнің мазмұны. Әлеуметтік-этникалық қауымдастықтардың даму проблемасы және олардың өзара қарым-қатынасы қоғамдық өмірде шұғыл әрі қиын. Қазіргі кезеңдегі этносаралық және конфессияаралық келісім мәселесін зерттеу әсіресе назар аударуды қажет етеді.

Түйін сөздер: этносаралық келісім, ұлтшылдық, конфессияаралық келісім, халықаралық қатынастар.

Ақпайева Е.Р.¹, Досжанова А.І.¹

¹Kazakh University of International Relations and World Languages named after Abylai Khan

THE POLITICAL AND VALUE CONTENT OF THE POLICY OF INTERETHNIC HARMONY IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract

In the article, the problems of international harmony occupy an important place in the complex of problems of multi-ethnic development of society, which are complex and contradictory. During the period of society's transition to market relations and radical reforms in our country and around the world, the need for a deep political understanding of these problems has increased. Relevance, socio-political significance of the problem and its theoretical, political and practical significance, lack of scientific synthesis, interpretation of the political nature and content of international harmony. The problem of the development of socio-ethnic communities and their interrelations is urgent and difficult in public life. The study of the problem of interethnic and interfaith harmony at the present stage especially requires attention.

Keywords: interethnic harmony, nationalism, interfaith harmony, nations, interethnic relations.

В статье на материалах Казахстана рассматривается политическо-ценностное содержание политики межнационального согласия. Среди множеств норм и ценностей, составляющих в единстве регулятивный фонд политики межнационального согласия, особое место и роль отводится нравственным, общенациональным нормам и ценностям.

В связи с этим следует подчеркнуть, что архитектура политическо-ценностного содержания политики межнационального согласия „замкнута” на человеке: она отталкивается от „ценности бытия” человека и многонационального человечества и через „бытие ценностей” возвращается к человеку, конкретному и живому, выступающему носителем как общенационального, всечеловеческого, так и национального, политического, сознания. При этом это означает, что становление цивилизованных форм взаимодействия субъектов межнационального согласия предполагает не только переосмысление системы нравственно-политических ценностей, на основе которых политика межнационального согласия осуществляется. Поэтому данные ценности должны не только наличествовать потенциально, но и активно функционировать – адекватно осваиваться и оцениваться на всех уровнях и всеми народами многонационального общества. При этом срабатывает общая политологическая закономерность: более развитые виды ценностей у народов могут возникать лишь в более развитых общественно-политических, национальных отношениях, и они отражают эти отношения, но связь действительна и в обратном порядке: более развитые общественно-политические, национальные отношения могут возникать и в основном окрепнуть лишь в том случае, если подавляющее или значительное множество людей и народов в обществе мыслит и действует под знаком новых ценностей в контексте национального и социально-политического прогресса.

Нужно подчеркнуть, что сущность политики межнационального согласия Республики Казахстан и ее политическо-ценностное содержание сегодня предполагает качественно новый уровень отношений к инонациональному, национальному и их богатству.

Также при исследовании данных процессов выявляется диалектика общеказахстанского и национального и их проявление в политике межнационального согласия Республики Казахстан как политологическая проблема.

Взаимодействие национального и общеказахстанского в политике межнационального согласия-это диалектический процесс. При этом для успешного осуществления национальной политики важное значение имеет достижение гармоничного сочетания национального и общеказахстанского в политике межнационального согласия. Это одно из важнейших звеньев улучшения качества и повышения эффективности всей политики межнационального согласия Республики Казахстан.

Вместе с тем нельзя не сказать, что общеказахстанское в политике межнационального согласия ни в коей мере не ущемляет и не ослабляет национального в ней. Например, в нашей стране каждый народ, большой или малый, дорожит своими традициями, культурой, языком, гордится тем, что он вносит вклад в общее дело обновления, модернизации общества. При этом развитие национального в политике межнационального согласия – главная тенденция в обновлении и модернизации казахстанского общества.

В связи с этим следует подчеркнуть, что за годы независимости казахстанцы, говоря словами

Н.А. Назарбаева «реализовали собственную модель обеспечения общественной стабильности, межнационального согласия, формирования казахстанской идентичности и общекзахстанского патриотизма. Это наше казахстанское «ноу-хау», которым мы гордимся и обязаны бережно охранять» [1]. Когда речь идет о национальном и общекзахстанском в политике межнационального согласия, необходимо отметить, что на развитие как национального, так и общекзахстанского в ней, а также на характеры их взаимосвязи влияют определенные объективные и субъективные взаимодействующие факторы.

Нужно понимать, что правильное научное видение соотношения национального и общекзахстанского в политике межнационального согласия является залогом успешного осуществления задач государственной политики в нашем обществе.

Нужно отметить, что ныне возникла новая политическая ситуация в сфере национальных, общекзахстанских и общечеловеческих процессов, отсюда и новое в их переосмыслении и трактовке. Именно политологическое исследование национально-особенного, национально-специфического в конкретных случаях имеет важное значение для решения общекзахстанской задачи. Учитывая современные тенденции развития национальностей, наше государство стремится, в целях укрепления межнационального согласия, регулировать управление процессами национального и общекзахстанского и их правильным сочетанием, что является важным фактором гармонизации межнациональных отношений. Более подробно нужно рассмотреть национальное и национально-специфическое в политике межнационального согласия Республики Казахстан. По нашему мнению, национальное предстает в виде устойчивого единства комплекса исторически сложившихся специфических признаков и черт, проявляющихся преимущественно в языке, культуре, национальном характере, менталитете, обычаях, традициях, в системе художественно-образного мышления, навыках, опыте и т.д. Национальное возникает и существует как отражение процессов формирования и развития национальных общностей людей, представляя собой специфические черты, признаки материальной и духовно-нравственной культуры, социально-экономической, политической жизни, менталитета, сознания и психологии народов, особенностей их историческо-политического и этнического развития, взаимоотношений с другими народами. Политологический анализ политики межнационального согласия показывает, что выражает существование национального как части общественно-политических, национальных отношений, сложившихся в стране.

Изучение большого фактического материала способствует рассмотрению вопросов общекзахстанского в политике межнационального согласия страны. На наш взгляд, общекзахстанское в политике межнационального согласия выражает то, что возникает между национальностями страны как общее, единое, переставшее быть выражением только одной какой-либо конкретной национальности Казахстана. Национальное же показывает черты, особенные отношения, связи, присущие данной национальности страны, т.е. ее своеобразие в политике межнационального согласия.

Диалектика национального и общекзахстанского основывается на влиянии национальных факторов на общекзахстанские, а с другой-на углубление национальных процессов под воздействием общекзахстанских факторов. Слияние этих двух линий общественно-политического прогресса приводят к интенсивному сближению национальных и общенациональных интересов казахстанцев. Следует сказать, что утверждение общекзахстанского в качестве главного принципа взаимоотношений субъектов межнационального согласия в состоянии исключить все виды неравенства и ограничения, национальную замкнутость и консерватизм. Научное решение проблемы взаимодействия национальных и общекзахстанских факторов в развитии политики межнационального согласия может создать необходимые предпосылки для плодотворного сближения и взаимообогащения народов нашей страны. Под общекзахстанским в политике межнационального согласия мы понимаем характерные черты, качества личности-казахстанца, которые сложились на основе единства интересов и усилий всех народов страны, обусловленные экономическими, политическими, культурными факторами. Сюда необходимо включить представления о равенстве народов и правах человека, а также идеи и убеждения, выражающие общекзахстанские, общечеловеческие ценности и действия в повседневной жизни в соответствии с ними [2, с. 111-115]. Политологические исследования позволяют прийти к выводу, что в сознании различных национальностей Казахстана сочетаются национальные особенности и традиции, национальные черты психологии с общекзахстанским, общенародным. В связи с этим необходим учет традиционных форм общения, согласия и того нового, что проявляется на каждом конкретном этапе развития казахстанского общества. При этом необходимо учитывать, что и традиционные формы общения и согласия видоизменяются в

сторону усиления в них общеказахстанских, общечеловеческих черт как составной части политики межнационального согласия. Следует сказать, что длительные и постоянные дружественные контакты представителей различных национальностей Казахстана во многом способствуют развитию взаимопонимания между ними, оказывают позитивное влияние на развитие политики межнационального согласия.

В ходе исследования можно сделать вывод, что национальная структура казахстанского общества характеризуется взаимодействием всех национальностей страны.

Взаимодействие и взаимопроникновение общеказахстанского и национального осуществляется на разных уровнях и в различных сферах национальных отношений и придает политике межнационального согласия Республики Казахстан целостность, развивающуюся через преодоление присущих ей внутренних противоречий. Политологический анализ объективных тенденций развития национальных противоречий, учет их в экономической, политической, культурной деятельности позволяет определить оптимальные пути совершенствования политики межнационального согласия, предупреждения социально-этнических напряженностей или конфликтов. Единство общеказахстанского и национального в политике межнационального согласия реализуется в казахстанском патриотизме. Следовательно, в процессе формирования политики межнационального согласия Республики Казахстан необходимо вести воспитание казахстанского патриотизма, содержанием которого является единство общеказахстанского и национального.

Политика межнационального согласия должна строиться на общих правилах и принципах для всех наций, народностей, национальных и этнических групп. Но это не исключает, что у каждой национальности имеются свои особенности в культуре общения, согласия и т.д. При этом политика межнационального согласия Республики Казахстан-необходимое условие для дальнейшего развития общеказахстанского и национального, требующее их гармонизации. Политика межнационального согласия как необходимое качество, неотъемлемая черта жизнедеятельности национальностей Казахстана, предполагает усвоение основных принципов культуры межнационального общения.

Носителем межнационального согласия является субъект этого согласия, который может включить в себя различное количество людей. При этом межнациональное согласие может осуществляться на индивидуальном уровне. Таким может быть согласие представителей двух национальностей. Субъектом межнационального согласия может быть и определенная группа людей, которая общается с группой людей другого народа. Наконец, существует массовый субъект межнационального согласия- народность, нация, национальность или этническая группа [3].

В этой связи целесообразным представляется проанализировать личность казахстанца как основного носителя межнационального согласия в стране. Личность-казахстанец выступает своеобразным «слепком» определенной этнической общности. Она же является и элементом конкретного казахстанского общества, и частью определенной группы, но это не мешает ей оставаться представителем конкретного этнического образования. Выполняя роль субъекта межнационального согласия, личность-казахстанец на протяжении всего своего существования осуществляет массу всевозможных контактов – экономических, политических, культурных и т.д. Все эти контакты несут на себе отпечаток национального.

Исходя из нашего политического понимания межнационального согласия как меры и способы реализации сущностных сил субъекта, общеказахстанской характеристикой согласия может быть признана только такая форма политической связи, при которой участвующие в согласии видят друг в друге равноправных партнеров. Такое понимание развития субъектов межнационального согласия в Казахстане имеет политическо-теоретическую и практическую значимость. В настоящее время межнациональное согласие в казахстанском обществе выходит на новый этап своего развития. В связи с этим справедливо отмечается в книге „Казахстанская модель межэтнической толерантности Н.Назарбаева: от идеи к практической реализации“: „Для поддержания межэтнического согласия в Казахстане на протяжении независимости успешно осуществляется взвешенная государственная политика возрождения, сохранения и развития этнокультурного многообразия и единства. Национальная политика Казахстана строится на прозрачных и четко постулированных принципах, среди которых: поиск межэтнического взаимодействия, общественная стабильность, верховенство закона” [4, с. 48]. Надо отметить, что личностью в Казахстане, способной полноценно осуществлять межнациональное согласие не рождаются, а формируются.

Изучение уровней приобщения казахстанца к межнациональному согласию проходит в три этапа: на первом – закладываются теоретические знания межнационального согласия, на втором -реальные

акты межнационального согласия, опосредованные общеказахстанским, интернационалистским мышлением и на третьем этапе имеет место общеказахстанская, интернационалистская деятельность. Два последних этапа носят практический характер, общеказахстанская, интернационалистская деятельность отличается от простого межнационального согласия большей активностью и глубиной. А первый этап, уровень общеказахстанского интернационалистского мышления, представляет собой весьма сложное противоречивое образование. На раннем этапе его формирования и развития возникают определенные представления о необходимости межнационального согласия, о конкретных его проявлениях. На основе этих представлений возникают отдельные мнения, содержащие в себе оценку тех или иных фактов из сферы межнационального общения, согласия и дружбы народов. Естественно, такая оценка может существовать потому, что мнение основано на уже имеющихся знаниях, фактах. Высшим уровнем активного общеказахстанского, интернационалистского мышления является уровень глубокого теоретического постижения научного учения о социально-этнических общностях и межнациональных отношениях. Политологический анализ развития субъектов межнационального согласия позволяет сделать вывод о наличии определенных различий между национальностями и их представителями, проживающих на территории Республики Казахстан. Эти различия выражены по таким показателям, как место жительства, социальное положение, уровень образования, хотя степень выраженности указанных различий не так уж сильна. Тем не менее, эти социальные различия накладывают отпечаток на «культурно-политический облик» национальностей, этнических групп, казахстанцев, проявляются в поведенческой практике, определяют ту или иную индивидуальность каждой национальности, национальной группы, каждого казахстанца, являющейся по своей сущности национальной общностью или ее представителем.

Список использованной литературы:

- 1 Назарбаев Н.А. Послание Президента РК народу Казахстана. Повышение благосостояния граждан Казахстана – главная цель государственной политики // *Казахстанская правда*, 2008, 7 февраля.
- 2 *Казахстанский опыт межнационального и межконфессионального согласия: предложения для ОБСЕ. Материалы международной конференции.* – Алматы: КИСИ, 2009. – 160 с.
- 3 Султанов С.А., Шубин А.П. Народы мира. Словарь-справочник. – СПб, 2010. – 470 с.
- 4 *Казахстанская модель межэтнической толерантности Н.Назарбаева: от идеи к практической реализации.* – Москва-Астана, 2009. – 48 с.

МРНТИ 02.01.11

У.К. Шубаева¹

¹Қазақ ұлттық аграрлық университеті,
Алматы, Қазақстан

ЖАСТАРДЫҢ САЯСИ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫ

Аңдатпа

Мақалада жастардың саяси құндылықтарының мәселелері қарастырылады. Әлеуметтік-саяси өмір қоғамның маңызды саласы болып табылады, оның тыныс-тіршілігін, ал оның қайта тасымалдануы қазіргі заман жағдайында қоғам дамуының негізгі міндеті болып табылады. Қоғамның әлеуметтік-саяси нормалары мен құндылықтарын жаңғыртудағы негізгі субъектілердің бірі жастар болып табылады, оның басты сипаттамасы әлеуметтік-мәдени үлгілерді мұраға алу және жаңғырту, өз әлеуметінің негізінде өмірдің өзгермелі болмысын ескере отырып, оларды трансформациялау және болашақ ұрпаққа сол арқылы социумның дамуына өз үлесін көрсету қабілеті болады. Жастардың әлеуметтік-саяси ұстанымдарына қоғамдық-саяси үдерістердің өзгеру әсерін зерттеу оның табиғатын жан-жақты ашуға, осы фактордың жастардың санасы мен мінез-құлқын қалыптастыруға әсерін терең түсінуге, жастардың жеке және топтық санасын қалыптастыру ерекшеліктерін анықтауға мүмкіндік беретін әлеуметтік-философиялық пайымдауды талап етеді. Мұның бәрі осы зерттеудің өзектілігін тудырады.

Түйін сөздер: жастар, әлеуметтік-саяси ұстанымдар, ұрпақ сабақтастығы, демократиялық құндылықтар.

Шубаева У.К.¹

¹Казахский национальный аграрный университет,
Алматы, Казахстан

ПОЛИТИЧЕСКИЕ ЦЕННОСТИ МОЛОДЕЖИ

Аннотация

В статье рассматривается проблемы политического ценностей молодежи. Социально-политическая жизнь общества является важной сферой его жизнедеятельности, а ее воспроизводство в трансформирующихся современных условиях становится основной задачей дальнейшего общественного развития. Одним из основных субъектов воспроизводства социально-политических норм и ценностей общества является молодежь, сущностной характеристикой которой предстает способность наследовать и воспроизводить социокультурные образцы, трансформировать их с учетом меняющихся реалий жизни на основе собственного потенциала и транслировать будущим поколениям, внося, тем самым, свой вклад в развитие социума. Исследование влияния трансформации общественно-политических процессов на социально-политические установки молодежи требует социально-философского осмысления, которое позволит всесторонне раскрыть ее природу, глубже понять влияние данного фактора на формирование сознания и поведение молодежи, выявить особенности формирования индивидуального и группового сознания молодежи. Все это в совокупности и обуславливает актуальность данного исследования.

Ключевые слова: молодежь, социально-политические принципы, преемственность поколений, демократические ценности.

Shubayeva U.K.¹

¹Kazakh national agrarian University,
Almaty, Kazakhstan

POLITICAL VALUES OF YOUTH

Abstract

The article deals with the problems of political values of young people. Social and political life of society is an important sphere of its life, and its reproduction in the transforming modern conditions becomes the main task of further social development. One of the main subjects of the reproduction of socio-political norms and values of society is young people, the essential characteristic of which is the ability to inherit and reproduce socio-cultural patterns, transform them taking into account the changing realities of life on the basis of their own potential and transmit to future generations, thereby contributing to the development of society. The study of the influence of the transformation of socio-political processes on the socio-political attitudes of young people requires socio-philosophical understanding, which will fully reveal its nature, to better understand the impact of this factor on the formation of consciousness and behavior of young people, to identify the features of the formation of individual and group consciousness of young people. All this together determines the relevance of this study.

Keywords: youth, social and political principles, continuity of generations, democratic values.

Үшінші мыңжылдықта Қазақстан әлемнің дамыған елдерінің қауымдастығына, жалпы әлемдік саяси-қоғамдық, әлеуметтік-экономикалық және әлеуметтік-мәдени құрылымдарға кіруге бет алуда. Осыған орай ұлттық құндылықтарды қалыптастыру, дінділікті, ата-бабамыздан келе жатқан салт-дәстүрлерді сақтау, білім берудің этно-мәдениеттік ерекшеліктерін ескере отырып, Қазақстанның білім беру жүйесін европалық стандарттарға жақындатып, білім саласының бәсекелестік қабілетін әлемдік деңгейге көтеруге ұмтылу қажеттігі туындауда. Еліміздің тәуелсіздігінің арқасында қол жеткен табыстарымыздың бірі – ұлттық мәдени-тарихи құндылықтарымыздың қайта жаңғыруы, оның қоғам өмірінің барлық саласында орын тебуі. Бұл орайда «Мәдени мұра» бағдарламасы–мәдениетке деген мемлекеттік көзқарастың оны стратегиялық ұстанымын айқындаған маңызды жоба болды. Соңғы онжылдықта Қазақстанның білім жүйесін реформалау барысындағы жетістіктері алыс жақын шетелдерде ғана емес әлемдегі өркениетті елдер назарында болып отыр. Бәсекеге қабілетті 30 елдің қатарына қосылуда ауыл жастарына білім берудің маңызы ерекше. Осыған орай студенттердің

білім жетістігін өркениетті елдердің білім деңгейіне көтеру, нәтижеге бағдарлап оқыту, ұлттық құндылықтарды студенттер бойында қалыптастыру, білім мазмұнының мемлекеттік міндетті білім стандарты мен оқу бағдарламасына сәйкес ұлттық тәрбие беруді, ұлттық құндылықтарды қалыптастыруды басшылыққа ала отырып, студенттер бойындағы ұлттық рухты көтеру қажеттігі туындап отыр. Еліміздің әлемдегі бәсекелестікке қабілетті отыз елдің санатына қосылу үшін білім беру жүйесінде де күрделі өзгерістердің туындайтыны белгілі. ХХІ ғасырға лайық, әлемдік өркениет көшіне ұялмай тізе қостыратын, дамыған елдермен терезе теңестіретін, бәсекелестікке қабілетті елу елдің санатына қосылу үшін, елімізге тәрбиелі, білімді ұрпақ керектігі айтпаса да түсінікті.

Сондықтан да қазіргі қоғамның алдында тұрған күрделі мәселелердің бірі – білім ошақтарында оқитын әрбір жас ұрпақтың бойына бәсекеге қабілетті құндылық қасиеттерді қалыптастырып, дамыту мәселелеріне айрықша көңіл бөлінуде. Себебі біздің білім, тәлім-тәрбие беру жүйемізде бәрі бірдей төрт алғанын тең басып тұрған жоқ. Сол себептен де бүгінгі таңда білім беру үрдісінде оқытудың мәдени қаруланған арнаулы әлеуметтік технологиясы бар неғұрлым жаңа, қазіргі заманға сай әдістемесін жасау, қазіргі қоғамға жаңа келбетін қалыптастыратын бәсекеге қабілетті мұғалімнің құндылықтарын қалыптастырудың өзі де үлкен мәселе. Мемлекетіміздің әлем алдындағы абыройын одан әрі асқақтатып, тәуелсіздігін нығайту, елімізде асқақ руханият пен азаматтықты өркендету үшін жас ұрпағымыз ұлттық құндылықтардың қасиетінен сусындап өсіп, сол игі қасиеттерді өз бойларына дарытып, өмір тәжірибесіненде қолданса, еліміздің өркениетті ел қатарынан табылуына қосқан зор үлесі болар еді.

Құндылық қасиеттер дегеніміз не? Оның бастау көзі қайда? Деген орынды сұрақтар тууы да мүмкін. Ол үшін жас ұрпаққа «құндылық» деген ұғымның мәнін терең түсіндіре білуіміз керек. Сонымен құндылықтар дегеніміз не? Құндылықтар – тәрбие мен оқытудағы адамгершілікке бағытталған идеялар. Оларға шындық, қайырымдылық, тұлға, бостандық, махаббат, шығармашылық және т.б жатады. Құндылықтар идеяларды қабылдау немесе қабылдамау сезімі арқылы айқындалып, ақыл-ой, сана арқылы қабылданады. Және де «Құндылық» – белгілі бір тарихи қоғам адамдарына немесе тапқа нағыздық, мақсат немесе идеал ретінде пайдалы және қажетті, табиғи немесе қоғамдық құбылыстардың мәні (жақтары, қасиеттері).

Құндылық – мәдениеттің құрамдас бөлігі. Құндылықтар әлемі, сөздің кең мағынасында, мәдениет әлемі деген сөз. Ұлттық құндылықтарға белгілі бір нақты ұлт өкілдерінің құнды деп есептейтіндері жатады. Олар өзінің ұлтына тәнділігін қадірлейтіндер мен онысын мақтаныш ететіндер үшін құнды. Ұлттық құндылықтарға Отан, туған жер, туған ошақ, халық, ұлттық тіл, ұлттық мәдениет, дәстүрлер мен ғұрыптар жатады. Сонымен қоса тұлғаралық қатынастар, шаруашылық және қолөнер аясындағы құндылықтар мен (ұлттық киім, тамақ) толықтыруға болады. Құндылықтар құрметтеу, қошаметтеу, қабылдау тәрізді ұмтылысты білдіреді. Құндылықтар сезім арқылы қабылданады, ал сана арқылы оны түсінуге болады. Соның нәтижесінде тұлға құндылықты игереді де, іс-әрекет етеді.

Халықтың тілін, салтын, дәстүрін бойына сіңірген ұрпақ тәрбиелеу үшін ұлттық құндылығымызды бағалай білуіміз шарт. Әр халық ұрпағының қайырымды да адал, әділ де, ер жүрек, үлкенді құрметтеп, кішіге қамқор, ар-ұяты мол кішіпейіл болып өскенін қалайды. Ол үшін халық өзінің әдет-ғұрпына, салт-дәстүріне арқа сүйейді. Ата қасиетінен, ана әлдиінен нәр алған ұлттық үрдісімізді ұрпақ бойына сіңіруде, ұл бала мен қыз баланы бір-бірін шынайы құрметтеп қастерлеп баулуда, өзара сыйласымдылықты достық қарым-қатынасты қалыптастыруда мақал-мәтелдердің маңызы зор.

Біздің халқымыздың отбасылық тәрбие дәстүрлерінде ежелден бері қалыптасқан тәлімді үлгілері, онды салттары аз емес. Әр отбасы ұл-қызына атадан түйгенін үйретеді. «Ұяда не көрсең, ұшқанда соны ілесің», «Ата көрген оқ жонар, ана көрген тон пішер», «Қызға қырық үйден тыйым» деген сияқты мақалдар – соның дәлелі. Халқымыз ұл бала тәрбиесінде де зор көңіл бөлген. Мысалға: «Нағыз жігіт берік болар халқына», «Нағыз жігіт берік болар антына», «Жеті атасын білген ұл, жеті рулы елді біледі», «Жігітке жеті өнерде аз», «Жақсы жігіттің сөзі жібектей, жаман жігіттің сөзі білектей» т.б. Өнер болсын, әдебиет болсын баланың бойында туған топырағына деген сүйіспеншілігін ыстық ықыласын тудыруы тиіс. Әрине, бұл тұрғыда бала жүрегінде патриоттық сезімді оятуда әдебиеттің зор ықпалы бар.

Мысалы: ауыз әдебиетіндегі батырлар жырын алсақ, қай батыр болсын әке-шешесінің жалғыз, мойындарына бұршақ салып, қарасанға қой айттырып, құдайдан тілем алған баласы болып келеді. Бұлардың қай-қайсысыда күн санап өсіп, елін тайсалмай қорғайтын батырлар болып шығады. Мұндай жырлардың түпкі тамырында осындай батырымыз, елін сүйетін азаматымыз болса екен деген халық арманы жатыр. Әрине осындай жырлар жасөспірімге халықтың қайғы-қасіретін,

қуанышын бірге кешуге, халқын қорғауға, халқы үшін еш нәрседен жанын аямауға тәрбиелейді.

Сондықтанда ұрпақ тәрбиелеуші, яғни ұстаз, әрбір құндылық – бағдары тәрбие үлгісін ұстанып, оны өмірге ендіру үшін жалпыадамзаттық және халықтық мәдениетті, білімді, тәрбиені игеріп, өз бойына дарыта білгені жөн. Себебі, ұстаз – жастар үшін ең жоғары адамгершіліктің үлгісі. Ол білім алушы жүрегінде ұмытылмас із қалдырады. Бұл жерде айтпақ ойымыз: оқытушы білім беруде құндылық бағдар сезім мен ақыл-ойға тең дәрежеде сүйенуі қажет.

Ұстаздың жылы жүректі болуы, жақсылық атаулыны ішкі жан дүниесімен қабылдап, өз бойындағы сезімді, берік қалыптасқан көзқарасты студент бойын дарыта білуі – шәкірттерімен қарым-қатынаста таптырмайтын құрал. Жеткіншектің ішкі жан дүниесін жақсы білген мұғалім ғана өз білімі мен сезімін әсерлі жеткізіп, студенттердің оқуға, білімге деген ынтасын арттырып, үлкен құрметке, беделге ие болады. Ол өзі оқытатын пәнімен шектелмей теориялық мәселелерді, халықаралық жағдайды, күнделікті жаңалықтарды білуге міндетті. Бұл жерде айтайын дегеніміз: білім шырағын жағушы әрбір ұстаз қазіргі қоғам талабына сай бәсекеге қабілетті құндылықтарды өз бойына жинақтап, сезімтал, сергек болып, сол қасиеттерді шәкірттерінің бойына дарыта білуі қажет.

Елімізде жүріп жатқан терең әлеуметтік-экономикалық және саяси өзгерістер адамдардың бір-біріне деген көзқарасын өзгертіп, келеңсіз жағдайлардың өрбуіне, рухани құндылықтардың төмендеуіне әкеліп соқтырады. Ал ол өз кезегінде жас ұрпақ тәрбиесін жаңаша жүргізуді талап етеді. Мемлекетіміз тәуелсіздік алған алғашқы күннен бастап, әлемнің бәсекеге қабілетті елдер қатарына кіру үшін жаңа Қазақстан құрудың дербес жолын таңдап алды. Еліміз әлемдік қауымдастыққа зор құрметпен, беделмен кіруі үшін ұрпақ тәрбиесін әрқашанда назардан тыс қалдырмауымыз керек. Мұғалім – зор тұлға, ол күннің құдіретті сәулесі сияқты.

Елбасымыз Н.Ә. Назарбаев Қазақстан халықтарының Ассамблеясының XII сессиясында сөйлеген сөзінде «ұлттың бәсекеге қабілеттілігінің аса маңызды шарты – бұл әлемдік бәсекелестік үрдісіне табысқа жетуге мүмкіндік беретін күшті рух пен білім», – деп көрсетеді [1, 5 б.].

Бұл жас ұрпақ тәрбиесі мен әлемдік қауымдастық қойып отырған талаптар арасында және жастардың өзіндік мотивтерінің арасында қарама-қайшылықтар туындатып отыр. Бұл қайшылықты шешу үшін рухани құндылықтарға негізделген оқу-тәрбие процесін құруды қажет етеді. Елбасымыз жоғарыда аталған ойларын өзінің 2014 жылдың 12 қарашада «Нұрлы жол – болашаққа бастар жол» Қазақстан халықтарына жолдауында жалғастырып, Қазақстан халықтарының рухани дамуы және үш тұғырлы тіл саясаты еліміздің іске асыруға тиісті міндеттерінің бірі деп көрсеткен. Елбасымыз жолдауда «Қазақстан Халықтарының Рухани даму қорын құру туралы мәселені жете зерделеу керек. Қор тұрақты мониторинг жүргізіп, мемлекеттік, жеке меншік әріптестіктің көмегімен және тиісті қоғамдық ұйымдарды қатыстыру арқылы халықтардың мәдени құндылықтары мен дәстүрлерін қолдап отыруы тиіс», – деп атап өтеді [2, 2 б.].

Рухани құндылықтар тұлғаның даму өзегі болып табылады. Ғылыми педогогикалық әдебиеттерді талдау барысында рухани дамыған тұлға құндылық бағдарлар негізінде қалыптасатыны белгілі болды.

Мақалада алдымен құндылық бағдар мәселесінің мәніне тоқтала кетуді жөн көріп отырмыз. Құндылық бағдар мәселесін зерттеуші Р.Р. Нахакова өз мақаласында «Құндылық бағдар» ұғымына алғаш рет Уильям Томас пен Флорман Занеукийлер әлеуметтану ғылымына енгізді деп көрсетеді. «Олар индивид негізгі әлеуметтік құндылықтарды меңгереді және оларды өздерінің мінез құлқында саналы түрде басшылыққа алады, құндылықтарды бақылау қызметі индивидтің өзіне ауысады», – дейді [3, 15 б.].

Құндылық бағдар мәселесінің әртүрлі аспектілерін қазақстандық ғалымдар да зерттеген: жеке тұлғаның құндылық бағдарының теориялық практикалық негіздерін Г.Қ. Нұрғалиева, И.Д. Багаева, З.М. Васильевна, педагогикалық сынып студенттарының болашақ кәсіптік іс-әрекетіне құндылық қатынасын қалыптастыру мәселесін Н.И. Кикина, педагогикалық баспасөзге студенттерің құндылық бағдарын қалыптастыру мәселесін А.Тіленбаева, жастардың құндылық бағдарын әлеуметтік педагогикалық тұрғыдан В.Я. Ядов, Б.П. Ломов зерттесе, жаңа типті мектептерде студенттердің құндылық бағдарын қалыптастыру мәселесін К.К. Найманбаева, жеке тұлғаның құндылық бағдарын қалыптастырудың педагогикалық негіздерін А.Балабанкова, И.Сихимбаева, Р.Р. Нахакова және т.б. ғалымдар қарастыруда.

Құндылық – бағдар білім алушының оқу-танымдық әрекетіне түрткі болып, білім алуға ықпал етеді, ол іс-әрекеттің құрамдас бөліктеріне тікелей байланысты, олардың оқуын анықтайды», – деп көрсеткен. Біз өз зерттеуімізде құндылық-бағдар ұғымын жеке тұлғаның белгілі бір әлеуметтік құндылықтарды мақсат етіп ұстауы, адамның қоршаған ортаға, құндылықтар тобына деген қарым-қатынасы деген анықтаманы басшылыққа аламыз. Жеке тұлғаның таңдаулары құндылық бағдарлар

жүйесіне бірігеді.

Тұлғаның құндылық бағдар жүйесі «адамның өмірлік әлемі», «әлемнің бейнесі», әлеуметтік ортаның ішкі нұсқаулары, нормалары, мотивациялық қажеттілік өрісі, адам белсенділігінің негізгі реттеушісі болып табылады. Сондақтан да біз тұлғаның руханилығы құндылық бағдарлар арқылы қалыптасады деген пікірге келеміз. Құндылық бағдар – өте күрделі құрылым. Жеке адамның құндылықтарды айыра білуі өз қажеттілігін қанағаттандыру мақсатында субъектілік іс-әректің болуын құндылық бағдар деп түсіндіреміз.

Біздің ойымызша, тұлғаның құндылық бағдарлары төмендегідей кезеңдер арқылы қалыптасады:

- тұлғаның рухани құндылықты бағдарларды ұсынуы;
- тұлғаның рухани құндылықты бағдарларды ішкі қабылдауы;
- іс-әрекет пен тәлім-тәртіп, мінез құндылықтарда рухани құндылықтың көрінісін табуы;
- жеке тұлғаның рухани құндылықты бағдарларды бекітуі және оны өзінің жеке тұлғаның қасиеттеріне айналдыруы;
- тұлға қасиеттерінде рухани құндылықты бағдарлардың үнемі іс-әрекетте қайталануы.

Тұлғаның руханилыққа деген әлеуметтік – құндылықты көзқарасы білім беру процесінде оқыту мен тәрбиенің мазмұны, мұғалімдер мен студенттардың өзара қатынас ерекшеліктері, сабақтан тыс тәрбиелік шаралар арқылы жүзеге асады. Рухани құндылықты бағдарлар студенттің дүниетанымы арқылы қалыптасады. Әрбір студент және тәрбие процесіне өз күш шамасында оқу іс-әрекетіне белсенді түрде қатысуы керек. Тұлға бойында қалыптасқан рухани құндылық іс-әрекет барысында беки түседі.

Біз тұлға бойында құндылықты бағдарлардың қалыптасу анықтадық:

- құндылықты бағдарлар – тұлғаның рухани келбетінің барлық жақтарын және оның тіршілік әрекетін қамтитын біртұтас жүйке ретіне қалыптасқан деңгей;
- құндылықты бағдарлар – өз бағыты бойынша тұлғаның сана өлшемдеріне сәйкес, бірақ адам тек өзі үшін ең маңызды деп тапқан рухани мақсат өлшемдерін ғана меңгерген деңгей;
- құндылықты бағдарлар – жүйесі жеткіліксіз меңгеріліп, адамның көптеген іс-әрекеті мақсатсыз істелетін деңгей;
- құндылықтар ес, ақыл арқылы сөз жүзінде ғана меңгерілген, бірақ практикалық әрекетте байқалмайтын деңгей;
- құндылық бағдарлардың тұрлаулы жүйесі жоқ, мінез-құлық негізінен бір сәтті импульстер және ниеттермен реттелетін деңгей. Аталған деңгейлерге топтау үшін студенттердің рухани тұлғасын төмендегідей көрсеткіштермен, өлшемдермен анықтауға болады;
- танымдық өлшем – студенттердің рухани құндылықтарды игеру деңгейі;
- эмоционалды құндылықты – студенттердің құндылықты меңгерудегі мотивациясы, рухани құндылыққа қатынасы, дүниетанымдық көзқарастары, ұстанымдары, қызығушылығы, пікірі, адамгершілігінің болуы;
- тәлім-тәртіптік студенттердің әртүрлі іс-әрекеттегі белсенділік деңгейі: тәртібі, қарым-қатынасы, еңбек, оқу, сөйлеу мәдениеті, алған білімді практикада қолдануы.

Бұл көрсеткіштер мен өлшемдерді студенттің сабақтағы және сабақтан тыс іс-әрекетін бақылау арқылы анықтаймыз. Руханилыққа бағытталған тұлғаны қалыптастыру тек қана бір тәрбие және білім беру бағдарламасымен шектелмейтіні белгілі. Оның ерекшелігі, жоғары сынып студенті өзі бұл процесті жүргізеді, ізденіс мәнін және оларды іске асыру әдістерін белсенді түрде анықтайды. Рухани құндылыққа бағдарлайтын механизмі, тұлғаның когнитивтік, эмоциональдық, мінез-құлықтық салаларын қамтуы тиіс. Егер бір саласы қамтылмаған жағдайда, студент бойында рухани құндылық толық қалыптаспайды. Біздің ойымызша, ұсынып отырған бағыттар бойынша, жұмыс нәтижесінде рухани құндылықтарға бағытталған, рухани байлығы мол жеке тұлға қалыптасады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Назарбаев Н.Ә. *Болашақтың іргесін бірге қалаймыз! // Егемен Қазақстан. 28 қаңтар 2011. – 5 б.*
- 2 Назарбаев Н.Ә. *Әрқашан бірге, әрдайым алда болайық // Егемен Қазақстан. 25 қазан, 2006. – 2 б.*
- 3 Бейсенбаева А.А., Тіленбаева М.Б. *Білім беру мазмұны туралы түсінік. – Алматы: Нұрлы әлем, 2003. – 368 б.*

ӘЛЕУМЕТТАНУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ СОЦИОЛОГИИ TOPICAL ISSUES OF SOCIOLOGY

МРНТИ 04.51.53

Абдикерова Г.О.¹, Дүйсенова С.М.¹, Омарова А.Т.¹
¹КазНУ им. аль-Фараби
г. Алматы, Қазақстан

РОЛЬ УНИВЕРСИТЕТСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ФОРМИРОВАНИИ КОМПЕТЕНТНЫХ СПЕЦИАЛИСТОВ

Аннотация

Актуальность темы определяется потребностью общества и государства в профессионально-мобильных специалистах, владеющих профессиональными знаниями, умениями, навыками и компетенциями, которые повышают их адаптивность и конкурентоспособность в современных социально-экономических условиях. В статье рассматривается разработка моделей интеграции университетов и работодателей путем изучения практики их социального партнерства, системы целевого финансирования подготовки молодых кадров, фандрайзинговой стратегии государственных, негосударственных и бизнес структур и на этой основе выявление эффективных механизмов профессиональной мобильности выпускников высших учебных заведений, и повышения конкурентоспособности на рынке труда. Теоретические концепции ученых-исследователей классического, неклассического и постклассического периода, затрагивающие проблемы взаимодействия различных институтов общества были использованы для изучения и сравнения различных подходов к интеграционным процессам в историческом развитии общества. Использованы также методы сравнительного анализа процессов; соотнесения общего и частного, структурно-функционального и факторного анализа. Основными методами исследования является классификация, типология, сравнение, анализ статистических данных.

Ключевые слова: сотрудничество, социальное партнерство, кредитная технология, высшее образование, конкурентоспособность, фандрайзинговая стратегия.

Г.О. Абдикерова¹, С.М. Дүйсенова¹, А.Т. Омарова¹
¹әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Алматы қ., Қазақстан

БІЛКІТІ МАМАНДАРДЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫНДАҒЫ УНИВЕРСИТЕТТІК БІЛІМНІҢ РӨЛІ

Аңдатпа

Тақырыптың өзектілігі қоғам мен мемлекеттің кәсіби білімді, қабілеттерді, дағдылар мен құзыреттіліктерді меңгерген кәсіби-мобильді мамандарға деген қажеттіліктен анықталады, бұл қасиеттер олардың қазіргі әлеуметтік-экономикалық жағдайдағы бейімділігі мен бәсекеге қабілеттілігін жоғарылатады. Мақалада университеттер пен жұмыс берушілердің әлеуметтік серіктестік тәжірибесі, жас кадрларды дайындауды мақсатты қаржыландыру жүйесі, мемлекеттік, мемлекеттік емес және бизнес құрылымдардың фандрайзингтік стратегияларын қарастыру жолымен интеграциялану үлгісі қарастырылады және осының негізінде жоғары оқу орындарының кәсіби мобильділігінің тиімді механизмдері анықталады. Қоғамның әртүрлі институттарының өзара әрекеті мәселелерін қарастыратын классикалық, неоклассикалық және постклассикалық кезеңдердегі ғалым-зерттеушілердің теориялық концепциялары қоғамның тарихи дамуындағы интеграциялық процестерді қарастыратын әртүрлі амалдарды зерттеу мен салыстыру үшін қолданылды. Сонымен қатар, процестерді салыстырмалы талдау әдістері: жалпы мен жекені сәйкестендіру, құрылымдық-функционалды және факторлы талдау пайдаланылды. Зерттеудің негізгі әдістері болып классификация, типология, салыстыру, статистикалық мәліметтерді талдау табылады.

Түйін сөздер: ынтымақтастық, әлеуметтік серіктестік, кредиттік технология, жоғары білім,

бәсекеге қабілеттілік, фандрайзингтік стратегия.

*Abdikerova G.O.¹, Duissenova S.M.¹, Omarova A.T.¹
¹al-Farabi KazNU
Almaty, Kazakhstan*

THE ROLE OF UNIVERSITY EDUCATION IN THE FORMATION OF COMPETENT SPECIALISTS

Abstract

The relevance of the topic is determined by the need of society and the state for professional mobile specialists who possess professional knowledge, skills, abilities and competencies that increase their adaptability and competitiveness in modern socio-economic conditions. The article discusses the development of models for integrating universities and employers by examining the practice of their social partnership, the system of targeted financing for training young people, the fundraising strategy of state, non-state and business structures and, on this basis, identifying effective mechanisms for professional mobility of graduates of higher educational institutions labor. The theoretical concepts of scholars of the classical, non-classical and postclassical period, affecting the problems of the interaction of various institutions of society were used to study and compare different approaches to the integration processes in the historical development of society. Also used methods of comparative analysis of processes; correlation of general and particular, structural-functional and factor analysis. The main research methods are classification, typology, comparison, analysis of statistical data.

Keywords: cooperation, social partnership, credit technology, higher education, competitiveness, fundraising strategy.

Введение.

Статья Президента страны Н.А. Назарбаева «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания» дала новые ориентиры к развитию социально-гуманитарной науки Казахстана. Казахские ученые оценили программный характер этого документа. Как утверждает глава государства в современных условиях образование становится главной ценностью, неоспоримым фактом становится культ знания и профессионализм граждан [1]. Трудоустройство выпускников теперь определяет качество вузовской подготовки. Главный критерий оценки успешности вуза – это занятость выпускников после окончания учебы, их трудоустройство на высокооплачиваемую работу, говорил глава государства в своем Послании народов Казахстана [2]. Основная цель высшего образования в условиях глобализации формирование условий для профессиональной мобильности выпускников на рынке труда. Для выполнения данной цели университеты должны активно взаимодействовать с производственной сферой, то есть с работодателями. Стратегия сотрудничества вузов с работодателями должно основываться на принципе взаимной ответственности за судьбу студенческой молодежи.

Концептуально-методологические основы.

Существуют различные мнения относительно цели университетов. К началу девятнадцатого века идеология высшего образования было сформулировано Вильгельм фон Гумбольдтом в Германии. По мнению Гумбольдта в основе университетского образования лежит принцип объединения научных исследований и обучения [3, с. 7]. Совершенно по другому рассматривает цель университетов другой ученый Джон Генри Ньюман в своей знаменитой лекции «Идея Университета». По его утверждению, цель университетского образования заключается в распространении и приобретении знаний, а не в получении нового [4, с. 352]. По мнению известного историка, профессора Йельского университета Франка М. Тернера именно Ньюман сформулировал ключевые идеи и идеалы, при помощи которых обсуждаются направление, характер и цели университета и образования в целом [5, с. 282].

Университеты в основном должны заниматься обучением людей, сделать их активными, способными, образованными членами общества, а не привлекать их к научному исследованию, развивая ум и талант. Позиция Ньюмана приводит к мысли о разделении университетов и академий. Цель Университета – «учить студентов наукам», а цель академий – «расширение границ знаний [6, с. 9].

Американский футуролог К.Керр называет современные университеты мультиуниверситетами – интеллектуальными городами, играющими ведущую роль для окружающего социокультурного

пространства [7, с. 204]. Их целью является как раз сохранение и передача знания, так и поиск нового знания. Выбор моделей университетов – это важная задача в условиях промышленно-инноваторского становления казахстанского общества. Наиболее распространенной в развитых странах является концепция исследовательского университета [8]. В современных условиях возникают университеты как региональные научно-образовательные и культурные комплексы (региональные университеты). Например, региональный социально-инновационный университет появился в результате слияния Шымкентского социально-педагогического университета и Академического инновационного университета. Этот вуз теперь претендует на звание самого крупного частного вуза южного региона и ставит своей дальнейшей целью постоянное повышение своего профессионального уровня, освоение инновационных технологий и методов преподавания.

По мнению российских ученых В.А. Журавлева, Н.С. Ладыжец, современное образцовое высшее учебное заведение представляет собой многообразный комплекс квазиавтономных систем с массой обучающих, исследовательских, технологических, культурологических, коммерческих, коммуникационных, производственных, издательских, воспитательных и др. предназначений, которые предполагают наличие крепкого координирующего центра, выполняющие многоуровневое общеуниверситетское руководство. Скачок от политики выживания к политике процветания в основном находится в зависимости от университетского менеджмента [9, с. 4-8]. По их мнению, все эти функции отражают деятельность современного пассионарного университетского менеджмента. Таким образом, существует и развивается концепция современного пассионарного университета.

В настоящее время формирование конкурентной образовательной среды требует от университетов рост эффективности и качества обучения на основе инновационного развития. Материально-техническая обеспеченность, соответствие современному стандарту и уровню развития, высокое качество обучения, методологическая и методическая обеспеченность инновационными методами и технологиями обучения – все это позволит к созданию предпринимательских университетов как конкурентоспособных субъектов образовательной деятельности. Высшее учебное заведение, которое готово «к принятию рисков при освоении новых практик, результат которых неясен» – это предпринимательский университет [10, с.15]. Необходимо отметить изменения роли университетов в современных условиях. Они в определенной степени влияют на экономическую жизнь общества. Все большей степени возрастает роль инновационных предпринимательских университетов.

В условиях реформирования сферы образования Казахстана всем стало понятно, что выпускники вузов должны обладать компетенциями, а не только знаниями. В век информационных технологий источники получения знания расширяется, тем самым падает актуальность давать только знания, которое достижимо возможностями компьютерной технологии и ряд других современных источников научной информации.

Актуальной становится перенос акцентов в образовании с простого получения знаний на технологические методы обучения и развитие системного, конструктивного мышления [11, с.6-8]. Современный рынок требует компетентного специалиста, который обладает умением применить свои знания на практике. Ориентация университетского образования на интеграцию с бизнес структурами и работодателями – это закономерный процесс становления социальных институтов. Теперь главное – найти именно такую модель интеграционных процессов, которая учитывает интересы и работодателей и вузов, но также соответствует основным направлениям государственной политики в сфере образования.

Основополагающие подходы к исследованию природы интеграционных процессов в обществе были заложены в трудах представителей различных школ и направлений экономической теории: Дж.Гелбрейта, Э.Чемберлина, Й.Шумпетера и др. Т.Парсонс рассматривает интеграцию как способ достижения определенного уровня солидарности [12, с. 50]. Интеграция способствует сближению интересов сторон, способствует развитию корпоративного духа в обществе, в деятельности социальных институтов.

Совместная работа с промышленностью и тесная коммуникация обучения с научно-исследовательской деятельностью; оснащение технических вузов диверсифицированными источниками финансирования и эффективной системой фандрайзинга; мобилизация профессорско-преподавательского состава на всех уровнях разработки и осуществления проектов; развитие научных парков, отраслевых учебно-производственных центров; разработка и введение в действие более действенных устройств побуждения профессорско-преподавательского состава, которые выполняют подготовку профессионалов технического профиля – важная специфика иностранных высших технических школ.

Типичным примером связи науки и производства является японская система исследований и развития. Это связь технологии и науки, которая трансформируется в связь между промышленностью и высшим образованием. В университетах поэтому «прижились» наука и продвинутое обучение, а в фирмах – прикладные исследования и тоже наука, но прикладного уровня [13, с. 7].

Болонский процесс вызвал большие изменения в сфере образования стран Европы. На период до 2010 года были определены основные параметры и этапы реформирования. Однако Европа задумывался и о более далекой перспективе. В этих целях в 2004 году был проведен опрос примерно семисот профессионалов из двадцати четырех государств по вопросам будущего состояния образования и исследований до 2020 года [14, с. 28-56]. По мнению экспертов, в 2020 году шестьдесят процентов выпускников средних школ Европы будут проходить последующее обучение в высших учебных заведениях. Особый упор в образовании будет сделан на осведомленность и навыки будущих выпускников, их пригодность к работе. Утверждается, что двадцать процентов учебного времени в программе подготовки бакалавров и двенадцать процентов в программе магистрантов будут направлены на общую подготовку с изучением иностранных языков. Оставшееся время будет посвящено общепрофессиональной и собственно профессиональной подготовке.

Сложные и противоречивые процессы трансформации всех сфер жизни казахстанского общества предъявляют особые требования к качеству социализации выпускников вузов. В современной науке такая социализация рассматривается как явление, которое включает в себя социальные взаимодействия, связанные с профессиональными отношениями и профессиональной деятельностью. Профессиональная социализация проводится на групповом, институциональном и личностном уровнях. Институциональный уровень помогает сформировать профессиональные качества специалиста, определяет ее жизнеспособность. Групповой уровень обуславливается социокультурной средой, которая окружает человека. Профессиональная группа оказывает прямое воздействие на специалиста, влияет на его дальнейшее профессиональное поведение. Личностный уровень содействует формированию профессиональных навыков индивида, который находится в сфере профессиональной деятельности [15]. Профессиональная адаптация индивида условиям окружающей действительности станет намного действенной, если его образовательные потребности будут учитываться и удовлетворяться адаптивными технологиями обучения, которые будут разрабатываться с учетом изменений внешней и внутренней среды.

Модернизация образовательной сферы Казахстана связана с переходом большинства учебных заведений страны на кредитную форму обучения, способствующую возрастанию творческой активности студентов. Система высшего образования в условиях кредитной технологии обучения дает студенту возможность проявить свои личностные качества, стимулирует его активность на практических занятиях, а главное – создает условия для сотворчества преподавателя и студента. Эффективная организация учебного процесса, предполагающая определенный бюджет времени, непосредственно влияет на качество обучения, являющегося одной из основных форм успешной социализации личности.

Инновационное развитие в большей степени зависит от степени восприимчивости высшего образования к технологическому прогрессу. Такая восприимчивость не в последнюю очередь зависит от характера и устойчивости взаимосвязи образования и практики. Несомненно, что объединение науки, образования и производства способствует к росту инновационного потенциала казахстанской экономики. Этот процесс формируется в установленных организационных формах, таких как национальные и региональные технопарки, университеты исследования, НПО, консультационные фирмы и прочее. На сегодняшний день технопарки играют большую роль в инновационном развитии страны, в повышении интеграционного потенциала науки и производства. Три из десяти отечественных технопарков расположены на территориях Казахского национального университета им. аль-Фараби, Казахского политехнического университета им. К.Сатпаева и Восточно-Казахстанского государственного технического университета им. Д.Серикова. Остальные семь технопарков находятся на территориях промышленных предприятий и научных центров.

В развитых странах отношения научных парков и университетов осуществляются на основе совместных действий, договоров по поводу передачи лицензии и патентов и т.д.

Высокий конкурентоспособный уровень подготовки кадров, хорошая материально-техническая база, спрос рынка на результаты научно-инновационной работы, защита интеллектуальной собственности оказывает содействие становлению инновационных процессов в обществе.

Использование инновационных методов и технологии в процессе подготовки студентов вуза,

выявление факторов, лежащих в основе несбалансированности спроса и предложения молодых кадров на рынке труда, осуществление обучения молодых специалистов через систему социального партнерства, оценка результатов и мониторинг работы вузов - важная составляющая и залог их успешного развития в будущем.

Европейские страны оценивают кредитную систему Болонского процесса и его в целом, как одну из основных и важнейших компонентов политики создания всемирной конкурентоспособной экономики, которая основана на знаниях.

Казахский национальный университет им. аль-Фараби (КазНУ) первым среди вузов Казахстана и Центральной Азии подписал в городе Болонье (Италия) Великую Хартию университетов мира. Тем самым, положено начало процессу практического вхождения нашей страны в современное мировое образовательное пространство в рамках Лиссабонской конференции и Болонской декларации. Процесс международной интеграции направлен на создание единой международной системы сопоставимых образовательных циклов, академических степеней и квалификаций, а также объединение образовательных ресурсов ведущих университетов мира.

Сотрудничество профессионального образования и предпринимательства является одним из главных факторов роста профессиональных возможностей Казахстана. В новых реалиях рыночного общества государство больше не является единственным и основным «поставщиком» и «потребителем» профессиональных кадров. Появилась новая задача исследования и создания форм и механизмов сотрудничества, которые учитывают интересы и способности всех сторон, являющихся в этом хоть капельку заинтересованными (государства, бизнеса, социума, отдельных социальных групп и граждан).

Работодатель – одна из заинтересованных сторон в определении целей и результатов подготовки высших учебных заведений. В настоящее время значительно возрос вклад бизнеса, работодателя в определении целей, задач и содержания образования. Возникает такой вопрос, что в развитии образования должны принимать участие две равноправные стороны – работодатели (бизнес) и академическое сообщество. Обе из них должны быть осведомлены в своих потребностях и быть информированы в нуждах и интересах друг друга, работать сообща и согласовывать все проблемы по поводу подготовки молодых специалистов. Вовлечение работодателей к разработке образовательных программ и удовлетворении профессиональных запросов выпускников осуществляется в согласовании с ними содержания образовательных программ, а также перечень профессиональных компетенций выпускников. Эти требования работодатели формируют на основе национальных (корпоративных) профессиональных стандартов. Вуз со своей стороны оказывает предприятиям методическую помощь в разработке профессиональных стандартов.

Сегодня большинства ученых рассматривают миссию университета в реализации единства интеллектуальной, социальной, культурной и образовательной функции. Типичным примером является КазНУ им. аль-Фараби.

Формирование интеллектуальной молодежи в стенах университета осуществляется путем привлечения студентов в фундаментальные, прикладные и международные инновационные проекты, создания студенческих бизнес-инкубаторов и start-up компании. Широкое развитие получает волонтерские движения, направляющие энергию студенческой молодежи на социальные цели. Студенческими активистами организовываются различные акции по поддержке инвалидов, сирот и бедных слоев общества. Основные направления воспитательной работы КазНУ им. аль-Фараби: патриотическое, нравственное, духовное, правовое, культурно-массовое, творческое, социальное и физическое воспитание. Неотъемлемой частью повседневной деятельности университета является организация встреч видными представителями искусства, культуры и религии, приглашения работодателей на различные мероприятия научного и обучающего характера, проведение совместных тренингов, фокус-групп и научных семинаров.

В процессе интеграции в мировую образовательную систему современный казахстанский опыт должен быть совмещен как с традициями и лучшими образцами и технологиями обучения, унаследованными от советской системы образования, так и с собственно мировыми стандартами. Принцип объединения (unity) научных исследований и обучения лежит в основе современного университетского образования. Это означает, что университетские преподаватели должны быть и исследователями, и результаты этих исследований они должны использовать в обучении студентов. Всем процессом обучения должен управлять “неустанный процесс научного поиска”, а учителя и студенты становятся при этом соисследователями (coresearchers) [16, с. 119-125]. Таким образом,

образование через научный поиск будет способствовать получению колоссальной информации и совершенствованию личности, а это прямой путь к повышению уровня национальной культуры. Независимо от того кем они станут в будущем студенты должны активно вовлекаться в научное исследование. Главной заботой вузов в современных условиях должно стать формирование деловых качеств и поощрение инициативы в целях содействия обеспечению занятости выпускников [17, с.154-156].

Для реализации идеи единства научного поиска, обучения и учебы было найдено две эффективные организационные формы: учебно-научная лаборатория и научно-учебный семинар. Эти формы совершенствовались долго и являются важнейшими до настоящего времени [16, с. 125].

В КазНУ имени аль-Фараби создан совет работодателей. Деятельность Совета направлена на участие компаний-работодателей в расширении баз практики, содействие в выполнении совместных научно-исследовательских программ, международных проектов и различных мероприятий.

Социальное партнерство между государством, вузами и работодателями направлено на эффективное решение интересов каждой стороны. Государству нужны конкурентоспособные кадры, которые составляют ядро конкурентоспособной нации, как отмечено в Послании Президента РК [18], вузы должны обеспечить занятостью своих выпускников и поднять свой имидж, а работодатели хотят иметь компетентных работников, владеющих не только знанием, но и умением внедрения его на практике, активно продвигающих их работу, обеспечивая высокую продуктивность.

История развития партнерских отношений показывает первоначальную структуру субъектов партнерства, которая была представлена двумя сторонами: работник-работодатель. Такое двустороннее партнерство впоследствии получило название «бипартизм». Участие государство в партнерской структуре привело к появлению трехстороннего партнерства, так называемого «трипартизма».

Модель трехстороннего соглашения была закреплена в Конвенции Международной организации труда (МОТ) под номером 144. По этой Конвенции государство также становится социальным партнером и подписывает общенациональное партнерское соглашение-договор наряду с союзами работников и работодателей. Рыночное общество требует ответственного отношения вузов к подготовке будущих работников для всех сфер общественной жизни. Теперь качество выпускников – будущих работников – определяет статус и перспективы функционирования вузов среди конкурирующих между собой таких же институтов образования. Интеграция системы образования и работодателей путем социального партнерства должно обеспечить корпоративность управления общим процессом подготовки кадров, в том числе согласованность в использовании информационных, научно-технических, образовательных, финансовых, человеческих и других ресурсов. ВУЗ и работодатели как партнеры согласованно управляют всеми ресурсами совместно. Корпоративность управления общим процессом подготовки кадров позволяет становлению обоюдной заинтересованности вузов и работодателей в компетентном качестве выпускника.

В зарубежных странах активно внедряется финансовая поддержка студентов потенциальными работодателями в рамках франчайзинговой модели. Данный метод кредитования студентов подразумевает участие потенциальных работодателей в обучении путем оплаты значительную часть расходов на обучение, так называемую франшизу. **Франчайзинг** – это форма продолжительного делового сотрудничества нескольких фирм, при котором компания с известным на рынке именем (франчайзер) перепродает права на него вместе с технологией производства или продажи товара или услуги независимым от нее предприятиям (франчайзи). Сам термин «франчайзинг» происходит от английского слова franchising, который означает «льгота», «привилегия». Франчайзинг значит соглашения двух сторон франчайзера и франчайзи. Существует устоявшееся мнение, в соответствии которому использование франчайзинга в сфере услуг, а именно образовательных услуг, является наиболее перспективным. Например, средний объем продаж услуг одного образовательного учреждения в США, который был задействован в образовательном франчайзинге, составляет 175 тыс. долларов, а доля всех образовательных учреждений – 3,5% от общего числа предприятий, которые действуют в рамках этой системы франчайзинга. Образовательные продукты и услуги занимают четвертое место в списке одних из крупнейших сфер франчайзинга по числу задействованных франчайзи в Германии [19, с. 17].

Отраслевой формой франчайзинга является франчайзинг в образовании. ВУЗы оказывают определенную образовательную услугу в соответствии лицензию своего учреждения на право образовательной деятельности. В настоящее время стала актуальным оказывать определенные

образовательные услуги производству, работодателям под фирменным наименованием, торговой маркой франчайзера. Этому примером служат курсы повышения квалификации, организуемые ИПК КазНУ им. аль-Фараби на определенной платной основе всем желающим, в том числе учителям, работодателям и т.д. В Казахстане, благодаря тому, что начали использовать методы дистанционного обучения, как нового направления развития системы образования, нашел свое применение образовательный франчайзинг.

Проблемы снабжения инновационного роста экономики и создания нового общества, которое будет основано на знаниях, требует глубокого освоения и изучения взаимодействия между различными институтами в области образования, науки и производства. Стимулирование развития мелких инновационных предприятий при поддержке со стороны государства является одним из причин экономического роста в Финляндии, Китае и Израиле, поэтому интегративное взаимодействие таких институтов дает мультипликационный эффект. Основу финансовой жизнедеятельности многих промышленно развитых стран составляют малые и средние предприятия, развитие которых связано с оперативным освоением научно-технических достижений. Воздействие этих предприятий на формирование рынка труда стимулирует власти заботиться об усовершенствовании инфраструктуры и условий работы. Это позволяет значительно снизить показатели безработицы и улучшить экономическую ситуацию.

Несмотря на то, что академическая наука не занимается решениями конкретных производственных или финансовых проблем, ее открытия и успехи оказывают влияние на экономическую и производственную сферу через развитие улучшение производственных технологий, развитие техники и усовершенствование общественной организаций. Выполнение конструкторских разработок в хозяйственной и производственной практике не входит в сферу науки как области теоретического знания. Потому что оно относится к области прикладных исследований.

Финансовые обстоятельства объединения науки, образования и бизнеса связаны с тем, что происходит слияние ресурсов для того, чтобы извлечь народнохозяйственные и коммерческие эффекты. Очень важно создать такую комфортную среду для процветания инноваций в различных сферах науки и образования. Желательно предугадать заранее налоговые и экономические льготы для предприятий, которые занимаются освоением в производстве новой техники и технологий, обеспечить создание особых экономических зон и т.д.

Заключение.

В современных условиях инвестиция стала модным выражением для характеристики рыночных отношений. Инвестировать в молодежный капитал страны – это задача, поставленная Президентом страны перед правительством.

Инвестицию надо начинать с обеспечения материально-технической обеспеченности вузов, создания учебных корпусов, аудиторного фонда, технической обеспеченности. Необходимо рассматривать профессионально-преподавательский состав как интеллектуальный потенциал, а не как ресурсный резерв высших учебных заведений. Необходимо создать им достойное условие для работы.

Вуз главный поставщик квалифицированных кадров должен эффективно функционировать, и выдержать конкуренцию в условиях глобализации на международном и отечественном уровне и занять свое достойное место. Для этого требуется соответствовать всем предъявляемым требованиям со стороны работодателей в лице бизнес структур, государственных и общественных организаций. Работодатели в свою очередь заинтересованы в получении качественных кадров, и создавать условия для привития практических навыков студентам и выпускникам. Этому способствует их собственные интересы и требования государственных органов, регулирующих на основе официальных документов партнерские отношения трех секторов. Вовлеченность работодателей, общественных организаций и общества в целом в обеспечении качества профессионального образования требует дальнейшего их совершенствования.

Список использованной литературы:

- 1 *Н.А. Назарбаев. Взгляд в будущее: изменение общественного сознания*
http://www.akorda.kz/ru/events/akorda_news/
- 2 *Послание Президента Республики Казахстан Н.Назарбаева народу Казахстана. 5 октября 2018 г.* http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_
- 3 *Чередниченко В.С. Системы высшего образования развитых стран мира. Концепция, история*

и логика развития. – Алматы, 2001. – С.7.

4 Садовничий В.А., Белокуров В.В., Сушко В.Г., Шикин Е.В. Университетское образование: приглашение к размышлению. – М., 1995. – 352 с.

5 Turner F.M. Newman's University and Ours // John Henry Newman, *The Idea of a University*. – 1996. – С.282.

6 Newman N *The Idea of a University*, ed. F.M.Turner, Yale University Press, 1996. – С.9.

7 Kerr C.A. *The uses of the University*. – Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1982. – V. IX. – 204 p.

8 Майер Г.В. О критериях Исследовательского университета // Уральский государственный технический университет. Университетское управление: практика и анализ. – 2003. – №3. – С.13.

9 Журавлев В.А., Ладыжец Н.С. Пассионарный университетский менеджмент // Университетское управление, 2003. – №1(24). – С.4-8.

10 Кларк Б. Создание предпринимательских университетов: организационные направления трансформации. – М.: НИУ ВШЭ, 2011. – С.15.

11 Яценко Л.А. Место университетского образования в образовательной системе Украины // Аналитический обзор международных тенденций развития систем образования, 2004, апрель-июнь. – №8. – С.6-8.

12 Парсонс Т. О структуре социального действия. – М.: Академический Проект, 2000. – С.50.

13 Чередниченко В.С. Системы высшего образования развитых стран мира. Концепция, история и логика развития. – Алматы, 2001. – С.7.

14 *The European higher education and research landscape 2020*. Enschede, Center for Higher Education Policy Studies, University of Twente, 2004. – P.28-56.

15 Вайсбург А.В. Проблемы профессиональной социализации социологов в регионе // Журнал «Регионология». – 2009. – №1. URL: <http://regionsar.ru>.

16 Чередниченко Г.А. Новое в образовании и профессиональной деятельности молодежи // Социологические исследования. – 2009. – №7. – С.119-125.

17 Седунова С.Ю., Королева В.В. Модели организации сотрудничества вуза и работодателей. Вестник Псковского государственного университета // Серия: Социально-гуманитарные и психолого-педагогические науки, 2009. – Вып 9. – С.154-156.

18 Послание Президента народу Казахстана. К конкурентоспособному Казахстану, конкурентоспособной экономике, конкурентоспособной нации! // Казахстанская правда. – 2004, 20 марта.

19 Мировая практика развития франчайзинг // Оборудование, 2001. – №2. – С.17.

МРНТИ 04.741.21

Лукпанов А.А.¹

¹КазНУ имени аль-Фараби
г. Алматы, Казахстан

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ИЗУЧЕНИЮ СОЦИАЛЬНОЙ СТРАТИФИКАЦИИ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ НЕФТЯНОЙ И ГАЗОВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Аннотация

В настоящее время благодаря новейшим структурным изменениям, цифровизацией, компьютеризацией, модернизации технологических процессов, автоматизации производства, введения нового высокотехнологичного оборудования на месте традиционного рабочего класса оказываются новые категории наемных работников. Современный работник становится неотъемлемой частью интеллигенции. Но это приводит к внутренней стратификации нефтяного предприятия, появляются новые категории работников: штатные работники, подрядчики, иностранные специалисты, местные работники, внутренние трудовые мигранты из других областей Казахстана, что ведет к социальному неравенству, в различии оплаты труда, социального пакета, и это сказывается на уровне идентификации и на ценностных ориентациях работников.

Ключевые слова: социальная структура предприятия, внутренняя стратификация, социально-экономическое неравенство, нефтегазовая промышленность, рабочий класс, наемные рабочие,

подрядные рабочие, штатные рабочие.

А.А. Лукпанов¹
¹әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Алматы, Қазақстан

МҰНАЙ ЖӘНЕ ГАЗ ӨНЕРКӘСІБІ МЕКЕМЕЛЕРІНДЕГІ ӘЛЕУМЕТТІК ҚАБАТТАРДЫ ЗЕРТТЕУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ-ӘДІСНАМАЛЫҚ ҚЫРЛАРЫ

Аңдатпа

Қазіргі таңда өндірісті автоматтандыру, жаңа жоғары технологиялық құралдарды енгізу, технологиялық үдерістерді модернизациялау, компьютерлендіру, цифрландыру сияқты жаңа құрылымдық өзгерістердің негізінде дәстүрлі жұмысшы топтарының орнына жалдамалы жұмысшылардың жаңа категориялары пайда болып келеді. Қазіргі заманғы жұмысшы зиялы қауым өкілдерінің ажырамас бөлігі болып отыр. Бірақ бұл мұнай өндірісіндегі ішкі стратификацияға алып келеді: штаттағы жұмысшылар, шет елдік мамандар, жергілікті жұмысшылар, Қазақстанның басқа облыстарынан келген ішкі мигранттар, бұл құбылыс әлеуметтік пакеттер мен еңбек ақы төлеудегі айырмашылықтарда әлеуметтік теңсіздіктерге қарай жетелейді, бұл дегеніміз бірегейлену деңгейі мен құндылықтық бағдарлардың әр түрлілігін мәлімдеп береді.

Түйін сөздер: өндірістегі әлеуметтік құрылым, ішкі стратификация, әлеуметтік-экономикалық теңсіздік, мұнай-газ өнеркәсібі, жұмысшы табы, жалдамалы жұмысшылар, мердігер жұмысшылар, штаттағы жұмысшылар, шет елдік мамандар, ішкі еңбек миграциясы, бірегейлену, құндылықтық бағдарлар, мамандық.

A.A. Lukpanov¹
¹KazNU named after al-Farabi
Almaty, Kazakhstan

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE STUDY OF SOCIAL STRATIFICATION IN THE OIL AND GAS INDUSTRY

Abstract

Nowadays, thanks to the latest structural changes, digitalization, computerization, modernization of technological processes, automatization of production, introduction of new high-tech equipment, new categories of hired workers turn out to be in the place of the traditional working class. But this leads to the internal stratification of the oil enterprise, new categories of workers appear: full-time employees, contractors, foreign specialists, local workers, internal labor migrants from other regions of Kazakhstan, which leads to social inequality, in pay difference, social package, and this affects the level of identification and value orientations.

Ключевые слова: social structure of the enterprise, internal stratification, socioeconomic inequality, oil and gas industry, working class, hired workers, contract workers, regular workers.

Социальная структура предприятия – это ее строение, которое определяется составом и сочетанием в ней различных социальных групп. Под социальной группой понимают обычно совокупность работников, обладающих каким-либо общим, объединяющим их социальным признаком, свойством, например, уровнем образования, профессией, стажем работы и т.д. Социальная структура предприятия – это важный параметр, влияющий на эффективность деятельности предприятия. Благоприятная социальная структура способствует развитию трудовой активности, творческой инициативы, высокой дисциплины труда и росту его эффективности. Неблагоприятная – затрудняет эффективное решение производственных задач. В зависимости от наличия тех или иных социальных групп образуются различные социальные срезы предприятия. В этой связи выделяют следующие разновидности социальной структуры: функционально-производственная, профессионально-квалификационная, демографическая, социально-психологическая и другие.

Изменения в социально-экономической структуре современного казахстанского общества, свя-

занные с перераспределением статуса различных отраслей, видов деятельности, трансформацией социально-трудовых процессов, отражаются на положении всех профессиональных групп. Особенно существенное влияние данные трансформации оказали на рабочих, постепенно утрачивающих свои социально-экономические и политические позиции, характерные для индустриального общества. Современные глобализационные процессы приводят к постепенной маргинализации этой профессиональной группы, а также к размыванию ее классовых и социально-групповых признаков.

Современное “размывание” рабочего класса в Казахстане имеет свои особенности, хотя оно во многом связано с мировыми тенденциями. В условиях традиционной индустриализации наблюдалось преобладание рабочего класса над другими типами работников, в настоящее время благодаря новейшим структурным изменениям, цифровизацией, компьютеризацией, модернизации технологических процессов, автоматизации производства, введения нового высокотехнологичного оборудования на месте традиционного рабочего класса оказываются новые категории наемных работников. В результате уменьшения влияния и упадка старых отраслей доля рабочих, занятых в традиционных производственных отраслях, непрерывно уменьшается. В нашей стране те же самые процессы происходят на фоне снижения объемов производства и отсталости индустриальной базы промышленности.

Особо стоит отметить произошедшее сокращение производства, повлиявшее на трансформацию рабочего класса. В результате экономических реформ рабочие потеряли стабильные рабочие места, четкую идентификацию с рабочим классом, уверенность в завтрашнем дне, оказались в ситуации нестабильности, постоянного стресса и страха за будущее. Несмотря на то что в 2006-2011 гг. отмечалось усиление протестной активности (массовые забастовки нефтяников), тип рабочего, целью которого стало выживание, в целом характеризовался политической и социальной пассивностью. Вместе с тем отмечается падение профессионального, культурного и образовательного уровня самих рабочих. Изменяются главные характеристики производства – производительные силы и технологии, требующие нового наемного работника, способного к сложному квалифицированному труду, с высокой профессиональной культурой и интеллектом. Современный работник становится неотъемлемой частью интеллигенции.

Таким образом, одним из важных направлений в изменении понимания категории рабочего класса становится переход от вертикально-классовых характеристик рабочих к социально-групповым признакам, но и данные признаки также не определены однозначно.

Поскольку в современном постиндустриальном обществе особое значение приобретают знания, информация, способность создавать технологии и управлять их реализацией, понятие «труд», безусловно, теряет свое первоначальное значение, соответствующее индустриальной эпохе. Западные теоретики пишут о происходящем замещении труда знаниями (П.Дракер) [1, с. 44-56], усилением роли образования (Philipp Frank Jäger) [2, с. 17-23], в следствии которого работники умственного труда приходят на смену рабочим индустриального типа. В рядах казахстанского рабочего класса происходят сложные процессы стратификации, вследствие которых некоторая часть рабочих демонстрирует восходящую вертикальную мобильность, переходя в более высокие слои общества и получая возможность контроля над производственными процессами. В результате изменения характера труда и технологических процессов физический труд в современном обществе не является главным признаком выделения рабочих как социальной группы. Следует учитывать изменение всего трудового процесса в целом.

Речь, таким образом, идет о формировании в современных обществах «нового рабочего класса», класса квалифицированных рабочих, владеющих навыками работы с высокими технологиями на крупном автоматизированном производстве. Эту социальную группу можно описать как образованных профессионалов, по своему социальному статусу и по уровню жизни близких к специалистам и среднему классу.

Опираясь на отечественные и западные разработки, можно утверждать, что в настоящее время социальный статус рабочего не определен. Происходящая в современном глобализированном мире реструктуризация рабочего класса описана современными западными теоретиками (К.-Х. Рот), по мнению которых поляризация социального мира приводит не просто к переструктурированию, а к гомогенизации рабочего класса. Рабочий класс по своим признакам начинает смыкаться с другими социальными группами (работниками нефизического труда, представителями непромышленных сфер). При этом главным признаком данных социальных групп становится отсутствие гарантий жизненной стабильности.

Усложнение и динамичность социальной структуры современного казахстанского общества требуют пересмотра категории “рабочий класс” в результате размывания классовых и социально-групповых характеристик рабочих. Требуется определение различных типов рабочих с учетом их социально-экономических и социокультурных особенностей, а также тенденций, характерных для других социальных страт и категорий наемных работников.

На основе анализа различных теории мы выделили четыре основных критерия принадлежности к «новому рабочему классу»:

- характер (содержание) труда (технологический аспект);
- вид и уровень профессиональной подготовки, квалификации (образовательный аспект);
- положение, роль в системе социально-трудовых отношений, в производстве и обществе (социально-экономический аспект);
- социальную идентификацию, ценностные ориентации, мировосприятие группы (субъективный аспект).

Существуют несколько классификации внутренней стратификаций «рабочего класса». В зарубежной литературе к рабочему классу относили лишь так называемых «синих воротничков». К ним относят шахтеров и промышленных рабочих, включая квалифицированных и полуквалифицированных рабочих, занятых преимущественно физическим трудом. Общей чертой рабочего класса остается отсутствие собственности и зависимость от зарплаты.

По мнению З.Баумана «рабочий класс» включает в себя две далеко не всегда связанные между собой группы: квалифицированных работников и неквалифицированных работников «рутинную рабочую силу», взаимозаменяемую и постоянно рискующей оказаться на обочине социальной жизни. Неопределенность – главный мотив их существования, вызывающий снижение социальных кон-актов и «скольжение» по бесчисленным местам временной занятости. Традиционное жесткое деление на группы квалифицированных и неквалифицированных работников требует уточнения в связи с появлением между рабочими и представителями других социально-профессиональных категорий. Возможно можно включить в состав рабочего класса представителей нижнего звена управленцев и «белых воротничков» (техников, бригадиров, мастеров) [3, с. 56-57].

Джон Голдторп выделяет следующую классификацию: 1. Высококвалифицированные профессионалы, управляющие, крупные собственники. 2. Среднеквалифицированные специалисты, менеджеры, супервайзеры, инженеры. 3. Квалифицированные рабочие. 4. Низкоквалифицированные рабочие. 4. Техники, квалифицированные рабочие, занятые ручным трудом. 5. Неквалифицированные рабочие, занятые ручным трудом в промышленности [4, с. 62].

Таким образом взяв за основу такие критерии, как квалификация, уровень образования, навыки, знания можно выделить первую примерную внутреннюю стратификацию работников предприятия нефтяной и газовой промышленности:

1. Высококвалифицированные работники (менеджеры, супервайзеры, инженеры, в основном с зарубежным, российским (РГУ имени И.М. Губкина), университеты нефти и газа Уфы и Казани, а также в ведущих ВУЗах Казахстана (КазНИТУ К.И. Сатпаева).

2. Представителей среднего звена управленцев (начальники отделов, начальники участка, с высшим образованием).

3. Представители низшего звена управленцев («белые воротнички» – начальники партий, техники, бригадиры, мастера).

4. Квалифицированные рабочие (операторы, с высшим образованием).

5. Специалисты (работники с дипломом колледжа, ПТУ, занятые ручным трудом).

6. Неквалифицированные рабочие (неспециалисты, занятые ручным трудом, среднее образование).

Нефтегазовый сектор предлагает рабочие места не только в добыче, разведке и переработке нефти и газа, а также в сервисных услугах, таких как транспортировка, безопасность, питание, проживание, поставка и обслуживание технического оборудования (ремонт) и т.д. Сервисным обслуживанием нефтегазовой деятельности занимаются подрядные организации. Подрядные организации также допускаются к разведке и добыче незначительных объемов нефтегазовых участков. Социально-экономическое положение работников головных (штатные работники) и подрядных предприятий значительно неодинаковое. При изучении данного социально-неравенства в Казахстане особое место занимают работы Т.Тревисани. Согласно автору в результате капиталистической реструктуризации и флексибилизации труда в 90-х гг. 20 века на постсоветском пространстве образовался сложно дифференцированный индустриальный рабочий класс. Появились новые слои рабочего класса, как

штатные рабочие и подрядчики, которые резко отличаются своим социальным происхождением, условиями труда, жилищными условиями, стабильностью работой, квалификацию, уровнем заработной платы, степенью опасности, выполняемой работы, защищённостью профсоюзом, что создает социальное неравенство и иерархию внутри рабочего класса [5, с. 45-52]. Таким образом, опираясь на классификацию профессора Т.Тревисани выделяем вторую стратификационную модель как: штатный рабочий и подрядчик в нефтегазовом предприятий.

Одной из особенностью нефтегазового сектора является применение вахтового метода работы. Вахта составляет 14-28 дней, иногда и больше, что позволяет привлекать работников из других регионов Казахстана, из сельской местности самой Атырауской области и иностранных специалистов. Интересным на наш взгляд может быть работы Филиппа Франка Джагера, который в своем исследовании приходит к мнению, что нефтяная отрасль не предполагает долгосрочных перспектив для внутренних мигрантов. За исключением нескольких инженеров нефтегазовой отрасли, большинство рабочих вынуждены работать в невыгодных условиях. В этом контексте мигранты видят работу на нефтяном предприятий как переходный период, прежде чем они могут найти другую работу. Иностранные же специалисты привлекаются в предприятия как высококвалифицированные работники и представители среднего звена управленцев, что отражается на их зарплате и социальном пакете. Что в свою очередь влечет за собой негативные настроения со стороны местных работников

Таким образом в качестве критерия третьей стратификации рабочего класса нефтегазового сектора мы выделяем трудовую миграцию и классифицируем работников на: иностранных специалистов – внутренних трудовых мигрантов (представитель другого региона Казахстана) – местных работников.

В свою очередь, внутренняя стратификация предприятия приводит к неравенству социально-экономического положения работников нефтяной и газовой промышленности. Так, социально-экономические положения работников, которые мы описали выше резко отличаются. Они отличаются своим социальным происхождением, возрастом, жилищными условиями, условиями труда, уровнем заработной платы, социальным пакетом, которые влияют на их идентификацию с предприятием, ценностные ориентации, менталитет, настроение, уверенность в завтрашнем дне, социальное поведение. Вышеперечисленные социальные факторы порождают серьезные кризисные явления и трудовые споры, которые приводят к социальной напряженности и социальным конфликтам внутри предприятия, так и в регионе в целом. Тем более, что такая напряженность и конфликты имели место на территории Атырауской области в вахтовых поселках Тенгиз (2006) и Карабатан (2008) и в соседней Мангистауской области (Жанаозен, 2011). Это обуславливает актуальность и необходимость определения основных тенденций и форм трансформации социально-трудовых отношений, соответствующих социально-экономическим условиям современного казахстанского общества.

Важнейшими факторами улучшения социально-экономического положения являются повышение мотивации работников, улучшение жилищных условия, забота о здоровье работников, создание комплекса мероприятий социальной защиты, повышении уровня образования сотрудников, акцентирование внимания культурно-массовой работе, организации корпоративного отдыха дает каждому работнику чувство защищенности и уверенности в завтрашнем дне. Но к сожалению все вышеперечисленные факторы, методология и способы действия работают в разных предприятиях нефтегазового сектора по-разному, а также социальный пакет предприятия доходят до разных социально-профессиональных групп по-разному.

В свою очередь внутренняя социальная стратификация и социально-экономическое неравенство влияет на уровень идентификации работника с предприятием. В рамках идентификационного подхода особое место занимает «теория референтных групп» Р.Мертон. Согласно данной теории референтная группа – все социальные объединения, которые выступают для индивида эталоном при оценке им собственного социального положения, действий, взглядов и т.д. Одной из таких референтных групп для современного человека является его трудовая организация [6, с. 32-35]. Соответственно, становится возможным сформировать понятие организационной идентичности: это разновидность социальной идентичности, связанная с осознанием себя как члена организации, с формированием чувства принадлежности к предприятию. В этом случае работник старается на личностном уровне воспринять групповую культуру, практикуемые в коллективе ценности, нормы, модели взаимодействия. Референтность трудовой организации для работника обусловлена несколькими факторами и главный из них – удовлетворенность работника трудом в данной организации. Совпадение, пусть и не полное, ожиданий и реальности формирует у работника позитивную референтность трудовой организации, он стремится все более глубоко идентифицировать себя с ней.

Американский социолог Говард Беккер высказал идею, что идентификация не возникает внезапно, а выстраивается понемногу, постепенно и зачастую незаметно для самого человека через последовательность «попутных ставок» (sidebets) или персональных решений, каждое из которых на первый взгляд не влечет за собой каких-либо важных или серьезных последствий. Например, люди могут привязываться к организациям, в которых они работают, через последовательность таких решений, как взносы в пенсионный фонд, согласие на повышение и более высокие уровни ответственности, покупка дома в кредит с учетом существующего дохода и т.д.

Рольф Ван Дик определяет идентификацию с организацией как «безграничную привязанность сотрудников к организации. То есть, сотрудники знают, что они – члены определенной организации, это вызывает у них чувства (например, радость или гордость), которыми они руководствуются в своем поведении».

На наш взгляд идентификация работников предприятий нефтяной и газовой промышленности Казахстана занимает промежуточное положение между «философией контракта», где заключаются соглашения между группой акционеров и группой работников об обмене труда на определенную плату» и «философией общей судьбы», которая ориентирована на то, что интересы работников (персонала) и потребителей (общественности) столь же важны, как и интересы руководителей. Идентификацию, присущей большинству профессиональных страт нефтегазовых предприятий, работающих в Казахстане можно назвать «философией временщика или гостя».

Интересным будет узнать уровень идентификации выше перечисленных страт, так как на многих предприятиях действует жесткое отношение к работникам, работодатель легко может менять условия трудового договора в свою пользу. Коллективными договорами охвачена только четверть всех работников. Их страх лишиться работы, а, следовательно, средств к существованию, позволяет работодателю диктовать свои условия. Роль профсоюзов, призванных защищать права работников, сведена к минимуму, они либо существуют формально, либо отсутствуют. Согласно исследованиям в области защиты трудовых прав, не более 20% работников обращаются в профсоюз, это объясняется недоверием граждан к способности данной организации действительно помочь в решении трудовых споров. Неодинаковые условия труда, размер оплаты труда, разный социальный пакет, отсутствие уверенности в завтрашнем дне, ограничения в решении дел предприятия влияют на идентификацию работников с предприятием. Так, например, психология временщика – это заработать больше денег, многие работники просят на 2-3 вахты, так как понимают неопределенность своего дальнейшего будущего.

Таким образом социальная стратификация предприятия и возникшее социальное неравенство в социально-экономическом положении работников по нашему мнению оказывает влияние на ценностные ориентации работников. Так для большинства низших профессиональных страт присущи будут материальные ценности (построить дом, купить машину, открыть магазин, получить диплом пока это позволяет временная работа), а для высококвалифицированных работников и иностранных специалистов возможно духовные ценности и на перспективу, так как у них есть уверенность в завтрашнем дне.

Список использованной литературы:

- 1 Драйер П. *Классические работы по менеджменту*. – М.: «Альпина Бизнес Букс», 2008. – 220 с.
- 2 Philipp Frank Jäger. *Flows of oil, flows of people: resource-extraction industry, labour market and migration in western Kazakhstan. Central Asian Survey, 2014 Vol. 33, No.4. – P.500-516.*
- 3 Бауман З. *Глобализация. Последствия для человека и общества / Пер. с англ.* – М.: Весь мир, 2004. – 414 с.
- 4 Голторп Дж. *Социальная мобильность и классовая структура в современной Англии*. – М.: Интерфейс, 1980. – 2012 с.
- 5 Тревисани Т. *Трансформация индустриального рабочего класса. Металлурги в городе Темиртау // Вестник КарГУ, 2016. – №4. – С.44-56.*
- 6 Гидденс Э. *Роберт Мертон о структурном анализе // Социальные и гуманитарные науки [Реф. журнал]. – Сер. 11. – Социология, 1993. – №1. – С.30-36.*

Елеусизова С.К.¹, Удербаяева Л.Д.¹
¹КазНПУ имени Абая

РЕПРЕЗЕНТАТИВНАЯ КУЛЬТУРА КАК ПРЕДМЕТ СОЦИОЛОГИИ КУЛЬТУРЫ

Аннотация

Культура является объектом научного постижения как некий самобытный и универсальный феномен. В социологическом подходе культура часто рассматривается как эпифеномен социального. Действительно ли такое утверждение? – это тема социального исследования. Нас интересует вопрос о роли культуры в обществе, а если точнее, в процессе социализации личности. При этом меняется само понимание культуры, которая теперь предстает перед нами как «активная форма». Индивиды сознательно используют культуру для организации и нормализации собственной деятельности. Культура формирует личности членов общества, тем самым она в значительной степени регулирует их поведение. О том, насколько важна культура для функционирования индивида и общества, можно судить по поведению людей, неохваченных социализацией. Неконтролируемое или инфантильное поведение так называемых детей джунглей, которые оказались полностью лишены общения с людьми, свидетельствует о том, что без социализации люди не способны усвоить упорядоченный образ жизни, овладеть языком и научиться добывать средства к существованию.

Ключевые слова: культура, социология культуры, нормы, ценности, отношения, культурное развитие.

С.Қ. Елеусізова¹, Л.Д. Удербаяева¹
¹Абай атындағы ҚазҰПУ

РЕПРЕЗЕНТАТИВТІК МӘДЕНИЕТ – ӘЛЕУМЕТТАНУДЫҢ ПӘНІ

Аңдатпа

Мәдениет өзіндік және әмбебап феномен ретінде ғылыми пайымдау объектісі болып табылады. Әлеуметтік тәсілде мәдениет жиі әлеуметтік эпифеномен ретінде қарастырылады. Шындығында мұндай мәлімдеме? – бұл әлеуметтік зерттеудің тақырыбы. Бізді қоғамдағы мәдениеттің рөлі туралы мәселе қызықтырады, ал дәлірек айтқанда, тұлғаны әлеуметтендіру процесінде. Бұл ретте, енді біздің алдымызға «белсенді форма» ретінде көрінетін мәдениет түсінігінің өзі өзгереді. Жеке тұлғалар мәдениетті өз қызметін ұйымдастыру және қалпына келтіру үшін саналы түрде пайдаланады. Мәдениет қоғам мүшелерінің жеке басын қалыптастырады, осылайша ол олардың мінез-құлқын едәуір реттейді. Жеке адам мен қоғамның жұмыс істеуі үшін мәдениеттің қаншалықты маңызды екенін әлеуметтендірумен қамтылмаған адамдардың мінез-құлқына қарай айтуға болады. Адамдармен араласудан толық айырылған джунгли балалары деп аталатын бақыланбайтын немесе инфантильдік мінез-құлық әлеуметтендірусіз адамдардың реттелген өмір салтын меңгере алмайтынын, тілді меңгере алмайтынын және өмір сүруге қаражат табуға үйренетінін куәландырады.

Түйін сөздер: мәдениет, мәдениет әлеуметтануы, нормалар, құндылықтар, қатынастар, мәдени даму.

Yelessizova S.K.¹, Uderbayeva L.D.¹
¹KazNPU named after Abay

REPRESENTATIVE CULTURE AS A SUBJECT OF SOCIOLOGY OF CULTURE

Abstract

Culture is the object of scientific insight as a kind of original and universal phenomenon. In the sociological approach, culture is often regarded as an epiphenomenon of the social. Whether such a statement is real it is a topic of social research. We are interested in the question of the role of culture in society, and more precisely, in the process of socialization of the individual. Simultaneously the basic

understanding of culture, which now appears to us as an “active form”, is changing. A culture consciously used by individuals to organize and normalize their own activities. Culture forms the identity of members of society, thereby it significantly adjusts their behavior. The behavior of people who are not covered by socialization could be used as an assessment of how important a culture is for the functioning of an individual and society. The uncontrolled or infantile behavior of the so-called jungle children, who were completely deprived of communication with people, is evidence that without socialization, people are not able to assimilate an orderly way of life, learn a language, and how to earn a livelihood.

Keywords: culture, sociology of culture, norms, values, relations, cultural development.

Определений культуры имеется не мало. Мы интуитивно чувствуем, что такие понятия, как "личность" или "общение" приближаются к чему-то очень важному в определении культуры, но это "что-то" настолько расплывчато, что его определение так же многочисленно, как картинки в калейдоскопе. И чем больше определений культуры, тем свободнее каждый новый автор придумывает собственную версию.

А вот версия культуры в понимании П.Б. Вейлла: "*Культура* – это система отношений, действий и артефактов, которая выдерживает испытание временем и формирует у членов данного культурного общества довольно уникальную общую для них психологию" [1, с.17].

Каждый этап общества отличается определенной культурно-исторической спецификой. Этих отличий множество: количество накопленных предметов культуры и способов их изготовления, усвоение и понимание опыта предыдущих поколений, связь между различными видами культурной деятельности, предметами культуры и культурой человека, дух культуры, влияющий на систему принципов, норм и правил социальной жизни.

Современная культура – это сложная система материально-производственных, научных, духовных, общественных компонентов.

Культура есть социальный феномен, и в этом смысле она противопоставляется природе (природе). Можно сказать, что культура – это специфическая, генетически не наследуемая совокупность средств, способов, форм, образцов и ориентиров взаимодействия людей со средой существования, которые они вырабатывают в совместной жизни для поддержания определенных структур деятельности и общения.

Понимание культуры как социального феномена дает право и возможность вычленять в обширном мире социологической науки особое направление – социологию культуры. Социология культуры как специфическая отрасль общей социологии возникла в ФРГ и Франции в 70-е гг. XX века. Она опиралась на методологические принципы М.Вебера (идея о социологии как эмпирической науке о культуре), на учение о динамике культурных объективации Г.Зиммеля, на взгляды К.Мангейма в области социологии знания и теории идеологии [2, с. 94].

Социология культуры возникла как реакция на известную ограниченность позитивистской социологии, не справляющейся с анализом сложных социальных процессов, в том числе – процессов в сфере духовной жизни, науки, искусства, религии, идеологии. Социология культуры ориентирована не столько на фиксирование и описание тех или иных явлений культуры, сколько на исследование генезиса и исторических трансформаций различных культурных форм.

Социология культуры активно изучает тенденции культурного развития общества. Она выявляет воздействие научно-технического прогресса на культурные процессы, исследует социально-культурные последствия урбанизации, влияние средств массовой информации на социализацию личности, на общественные настроения. Социология культуры фиксирует изменения национальных, духовных, семейных, бытовых отношений, вызванных распространением образования, динамикой численности учреждений культуры и т.д.

Представления как устойчивые культурные образования формируются на личностном уровне и сочетают в себе образы, знания, отношения и оценки. Социокультурные образцы – результаты деятельности в типичных жизненных ситуациях. Ценности – то, чему отдается предпочтение по отношению к определенным предметам и социокультурным образцам. Социокультурные нормы – относительно устойчивые образцы поведения, фиксирующие в каждой сфере культуры или значимой ситуации взаимодействия пределы дозволенного.

Указанные типы культурных образований выполняют важные функции в социальной жизни, порождаются ею и служат установлению взаимопонимания между людьми в процессе социального взаимодействия.

Так, в американской социологической школе культуру структурируют таким образом:

1) Понятия и ощущения, которые содержатся главным образом в языке и помогают людям организовать и упорядочить свой опыт для ориентировки в окружающем мире. Язык является основным средством передачи культуры, обладает высокой приспособляемостью к потребностям человека.

2) Отношения. Культура не только отвечает на вопрос "что есть", т.е. описывает с помощью понятий то, из чего состоит мир, но и указывает на связь друг с другом в пространстве и времени различных явлений, может ответить на вопрос "что может быть" в результате взаимодействия составных частей социального организма.

3) Ценности – разделяемые большинством убеждения относительно целей, к которым следует стремиться. Ценности могут быть разными в разное историческое время и при разном социальном устройстве. Они дают критериоценки действий, предметов, идей, мнений и составляют главное в культуре.

4) Нормы – правила, определяющие, как должен вести себя человек, чтобы "вписаться" в ценности культуры своего общества. Нормы, стандарты, правила поведения обосновываются ценностями.

Ряд современных отечественных исследователей видят в структуре культуры, помимо отмеченных ранее, и другие элементы. В российской традиции ставить в центр развития культуры науку. Еще К.Тимирязев в своей книге "Наука и демократия" подчеркивал: "Как ученый, я считаю главным фактором культуры или попросту просвещения и воспитания народа науку, и именно свободную науку". Наука помогает создавать материальные ценности общества, служит основой формирования мировоззренческой позиции человека. Благодетельна ее роль также в создании особого духовного климата в обществе. Наука – это систематизированное знание. Но знания особенно ценны тогда, когда они переплавляются в убеждения – такое духовное состояние, которое связывает воедино интеллект, чувства и волю. Такое знание выступает в качестве ценностной ориентации, социальной установки, нормы, принципа поведения, непосредственного мотива действия.

Активным элементом культуры признается искусство, которое является художественным обобщением процессов, происходящих в обществе; силой, организующей эмоциональную деятельность человека. Искусство – это образ мира и человека, сформировавшийся в сознании художника и выраженный им в звуках, красках, формах. Искусство полифункционально, оно оплодотворяет любую творческую деятельность, помогает научному и техническому творчеству. Принцип взаимодействия и взаимопроникновения элементов культуры отмечен многими выдающимися ее представителями. Так, А.Эйнштейн, например, заметил общее в музыке и науке: "Музыка и исследовательская работа в области физики различны по происхождению, но связаны между собой единством цели – стремлением выразить неизвестное. Их реакции различны, но они дополняют друг друга" [3, с. 34].

Темы «культура» и «искусство» тесно связаны у Ильенкова Э.И. между собой равно как и обе эти темы неотделимы у него от проблематики «личность», «воспитание» и «творчество». Неотделимы они и от проблематики культура «внешняя», т.е. окружающая человека культурная действительность и культура «внутренняя», т.е. внутренний интеллектуальный, духовный, религиозный, моральный универсум личности. Если внешняя культурная действительность в малой степени зависит от отдельной личности, то внутренняя – в решающей. Эта диалектика «внешней и внутренней» культур занимает у Ильенкова Э.И. ту меру внимания, в которой он не отрицает автономности и ответственности личности за собственный жизненный путь [4, с. 58].

Среди компонентов культуры многие ученые выделяют идеологию, определяя ее как ценности в виде строгой, логически обоснованной доктрины; совокупность систематизированных представлений той или иной социальной группы, имеющая по крайней мере три уровня: концептуально-теоретический, программно-политический и актуализированный, отражающий степень усвоения массовым сознанием социальных идеалов и целей. Идеология любого социального субъекта имеет несколько уровней: общечеловеческий (базисный), общенародный (общенациональный), социально-групповой и личностный. При рассмотрении идеологии как компонента культуры нельзя, конечно, недооценивать роль социальной психологии (которая также является элементом культуры), признавая в ней наличие большого количества элементов массового стихийного поведения, обыденного сознания, стихийных настроений и т.п. При характеристике культуры как социальной системы следует обратить внимание на принципы культуры – ее основные исходные положения.

К их числу относится прежде всего принцип преемственности, выступающий как необходимая

связь между новым и старым в процессе развития.

Второй принцип – целостность, единство материальной и духовной культуры, гуманитарного и технического знания. Все материальное – своего рода "хранилище" духовного, все духовное так или иначе реализуется через материальное.

Третий принцип – проникновение культуры во все сферы социальной жизни. В этом проявляется ее творческий характер. Она объективируется в самых различных продуктах деятельности – как в вещественно-предметных, так и символически-знаковых.

Четвертый принцип – способность к саморазвитию, которая проявляется в основном в трех формах:

- спорадическая, стихийная, неосознанная;
- метод проб и ошибок, где высок процент случайности;
- сознательная деятельность, связанная с инновациями, научным расчетом, разработкой принципиально новых проектов.

Пятый принцип – взаимодействие культур. Оно может происходить как внутри определенной культуры (связи между поколениями, людьми физического и умственного труда, между классами и нациями одного государства), так и между культурами различных стран и народов. Подобное взаимодействие порождает многообразие культур: в недрах отдельного общества или народа (субкультуры), в масштабах всего человечества (социокультурные суперсистемы, например, Восток и Запад).

Культура является общественным фактором постольку, поскольку она является *репрезентативной культурой*, то есть производит идеи, значения и ценности, которые действительны в силу их фактического признания. Она охватывает все верования, представления, мировоззрения, идеи и идеологии, которые воздействуют на социальное поведение, поскольку они либо активно разделяются людьми, либо пользуются пассивным признанием.

Будучи понятой как репрезентативная культура, культура перестает быть феноменом, пассивно «сопровождающим» общественные явления, которые при этом протекают как бы вне и помимо культуры, объективно и независимо от нее. Репрезентативная культура репрезентирует, представляет в сознании членов общества все и любые факты, которые что-либо означают для действующих индивидов. И означают они для них именно то и только то, что дано в культурной репрезентации. Только это существует для членов общества и только в этом, то есть в культурной репрезентации, и существует общество.

Основываясь на концепции Тенбрука, можно сказать следующее: контовские стадии развития общества (теологическая, метафизическая и научная) есть не что иное, как последовательные формы существования репрезентативной культуры. На теологической стадии религиозный образ мира в его многообразных конкретизациях и разветвлениях был основой социальных действий и социальных институтов именно потому, что активно разделялся либо пассивно признавался всеми членами общества. На метафизической стадии его сменил метафизический образ мира. На научной стадии идеологией (и одновременно культурой), обосновывающей общественный порядок, стала наука.

Если исходить из духа понятия репрезентативной культуры, нельзя рассуждать так, что религиозное или метафизическое мировоззрение, религиозная или метафизическая идеология были ложными, неправильно отражали мир. Поскольку это мировоззрение, эта идеология репрезентирует общество в сознании его членов и, следовательно, становится основой социальных действий, то общество оказывается именно таким, каким оно репрезентировано в сознании. Культура не может быть ложной, она просто есть.

Специфика культуры состоит в том, что она, представляя собой известные ценности, в то же время характеризует различные явления общественной жизни. Так, культура выполняет многообразные и ответственные социальные функции. Прежде всего она, по мысли Смелзера, структурирует общественную жизнь, то есть делает то же, что генетически запрограммированное поведение в жизни животных. Усвоенное поведение, общее для целой группы людей и передающееся из поколения в поколение, есть культура [5, с. 29]. Сам этот процесс называется социализацией. В его ходе ценности, убеждения, нормы, идеалы превращаются в часть личности и формируют ее поведение.

Список использованной литературы:

- 1 Арнольд А.И. Введение в культурологию. – М., 1993.
- 2 Современная западная социология. Словарь. – М., 1990.

3 Швейцер А. *Культура и этика.* – М., 1973.

4 Рау И., Хамидуллин Г. *Две формы чувственности человека и идеальное в культуре и искусстве // Вестник КазНПУ им. Абая, серия «Социологические и политические науки».* – Алматы, 2016. – №1(53).

5 Смелзер Дж. *Социология,* 1996 г.

МРНТИ 04.51.35

Б.И. Иманбекова¹, А.Нурғалиева²

¹Қазақ Мемлекеттік Қыздар Педагогикалық Университеті

²«Туран» университеті

БАСҚАРУ ӘЛЕУМЕТТАНУЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа

Мақалада басқару әлеуметтануының негізгі ерекшеліктері оның мәні мен мазмұны қарастырылған. Әлеуметтану ғылымының жаңа бағыттарының бірі басқару әлеуметтануының құрылымы, мазмұны басқарудың түрлері зерделенген. Басқару-адамдармен қарым-қатынас жасаудың ерекше түрі, ол әлеуметтік процес ретінде қоғам өзгеруімен әлеуметтік өмірдің даму динамикасына сәйкес өзгеріп, жаңарып отырады. Басқару механизмі адамдардың қызмет ететін салаларының барлығында кездеседі, сол арқылы тиімді шешімдер қабылданады, қажетті өзгерістер енгізіледі және ұтымды әдіс-тәсілдер қолданылады. Сондай-ақ мақалада басқарудың дәстүрлі түрі – мемлекеттік басқарудың өзіндік ерекшеліктері қарастырылған.

Түйін сөздер: басқару, әлеуметтік өмір, қоғамдық құрылым, мемлекеттік басқару, менеджмент, әлеуметтану ғылымы, саяси жүйе.

Иманбекова Б.И.¹, Нурғалиева А.²

¹Казахский Государственный Женский Педагогический Университет

²университет «Туран»

ОСОБЕННОСТИ СОЦИАЛИЗАЦИИ УПРАВЛЕНИЯ

Аннотация

В статье рассмотрены сущность и содержание, основные особенности социологии управления. Предметом исследования стали структура, содержание видов управления социологии управления как одного из новых направлений социологической науки. Управление – это особая форма коммуникации с людьми, которая, как социальный процесс, изменяется и обновляется в соответствии с динамикой развития социальной жизни, с изменением общества. Механизм управления обнаруживается во всех сферах человеческой деятельности, что позволяет принимать эффективные решения, вносить необходимые изменения и использовать рациональные методы. Таким образом, в статье представлена традиционная форма управления - особенности государственного управления.

Ключевые слова: управление, социальная жизнь, общественная структура, государственное управление, менеджмент, общественное знание, политическая система.

B.I. Imanbekova¹, A.Nurgalieva²

¹Kazakh State Women's Teacher Training University

²Turan University

FEATURES OF SOCIALIZATION OF MANAGEMENT

Abstract

The article discusses the main features of management socialization, its essence and content. One of the new directions of sociological science was studied the structure, content of management sociology, types of management. Management is a special form of communication with people, which is changing and updated in accordance with the dynamics of the development of social life with the change of society as a social

process. The management mechanism is found in all spheres of human activity, through which effective decisions are made, necessary changes are made and rational methods are applied. The article also describes the traditional form of management – features of public administration.

Keywords: social Life Management, social structure, public administration, management, sociology, social science, political system.

Басқару әлеуметтануы қазіргі әлеуметтану ғылымының құрылымындағы өзекті бағыттардың бірі болып табылады. Кез келген басқару үрдісі ең алдымен оның ауқымында шешілетін міндеттердің ерекшелігімен анықталады. Басқарудың өзі мақсатқа жетудің әдісі болып табылады, ал басқару қатынасының әрбір түрі белгілі бір нәтижеге жетуге бағытталған рационалды, қызмет ретінде көрінеді. Басқару әлеуметтануының басты ерекшелігі оның көптеген қоғамдық үрдістермен тығыз байланыста болуында. Бұл әлеуметтік процесс бірігіп қызмет атқаруды ұйымдастырумен ғана шектелмейді сонымен қатар индивидтің өмірімен байланысты экономикалық саяси, құқықтық, психологиялық басқа да мәселелерді шешуге міндеттеледі. Басқару механизмі адамдардың қызмет ететін салаларының барлығында кездеседі, сол арқылы тиімді шешімдер қабылданады, қажетті өзгерістер және ұтымды әдіс-тәсілдер қолданылады. Сондықтан да басқару өзінің субъектісі мен объектісі арасында саналы, жоспарлы түрде адам құқықтарымен еркіндігі ескеріле отырып жүзеге асырылуы тиіс. Қоғамда әсіресе әлеуметтік қызмет көрсету саласында басқару жүйелерінің әртүрлі ұстанымдары болады. Басқарудың маңызды саласының бірі – мемлекеттік басқару болып табылады. Бұл салаға жүктелетін міндет те ауқымды басқарушы маман әлеуметтік-саяси сұрақтарды шешумен қатар, оның мазмұндық, этикалық аспектілерін білу, қоғамдық құндылықтар мен заңдарға сәйкес көрсетілген қызметтің тиімділігін жоғарлату қабілетіне ие болуы тиіс. Көптеген ғылыми зерттеулерде басқарудың өнер ретінде қарастырылуы бекер емес, себебі ол адамдардың құндылық бағыт-бағдарының өзгеруі арқылы оған жаңа міндетер жүктейді. Қоғамдағы басқару қатынастарының күрделенуі, заманауи басқаруға елеулі өзгерістер мен толықтырулардың қажет екендігін көрсетеді. Әлеуметтанудың басқару мәселесімен айналысуы адамдардың ең қажетті ресурстарын іздестіреді. Әлеуметтік дағдарыс жағдайындағы экономикалық табысқа қол жеткізген елдердің қазіргі ұйымдық басқару әдістері жаңашылдық басқаруды жасап шығарды. Соңғы жылдары басқаруда инновациялық әдіс-тәсілдер кеңінен қолданылып келеді. Қазіргі кезеңде адамдар қарым-қатынас мектебінде корпоративтік рухқа ерекше мән беріліп, оған арқа сүйеудің маңыздылығы айтылып келеді. Бүгінде адамдар қарым-қатынас мектебінің жаңа әдістері қалыптасып, қоғамға еніп жатыр. Қоғамдық процестердің жүзеге асырылуы, адамдардың мінез-құлқыменен тікелей байланысты. Өмірдің өзі басқарудың адами факторға сүйенуді талап етеді 21 ғасырда әлеуметтік басқарудың заманауи парадигмасын айқындайтын, тарихи дамудың тиімді жолын таңдау және басқару технологияларын іздестіру жолдары қарастырылып жатыр. Жалпы әлеуметтік басқару – кең мағынасында өзінің сапалық дамуын қамтамасыз етіп отыратын қоғамдық жүйеге тән құбылыс. Ал тар мағынада бұл термин белгілі бір мақсатқа жету процесінде қоғамның әлеуметтік қызметі жүйесін тәртіптеу, жетілдіру үшін саналы, орнықты ұйымдасқан түрде әрекет ету ұғымын білдіреді. Әлеуметтік басқару-ұйымдық жағынан қалыпқа келтірілген құрылымдардың олардың арасындағы басқару байланыстарының жиынтығы. Ол индивидтерге, әлеуметтік топтар мен қауымдарға, қоғамның саяси, әлеуметтік және басқада институттарына басқару мақсатымен әсер етуді жүзеге асырады. Әлеуметтік басқару қоғамның өмір сүруі, әлеуметтік жүйе ретінде дамуы, адамдардың өмір сүруі үшін маңызы бар барлық объектілер мен процестерді қамтиды. Ол жекелеген топтық және қауымдық мүдделердің арасындағы қайшылықтарды реттеп отырады.

Сондай-ақ әлеуметтік басқару – қоғамдағы адамдардың мүдделері мен іс-әрекеттерінің бағытын оның мазмұнымен қарқындылығын реттеп, адамдардың қоғамда алатын орны мен ролін айқындайтын әлеуметтік қатынастарды үйлестіріп отырады. Осындай басқару нәтижесінде қоғамдағы мүдделердің территориялық, ұлттық, ұжымдық, жекелеген үйлесімділігін қамтамасыз етіп, алға қойған мақсатқа жалпы жетістіктерге жету үшін әлеуметтік іс-қимылдар жүзеге асырылады. Әлеуметтік басқару – көбінесе мемлекеттік басқару жүйесіне байланысты. Басқару процесіне берілген теориялық анықтамаларға сүйенсек анықтамалық әдебиеттерде әртүрлі ұйымдардың басқаруға бағытталған іс-әрекет қызмет түрі. Еңбекті ақыл-ойды адамдардың қабілеттілігін пайдалана отырып, алға қойылған мақсаттарды жүзеге асыруға тиімді қол жеткізе білу деп көрсеткен. Ғылыми әдебиеттердегі басқаруға әртүрлі анықтама берілгеніне қарамастан олардың түп төркінінде ұқсастық бар екені аңғарылады. Ең алдымен басқарушы субъектісі ғана емес, басқарушылыққа ықпал ету

объектісінде қоғамдағы барлық әлеуметтік үрдістермен мінез-құлықпен тікелей байланысты. Басқару әлеуметтануы- қоғам мен ұйымдарда орын алған әлеуметтік құрылымдар мен процестерге мақсатты түрде ықпал ететін формалар мен әдістерді және заңдылықтарды зерттейтін әлеуметтану ғылымының дербес саласы. Басқару үрдісіндегі жаңа әдістермен тәсілдердің пайда болуы басқару әлеуметтануының әлеуетінің зор екенін көрсетеді. Болашақта бұл салаға әлеуметтану ғылымының ерекше саласы ретінде қарап, басқару әлеуметтануының барлық қыр-сырын зерттеп, оның даму динамикасын әлеуметтік өмірмен тығыз байланыста қарастыру қажет. Сонда ғана басқарудың инновациялық әдістері мен тәсілдері қолданысқа енеді. Мұның өзі қоғамдық қатынастардағы әлеуметтік серіктестіктің қалыптасуына жол ашады. Жиырмасыншы ғасырдың басында басқаруды ғылыми тұрғыдан қарастырған американдық инженер Ф.Тейлор болды [1856-1915]. Ол басқару қатынастарының қалыптасуын ғылыми негізде қарастырған болатын [1, 38 б.]. Алғашқылардың бірі болып, ол өндірісті ғылыми тұрғыдан басқаруға болады деген пікір айтты. Кезінде ғажайып жаңалық болған, бұл құбылысты ол кейін өзінің еңбектерінде ғылыми жағынан жан-жақты дәлелдеді. Осы пайымдаулардан кейін басқару ғылыми негізде қарастырыла бастады. Жиырмасыншы ғасырдың алғашқы жартысында пайда болған, бихевиористік мектеп басқаруды әлеуметтану мен психология ғылымдарының негізгі зерттеу тақырыбына айналдырды. Бұл мектептің негізін қалаушылардың бірі американдық ғалым Э.Мейо болды. Ол өз еңбектерінде басқарудың ғылыми концепциясын жасауды ұсынды, басқару ең алдыменен еңбекті гуманизациялаумен ұштастырылуы тиіс деген тұжырымдар жасады.

Басқару әлеуметтануының жаңа дәуірі [1950-1960] жылдары қазіргі заманауи сандық әдістің дүниеге келуімен басталды. Оның басты ерекшелігі басқаруда математика мен компьютерді қолдану арқылы шешумен байланысты болды. Сөйтіп басқару ғылымы немесе сандық ықпал мектебі ғылымға енді. Бұл мектептің өкілдері американдық ғалымдар С.Черчмен Джеймс Марч, Герберт Саймон, Х.Райфа болды [2, 56 б.].

Басқару әлеуметтануы – қоғам мен ұйымдарда орын алған әлеуметтік құрылымдарымен процестерге мақсатты түрде ықпал жасайтын формалар мен әдістерді, заңдылықтарды зерттейтін сала. Ғылыми пән ретінде басқару күрделі әлеуметтік құбылыс ретінде жүйелі және мақсатты бағытталған зерттеумен айналысады. Мұнда негізінен әлеуметтік саясаттың негізгі проблемалары басқару шешімдерін дайындау, оны қабылдау, іске асыру, басшылар мен қол астындағы адамдардың қарым-қатынасы және басқарудағы ақпараттың орны мен рөлі туралы мәселелерге ерекше ден қояды. Басқару әлеуметтануы ғылыми пән ретінде әлеуметтанудың іргелі салалары еңбек әлеуметтануы, саясат әлеуметтануы, экономика әлеуметтануы, білім әлеуметтануымен тығыз байланыста өзара ұштасып жатыр. Болашақта басқару әлеуметтануының әр түрлі аспектіде қарастырып, оған барынша объективті көзқарас қалыптастыру керек, Басқарушылық, ыпал ету қоғамның әртүрлі салаларында кездесетіні рас, экономикада, армияда кәсіпорындарда тағы да басқа еңбек ұжымдарында кездеседі. Әр саланың өзіндік ерекшеліктері мен қағидаттары бар. Болашақта демократиялық қағидаттарға сүйене отырып, адамдар бойында ұйымдастыру және басқарудың жаңа құндылықтарын қалыптастыру керек. Жаңа ғасырда басқару әлеуметтануы ынталандыру, сенім ұялату ерікті ынта-жігер қалыптастыра білу сияқты технологиялармен ерекшеленуі тиіс. Сондай-ақ басқару әлеуметтануының тағы да бір қыры ретінде әлеуметтік инновациялық өзгерістерді жаңашылдықты енгізу де заман талабынан туындаған қажеттілік-деп айтуға болады. Қоғамдағы еңбек ұйымдарын басқаруда материалдық және рухани өндірісті бөлу мен тұтынуды, еңбек бөлінісін ұйымдастыруды адамның ұжымдағы орнымен әлеуметтік статусын анықтау да басқару әлеуметтануының негізгі мәселерінің бірі.

Бүгінгі таңда сыртқы әлемдегі үдемелі және күрделі өзгерістерде күн сайын шиеленісіп отырған бәсекелестікте тиімді басқарудың рөлі зор. Осы мақсатта басқарудың ең күрделі саласы-мемлекеттік басқару болып табылады. Мемлекеттік басқарудың тиімділігі ең алдымен сол мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық дамуындағы нақты жетістіктерімен бағаланады. Әлемдік қоғамдастықтағы мемлекеттің беделі, саяси салмағы да басқарудың тиімді жүзеге асырылуымен тікелей байланысты. Мемлекеттік басқарудың тиімділігі оның алға қойған стратегиялық басымдықтарының нәтижесінен көрінеді. Осы орайда, қазақстан мемлекеттік басқарудың өзіндік үлгісін қалыптастырғанын атап айтуға болады. Қазіргі кезеңде Қазақстан әлемдік аренада саяси салмағы бар, орнықты саяси жүйесі дамыған, экономикасы бар инновациялық идеялар негізінде тез дамып келе жатқан ел. Ғаламдық қауіпсіздікті қамтамасыз етудегі идеялары көптеген халықаралық бастамалардың қозғаушысына айналды. Қазақстан батыс пен шығысты жалғап отырған континентальдық көпір. Әлемдік қоғамдастықта адамзатқа ортақ, планетаға ортақ толғақты мәселелердің түйінін тарқатып,оны шешудің

жолдарын көрсеткен мемлекет ретінде танылып отыр. Еліміздің сыртқы саясаты «бейбітшілік және тату көршілік белдеу» деп аталған позициясы халықаралық қоғамдастық тарапынан үлкен қолдауға ие болды. Өзара әділетті мүдделерді ескере отырып, күрмеуі қиын сұрақтарды консенсус негізінде бейбіт жолмен реттеуді таңдап алуыда көп елдерге үлгі болды. Мұның өзі еліміздегі мемлекеттік басқарудың тиімді нәтижелері. Басқару әлеуметтануының басты ерекшеліктерінің өзі сонда басқарудың тиімді жүзеге асырылуында. Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президентінің әлемді өзгертетін идеялары тек өз халқының ғана емес, бүкіл адамзат мүддесімен астарласып жатыр. Сондай-ақ еліміз жахандық сын-қатерлердің шешімін табумен дүние жүзілік ынтымақтастықтың жаңа форматын дамыту жөніндегі халықаралық үнқатысудың ұйымдастырушысы ретінде танылды. Тәуелсіз сарапшылардың инвестициялық ахуалға байланысты жасалған қорытындылары бойынша, Қазақстан әлемдік қоғамдастықта инвестиция тартуға ең қолайлы аймақ деп саналады. Ел экономикасына тартылған 256 млрд. доллардан астам тікелей инвестицияны әлемдік қоғамдастық тарапынан көрсетілген сенім көрсеткіші деуге болады. Дүние жүзіндегі жүргізілген сантүрлі модернизациялық үдерістердің нәтижелі болуы мемлекеттік басқарудың тиімділігінен екендігі дәлелденген. Қоғамдағы саяси тұрақтылық еңбек өнімділігінің жоғары болуы, экономикалық даму басқарудың тиімді ұйымдастырылуы мен жүргізілуінде екені даусыз шындық. Сол елдің ішкі және сыртқы саясатын айқындайтын мықты стратегиялық бағдарламасы бар мемлекеттік басқаруда екендігі белгілі. Әлемдік саясатта мемлекеттік басқарудың жеке дербес даму үлгісін көрсеткен елдер аз емес.

Мемлекеттік басқарудың теориясы мен практикасының өзіндік үлгісін көрсеткен Сингапур, Қытай, Жапония мемлекеттері бұған мысал бола алады. Әлемде мемлекетінің өзіндік ерекшеліктерін ескере отырып, құрылған мықты стратегия мен тиімді басқарудың нәтижесінде үлкен жетістіктерге қол жеткізген елдер баршылық. Мысалы жеке бір өзі қала – мемлекет ретінде қалыптасып, әлеуметтік-экономикалық дамуда, әлемдегі озық елдермен терезесі теңескен – Сингапур. Бүгінгі таңда мемлекеттік басқарудың «сингапурдық үлгісі» ғаламдық брендке айналды. Географиялық орналасуы жағынан аядай ғана аралдың аумағын алып жатыр. Осыдан 50 жыл бұрын тәуелсіздігін алған кезде табиғи ресурстарын былай қойғанда мемлекеттік құрылыста тәжірибесі жоқ ел болатын. Дәл осындай мысалға аспан асты елі Қытайды айтуға болады. Әлеуметтік-экономикалық дамудың қытайлық моделін қалыптастырудың нәтижесінде 20-30 жылдың аймағында әлемнің екінші экономикасына айналды. Қысқа мерзімде дамушы елдердің санатына кіретін Қазақстанда өзіндік даму үлгісімен көптеген елдердің қызығушылығын туғызып отырған ел. Осындай әр елдің өзіндік даму ерекшеліктеріне сәйкес басқару әлеуметтануының өзіндік үлгілері қоғамға енеді, себебі бұл қоғамның дамумен қатар жүретін үздіксіз процес. Әлеуметтік қатынастарды орнатып оларды ретке келтіруді көздейтін қағидаттардың да жаңа түрлері қалыптасады. Қоғамдық ғылымдар жүйесінде басқару әлеуметтануы ғылымның жеке саласы ретінде дамып, кәсіби қызметтің жаңа түрлерін қолданысқа енгізеді, себебі бұл даму динамикасы өзгеріп, жанарып отыратын әлеуметтік құбылыс.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Виханский О.С. *Стратегическое управление*. – М., 2014.
- 2 Кравченко А.И. *Прикладная социология и менеджмент*. – М., 2002.
- 3 Нұрбекова Ж. *Менеджмент әлеуметтануы*. – Алматы, 2012.
- 4 Жанқадыров С.С. *Басқару әлеуметтануының қалыптасуы мен дамуы. Абай атындағы ҚазҰПУ-дің Хабаршысы. Әлеуметтік және саяси ғылымдар сериясы, №3, 2018. – 67-72 б.*

Б.Ж. Смағамбет¹, А.А. Тлеспаева¹

¹Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті

ҒЫЛЫМДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК ЖАДЫ МӘСЕЛЕСІ

Аңдатпа

Мақалада ХХ ғасырдың соңында кең таралған жаһандық процестер аясында әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдарда жетекші мәселелердің біріне айналған әлеуметтік жадының теориялық-әдіснамалық зерттеулеріне шолу жасалады.

Морис Хальбвакс еңбектерінен бастау алып, 1980 жылдары «memory studies» бағытына айналған жадыны талдаудың іргелі еңбектерінде ұжымдық жады, мәдени жады, әлеуметтік жады, жады мен тарих қатынасы мәселелері баяндалады.

Мақалада әлеуметтік жады феноменін қарастыратын ұстанымдардың қалыптасқан жүйесі, яғни Пьер Нораның «жады жайы» жобасы, Поль Рикёрдің «жады борышы» концептісі, Ян және Алейда Ассмандардың ұсынған жады түрлері мен ХХІ ғасырдың басында жады зерттеуіне жаңа леп берген Лоран Вирт, Деннис Коллинз, Франсуа Артог, Харальд Вельцер тұжырымдары қарастырылады.

Түйін сөздер: жады, тарихи жады, ұжымдық жады, әлеуметтік жады, мәдени жады, жадыны құрылымдау.

Смағамбет Б.Ж.¹, Тлеспаева А.А.¹

¹Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева

ПРОБЛЕМА СОЦИАЛЬНОЙ ПАМЯТИ В НАУКЕ

Аннотация

В статье производится обзор теоретико-методологических исследований социальной памяти, важнейшей проблемы ХХ века, изучаемой гуманитарными и социальными науками в рамках глобальной перспективы.

В фундаментальных работах по социальной памяти, начиная с Мориса Хальбвакса, продолжая сформировавшимся в 1980-х годах направлением «memory studies», рассматриваются проблемы коллективной, культурной и социальной памяти, а также взаимоотношения памяти и истории.

В статье рассматривается сложившаяся система подходов к феномену социальной памяти, таких как проект «места памяти» Пьера Нора, концепт «долг памяти» Поля Рикёра, типы памяти, предложенные Яном и Алейдой Ассман, а также концепции Лоран Вирт, Денниса Коллинза, Франсуа Артога, Харальда Вельцера, которые по новому повлияли на исследования памяти в начале ХХІ века.

Ключевые слова: память, историческая память, коллективная память, социальная память, культурная память, структурирование памяти.

B.Zh. Smagambet¹, A.A. Tlespayeva¹

¹L.N. Gumilyov Eurasian National University

THE PROBLEM OF SOCIAL MEMORY IN SCIENCE

Abstract

The article reviews the theoretical and methodological studies of social memory, the most important problem of the XX century, studied by the humanities and social sciences from a global perspective.

In fundamental works on social memory, starting with M.Halbvaks, continuing by the "memory studies" direction that was formed in the 1980s, problems of collective, cultural and social memory and also relationship between memory and history.

The article discusses the current system of approaches to the phenomenon of social memory, such as the Pierre Nora's "Sites of Memory" project, Paul Ricoeur's "Duty of Memory" concept, the types of memory proposed by Jan and Aleida Assman, and the concepts of Laurent Wirth, Dennis Collins, François Hartog, Harald Welzer, who in a new way influenced the study of memory at the beginning twenty-first century.

Keywords: memory, historical memory, collective memory, social memory, cultural memory, memory structuring.

Жадыны зерттеуге қызығушылық соңғы жиырма жылда күрт артты. Жадыны зерттейтін пән-аралық алаң кеңейді: постимпериялық және постколониялық өзгерістермен байланысты ізденістер, Холокост және Украинадағы «Голодомор», мнемотехника тарихы, жадының гендерлік және ұрпақаралық дифференциация зерттеулері, ауызша тарих пен қысқа әңгіме феноменологиясы. Дегенмен, «жады дегеніміз не және оны зерттеудің эвристикалық мүмкіндіктері қандай?», «жады зерттеу пәні ме әлде басқа құбылыстарды зерттеуге мүмкіндік беретін теориялық перспектива ма?» сияқты сұрақтарға жауап іздеу – әлі де өзекті.

Жады мәселесінің алғашқы ғылыми талдануы Морис Хальбвакс есімімен байланысты. «Жадының әлеуметтік шектері» (*Les Cadres sociaux de la mémoire*, 1925) еңбегінде Э.Дюркгеймнің ұжымдық сана туралы ойларына сүйене отырып, ұжымдық жадыға талдау жасайды. Оның пікірінше, индивидуалды жадыны басқа субъектілердің ықпалынсыз талдау тек түс көргенде ғана мүмкін, себебі түсте орын алған оқиғалар осы шақта болып, уақыт модустарымен байланысты емес. Ал индивид ояу кезде оқиға туралы естеліктерді сана қайта құрылымдайды, оқиғадан алшақ болған сайын ол бұрмалана түседі. Жадыдағы бұрмаланған естелік тілде көрініс табады. Бір біріне түсінікті ұғымдармен сөйлесетін индивидтер осылайша қоғамдық сананы қалыптастырады. «Ал әр ұғым (егер біз оны түсінетін болсақ) бір естелікпен қатар жүреді және бірде бір ұғыммен сәйкес келмейтін естелік жоқ. Жадыдағы естеліктердің пайда болуы үшін, алдымен, оны сөйлетуіміз қажет [1, 325-326 б.]. Егер қоғам ұғымдар жүйесін жоғалтса, яғни ұғымдарды қолданатын жағдайлар жойылғанда, онда жадыдағы естеліктер де үзіледі. «Дегенмен, жадының негізгі қызметі бір естеліктен екіншісіне көшу емес, ойлану арқылы, естеліктердің біріне бастапқы нүкте ретінде сүйене отырып, жүйелі өзара байланысқан оқиғалардың кешенін еске түсіру» [1, 159 б.].

Ал, тарих «өткен оқиға туралы замандастардың әңгімелерін ұдайы өндіріп қана қоймай, уақыт өте оларды «дұрыстап» та отырады. Бұл тарихтың мүлдем басқа мәліметтерге ие екендігімен байланысты емес, заманауи адамдардың ойлау және репрезентациялау қабілеттерімен де байланысты» [1, 209 б.]. Хальбвакс жадының индивидуалды механизмдерінен әлеуметтік топтар жадын талдауға көше отырып, дәстүрлердің пайда болу алгоритмін көрсетуге ұмтылады. Оның екі жолы бар: 1) өткенді идеологияға сәйкес «дұрыстау» және өткен туралы жадыны тұрақты, догмалық қалыпқа енгізу; 2) қазіргі заманда қалай әрекет етуге нұсқаулық ретінде пайдалану. Осылайша, Хальбвакс еске алуды қоғамның өмір сүруі үшін қажетті, сәйкестену негізі бола отырып, қоғамды қалыптастыратын ұжымдық әлеуметтік феномен немесе ұжымдық жады деп анықтайды. Өткеніміз туралы біліміміз өздігінен пайда болмайды, ол – заманауилықтың «жасанды өнімі», қоғамдық конструкция.

1980 жылдардың басында әлеуметтік жадыны зерттеудің бірнеше бағыты қалыптасқан еді. Пьер Нора бастамасымен жүзеге асқан «Жады жайы» (*Les Lieux de mémoire*, 1984-1992) зерттеу жобасы жадыны зерттеудің тарихи-антропологиялық аспектілерін қамтыды. Жоба руханилық пен материалдылық үйлесімділігін, уақыт өте қауымдастық ұлттық жады мұрасының символдық бөлшегінің көрінісін сипаттайды. «Жады жайының мәселесі» мақаласында автор «Жады туралы әңгіменің көптігі оның енді жоқ екендігінде. Жады кристалданып, пана табатын жады жайына қызығушылық тарихымыздың осындай ерекше сәтпен байланысты. Бұл – өткенмен байланыстың үзілгендігін түсіну үзілген жады сезімімен түйіскенде, бірақ үзілісте оны қайта қалпына келтіру мәселесін қою үшін жеткілікті жады сақталатын жаңа деңгей. Үздіксіздік сезімі жады жайынан пана табады. Жады жайының көптігі әлеуметтік топтар жадысының жойылуымен түсіндіріледі» [2, 17 б.]. Жады жойылуының себебі – ұжымдық жады тасымалдаушыларының (шаруалардың) жойылуы.

Жадының жойылуы оған қызығушылықты арттырады. Қоғамның органикалық тұтастығының жоғалуымен әлеуметтік жады мен дәстүрлерді тасымалдаушы институттар (отбасы, мектеп, шіркеу, мемлекет, идеология) да белгісіздік күйіне ұшырады. Бұқаралық ақпарат құралдары ықпалымен тарихи сана да өзгерді. Хальбвакс талдаған жадының ұрпақаралық сабақтастығы функциясының жойылуымен сабақтастық/үздіксіздік «жады жайынан» орын табады. Кезеңдер мен тақырыптарға бөлшектенген тарих – тұтас ұлттық жадыдағы абстрактілі өткеннің тарихи оқиғаларға бөлінуінің нәтижесі. Бұрын тарих жадымен пара-пар еді. Енді эволюциядағы «тірі» әлеуметтік топтардың жойылуымен тарих жадыны жоюда. Нәтижесі – сәйкестену байланысының үзілуі.

П.Нора жады жайын материалдық, символдық және функциялық мағынасында қарастырады. «Егер мұрағат сияқты материалдық мекенге қиял символдық мән бермесе, онда ол жады жайы бола

алмайды. Оқулық, өсиет және ардагерлер қауымдастығы сияқты функциялық мекен белгілі бір рәсімнің объектісіне айналғанда ғана жады жайына айналады. Символдық мәнге ие үнсіздік сәті – уақыт бірлігін материалдық бөлу және еске алудың басты үндеуі. Үш аспект үнемі өзарабайланыста» [2, 40 б.]. Нора пікірінше, «жады жайы» жоғарыдан ұсынылмайды, олар жасанды емес. «Жады жайы – өз-өзімізді тануға мүмкіндік алатын ұжымдық жадының бейсаналы деңгейде ұйымдасуы» [2, 48 б.]. Осылайша, жады жайы –өздігінен ұлт нышандарына айналады.

Поль Рикёр «Жады, тарих, ұмыту» еңбегінде феноменология тұрғысынан жадыны, жады мен тарих қатынасын, «ұмыту» феноменін талдауға ұмтылады. П.Рикердің негізгі ұстанымы – «ұмытпау, бірақ өз жадының тұтқынына айналмау» [3, 580 б.]. Еске алу еске алушы субъектімен тығыз байланысты, себебі «бір оқиғаны еске алу, өз-өзіңді еске алу» [3, 24 б.].

Бірінші кезекте жады субъектісі емес, оның пәні туралы мәселе көтерілуі қажет. Нені? – Қалай? – Кім? сұрақтарының қойылу реттілігін сақтау маңызды, себебі еске алу – еске түсіру – рефлексік жады тізбегін сақтау маңызды [3, 22 б.].

Жеке жады мен ұжымдық жады ортасындағы аралық – «индивидуалды тұлғалардың табиғи жады мен қауымдастықтардың көпшілік жады арасындағы өзара әрекет жүзеге асатын референцияның аралық жоспары... Бұл – жақындармен қарым-қатынас жоспары» [3, 134 б.]. Жады интерпретациясымен байланысты конфликтілердің барлығы осы жерден бастау алады. Жеке тұлғаның «жарақатты» еске алуы қашықтықтағы тарихи қауымдастықтың сыни көзқарасы мен ұрпақ тарихи жадының мазмұнымен үйлеспей мүмкін. Осыдан келіп, жады борышы – тарихтан тыс есте сақтап қалу деп қабылданып, жады менен тарих қарама-қайшылығы туындайды, жады тарих объектісіне айнала бастайды.

Жады борышы – тек тарихи емес, этикалық мәселе: «жады борышы – жады арқылы әділеттілікке лайықты бағасын беру борышы», себебі «әділеттілік жарақатты еске алудың ғибратты мәнін анықтай отырып, жадыны жоюға айналдырады, ал әділеттілік жобасы жады борышына болашақты басқару формасын ұсынады. Олай болса, әділеттіліктің талабы ретіндегі жады борышы қасірет-мұң жұмысы мен жады жұмысына қосылатын үшінші бөлікке айналады» [3, 128 б.].

Мысыр тарихшысы Ян Ассманның «Мәдени жады: Жазу. Өткен туралы жады және ежелгі дамыған мәдениеттердегі саяси сәйкестену» (Das kulturelle Gedächtnis. Schrift, Erinnerung und politische Identität in frühen Hochkulturen, 1992) мен медиевист Жак Ле Гоффтың «Тарих және жады» (Histoire et mémoire, 1988) еңбектерінде көрініс тапқан ізденістерінің нәтижесінде мәдени жады концептісі гуманитарлық ғылым саласында мықты позицияға орнықты.

Ян Ассман ұжымдық жадының коммуникациялық және мәдени түрлерін ажыратады. «Коммуникациялық жады немесе білім тілмен және күнделікті тұрмыстағы коммуникациямен беріледі. Мұнда барлығы да білімді/құзыретті..., себебі бейресми дәстүрде мамандар мен сарапшылар жоқ, кей тұлғалардың басқаларға қарағанда білімі кең және тереңірек болуы мүмкін. Коммуникациялық жадыға қарағанда мәдени жады дифференциацияланған» [4, 55 б.]. Мәдени жадыны сақтайтын арнайы тұлғалар, яғни көсемдер, абыздар, ақындар болады. Олардың негізгі қызметі «топ жадын сақтау» [4, 56 б.].

Мәдени жады – әлеуметтің өткенін қайта конструкциялауы арқылы идентификациясын қалыптастыратын және сақтап тұратын үздіксіз процесс, ол «...өткен оқиғалардың орныққан сәттеріне бағытталады. Мәдени жадыда өткен шақ естеліктер бекітілген символдық нышандарға айналады» [4, 54 б.]. Жадыны зерттеу есте қалған өткенді зерделеуден басталуы қажет. Өткен оқиғалар осы шақтағы жағдайларға байланысты «жанаша» қабылданады және интерпретацияланады. Естеліктер бұрмаланған, фрагменттелген, жасанды болуы мүмкін, сондықтан «объективті» фактілер үшін сенімді дереккөзі бола алмайды. Жады да дәл солай. Сондықтан жадыны зерттеушілер үшін оның ақиқаттылығы емес, өзектілігі маңызды: оқиға не жадыда сақталады, не өшеді. Егер оқиға жадыда сақталған болса, онда ол белгілі бір мәнге ие. Оқиғаның өзі емес, жадыда сақталған бөлшектері, іріктелген және сақталуы қажет бөлшектер, оқиғаның бір көрінісінің жадыда айқын сақталуы маңызды. Өткен туралы естеліктердің жаңғыруында аңыз рөлі ерекше. «Аңыз – түпкі тарих, бүгінгіні түсіндіру үшін оның шығу тегі әңгімеленетін тарих» [4, 55 б.].

Ассман зерттеуіндегі мәдени жады – өткен туралы фактілер қоймасы емес, үздіксіз қызмет етуші, реконструкциялаушы қиял. Өткеннің жадыда қалай сақталатындығы заманауи қоғамның рухани қажеттіліктерімен және интеллектуалды әлеуетімен тығыз байланысты. Жадыдағы естеліктердің ақиқаттылығы мәдени жады қалыптастыратын сәйкестілікке негізделеді, себебі кез келген қоғам өзі туралы есінде не сақтаса соның көрінісі және ақиқаттылық «болған» тарихқа емес, жадыда сақталған

және дамып жатқан тарихқа сүйенеді.

Атақты француз медиевисті Жак Ле Гофф тарих ғылымының іргелі мәселелері туралы ой толғап, екі тарих: ұжымдық жады және тарихшылар тарихы – болатынын айтады. Ұжымдық жады – аңызға айналған, бұрмаланған және анахрониялық, бірақ ол осы шақ пен өткеннің арасындағы үзілмейтін байланыс аясындағы басынан өткенді ұсынатын феномен. Кәсіби тарихшылар ұсынатын және мектеппен/бұқаралық ақпарат құралдарымен көпшілікке таратылатын тарихи ақпарат дәстүрлі жалған тарихқа түзетулер енгізуі тиіс. Тарих жадыны айқындауы және оның қателіктерін дұрыстауға көмектесуі қажет [5, 131 б.].

Алейда Ассманның «Өткеннің ұзақ көлеңкесі. Мемориалды мәдениет және тарихи саясат» (Der lange Schatten der Vergangenheit. Erinnerungskultur und Geschichtspolitik, 2006) еңбегі – әлеуметтік жады феноменін талдауға арналған іргелі теориялық жұмыс. Жиырмасыншы ғасыр алпауыт «жарақаттарының» (Екінші дүниежүзілік соғыс, Холокост, колониализм) көлеңкесі болатын ХХ ғасырдың екінші жартысы мен ХХІ ғасыр басында ұжымдық/саяси/ұлттық (А.Ассман бұл ұғымдарды синоним ретінде қолданады) жадыда болып жатқан қарама-қайшылықтар мен трансформациялар туралы мәселе көтеріледі.

Жады қызмет ететін үш кеңістік бар. Олар – нейрон, әлеуметтік және мәдени. Жады тасымалдаушы, орта және іргетас сияқты үш фактордың ықпалымен қалыптасады және «индивидуалдық, әлеуметтік, саяси, мәдени формада» [6, 19 б.] көрініс табады. А.Ассман ұсынған бұл құрылым – үлгі, іс жүзінде, яғни нақты оқиғалар мен кейстерге талдау жасағанда ол өзгертілуі мүмкін. Сондай-ақ, А.Ассман жеңгендер мен жеңілгендер [6, 70-71 б.], қылмыскер мен құрбан [6, 74-75 б.] жадын да талдау қажеттілігін айтады.

Жады әртүрлілігін бір ғана жүйемен түсіндіру мүмкін еместігін ескере отырып, жадының құрылымдық үлгісін «жадының нормативті шекаралары бар ұлттық деңгей және бүтіндікті бұзбайтын азаптану, кінә, қарсылық туралы гетерогенді естеліктер қатар өмір сүретін әлеуметтік деңгей», – деп ұсынады [6, 127 б.]. Жады «институттанғанына дейін, алдымен, интерпретация мен түрлі түсіндірмелер арасындағы бәсекелестік процесінен өтуі қажет» [6, 150 б.].

А.Ассман көтерген мәселелер қатарында: ресми конъюнктураға сәйкес келмейтін құрбандар жады, «оқиға куәгерлерінің», олармен бірге «тірі жады-тәжірибенің» кетуі және жадының басқа формаларға (медиа өнімдері) енуі [6,114б.]. Медида жады репрезентациясы болашақ ұрпақ әлеуметтік және мәдени ортасының құрамдас бөлігіне айналуға, яғни «жады болашағы басталды» [6,149б.].

Йорн Рюзен «Тарих: әңгіме – интерпретация – бағыт» еңбегінің «Тарихтың бірізділікті жоғалтуы: модерн, постмодерн, жады» (History: Narration – Interpretation – Orientation, chapter: “Loosening the Order of History: Modernity, Postmodernity, Memory, 2005) тарауында жады туралы пікірталасқа тарихшылардың түсуін таным рәсімдеріне, қатаң рационалдылыққа талаптың әлсіреуімен және тарихтың символдық көріністеріне қызығушылығының артуымен байланыстырады. Тарих өткенді талдауда басым позицияларын жоғалтты. Сәйкестену мен адамзат әрекетінің бағытын анықтауда тарихи жады ықпалы айқын.

Тарихи жады туралы пікірталастың негізгі мақсаты – «тарихи ойлау жадыда өз орнын тауып, оның менталды рәсімдеріне бағынады және сол арқылы өткенді қайта жаңғырту мен репрезентациялау осы шақтағы адамзат өмірінің мәдени бағдары қызметін атқарады. Өткенді қайта жаңғырту – өткен тәжірибеге сүйене отырып, болашақ перспективаны ашатын адамзат өмірі бағдарын мәдени шекараларымен қамтамасыз етудің қажетті шарты» [7, 12-13 б.]. Дегенмен, тарих пен тарихи ойлау адамдар практикалық өмірінің мәдени қажеттіліктерімен ғана тәуелді емес, олардың өткеннің эмпириялық мәліметтерін талдаудың әдістемелік рационалдылығымен сипатталатын «логикасы» бар. Екеуін де, яғни практикалық қажеттілік пен функция және әдістемелік таным рационалдығын бірге қарау қажет. Рюзен тарихи ойлаудың 5 принципін ажыратады: «1) заманауи әлемнің уақыттағы өзгеріс бағдарлары қажеттіліктерінен туындаған танымдық қызығушылықтар; 2) өткен оқиғалар «тарих» ретінде ерекше сипатқа ие болатын уақыттағы өзгеріс перспективалары мен маңыздылық концептісі; 3) эмпириялық зерттеудің әдістемелік ережелері; 4) интерпретация нәтижесінде маңыздылық концептісіне кіріктірілген өткен туралы мәліметтердің репрезентациялау формасы нарратив түрінде ұсынылады; 5) адамзат әрекетінің уақытша бағыты мен тарихи сәйкестену концепциясы түріндегі мәдени бағдар қызметі» [7, 13 б.]. Осы бес принциптің бірлігі – тарихи ойлаудың рационалды қалыптасқан тарихи жады түрі. Принциптер өзгеруі мүмкін, бірақ олардың жүйелік байланысы үзілмейді. Жадыны тек егер ол тиесілі топтың өмірлік кеңістігінен тыс болғанда ғана «тарихи» (өткен мен осы шақ арасындағы уақыт қашықтығын көрсетеді) деп қарастыра аламыз.

Лоран Вирт (*Histoire et mémoire*, 2002) – тарих пен жады арасындағы айырмашылық пен өзара қатынас мәселелерін көтерген П.Нора мен П.Рикёр дәстүрін жалғастырушы. XX ғасырдағы қайғылы оқиғалар мен геноцид ұрпақтар жадына назар аударуды талап етеді. «Жады» кең мағынада, яғни белгілі бір оқиғаға қатысты көзқарастарды қуаттандыратын, топтағы немесе қоғамдағы индивидтер бірлігін қамтамасыз ететін және олардың нақ осы шақтағы іс-әрекетін анықтай алатын естеліктер жиынтығы ретінде қарастырылуы қажет» [8, 123 б.].

Әлеуметтік жады қызметі қоғамның өзін өзі сақтаудың биологиялық инстинктіне және әрекет ету механизміне тең. Егер дәстүрлі жады тәртіп пен иерархияның, ұлт идеясының көрінісі болса, қазіргі жады топтардың локалды жадына айналуға. Жады іріктейді және өзін күшейтетінді ғана ұстап қалуға тырысады, яғни топтар тек өздеріне тиімдіні ғана есте сақтауға ұмтылады. Бұл – тарих пен жады арасындағы конфликтінің алғышарты. Вирт бойынша, әртүрлі топтардағы іріктелген естеліктерге қарсы тарих «ақиқат процедурасы» қызметін атқарады.

Тарих адамдардың объективті басынан өткергендеріне негізделеді және тарихшылардың субъективтілігіне қарамастан объективті болып қалады. Сондай-ақ, тарих талдау мен дәлелді сынға сүйене отырып, қайта қаралуы мүмкін. «Тарих барлығына ортақ, ешкімге де тиесілі емес. Ал жады іріктелген, топтар арасында бөлінген» [8, 125 б.]. Сондықтан жады тарихқа күмән келтіреді. Вирт пікірінше, тарих пен жады арасында диалектикалық байланыс бар, олар бірін бірі толықтырушы. Екеуінің арасындағы байланыс екі бағытта орнайды: а) оқиға куәгерлерінің жады тарихтың ең керемет материалы (жәдігері). Ол болмаса, оқиғаның мән-жайын ұғынып түсіндіру қиын, яғни жады тарихты «қуаттандырады». Ал тарихшылар жады тарихын зерттейді; ә) тарих жадыны «қуаттандырады» және ұлттық жады қалыптасуының заңды негізін ұсынады [8, 125-126 б.].

Тарих пен жады арасындағы мұндай үйлесімділік үнемі орын алмайды. Вирт пікірінше, жаһандық тарих ұлттық жадыға интеграциялану үшін қажетті іргетас бола алмайды. «Тарих пен жадыны жаншитын ұжымдық жадыны жүйелі манипуляциялау және идеологияға қызмет ету мақсатымен тарихшыларды бағындыру орын алған тоталитарлық мемлекеттерде тарих пен жады бірлігі мүмкін емес» [8, 127 б.]. Сондықтан ұлттық жадыға қызығушылық XX ғасырдың аяғында күрт артты. Ал мұның дәстүрлі бағдарлар мен мемлекеттік ұлттың жоғалуымен, сәйкестену мәселесімен немесе өңірлердің «оянуымен» байланысын іздеу – Виртті мазалайтын мәселелердің бірі. «Мәселе жадының тарихшылардан бұрын әрекет етуінде, яғни тарихтағы бір оқиғаға байланысты тарихи зерттеулерге жол ашылғанда, саясат, бұқаралық ақпарат құралдары тарихшылардан бұрын қорытынды жасай бастайды. Жады парызы туралы емес, тарих парызы және жадыдағы естеліктерге құқық туралы айтуымыз қажет» [8, 129 б.].

Деннис Коллинз (*History or memory*, 2001) нағыз категориялық императивке айналып үлгерген жадыға қызығушылықты ортақ мәдениетті, құндылықтар мен ұлттық сәйкестенуді қайта жандандырумен байланыстырады. Жады парызы – ұрпақтар жадында өткеннің нәубет жылдарын сақтап қалу, бірақ тарих пен жадыны қарсы қою үрдісі байқалады. Тарих ұжымдық жады сақтай алмаған нәрселерді қайта «тірілтеді». «Жады парызы» қарама-қайшылығы саяси мотивке ие және жадының саяси рөлінен бөлек зерттелуі қажет» [9, 131 б.].

Коллинз тарих пен жады қарама-қайшылығына негіз болатын дәйектерді келтіреді. «Жады – субъективті, оның өмір сүруіне қажетті шарт – ұмыту, тұлға кемелдігін сақтауға мүмкіндік береді, тек қана іс жүзінде қолданылатынды ғана сақтайды, үнемі телеологиялық, соңы немен аяқталатынын біледі, үзінді естеліктерді уақытша біріктіреді; тарих – объективтілікке ұмтылады, ұмытылғанды қайта-қайта еске салады, соңы үнемі интерпретацияланып отырады, себеп-салдардық байланыс пен рационалдылықты басшылыққа алады» [9, 132 б.].

Жадымен қатар ұмыту да жүреді. Ұмыту жадының жойылуы деген сөз емес. «Ұмыту – жадының пайда болуы үшін қажетті негіз. Кейде саяси, діни немесе т.б. мақсаттарды жүзеге асыру үшін ұмыту манипуляцияланады. Тарих мақсаты – ұмытылғанды қайта жаңғырту» [9, 132 б.]. Коллинз Пьер Нораның тарих жадыда сақталған өткенді жояды тұжырымына келіспейді, «тарих жадыны рационалдайды» [9, 134-137 б.].

Франсуа Артог «Тарихи ойлау түрлері (тарихилық тәртібі): презентизм және уақытты қабылдау формалары» (*Régimes d'historicité. Presentisme et Experiences du temps*, 2003) еңбегінде жадыны өткенге қайта оралу емес, сәйкестенуін толық жоғалтып алу қаупі төніп тұрған қоғамның қорғаныс механизмі ретінде қарастырады. Презентизмнің негізгі темпоралды стратегиясы – өткен және болашақ құрал қызметін атқаратын осы шақ. «Жады», «мұра» және «мерейтой» сияқты сөздер 80-ші жылдары негізгі ұғымдарға айналды. Сол арқылы презентизмді ұстанған ұлт өзінің бүгінгі

сәйкестенуін көрсетуге талпынады. «XX ғасырдың тарихнамасында ділдік тарихы немесе тарихи антропология сынды жаңа ағымдарды әзірлеушілер тек кеңістік те емес, сондай-ақ уақытта да алшақ құбылыстарды зерттеуді жөн көрді. Тарих пен жадының жақындауына 1920 жылы Морис Хальбвакс енгізген «ұжымдық жады» ұғымын Пьер Нора мен оның әріптестерінің қайта жаңғыртуы септігін тигізді. Нора ұжымдық жадыны зерттеу Қазіргі заманды зерттеудің баламасы ретінде қарастырады. Қоғам жадымен байланысты топографиялық, монументалды, символдық, функциялық «жайларын» зерттеуді және осы «жайлардың» тарихын қалыптастыруды ұсынды. «Жады жайлары» конструкцияланады және қоғам дамыған сайын қайта конструкцияланып, зерттелуі қажет әртүрлі реакцияларды тудырады. «Жады жайы» функциялық және «тірі» болғанда ғана зерттелуі керек» [10]. Заманауи презентизмге сәйкес, осы шақ өзін ғана емес, өткенді де (нақты нені жадымызда сақтаймыз), болашақты да (нақты нені қалыптастырып жатырмыз) детерминациялайды.

Харальд Вельцер «Тарих, жады және өткеннің заманауилығы» мақаласында жады – сыртқы және ішкі саяси күрестің алаңы. Жады нарративтері ұлттық шекарадан шығып, ресми мектеп қалыптастыратын жады оқиға куәгерлері естеліктерінен басымдықтары мен бағалауларында ерекшеленеді. Маңызды тарихи оқиғалар туралы жеке естеліктер әртүрлі ақпарат көздерінің ықпалымен қалыптасып, коллаж іспеттес болады, коммуникация кезінде өзгеріске ұшырайды, бірақ эмоциялық маңыздылығын сақтап қалады. Тарих пен жады өзара байланысты емес, олар – екі бөлек нәрсе. Егер тарих дәйектер мен ақиқатқа бағдарланған және дереккөздер интерпретациясының әртүрлі техникаларын әзірлейтін болса, жады – нақты сәйкестенумен байланысты: тұлғаның осы шақтағы ғадетін айқындайтын, өзіне маңыздыны ғана есіне алуы. «Жады функциялық, әрі қарай өмір сүру мақсатымен тәжірибеге қызмет етеді, сондықтан естеліктердің «ақиқаттылығына» не «жалғандығына» немқұрайлық, ол – абсолютті оппортунистік, себебі өзіне тиімдісін сақтайды, ал қажет емес немесе жағымсыз естеліктерді ұмытады» [11]. Зұлымдық туралы естеліктерде болашақ жоқ: уақыт өте ұжымның не индивидтің өзі туралы көзқарасын бүлдіреді. Сондықтан, «қорлық көрген қоғам қалпына келуі үшін, алдымен апаттық оқиғаны ұмытып, ынтымақтасудың ұзақ кезеңінен кейін ғана еске алу пәніне айналдыру қажет» [11]. Сәйкестендіруді қалыптастыру үшін тарихи оқиғалар кейде ойдан шығарылады. Естелік қоғамға таңылмайды, оларды қоғам қазіргі заман үшін мәні бар құрал ретінде таңдайды. Ешбір ғылым тарихи оқиғаның қоғамдық санаға қанша уақыт ықпал ететіндігін болжай алмайды. Ол сезім, сана, саяси бағдар деңгейінде өмір сүре береді. Ол – интерпретация өнімі [11].

Отандық ғылымда әлеуметтік жады мәселесінің талқыға түсе бастағанын байқауға болады. Бұл саладағы зерттеулер Қазақстан үшін өте маңызды, себебі негізі әлеуметтік жады болатын ұлттық сана мәселесі біз үшін әлі де өзекті. Мысалы, «Көне түркі әдеби мұралары және Орталық Азия халықтарының әлеуметтік жады» атты мақалада Орталық Азия халықтары әлеуметтік жадын құрайтын ортақ элементтердің барын «Оғызнаме» мысалында көрсете отырып, осы бөліктерді саяси, әлеуметтік-экономикалық және рухани ынтымақтастықты нығайтуға бағыттау маңыздылығы көтерілсе, тағы бір мақалада 1941-1945 жылдардағы соғыстың жастар жадындағы репрезентациясына талдау жасалады [12].

Күлшат Медеуованың басшылығымен 2015-2017 жылдар аралығында жүзеге асқан «Жадының өзекті практикалары: Қазақстанның заманауи мәдениетінде өткенді концептуалдау және сәйкестенуді конструкциялау» жобасы қазақстандық кешенді теориялық-әдіснамалық зерттеулердің алғашқыларының бірі. Посткеңестік Қазақстандағы меморациялық жағдайды концертализациялау мақсатымен жұмыс бірнеше бағытта жүргізілген: фронтирдегі жады, жады – мәдени және әлеуметтік капитал, «жады мекені» немесе қаладан тыс жады, травмалық жады, жады – киелі жерлерге зиярат [13].

Жады – әртүрлі топтарға тиесілі динамикадағы күрделі құбылыс. Ол ресми конъюнктура үшін «ыңғайлы» болмауы мүмкін, бірақ қажет. Тарихпен салыстырғанда, жады – шынайы немесе қиялдан шығарылған оқиғамен, кейіпкермен эмоциялық деңгейде байланысты, сондықтан өзгерістерге, бұрмалауға бейім. Жады – болашақ ұрпаққа өткен туралы ақпаратты сақтаудың тетігі.

Өткен туралы ұрпақтың әлеуметтік жадын қалыптастыру тарихты үнемі қайта саралаумен тығыз байланысты. Осы іс-шаралар Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың «Халық – тарих толқынында», «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру», «Ұлы даланың жеті қыры» бағдарламалары аясында жүзеге асып, ұлттық идентификация, мәдени тұтастықты қалыптастыру сияқты мәселелерді шешуде [14].

Жаңа әлеуметтік шындықта ұлттың ұйысуына ықпал ететін фактордың бірі – заманауи қазақстандықтардың әлеуметтік жадында XX ғасырдың 20-30 жылдарында қоғамдағы экономикалық,

саяси, әлеуметтік және демографиялық өзгерістердің ортақ нүктесін табу. Қазақстан ғылымында осы кезеңнің қоғам жадында сақталуын және репрезентациясын жария зерттеу белсенділігінің артуы әлеуметтік жады мәселесінің өзектілігін көрсетеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Хальбвакс М. Социальные рамки памяти. – М.: Новое издательство, 2007
- 2 Нора П. Проблематика мест памяти // Франция-память. – СПб.: СПбГУ, 1999. – С.17-50.
- 3 Рикёр П. Память, история, забвение / Пер. с франц. – М.: Издательство гуманитарной литературы, 2004 (Французская философия XX века). – 728 с.
- 4 Ассман Я. Культурная память: Письмо. Память о прошлом и политическая идентичность в высоких культурах древности. – М., 2004.
- 5 Ле Гофф Ж. История и память. Пер с франц. К.З. Акопяна. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2013. – 303 с.
- 6 Ассман А. Длинная тень прошлого: Мемориальная культура и историческая политика / пер. с нем. Бориса Хлебникова. – М.: Новое литературное обозрение, 2014. – 328 с.
- 7 Рюзен Й. Утрачивая последовательность истории // Диалог со временем. Альманах интеллектуальной истории. Вып. 7. – М., 2001. – 392 с.
- 8 Вирт Л. История и память / пер. с франц. Л.В. Горпыченко, Н.Кураева. – Майкоп: ОАО «Полиграф-ЮГ», 2015 – 160 с.
- 9 Артог Ф. Порядок времени, режимы историчности // «Неприкосновенный запас» 2008, №3. <http://magazines.russ.ru/nz/2008/3>
- 10 Вельцер Х. История, память и современность прошлого // «Неприкосновенный запас» 2005, №2-3. <http://magazines.russ.ru/nz/2005/2/vel3.html>
- 11 Смагамбет Б.Ж. Көне түркі әдеби мұралары және Орталық Азия халықтарының әлеуметтік жады // Түркітілдес елдер дамуының ұлттық стратегиялары. Түркітілдес елдер әлеуметтанушыларының V Конгресс материалдарының жинағы (Алматы, 25-26 сәуір 2014 жыл) Алматы, 2014. – 516-523 беттер.
- 12 Смагамбет Б.Ж. 1941-45 жылдардағы соғыс жастар жадында // Ұлы дала ұрпақтары: ізгі мұрат және қаһармандық рух: ғылыми-тәжірибелік конференция материалдарының жинағы. – Астана, 2015 жыл. – 155-162 б.
- 13 Медеуова К.А. Практики и места памяти в Казахстане: Монография / Медеуова К.А., Сандыбаева У.М., Наурызбаева З.Ж., Толгамбаева Д.Т., Ермагамбетова К.С., Мельников Д.Н., Кикимбаев М.Ж., Рамазанова А.Ч., Тлепберген А.Б., Жетибаев Е.Ж., Оразбаева Д.Е., Полтавец К.А. – Астана: ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, 2017. – 318 с.
- 14 Назарбаев Н.Ә. Тарих толқынында. – Алматы: Атамұра, 2003. – 285 б.; Назарбаев Н.Ә. «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру»; Назарбаев Н.Ә. «Ұлы даланың жеті қыры». URL: <http://www.akorda.kz> (02.02.2019).

Абсаттаров Г.Р.¹, Жумагулов М.О.²

¹Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана

²Казахский национальный педагогический университет им. Абая

РОЛЬ ИНТЕРНЕТА В ПРОЦЕССЕ ФОРМИРОВАНИЯ ПРАВОВОЙ КУЛЬТУРЫ МОЛОДЕЖИ

Аннотация

В статье рассмотрен вопрос влияние сети интернет в формировании правовой культуры молодежи. Использование глобальной сети сегодня охватывает широкие аспекты деятельности многих образовательных организаций и предприятий, и ее значение постоянно растет. В связи с этим возникает вопрос необходимости использования сети Интернет в целях распространения правовых знаний и фильтрация информации содержащей в себе криминальные, экстремистские материалы.

Целью данного исследования является использование компьютерной сети Интернет в распространении необходимых знаний правового характера. Для этого автором предусмотрены эмпирические методы определения значимости интернета в процессе принятия решений, аспекты применения информационных технологий и социологических исследований в жизни общества. В результате работы с респондентами получены сведения необходимые для систематизации и анализа, которые в свою очередь позволят продолжить научные изыскания в этом направлении.

Ключевые слова: образование, интернет, правосознание, молодежная политика, глобализация.

Г.Р. Абсаттаров¹, М.О. Жумагулов²

¹Абылайхан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлемдік тілдер университеті

²Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

ЖАСТАРДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ҮДЕРІСІНДЕГІ ИНТЕРНЕТТІҢ РӨЛІ

Аңдатпа

Мақалада жастардың құқықтық мәдениетін қалыптастырудағы интернет желісінің әсері мәселесі қарастырылған. Жаһандық желіні пайдалану бүгінде көптеген білім беру ұйымдары мен кәсіпорындары қызметінің кең аспектілерін қамтиды және оның мәні үнемі өсіп келеді. Осыған байланысты құқықтық білімді тарату және қылмыстық, экстремистік материалдары бар ақпаратты сүзгіден өткізу мақсатында ғаламтор желісін пайдалану қажеттілігі мәселесі туындайды.

Зерттеудің мақсаты құқықтық сипаттағы қажетті білімді таратуда ғаламтор желісін пайдалану болып табылады. Бұл үшін автор шешім қабылдау процесінде ғаламтордың маңыздылығын анықтаудың эмпирикалық әдістерін, қоғам өмірінде ақпараттық технологиялар мен әлеуметтік зерттеулерді қолдану аспектілерін қарастырады. Респонденттермен жұмыс істеу нәтижесінде жүйелеу және талдау үшін қажетті мәліметтер алынды, олар өз кезегінде осы бағытта ғылыми ізденістерді жалғастыруға мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: білім беру, ғаламтор, құқықтық сана, жастар саясаты, жаһандану.

G.R. Absattarov¹, M.O. Zhumagulov²

¹Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages

²Kazakh National Pedagogical University named after Abai
Almaty, Kazakhstan

THE ROLE OF THE INTERNET IN THE PROCESS OF FORMATION OF LEGAL CULTURE OF YOUTH

Abstract

The article deals with the influence of the Internet in the formation of legal culture of young people. The use of the global network today covers broad aspects of the activities of many educational organizations and

enterprises, and its importance is constantly growing. This raises the question of the need to use the Internet to disseminate legal knowledge and filter information containing criminal, extremist materials.

The purpose of this study is to use the Internet computer network in the dissemination of the necessary knowledge of a legal nature. For this purpose, the author provides empirical methods for determining the importance of the Internet in decision – making, aspects of the use of information technology and sociological research in society. As a result of work with respondents the information necessary for systematization and the analysis which in turn will allow to continue scientific researches in this direction is received.

Keywords: education, internet, legal consciousness, youth policy, globalization.

Введение.

XXI век – это время развития информации и технологии. Человечество пользуется благами новой эпохи. А самым большим достижением человечества является интернет. В результате поступательного развития информационных технологий в новом тысячелетии, интернет приобрел мировой характер, стал средством массового распространения и изучения, он становится общей ценностью, определяющей все реалии современности. Еще одним преимуществом интернета является устранение границ между государствами и континентами, позволяющее людям общаться друг с другом, независимо от расстояния между ними.

На начальном этапе, благодаря широкому использованию интернета, многие проблемы человечества были преодолены. Доступность информации одно из главных преимуществ интернета. Современная молодежь до 80% информации получает через интернет. В этом можно заметить как явные плюсы, так и минусы. Развитие современных технологии в купе с развитием сетей позволило сфере услуг использовать интернет в своих экономических целях. Рыночные отношения диктуют свои правила, но есть сферы где их влияние должно минимизироваться, и одной из таких сфер является – образование.

Образование нельзя относить к сфере услуг, так как оно является общественным благом и должно быть общедоступным. С этой точки зрения интернет может способствовать распространению правильных знаний. И сфера образования и сфера науки в современном мире использует возможности интернета для распространения необходимой информации в целях популяризации науки и образования. Ведь это является одним из индикаторов развития общества.

Как отметил глава государства: «современной молодежи необходимо дать новое образование, соответствующее мировым стандартам, связанное с информационными технологиями» [1]. Казахстан развивает все стороны отношений с передовыми странами в целях обмена и получения технологических новинок, и создает на своей территории образовательные центры отвечающее мировым стандартам. С наступлением цифровой эпохи через коммуникационные сети в страну поступает множество различной информации. Появилась необходимость проведение новых исследований для выявления роли новых технологий в становлений личности. Интерес социологов к теме влияния интернета в формировании духовных ценностей молодежи, в том числе правосознания среди несовершеннолетних объясняется гносеологическими потребностями. Воспитание правовой грамотности молодежи помогает им избежать преступных посягательств, негативных ситуаций, заниматься общественно полезными делами. Ведь право это правила поведения, основанные на принципах справедливости, равенства, гуманизма и свободы.

Во второй половине десятилетия в Казахстане стали открываться первые интернет-кафе, которые пользовались большой популярностью у молодежи. В Глобальной сети появилась доменная зона KZ (Казнет). Появились сотни сайтов. Свои интернет-версии создавали газеты и телеканалы. Страницы во Всемирной сети открывали крупные компании, образовательные учреждения, государственные органы. В 1998 году начал работать официальный сайт Президента Республики Казахстан – Prezident.kz [2; с. 153].

Интернет входит в жизнь широкого круга людей вне зависимости от возраста, пола, религиозных убеждений, предпочтений. Распространяемые через сети знания влияют на формирование правовой культуры каждого гражданина, что в свою очередь влияет на весь процесс создания гражданского общества. Правовое образование необходимо для того чтобы побороть правовую неграмотность, и привить знания своих прав и обязанностей. В качестве главного принципа правовой грамотности следует учесть принципы статей 12 и 14 Конституции РК. В них говорится, что права и свободы человека-права и свободы человека принадлежат каждому от рождения, признаются абсолютными и

неотчуждаемыми, все равны перед законом и судом. Равенство всех людей, факты соблюдения их достоинства и прав – главный принцип установления правовой грамотности. Во время занятия по правовому воспитанию, молодежь получает глубокие знания о таких ценностях, как уважение прав человека и основных свобод, мнение, признание свободы совести и вероисповедания, уважение человеческого достоинства.

Дискуссии по вопросам образования третьего тысячелетия.

Начало правового всеобуча в Казахстане можно оценить как еще один положительный шаг в сторону формирования, развития и обеспечения прав человека. Среди молодежи необходимо постоянно вести работу по профилактике правонарушений. Молодежь инициатор многих успешных начинаний, StartUp-ов, она источник инноваций и творческих решений. Направляя и поддерживая молодежь мы можем быть спокойны за будущее страны.

Современная молодежь имеет две грани, как две стороны монеты. Обществу и государству решать какую сторону выберет подрастающее поколение. Если на одной стороне расположились успех, стремление, активная гражданская позиция, толерантность, уважение, честь и достоинство, то на другой стороне располагаются вялость, отсутствие мотиваций, безразличность к общественным начинаниям, склонность к правонарушениям и преступлениям.

Главный вопрос сегодняшнего казахстанского общества нам представляется в беспорядочном, неестественном пути социализации, вследствие чего преобладает роль деформации правового воспитания, овладение молодыми людьми антисоциальных нравов, криминальных начал.

Влияние правосознания (как результат правового воспитания) на жизнь человека исследовал профессор Л.И. Петражицкий, который подчеркивал, что «оказывая более сильное и решительное давление, право более успешно укрепляет социально желательные привычки и склонности; вообще оно оказывает, соответственно, более неуклонное и сильное воспитательное действие на индивидуальную и массовую психику, чем нравственность» [3].

Сегодня основным источником информации по развитию экономики, политических встреч и решений, социальных изменений и потрясений являются Сети интернет и интернет-технологий. Все происходит посредством гаджетов, подключенных к глобальной сети. Интернет со временем ликвидирует сформировавшиеся десятилетиями классические школы воспитания правой культуры молодого поколения, место которого займут деструктивные процессы, которые приведут к всеобщему упадку не только в правовом поле, но и традиционной, политической, религиозной среде. В итоге люди часто встречаются с обществом молодых людей которые демонстрируют правовой нигилизм, сформировавшимся из за воздействия интернета. Это подкрепляется с их личным опытом общения с государственным аппаратом. В этом видится основная проблема научного исследования.

Интернет – это серьезный политический инструмент; приходится констатировать, что политические войны и войны фактические в процентном соотношении в большинстве своем протекают именно в этом информационном ресурсе. Основная задача государства – попытаться регулировать этот неисчерпаемый источник информации так, чтобы привить индивиду осознанное стремление к правомерному поведению, ориентацию правового воспитания на борьбу с правонарушениями, предупреждение противозаконных деяний [4].

Если сравнить с принципами правового образования прошлого века, то можно наблюдать некий отрыв от правовой сферы где основной задачей было обмен знаниями, привитие навыков, укрепление и уважения прав человека и основных свобод, всестороннее развитие человеческой личности и чувства нравственности, содействие взаимопониманию, терпению, равенству между мужчиной и женщиной, дружбе между всеми национальностями, обеспечение возможности эффективного участия всех лиц в жизни свободного и демократического общества. Все это достигается путем непрерывного образования в области прав человека, которое может быть определено в качестве важной составляющей по образованию, обучению и информатизации, формирования всеобщей культуры прав человека путем формирования принципов, направленных на обеспечение устойчивого развития в интересах общества и социальной справедливости.

Основным критерием успешности молодого специалиста является овладение им целого комплекса компетенций, которые позволят ему на практике использовать полученные знания. Это значит на первое место выходит необходимость анализа недостатков в образовательной среде и использование нового источника распространения информации. Хотя мы и не раз в данной научной работе говорили об отрицательном влиянии интернета, опираясь на многочисленные исследования полагаем что вместо борьбы с новыми технологиями необходимо ими же и вооружиться. Принципиально новые решения

которые позволят заинтересовать молодое поколение в получении современных знаний в области права являются тем результатом к которому стремятся современные исследователи.

Большинство новых исследовательских работ в сфере молодежной политики недостаточно научно обоснованны. В тоже время несомненная важность этих работ для проведения дальнейших исследований и получения более точной информации является предпосылкой развития научного интереса не только со стороны социологов и политологов, но и смежных специалистов. Так в одном из научных работ посвященных компетентности молодых специалистов в современном обществе, дается определение согласно которому выявлены критерий отбора на различные должности. В полноценном формировании этих компетенций интернет играет не последнюю роль.

На вопрос, какие качества необходимы для выполнения предлагаемой молодым людям работы, мы получили следующий список ответов: способность работать самостоятельно без постоянного руководства; способность брать на себя ответственность по собственной инициативе; способность проявлять инициативу, не спрашивая других, следует ли это делать; готовность замечать проблемы и искать пути их решения; умение анализировать новые ситуации и применять уже имеющиеся знания для такого анализа; способность уживаться с другими; способность осваивать какие-либо знания по собственной инициативе (т.е. учитывая свой опыт и обратную связь с окружающими); и умение принимать решения на основе здравых суждений – т.е. не располагая всем необходимым материалом и не имея возможности обработать информацию математически [5; с. 37].

Инструменты исследования.

Вы используете социальную сеть? Сколько времени вы проводите в сети? Считаете ли вы себя зависимым от социальных сетей? С какого возраста вы разрешаете использовать интернет Вашим детям? Вы следите за тем, с кем они общаются в интернете и что делают? Как Вы относитесь к интернету? В ходе опроса молодые жители города и студенты одного из Алматинских ВУЗов открыто ответили на злободневную тему нашего времени.

Во время эмпирического исследования (количественная методология) заполнялись анкеты, результаты которых опубликованы в данной работе. В опросе участвовали 32 респондента.

Вы используете социальную сеть?

На данный вопрос из всех респондентов несколько ответили отрицательно, остальные сразу же пытались оправдаться тем что используют сети для достижения определенных целей в учебе или работе.

№ п/п	Вариант ответа	% к числу опрошенных
1	Да	92
2	Нет	3
3	Иногда	5

Ваше отношение к интернету?

Как показывают полученные данные, многие из опрошенных относятся к интернету положительно, но и нашлись люди которые относятся к нему нейтрально, и только малая часть негативно. Были и те которые не смогли ответить на данный вопрос, отметив вариант «затрудняюсь ответить».

№ п/п	Вариант ответа	% к числу опрошенных
1	Положительно	64,9
2	Нейтрально	22,0
3	Негативно	11,7
4	Затрудняюсь ответить	1,4

Сколько времени вы проводите в сети?

№ п/п	Вариант ответа	% к числу опрошенных
1	24 часа	-
2	До 5 часов	11,1

3	От 1 часа до 3-х часов	53,9
4	Не более 30 минут	32,0
5	Никогда	3
6	Затрудняюсь ответить	-

Как мы видим большая часть опрошенных проводит от одного часа до трех часов своего времени в социальной сети (В качестве дополнительного вопроса интересовались какой социальной сетью в большинстве своем пользуются молодые люди. Оказалось что 43% используют инстаграм, еще 34% Facebook, остальные просматривают YouTube, общаются в Telegram и VK).

Дальше были заданы вопросы по теме исследования, на которые получены следующие ответы:

Чем в Вашем понимании является «правовая культура»?

№	Вариант ответа	% ответивших
1	Ограничителем моей свободы	33,1
2	Цензором моих поступков	12,1
3	Пережитком прошлого	7,2
4	Свойственным узкому кругу людей	12,3
5	Способом вмешательства государства в мою жизнь	11,0
	Другое	24,3

Из полученных данных следует, что большинство респондентов считают правовую культуру ограничителем их свободы – 33,1%, вариант другое выбрали – 24,3%, свойственным узкому кругу лиц 12,3%, цензором из поступков – 12,1%, способом вмешательства государства в жизнь – 11,0%, пережитком прошлого – 7,2%. Как показал опрос молодежи, их сознание в значительной мере деформировано негативными антисоциальными установками криминальной культуры.

Откуда Вы получаете правовую информацию?

№	Вариант ответа	% ответивших
1.	Собственный опыт	3,1
2.	СМИ	13,0
3.	Друзья, родственники, знакомые	7,2
4.	Интернет	65,4
5.	Другое	9,1
6.	Затрудняюсь ответить	2,2

Данные таблицы говорят о том, что большинство респондентов получает правовую информацию через Интернет – 65,4%, из СМИ – 13%, другое отметили 9,1%, от друзей. От родственников и знакомых получают информацию 7,2% опрошенных. Учитывая полученные данные, можно утверждать, что основные проблемы деформации правовой культуры связаны с воздействием интернет-коммуникации.

В целом Ваше поведение в жизни правомерно или неправомерно?

№	Вариант ответа	% ответивших
1.	В целом правомерно	17,0
2.	Когда как, нет закономерности	61,3
3.	В целом неправомерно	9,1
4.	Затрудняюсь ответить	12,6

Из таблицы видно, что большинство респондентов считают, что их поведение нельзя назвать правомерным или неправомерным – 61,3%. В целом правомерное поведение проявляется у 17,0%, неправомерное поведение имеет место лишь у 9,1% участников исследования. Затруднились с ответом 12,6%. Неоднозначная оценка собственного поведения (как правомерного, так и непра-

вомерного одновременно) с высокой долей вероятности свидетельствует о серьезных проблемах в этой сфере.

Заключение.

Результаты проведенного анализа позволяют сделать выводы о том что, во-первых, нынешняя казахстанская молодежь основательно включена в интернет пространство, оказывающее воздействие на формирование ее духовных ценностей, нравственности, облика и образа существования, в том числе и на развитие правосознания, знания законов, правовой культуры; во-вторых, интернет как источник информации по-разному применяется аудиторией, в зависимости от самого субъекта; в-третьих, казахстанская молодежь считает интернет проверенной базой или источником информации, что приводит к тому, что оно становится популярнее результатов научных исследований, СМИ и других ресурсов которые систематизировались годами. Это препятствует объективной оценке молодежью происходящих изменений и пониманий положительных и отрицательных сторон получаемой информации.

Список использованной литературы:

- 1 Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың «Қазақстанның әлеуметтік жаңғыртылуы: Жалпыға Ортақ Еңбек Қоғамына қарай 20 қадам» // Егемен Қазақстан. – Алматы, 2012. – 5 б.
- 2 Назарбаев Н.А. Эра независимости. – Астана, 2017. – 508 с.
- 3 Петражицкий Л.И. Теория права и государства в связи с теорией нравственности. – СПб., 1909.
- 4 Редько Александр Александрович. Влияние сети Интернет на формирование правовой политики // Вестник Краснодарского университета МВД России. – 2015. – №1(27). – С.16-20.
- 5 Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация. – М.: Когито-Центр, 2002. – 396 с.

**ҚАЗАҚСТАН ЖӘНЕ ШЕТЕЛ ҒАЛЫМДАРЫНЫҢ
ОРТАҚ ҒЫЛЫМИ ЗЕРТТЕУЛЕРІ
СОВМЕСТНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ УЧЕНЫХ
КАЗАХСТАНА И ЗАРУБЕЖЬЯ
JOINT RESEARCHES OF SCIENTISTS
OF KAZAKHSTAN AND ABROAD**

МРНТИ 11.01.39

Абсаттаров Р.Б.¹, Рау И.А.²

¹*КазНПУ имени Абая*

г. Алматы, Казахстан

²*Академия ведущих кадров Бундесфера*

г. Гамбург, Германия

**О НЕМЕЦКОЙ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ И ВЫСШЕЙ
ШКОЛЕ: СОЦИО-СИСТЕМНЫЙ АНАЛИЗ**

Аннотация

В статье рассматриваются вопросы немецкой общеобразовательной и высшей школы, которые еще недостаточно изучены в социально-политической науке. В статье более подробно рассматриваются системы общеобразовательной школы и особенности ВУЗов Германии в контексте общественного прогресса. В статье отмечается, что школа-это учреждение, созданное государством, обществом или отдельными его частями для планомерного воспитания, преподавания знания, путей познания, понимания и благоразумия, способности логически рассуждать детям, подросткам, юношам и взрослым. Вместе с тем, в статье уделено внимание и дискуссионным вопросам.

Ключевые слова: образование, школа, гимназия, университет, реформа, идеология, государство, наука, право, знание, учебные дисциплины, воспитание.

Р.Б. Әбсаттаров¹, И.А. Рау²

¹*Абай атындағы ҚазҰПУ*

Алматы қ., Қазақстан

²*Бундесфердің жетекші кадрлар даярлайтын Академиясы*

Гамбург қ., Германия

**НЕМІСТІҢ ЖАЛПЫ БІЛІМ БЕРЕТІН ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ
МЕКТЕБІ ТУРАЛЫ: СОЦИО-ЖҮЙЕЛІК ТАЛДАУ**

Аңдатпа

Мақалада әлі де әлеуметтік-саяси ғылымда жете зерттелмеген немістің жалпы білім беретін және жоғары мектебі мәселелері қарастырылады. Мақалада егжей-тегжейлі Германияның жалпы білім беретін мектебінің жүйесін және жоғары оқу орындарының ерекшеліктерін қоғамдық прогресс контекстінде қарастырған. Мақалада мектеп – бұл балаларды, жасөспірімдерді, жастарды және ересектерді жоспарлы тәрбиелеу, білім беру, таным жолдарын, түсіну мен саналылықты, логикалық ойлау қабілетін дамыту үшін мемлекет, қоғам құрған мекеме екені атап көрсетілген. Сонымен қатар мақалада дискуссиялық мәселелерге көңіл бөлінген.

Түйін сөздер: білім, мектеп, гимназия, университет, реформа, идеология, мемлекет, ғылым, құқық, білу, оқу пәндері, тәрбие.

R.B. Absattarov¹, I.A. Rau²

¹KazNPU named after Abai

Almaty, Kazakhstan

²Academy leading cadres of the Bundesfera

Hamburg, Germany

ABOUT GERMAN EDUCATIONAL AND HIGHER SCHOOLS: SOCIO-SYSTEM ANALYSIS

Abstract

The article deals with the issues of German general education and higher education, which have not yet been sufficiently studied in social and political science. The article discusses in more detail the systems of the secondary school and the peculiarities of the universities of Germany in the context of social progress. The article notes that the school is an institution created by the state, society or its individual parts for the planned education, teaching knowledge, ways of learning, understanding and prudence, the ability to reason logically to children, adolescents, youngsters and adults. At the same time, the article pays attention to debatable issues.

Keywords: education, school, gymnasium, university, reform, ideology, state, science, law, knowledge, academic disciplines, education.

Взгляд в историю.

В средние века монастырские и церковные школы служили первоначально образованию подрастающего поколения священнослужителей, но открывались постепенно и для высшего (придворного) дворянства. Лишь в 12-13 веках городские и частные школы все более становятся светскими. Это было связано с нарастающей необходимостью грамотности в торговых делах, изменением социального положения купцов и ремесленников, усилением роли городов в жизни общества.

Многие города создавали в 16 в. **Латинские школы**, параллельно с которыми возникали и так называемые **Немецкие школы** (на региональном диалекте преподавались письмо и счет «мастерами» в этом деле, труд которых оплачивался городами). Приходы церковью расширяли систему своего обучения; преподавание чтения, письма и счета вели чаще всего церковные служки (Küster – причетники). Времена Гуманизма и Реформации способствовали развитию светских школ; школы, созданные владыками земель, княжеств или даже поместий постепенно вытесняли церковные школы. С другой стороны религиозные ордены, в особенности иезуитский, основывали высшие школы для юношей.

В 17-ом столетии, на основе **церковных школ (Küster-Schulen)** стали появляться народные школы (**Volksschulen**), которые тоже стояли под надзором церкви. В течении 18-го столетия стали возникать общие обязательные школы (**Allgemeine Schulpflicht**), впервые с 1717 г. в Пруссии. В семидесятых годах 18 столетия барон фон Цедлиц и Лейпе (Freiherr von Zedlitz und Leipe) реформировал прусскую высшую ступень школы введя Гуманитарную гимназию (**Humanistisches Gymnasium**) и заключительный аттестат (**Abitur**), который стал с 1834 г. в Пруссии обязательным.

В начале 19 столетия большое влияние на развитие гимназий оказал Вильгельм фон Гумбольдт. Под его влиянием основательное общее образование получило преимущество перед профессионально ориентированным. Однако прогрессирующая индустриализация выдвинула на первый план Гражданские, Реальные и Средние школы (**Bürger-, Real - und Mittel - Schulen**). Реальная гимназия с преподаванием современных языков (**Neusprachlichen Realgymnasien**) с 1859 г., а математические и природоведческие Высшие реальные школы (**Oberrealschulen**) с 1882 г. С 1872 года в Пруссия Средняя школа длилась 6 лет. Одновременно с Высшей реальной школой развивались Народные школы (**Volkshochschulen**), а также школы по специальностям и профессиям (**Berufs- und Fachhochschulen**).

Достижениями широко распространившегося движения реформы школы (**Schule-Reformbewegung** 1896 – время после первой мировой войны) были: создание основных школ для всех (Grund-Schulen für alle 1919); академизация преподавателей народной реальной школы (**Akademisierung der Volksschullehrerbildung** в Пруссии с 1926 г.); дидактические реформы для школ общего образования (в Пруссии 1924/1925). Среди многих последствий реформы отметим только одно:

воспитание стало составной частью (принципом) любого преподавания); существенно расширилась сеть школ по специальностям и профессиям.

Нацисты унифицировали все существовавшие школы под крышей одной идеологии и оставили только один тип восьмилетней главной школы (**Haupt-Schule**) и лишь один тип гимназии за исключением гимназий по древним языкам.

После второй мировой войны в ФРГ шел процесс сближения школьных форм и программ в федеративных землях, чему способствовали Дюссельдорфские (1955) и Гамбургские (1964) соглашения земель. После присоединения ГДР к ФРГ все эти новации были реализованы и в Новых землях (**neue Bundesländer**) [1].

Школа – это учреждение, созданное государством, обществом или отдельными его частями для планомерного воспитания, преподавания знаний, путей познания, понимания и благоразумия, способности логически рассуждать детям, подросткам, юношам и взрослым. Кроме этих целей преподавание должно способствовать:

- **социализации**, т.е. приспособлению к окружающей социокультурной системе;
- праву введения ко второй ступени обучения селекции учащихся по способностям посредством оценок, экзаменов, и других способов объективного контроля;
- укреплению **легитимитизации**, т.е. признания, укрепления и совершенствования на законной основе существующего правового порядка.

Школьная система, высшее образование и принципы подразделения в немецких феде-ральных землях

На первичном уровне все дети посещают Основную школу (**Grundschule**) до четвертого класса включительно. Дети-инвалиды телесно, психически, духовно или с многими ограничениями одновременно обучаются в спецшколах (**Sonderschulen**). Это же касается подростков и юношей (**отдельный раздел для спецшкол и спецпедагогике**). Переход из всеобщей Основной школы ко Второй ступени образования (**Sekundarbereich I**) организован в разных федеральных землях различно. Эта ступень длится с 5 по 9 или 10 классы и подразделяется на три вида школ: Главная школа (**Hauptschule**), Реальная школа (**Realschul**) и Гимназия (**Gymnasium**). При этом во всех федеральных землях классы 5 и 6 рассматриваются как ориентирующие на обучение ученика следующий тип школы: Реальной школы или Гимназии. Но и в этом вопросе между землями имеются расхождения. Так в земле Саксония Главная школа (**Hauptschule**) и Реальная школа (**Realschul**) слиты в Среднюю школу (**Mittelschule**). В ряде земель учащимся и их родителям предлагаются интегрированные классы из учащихся главной и реальной школ.

Специальная педагогика и специальные школы

Специальная педагогика рассматривается в Германии как область науки о воспитании (**Bereich der Erziehungswissenschaft**). Ее задача – воспитание и образование детей, подростков и юношей, которые в силу задержки развития или инвалидности требуют специального педагогического обхождения. В Германии они имеют на это законодательно зафиксированное право. Эта педагогика распространяется и на детей, на которых инвалидность реально надвигается. Спецпедагогика занимается и детьми дошкольного возраста в спецяслях и специальных детских садах, дети обслуживаются не только в школе, но и после школы. Задача специальной педагогики – вернуть детей в нормальную детскую жизнь приготовить их к возможной трудовой деятельности. Специальные педагоги работают в тесном контакте с врачами, психологами, юристами, другими специалистами и с родителями. Специальные педагоги должны быть сведущи в психопатологии, детской медицине и в социологии. Подобные сведения они получают в дополнительных учебных курсах университетов или педагогических ВУЗов.

В Германии имеются специальные школы для неспособных к обучению или катастрофически отстающих в учебе (**Sonderschule für Lernbehinderten**), школы для телесно-инвалидных и ограниченных в своих ощущениях и восприятиях (**Schulen für Körper- und Sinnesgeschädigte**); школы для детей отклоняющегося поведения и их родителей (**Schulen für Erziehungshilfe für verhaltensauffällige Schüler**); школы для детей с недостатками речи (**Schulen für Sprachbehinderten**).

Кроме этого в нормальных школах имеются специальные классы (**Sonderklassen**) и классы для интеграции (**Integrationsklassen**), специальные школы для инвалидов обучающихся профессии или специальности (**Sonderberufs- und Sonderberufsfachschulen**) [2].

Частные школы

Существуют и получают распространение и **частные школы**, т.е. такие, которые поддерживаются

финансово, материально, методически и организационно в основном не государством, а религиозными учреждениями, фондами, персональными или коллективными спонсорами. В крупных городах Германии (Берлин, Гамбург и др.) наиболее быстро появляются частные мусульманские и иудейско-еврейские частные школы в разнообразных формах. В иудейско-еврейские частные школы принимаются не только иудеи, но и все желающие любой веры или национальности. Немецкое школьное право (**Schulrecht**) различает частные школы которые заменяют государственные (*Ersatzschule*) и такие которые их дополняют (*Ergänzungsschule*). Школьные программы частных школ должны быть равноценными с программами государственных школ. Частные школы должны препятствовать разделению учащихся по признаку имущественно-финансового положения их родителей.

Школьное право

Школьное право (**Schulrecht**) определяет правила строения и функционирования школ в каждой федеральной земле отдельно. Некоторые из этих правил зафиксированы и в Конституции (**Grundgesetz**): статья 7 предусматривает государственный надзор за школой (**Schulaufsicht**); право на создание частных (частных) школ и гарантию возможности преподавания религии. В статье 6, абзац 2 гарантируется право родителей на выбор типа школы. В то же время имеются заметные различия в земельных законах о школе, которые смягчаются через посредничество Конференции Министров Кухля Земли (**Konferenz der Kultusminister der Länder /КМК/**) и через двусторонние соглашения между землями. В школьном законе предусматривается и обязательное количество лет посещения школы: с окончания 6 года жизни ребенка до окончания 18 года. Учитывается в этом правиле и посещение профессиональной школы как нормальной, и создание, при необходимости специальных школ для детей-инвалидов [3].

В 60-70 годах прошлого века в Германии усилилась критика вертикально разделенной, трехслойной системы школы. Критика привела к созданию Совместных школ (**Gesamtschulen**), которые должны были облегчить сознательный выбор последующего образования с учетом своих интеллектуальных возможностей [4]. Кроме совместных школ в Германии практикуется и совместное преподавание (**Gesamtunterricht**), которое используется в первый год обучения в основных школах (**Grundschule** = 4 года обучения): преподавание не разделено на отдельные дисциплины.

Влияние результатов ПИЗА-программы

Существенные преобразования в немецких школах начались после публикации результатов международной исследовательской программы ПИЗА (PISA = Programme for International Student Assessment) проведенной в 2000 году для выявления успехов в обучении 15-летних школьников и школьниц в чтении, математике и природоведческих науках и организованной Организацией по экономическому сотрудничеству и развитию (OECD – **Organization for Economic Co-operation and Development**). Участниками программы были 32 страны [5].

Под умением читать (**Lesekompetenz**) в программе понималась способность выразить основное содержание прочитанного текста, оценить его и связать его с более широким фоном событий. Простое знание фактов во всех секторах исследований отступало, несмотря на высокую оценку такого знания, на второй план. Важной задачей исследований было получить сравнимые данные о системах образования в государствах-участниках и выявить статистически значимые данные о взаимосвязи успехов учебы с социально-культурным положением семьи школьников. По многим предметам обучения немцы оказались «среднячками» по успеваемости [6].

После публикации данных исследований стало ясно, что немцам нечего гордиться в грамотности своих школьников, в освоении математики и в социально-культурно-семейном фоне обучающихся в последних классах школы или в гимназии. И в 2001 г. В Германии была проведена национальная, с участием всех федеративных земель, программа ПИЗА-исследований (**PISA-Ergänzungsstudie**), результаты которой были опубликованы в 2002 г. Далее в стране были проведены ежегодные дополнительные исследования соответственно методике ПИЗА при которых каждый год в центре внимания стоял особый предмет исследования: если в 2000 г. таким предметом было чтение то в 2003 г. уже математика, а, например, в 2006 природоведческие науки.

Медленно, но непрерывно распространяется в Германии Полнодневная школа (**Ganztagschule**). В США такая школа для первых трех лет обучения давно принятая форма. В Германии, Австрии и Швейцарии доминировали Полудневные школы (**Halbtagschulen**). Ныне ситуация постепенно меняется с появлением двух видов новых школ. Первый вид (**Gebundene Ganztagschule**) занимается школьниками как до, так и после обеда (с 8 до 16 часов). Обед в школе и выполнение домашних

заданий в школе обязательны. Второй вид (**Offene Ganztagschule**): в первой половине дня проводит обычные занятия. Во второй половине, родителям на добровольной основе предлагается для детей обед и выполнение домашних заданий в школе.

Сторонники полдневных школ указывают на такие их преимущества как усиление возможностей индивидуального подхода к учащемуся, расширяющиеся возможности его социализации, его когнитивных способностей с одновременными занятиями спортом, играми, удовлетворением музыкальных увлечений и др. Критики этой формы указывают на опасность отчуждения детей от семьи и лишение детей свободного времяпровождения. В разных федеративных землях процент полдневных школ по сравнению с обычными не велик, в целом не более 9%, но в отдельных землях существенен: в Берлине, например, более 30%. Увеличение количества таких школ наблюдается в землях Баден-Вюртемберг, Нижняя Саксония и Рейнланд-Пфальц [7].

Одно из объяснений увеличения таких школ – семейная ситуация. Более 60% матерей работают полный рабочий день или частью дня. Отцы в подавляющем большинстве своем тоже работают. И тенденция ежедневной занятости обоих родителей только нарастает. С другой стороны в стране нетерпима ситуация, когда до 10% учеников уходят из школы без аттестата зрелости. Полдневная школа должна снизить это количество покидающих школу. В то же время специалисты указывают на немалую стоимость преобразования обычных школ в полдневные. Так преобразование школы первой ступени (**Sekundarstufe I**), т.е. с пятого по десятый класс, обойдется ежегодно не менее 3 миллиардов евро. Особенно важна возможность посещать полдневную школу для детей из неблагополучных семей [8].

Школа и ВУЗ

Главная школа (**Hauptschule**) является для всех обязательной и кончается 9 или 10 классом после человек или начинает работать или начинает обучение в рабочие профессии. Реальная школа завершается 10-ым классом и опосредует предпосылки (в том числе обучение двум языкам) для поступления в ВУЗ (как правило – технический). Успешное обучение в гимназии завершается экзаменами и получением аттестата (**Abitur**), дающего право на поступление в университет. Абитур означает завершение экзаменами или другими формами официального контроля высшая ступень гимназии. Сложная система подведения итогов успеваемости завершается, как правило, четырьмя экзаменами письменно и одним устно. Аттестат действителен, если из возможных 300 пунктов всех проверок достигнуто 100. Учебный план гимназий определяет каждая федеральная самостоятельно. В узкоспециализированных ВУЗах не исключены специальные экзамены (тесты), учитываются успехи по родственным школьным дисциплинам.

Запишут ли бывшего гимназиста на самом деле в выбранный университет, зависит от оценок в аттестате: если по всем дисциплинам оценка «1» – вероятность наибольшая, если «3», то вероятность снижается резко. Но и при оценках «1» в престижные вузы можно и не поступить, так как мест может и не хватить. Тогда становятся в очередь или записываются в другой университет, в котором принимают с оценкой «2» или даже «3».

В 1973 Комиссия федеральных земель (**Bund-Länder-Kommission**) предложила федеральному правительству Общий план образования (**Bildungsgesamtp-lan**, далее обозначается как План) и финансирования и дошкольных воспитательно-образовательных учреждений (детских ясель и детских садов в частности). В Плане охватываются все высшие технические школы и колледжи, учреждения для образования взрослых и внешкольного образования юношества. Для детей и юношей с инвалидностью предусмотрены во всех землях предусмотрены специальные школы. Большое гуманитарное значение имело предложенное в Плане насколько возможно соединить в общих школах преподавание для детей здоровых и детей-инвалидов (в дальнейшем – **Inklusion**). Особые формы школьного образования и воспитания были предусмотрены для детей иностранного происхождения, недостаточно знакомых с немецкой культурой, языком и правопорядком. В Германии усиливаются голоса сторонников введения общешкольного образования с 6 лет. Аргументы сторонников – дети много более развиты интеллектуально, эмоционально, психически, да и физически, чем это было сто лет назад. К тому же такое раннее начало уже успешно апробировано во многих негосударственных, частных светских и религиозных школах. Аргументы противников: успехи такого новшества в частных школах не гарантируют такого же результата в общегосударственном масштабе. Психологически опасно сокращать детство человека еще на один год; детскими садами и дошкольным обучением оно уже достаточно сокращено, опасно лишать человека детства и др. [9].

В Германии высшие образовательно-научные учреждения являются университеты и специа-

лизированные высшие школы. Особняком стоят академии, которые по определению занимаются исключительно научной деятельностью. Однако же и действительные члены академий, и их члены-корреспонденты нередко преподают и занимаются публицистикой. В Германии академии подразделяются на два класса: математико-естественнонаучный (математика, природоведческие науки, медицина, науки о технике и технологии) и философско-исторический (философия, история, изучение древности, искусство и музыка, языко- и литературоведение, география, этнография, право- и государственное ведение, науки об экономике).

К 2000 году в Германии стало распространяться понятие «быстрая абитура» («**Schnellabitur**»). Оно обозначало переход обучения в гимназиях с 13 на 12 лет. Сначала быструю абитура ввела федеральная земля Саарланд (**Saarland**) за ней последовал и ряд других земель в форме экспериментов в отдельных гимназиях. Сторонники сокращения срока обучения в гимназиях указывают на «страдания» высокоодаренных гимназистов которые могли бы успешно завершить курс гимназии не только за десять, но и за восемь лет. При таком сокращении в гимназию поступали бы действительные талантливые дети со здоровой психикой, способные выдержать интеллектуальную и эмоциональную нагрузку, составные будущей элиты страны. Отдельные исключения в досрочной сдаче устных экзаменов, письменных работ для отдельных талантливых гимназистов обходятся гимназиям в копейку, но не дает надежды на формирование в стране широкой и прочной элиты: последняя из исключений не составит – нужна система в ее создании, в ее образовании и воспитании.

С точки зрения быстрой абитуры и целенаправленного формирования элиты страны из талантливых юношей и девушек необходим основательный пересмотр в сторону сокращения обязательных предметов преподавания и экзаменов по ним. В многопартийной стране Германии не хватает учебных дисциплин по политике, экономике и социальной структуре современного общества. Основы знаний фундаментального в этих областях должны быть присущи каждому грамотному и сознательному гражданину, не говоря уже о представителях будущей элиты страны. Кто же не заинтересован в воспитании и образовании таких граждан и такой элиты?

С 1973 г. в технических высших школах (**Hochschule**) было введено правило «Ограниченное количество» (**Numerus clausus**), т.е. количественное ограничение абитуриентов в государственные технические и некоторые специализированные (фармацевтика, психология, юриспруденция и др.) высшие школы и некоторые университеты или их факультеты. Указания на ограничение мест для будущих студентов дает Федеративный центр по распределению студенческих мест с центром в Дортмунде (**Zentralstelle /ZVS/**).

План функционировал более или менее приемлемо до марта 2003 года когда Конференция министров культур (культуры) федеральных земель (**Kultusministerkonferenz**) постановила, что до 50% определенных ZVZ мест могут теперь присмотреться самими Вузами. В разных землях это новация была встречена различно. Так Баден – Вюртемберг приветствовал решение о том, что половина студентов Вузы этой земли могут выбирать только сами. Северный Рейн Вестфалия тоже приветствовала это решение, но более умеренно: там полагали что местным Вузам будет достаточно самостоятельно определять 25% мест студентов.

Между университетами и ZVS началась борьба за распределение мест абитуриентов. В зимнем семестре 2003/04 большинство факультетов перенесло 87% право выбора абитуриентов на ZVS. Почему же столько факультетов не воспользовались своим правом выбора поступающих. Причина лежит, по мнению многих, например Петра Франкерберга (**Peter Frankenberg**), Министра по науку земли Баден-Вюртемберг, в сопротивлении профессоров, не желающих увеличения обслуживаемых ими абитуриентов и студентов. Даже те, кто одобряет самостоятельный выбор абитуриентов университетами, указывают, что он связан с большими финансовыми и персональными затратами. Так Клаус Ландфрид (**Klaus Landfried**) – Президент /2004/ Конференции ректоров высших школ /HRK/ заявлял, что для большинства Вузов (факультетов) эти затраты неподъемны.

HRK (**Hochschulrektorenkonferenz**) является объединением руководителей высших школ (ректоров, президентов и др.), основанное в 1949 г. Резиденция в Бонн-Бад Годесберг (**Bonn-Bad Godesberg**). Цель объединения: выявление общих для высших школ проблем и рекомендации по их разрешению. Рекомендации объединения публикуются в интернете как Компас высших школ (**Hochschulkompass**). Через Компас можно непосредственно связаться с информационными листами всех высших школ Германии.

Один из представителей меньшинства является знаменитый Гейдельбергский университет,

который сам выбирает наибольшее количество абитуриентов. Аргументы, университет выбирает лучших профессоров, но и лучших абитуриентов; обеспечивая высокое качество последних университет добивается и наименьшего отчисления студентов или их преждевременного добровольного прекращения учебы.

До 2004 года Вузы сами выбирали своих абитуриентов по четырем специальностям: психологии, биологии, науке о спорте (Sportwissenschaft) и юриспруденция (**Jura**).

На психологических факультетах учитывается возможная предыдущая практика соискателя и его гимназические оценки. В первую очередь по математике, биологии, и физике. Кроме этого тестируется способность абитуриента к проведению простых экспериментов, касающихся поведения людей. Как, например, можно проверить распространенное утверждение, что женщины паркуются с большими трудностями по сравнению с мужчинами. Прошедшие наиболее удачно подобный тест принимаются, при прочих равных условиях, немедленно. Остальные проходят собеседование с соответствующим профессором относительно мотивов их поступления в университет.

На биологических факультетах устраиваются 15-минутные беседы с каждым из двух профессоров. В беседах говорится о хобби (увлечениях в свободное время) соискателей, о внешкольной общественной деятельности. Далее речь идет не только об оценках в аттестате, но и о самоанализе, рефлексии. Поэтому спрашивают не «Что или кто Долли?» (знаменитая клонированная овца) или «Как функционирует клонирование?», но спрашивают «Как Вам объясняет клонирование Ваш священник (доверенное лицо)?».

И в факультетах по спорту важнее чем средняя оценка в аттестате были оценки по предметам: спорт, математик, немецкий и иностранные языки. Для определенных спортивных внешкольных достижений или тренировочных способностей над собой или для других даются дополнительные положительные оценки.

В факультетах по юриспруденции выбор абитуриентов опирался на оценки по немецкому, математике и одного из иностранных языков. Для студентов – будущих юристов в Гейдельбергском университете более ценится не интеллигентность выше средней, а ряд психических способностей. Для их выявления университет приглашает сотрудников Мюнхенского института психологии, который занимается тестированием руководящих кадров в экономике. Такое выявление обходится университету не менее 50.000 евро каждый прием абитуриентов. Но дело того стоит, постоянно утверждал и Президент Свободного университета (Берлин) Петер Гаэтгенс (**Peter Gaethgens**), выражая как председатель Конференции ректоров высших школ Германии (NRK /2004/), мнение большинства профессоров Германии.

Высшая школа Германии вне классических университетов

Сюда относятся технические университеты различных уровня и форм (ТУ), педагогические, медицинские, ветеринарные, спортивно-научные, экономико-торговые, искусствоведческие (изобразительное, выразительное, сценическое искусство, музыка), теологические и философско-теологические, изучающие военное дело вузы. Они имеют право присуждать научные степени. Вузы самоуправляемы в рамках законов федерации и федеративной земли сами определяют количество профессоров, ассистентов (доцентов), научных сотрудников, студентов, количество и характер технического и управленческого персонала.

Распространенность высших технических вузов (ТН) и технических университетов (ТУ) можно увидеть по числу следующих городов, в некоторых из которых они существуют уже столетия:

Аахен	Халле-Виттенберг	Потсдам
Аугсбург	Гамбург	Регенсбург
Бамберг	Гамбург-Харбург	Росток
Байройт	Ганновер	Саарбрюкен
Берлин	Гейдельберг	Штутгарт
Билефельд	Гильдесхайм	Штутгарт-Трир
Бохум	Ильменау	Тюбинген
Бонн	Йена	Ульм
Брауншвайг	Кайзерслаутерн	Вюрцбург
Бремен	Карлсруэ	
Хемниц-Цвикау	Киль	
Клаустал-Целлерфельд	Кобленц-Ландау	
Коттбус	Кельн	

Дармштадт	Констанц
Дортмунд	Ляйбциг
Дрезден	Люнебург
Дюсселдорф	Магдебург
Эрфурт	Майнц
Эрланген-Нюрнберг	Маннхайм
Франкфурт на Майне	Марбург
Франкфурт на Одере	Мюнхен
Фрайбург в Прайсгау	Мюнстер
Гисен	Олденбург
Геттинген	Оснабрюк
Грайфсвалд	Пассау

Надо ли удивляться технической развитости Германии при таком количестве технических университетов в стране. Другие специализированные высшие школы иного рода мы здесь не перечисляем. Укажем только смешанные высшие школы с правом присвоения звания доктора (**Gesamthochschulen mit Promotionsrecht**) в семи городах, военные университеты и специализированные ВУЗы с правом присвоения звания доктора во многих городах, разнообразные специализированные ВУЗы (медицинские, горные, строительные, спортивные, политические /**Hochschulen für Politik**/ и др.) в десяти городах.

Указать надо и на виртуальные университеты (**virtuelle Universität**), в которых обучение проводится через интернет («**Teleteaching**» или „**Telearning**“). Первый концепт виртуального университета в Германии возник в заочном университете (**Fernuniversität-Gesamthochschule**) в г. Хаген (Hagen) и реально испробован в зимнем семестре 1996/1997. В университетах США имеются и виртуальные программы обучения (**Online-Learning-Center**) на коммерческой основе с середины 90-х годов прошлого века.

Прообразами университетов Германии являются средневековые высшие учебные заведения, которые в начале 13 в. получили по инициативе городов, королей или Папы римского многие «привилегии»: в формулировке своих уставов; в выборе учебных дисциплин и формах преподавания, собственной системе контроля и оценивания знания и присуждения ученых степеней и др. Впервые таким «свободным» стал в 1200 г. Болонский университет. Первые немецкие «свободные» возникли в 14 веке: Гейдельберг 1386, Кельн 1388, Эрфурт 1392, Лейпциг 1409.

Старейший в Берлине Университет им. Вильгельма Гумбольдта (**Humboldt-Universität zu Berlin**) был основан в 1810 г. В 1928 переименован в Университет Фридриха Вильгельма III. И лишь с 1949 г., заметно сократившись, несет исходное название. В 1948 г. часть профессоров и сотрудников ушли из университета, находившегося в советской зоне и основали в Западном Берлине, в американской зоне, Свободный университет, существующий и сегодня.

На переломе двадцатого и двадцать первого века технические ВУЗы были приравнены по своим правам к университетам. В 1926 г. были основаны многие педагогические академии, которые сегодня в большинстве своем интегрированы в университетах. В некоторых федеративных землях они сохранились в форме педагогических высших школ. С 1960-х годов шло усиление высшего образования в том числе и в форме возникновения новых форм: Совместный ВУЗ /**Gesamt-Hochschule**/, Специализированный ВУЗ /**Fach-Hochschule**/ и др. Законодательное изменение положения Высшей школы происходило в 1976, 1999, 2004 годах. Речь в них шла об изменении форм управления, присуждения научных степеней, оплаты профессоров, строительства общежитий для студентов, публикации в крупнейших газетах о вакантных местах профессоров на кафедрах, введении и отмене звания «молодой профессор» (**Juniorprofessur**) и др.

В Законе о высшей школе (**Hochschulrahmengesetz /HRG/**) от 2002 г. была введена новая, по времени ограниченная, квалификационная ступень для преподающих в высшей школе. В нем условиями для получения звания «молодой профессор» были высшее образование, педагогические способности и заметно выраженная предрасположенность к научно-исследовательской работе. Ранее для получения такого звания надо было стать не только кандидатом наук (**Promotion, promovieren**), но и доктором (**Habilitieren, Dr. habil.**). Получение титула Dr. habil. достаточно сложная процедура, которая называется «**Venia Legendi**». Сначала нужно подать текст научного исследования (H.-Schrift) в ВУЗ, имеющий право присуждения такого титула; прочитать доклад по соответствующей спе-

циальности, выступить на коллоквиуме (**Kolloquium** – совещание ВУЗа по научным вопросам) и, наконец, чтение публичной лекции после присвоения титула Dr. Habil. И вступления в должность профессора. Этот титул является одним из условий присвоения должности профессора.

В заключении, следует сказать, что новация от 2002 г. должна была действовать до конца 2009. Однако в 2004 году Федеративный Конституционный суд (**Bundesverfassungsgericht**) отменил эту новацию как противоречащую суверенным правам федеральных земель и Конституции. Суд этим решением ответил за совместный запрос Баварии, Саксонии и Тюрингии [10].

Список использованной литературы:

1 Kemper H. *Schule und bürgerliche Gesellschaft – Zur Theorie und Geschichte der Schulreform von der Aufklärung bis zur Gegenwart.* Weinheim 1990. 2 Bände; Fischer A. *Das Bildungssystem der DDR. Entwicklung, Umbruch und Neugestaltung seit 1989.* Darmstadt 1992.

2 Bach H. *Grundlagen der Sonderpädagogik.* Bern, Berlin u.a. 1999.

3 *Bildung in Deutschland eine Entscheidungshilfe für Eltern, Lehrer und Schüler.* Hrg. V. J. Petersen u. G.-B. Reinert. Auf mehrere Bände. Donauwörth 1996ff; *Die Schulsysteme Europas.* Hrg. v. H. Döbert u. a. Baltmannsweiler 2002.

4 *25 Jahre Gesamtschule in der Bundesrepublik Deutschland.* Herausgegeben von H. Gudjons und A. Köpcke. Bad Heilbronn 1996.

5 Австралия, Бельгия, Дания, Германия, Финляндия, Франция, Греция, Великобритания, Северная Ирландия, Ирландия, Исландия, Индия, Япония, Канада, Южная Корея, Люксембург, Мексика, Новая Зеландия, Голландия, Норвегия, Австрия, Польша, Португалия, Швеция, Швейцария, Испания, Чехия, Венгрия, США. В программе участвовали и государства и государства – не члены OECD: Бразилия, Латвия, Лихтенштейн и Россия.

6 *PISA 2000 Basiskompetenzen von Schülerinnen und Schüler im internationalen Vergleich.* Herausgegeben von J. Baumert und anderen. Opladen 2001.

7 Appel S., Ruts G. *Ganztagsschulen Konzeption. Einrichtung und Organisation.* Schwalbach 1998.

8 Susanne Gaschke. *Den lieben langen Tag . Schulen müssen für die Kinder mehr sein als reine Lernanstalten.* In: *Zeit Lexikon.* Hamburg 2005, Band 5, S.653-655.

9 Susanne Gaschke. *Die Verachtung der Langsamkeit. Turbo-Abitur: Unsere Gymnasiasten brauchen nicht weniger, sondern mehr Unterricht, um Defizite auf vielen Wissensgebieten auszugleichen.* In: *Zeit Lexikon.* Bd.01, S.612-614.

10 *Hochschulen, Hochschulrahmen – Gesetz, Hochschulreform.* In: *Die Zeit Lexikon.* Hamburg 2005, Band 6, S.443-446.

11

ШЕТЕЛ ҒАЛЫМДАРЫНЫҢ МІНБЕСІ ТРИБУНА ЗАРУБЕЖНЫХ УЧЕНЫХ TRIBUNE OF FOREIGN SCIENTISTS

МРНТИ 11.15.45

Ожукеева Т.О.¹, Иманкулова Н.Р.¹

¹*Академия государственного управления при Президенте Кыргызской Республики*

СТРАТЕГИЯ АДАПТАЦИИ К БУДУЩИМ ПЕРЕМЕНАМ И МОДЕРНИЗАЦИЯ ОБЩЕСТВЕННОГО СОЗНАНИЯ МОЛОДЕЖИ КР

Аннотация

Проблема молодежи в дискуссиях о будущем общества занимает в последние годы довольно скромное место. Немногочисленные социологические исследования молодежи, проводимые университетами и академическими институтами, подчинены задаче продемонстрировать переломные тренды в ценностных установках молодежи и доказать их соответствие курсу на модернизацию страны. На наш взгляд, оценка положения дел в молодежной среде должна быть гораздо более дифференцированной и отражающей противоречивые процессы, идущие в современном обществе. В теории модернизации выделяется один важный момент, без которого преобразования невозможны: способность молодежи адаптироваться к переменам, в том числе к тем, которые произойдут в ходе будущих изменений.

Ключевые слова: модернизация, молодежь, перемены, традиция, история, будущее, культура, образование, изменение.

Т.О. Ожукеева¹, Н.Р. Иманкулова¹

¹*Қыргыз Республикасының Президенті жанындағы
Мемлекеттік басқару академиясының аспиранты*

БОЛАШАҚ ӨЗГЕРІСТЕРГЕ БЕЙІМДЕЛУ СТРАТЕГИЯСЫ ЖӘНЕ ҚЫРҒЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЖАСТАРЫНЫҢ ҚОҒАМДЫҚ САНАСЫН ЖАҢҒЫРТУ

Аңдатпа

Соңғы жылдардағы қоғамның болашағы туралы талқылаудағы жастар проблемасы өте қарапайым орынға ие болып отыр. ЖОО-лар мен академиялық институттар өткізетін жастардың бірнеше әлеуметтанулық зерттеулері, жастардың құндылықтарындағы үрдістердің өзгеруін көрсетіп, оларды елге жаңартуға бағытталған бағытқа сәйкестігін дәлелдеу міндетіне бағынады. Біздің пікірімізше, жастар ішіндегі жағдайды бағалап, қазіргі заманғы қоғамдағы қайшылықты үдерістерді айқындап және жастар мәселесі жаңару теориясында бір маңызды мәселе ретінде қарастырылуы керек. Жастардың өзгерістерге бейімделу мүмкіндігі болашақ өзгерістер барысында пайда болатыны мақалада көрсетілген.

Түйін сөздер: жаңғырту, жастар, өзгерістер, дәстүр, тарих, болашақ, мәдениет, білім беру, өзгеріс.

Ozhukееva T.O.¹, Imankulova N.R.¹

¹*Academy of Public Administration under the President of the Kyrgyz Republic*

STRATEGY OF ADAPTATION TO FUTURE CHANGES AND MODERNIZATION OF PUBLIC CONSCIOUSNESS OF YOUTH OF THE KYRGYZ REPUBLIC

Abstract

The problem of youth in discussions about the future of society has taken a rather modest place in recent years. The few sociological studies of youth conducted by universities and academic institutions are subordinate to the task of demonstrating the turning trends in the values of young people and proving their compliance with the course aimed at modernizing the country or bringing together the ideas of young people. In our opinion, the assessment of the state of affairs in the youth environment should be much more

differentiated and reflecting the contradictory processes taking place in modern society. In the theory of modernization, one important point stands out, without which transformations are impossible: the ability of society to adapt to changes, including those that will occur in the course of future changes.

Keywords: modernization, youth, change, tradition, story, future, culture, education, change.

Испокон веков воспитание молодежи играла ключевую роль в жизни каждого народа. Воспитание и становление молодого человека очень трудоемкий, сложный процесс и каждый народ занимался этим с особой осторожностью и придавал важное значение, т.к. молодежь – это мост между прошлым и будущим, основной носитель ключевых ценностей, создатель дополнительной стоимости в каждом социуме в современном сложном мире. Ручир Шарма в своей книге «Взлеты и падение государств. Силы перемен в посткризисном мире» писал, «к 2015-му в мире все еще не было ни одного крупного региона, где экономический рост вернулся бы на средний докризисный уровень 2008 г. тут была загадка: где же ожидаемый рост? Исследователи предложили массу объяснений тому, почему восстановление экономики идет в этот раз так туго – самыми медленными за все послевоенное время темпами» [1]. По его мнению, одной из важнейших причин отсутствия роста является, прежде всего, сокращающийся запас активных трудовых ресурсов. Мир не старел бы с такой скоростью, и мы бы сейчас не говорили о влиянии народонаселения на экономический рост. Население мира будет расти и дальше, хотя и значительно медленнее, а вот сегмент людей трудоспособного возраста – двигатель экономического роста – продолжает уменьшаться. Это радикальным образом меняет экономические перспективы планеты [1]. Демографические изменения, рост продолжительности жизни, продолжающаяся урбанизация, растущая роль женщин в экономике и изменение модели детства определяют новый социальный ландшафт. В сложном мире, мы вынуждены обратиться в прошлое и к тем факторам, чтобы понять и выявить какие нормы, правила, традиции народа в течение веков помогали принять правильные решения в условиях неопределенности. Количественные и качественные исследования показывают, что на сознание (и подсознание) молодежи оказывают воздействие в основном следующие факторы.

Во-первых, это изначальное, длящееся много веков тенгрианство. Кыргызы еще до появления основных мировых религий христианства, ислама, буддизма-поклонялись единому богу-Тенгри. Под влиянием тенгрианства, в котором ключевым постулатом является единство человека и природы, у кыргызов сложилось особое мировоззрение и соответствующий ему стереотип поведения- менталитет. Этому мировоззрению, условиям кочевого образа жизни соответствовали особая культура, этика, эстетика, обычаи и традиции. Традиционной национальной культурой кочевников являлось обходиться малым, культ минимализма во всем остаются актуальными в нынешнем «полном мире». Эти традиции и обычаи внесли значимый вклад в мировую культуру человечества. Хотя кыргызы, давно уже не кочевники, но выше указанный «феномен», по сути, до сих пор продолжает оставаться «стержневым» и влияет на сознание и поведение большинства молодежи.

Второе – это влияние ислама, исторической науке известно, что кыргызы долго оставались на своем веровании (тенгрианстве), когда соседние народы уже восприняли исламскую культуру. Позже, хотя перешли в ислам, массовым для кыргызов оставались поклонение духам природы, верование тенгрианство. Однако, в последние годы усиливается формальное, показно-подражательное исламизация молодежи. Для молодежи правильный путь – это умеренный ислам, что наиболее соответствует менталитету кыргызов, хорошо соотноситься с историческими традициями.

Третья – это русская культура. В ходе истории переход кыргызов от кочевого образа жизни к оседлому был неизбежен. Этот переход совпал с Октябрьской революцией 1917 года. Благодаря Советской власти, помощи русского народа, кочевники кыргызы приобрели заново государственность, достигли качественного роста образования, науки, культуры. Кыргызский народ сумел сохранить и передать потомкам устное народное творчество, обычаи и традиции. Сохранился эпос «Манас», где в концентрированном виде существовал своего рода «код сохранения и продолжения жизни народа». Может быть, только благодаря этому и исторической традиции кыргызы сохранились как народ, когда многие некогда могучие племена и народы ушли в небытие.

Четвертый фактор – влияние американско-европейской культуры. После развала социалистической системы, начался культурный обмен, активное проникновение массовой культуры в сознание и поведение молодежи. Вместе с глобализацией возрастает проникновение западной англосаксонской культуры. Говоря о параллельном существовании и влиянии на сознании молодежи разных культур, все понимают, что наше общество должны быть открытым для передовых идей, культуры, тех-

нологий, как Запада, так и Востока, сохранить правильного соотношения современности и исторических традиций. В последнее время, к сожалению, когда говорится об исторических традициях, внимание преимущественно акцентируется на внешних атрибутах, такие как национальная одежда, юрты, игры, танцы [2]. Между тем, важны внутренняя суть исторических традиций и заключенные в них ключевые духовные ценности народа. Именно в них содержится ключ к созданию эффективного общественного и государственного устройства, социальных институтов путем модернизации общественного сознания молодежи страны. Кыргызы всегда отдавали особое значение воспитанию молодежи. Ярким примером является эпос «Манас», где юного батыра отдают на воспитание пастуху Ошпуру, чтобы он научил тому, чего не знает, и направил на путь верный. В исследовании истории Манаса, Барсбека, Алп Сол, Кошой, Мухамед кыргыз, Тагай бий, Кубатбий, Жаныл-Мырза, Курманбек баатыр, Эр Табылды, Эр Солтоной, Атаке, Бердике, Жайыл, Тайлак, Бишкек, Шабдан, Курманжандатка, Алымбекдатка, И.Раззакова, Ч.Айтматова нужен системный, комплексный подход, чтобы их реальный вклад служил для молодёжи путеводной звездой в их жизни.

В связи с тем, что в новом сложном мире, не так все просто, т.к. не будет линейных профессий – то есть, таких специализаций, которым мы учимся в юности, после чего просто выполняем однообразный труд в течение всей жизни, медленно продвигаясь по карьерной лестнице к высшей позиции у конвейера. При ускоряющихся темпах технологических и социальных изменений человеку несколько раз за жизнь придется переучиваться и переходить в новые сферы деятельности [3]. В связи с этим, все больше внимания уделяется способности к адаптации. Но если молодежь будет лишь адаптироваться к постоянно изменяющемуся рынку труда, они окажутся в сложной ситуации.

Чтобы совладать с возрастающей сложностью мира, у молодежи должны быть собственное представление о смысле своей деятельности, тогда работа становится лишь проявлением этого смысла. Мы должны не учить и переучивать молодежь постоянно меняющимся «профессиям будущего», а помогать им найти свое призвание, и научать самореализации, неопределённости и адаптивности – это умение освоить новый материал или технологию, с последующим включением в свою работу. В связи, с изменениями, происходящими в экономике и обществе, многие исследователи, считают важными:

1. В государственных образовательных стандартах должны быть отражены мягкие навыки (softskills) и метанавыки для подготовки молодежи;
2. Описать в ситуационных кейсах, дополнительные исследования лучших практик стран, где мягкие навыки формируются и оцениваются как внутри жестких навыков, так и отдельно;
3. Определить направления «Навыков будущего» (FutureSkills), в которых проводить соревнования не по профессиям, актуальным и популярным в настоящий момент, а по возникающим специальностям в новых секторах экономики, акцентируя внимание на навыках, наиболее востребованных и необходимых в условиях меняющегося мира в горизонте 10-25 лет;
4. Выявить в рамках «Наследие» (Heritage), где проводить соревнования по исчезающим профессиям, представляющим историческую ценность для образования детей и объяснения закономерностей трансформации рынка труда;
5. Проводить «эксперименты» по новым профессиям в партнерстве с технологическими компаниями. Позволить ускоренно внедрять новые профессии по решению стратегической или иной соответствующей фокусной группы, если данное направление соответствует стратегическим приоритетам и трендам развития той или иной отрасли;
6. Содействовать реализации индивидуальных образовательных траекторий и свободному переходу между уровнями овладения профессией, вне зависимости от базового уровня подготовки;
7. Повышать прозрачность и независимость механизмов оценки и подтверждения квалификации, в том числе в сотрудничестве с глобальными компаниями и объединениями работодателей;
8. Представить содержания лучших практик в онлайн-курсы.

Рисунок-1. Тревоги в обществе

Рисунок-2. Необходимые навыки для молодежи

В заключении следует отметить, что с преобразованием базовых институтов социализации, особенно семьи и школы, представители которых, воспитывая молодое поколение, вынуждены вырабатывать новые стратегии адаптации к изменяющейся реальности. Это обстоятельство обуславливает необходимость выработки молодежи собственной системы ценностных ориентаций, определяющих вектор и содержание ее духовно-нравственного развития в новых условиях.

Список использованной литературы:

- 1 Ручир Шарма. Взлеты и падения государств. Силы перемен в посткризисном мире, 2018.
- 2 Бопоев Н. Современность и историческая традиция (зов предков) / Общественный рейтинг №38. 18.12.14.
- 3 Навыки будущего. Что нужно знать и уметь в новом сложном мире. Авторский коллектив: Е.Лошкарева, П.Лукиша, И.Ниненко, И.Смагин, Д.Судаков. 2016.
- 4 Шок будущего: Пер. с англ. Э.Тоффлер. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2002. – 557 с.

Торогельдиева Б.М.¹

¹Академия государственного управления при Президенте Кыргызской Республики

ТРАНСФОРМАЦИЯ ПОЛИТИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ КЫРГЫЗСТАНА В УСЛОВИЯХ ДЕМОКРАТИЗАЦИИ ОБЩЕСТВА

Аннотация

В статье показан процесс трансформации политической культуры современного Кыргызстана, основанный на результатах анализа большого количества эмпирического материала, который был исследован автором. При анализе этапов формирования и трансформации политической культуры республики, на основе выявления специфики сочетаний её элементов политической культуры, выделены три этапа формирования: досоветский, советский и постсоветский (суверенный). Политическая культура республики охарактеризована как подданически-патриархальная с формированием элементов активистской гражданской.

Ключевые слова: политическая культура, политический процесс, политические ценности, акторы, демократия.

Б.М. Торогельдиева¹

¹Кыргыз Республикасы Президентінің жанындагы Мемлекеттік басқару академиясы

ҚОҒАМДЫ ДЕМОКРАТИЗАЦИЯЛАУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ КЫРГЫЗСТАННЫҢ САЯСИ МӘДЕНИЕТІН ТРАНСФОРМАЦИЯЛАУ

Аңдатпа

Мақалада қазіргі заманғы Қырғызстанның саяси мәдениетін трансформациялау үрдісі көрсетілген. Республиканың саяси мәдениетін қалыптастыру мен қайта құру кезеңдерін талдауда, оның саяси мәдениетінің элементтерінің комбинациясының ерекшелігін анықтау негізінде үш кезеңі бөлектелген: совет кезеңіне дейінгі кезең, совет кезеңі және постсоветтік (егемен) кезең. Республиканың саяси мәдениетінің сипаттамалары: поддандық-патриархалдық жаңа азаматтық белсенді саяси мәдениет қалыптастыру.

Түйін сөздер: саяси мәдениет, саяси процесс, саяси мәндер, акторлер, демократия.

В.М. Torogeldieva¹

¹Academy of public management under the President of Kyrgyz Republic

TRANSFORMATION OF POLITICAL CULTURE OF KYRGYZSTAN IN THE CONDITIONS OF DEMOCRATIZATION OF SOCIETY

Abstract

The article shows the process of transformation of the political culture of modern Kyrgyzstan, based on the results of the analysis of a huge reservoir of empirical material, which were studied by the author. In analyzing the stages of formation and transformation of the political culture of the republic, based on identifying the specificity of combinations of elements of political culture, three stages of its formation were distinguished: pre-Soviet, Soviet and post-Soviet (sovereign). The political culture of the republic has been characterized as a subject-patriarchal culture with the formation of activist civil elements.

Keywords: political culture, political process, political value, actors, democracy.

Политическая культура, будучи одновременно и производной от общенациональной культуры, и неотъемлемой ее частью, самым непосредственным образом влияет на политическую систему, ее институты, характер их деятельности. Демократические процессы, происходящие в Кыргызстане, привели к трансформации в политических ориентациях и ценностных основаниях политики и понимание механизмов этих изменений, которые отражаются в политической культуре, что позволит более эффективно анализировать ориентиры и результаты политического развития. В данной статье

будут раскрыты те изменения, которые произошли в политической культуре современного Кыргызстана в условиях демократизации общества.

Как известно, именно политическая культура общества обеспечивает смысл, форму и предсказуемость политического процесса. Любой политический институт вырастает, прежде всего, под влиянием политической культуры с присущими ей системами ценностей, мотиваций, установок, а также стереотипами отношений и поведения.

Г.Алмонд обращал внимание на то, что, политическая система – это разные формы политического поведения государственных и негосударственных структур, которые обусловлены не столько функциями системы, сколько характером взаимодействий социальных акторов. Он видел главное интегрирующее начало общества в политической культуре, т.е. во взглядах и позициях индивидов и социальных групп относительно политической системы и её составляющих, в их мнениях о своей роли в ней [1, с. 7].

Важным элементом политической культуры является аксиологические ориентации: представления, суждения и отношения к политическому режиму, политическим явлениям, событиям и лидерам, опирающиеся на ценностные стандарты и критерии в сочетании с информацией и эмоциями. Ценностно-нормативные ориентации общества отражаются в их политических чувствах, идеалах, убеждениях, нормах и правилах политического поведения.

На наш взгляд, политическая культура, как сложноструктурированная система, включает в себе следующую группу элементов: политические ценности, политические требования и политическое поведение, специфическое сочетание которых обуславливает существование различных типов политической культуры. К сосуществованию политической культуры разных социальных групп, этносов позволяет один из объединяющих элементов, который и играет основополагающую роль в единении и формировании её «политического лица» в условиях глобализации [2, с. 23].

Большой пласт эмпирического материала, который были исследован автором, показывает, что одним из ключевых факторов, формирующих современную политическую культуру в постсоветском пространстве, стал процесс модернизации политической системы, характеризующейся усилением тенденций к политической и социальной дифференциации общества. «Новое» национально-политическое разнообразие привело к формированию гетерогенной политической культуры современного Кыргызстана.

В политической культуре в системе показателей важной является такая координатная ось «измерения», как «прошлое»-«настоящее»-«будущее». В любой современной политической культуре наряду с политической практикой отражается и опыт предшествующих поколений. Такая взаимосвязь ясно наблюдается в периоды трансформаций обществ, когда одни ранее устойчивые ценностно-нормативные образцы политического сознания и поведения разрушаются, другие – формируются, третьи – модифицируются и т.п. При анализе этапов формирования и трансформации политической культуры Кыргызстана, автором на основе выявления специфики сочетаний её элементов, выделены три этапа формирования: досоветский, советский и постсоветский (суверенный). В этой связи особенности трансформации политической культуры современного Кыргызстана могут быть поняты в контексте анализа дореволюционного, советского, перестроечного и суверенного периода развития культурно-исторических особенностей республики.

Формирование традиционной политической культуры кыргызского этноса в досоветский период проходило в процессе институционализации родоплеменной идентификации, обусловившей приобретение племенами и родами характеристик политических акторов, обладающих специфическими политическими ценностями и формами политического поведения. Политической культуре кыргызского этноса тысячелетиями был характерен патриархальный политический тип культуры, отражающий устойчивую ориентацию на ценности племени, рода; присутствия элементов меритократии, подтверждающиеся выборами правителей по заслугам и способностям в условиях жесткой кочевой жизни. В период Кокандского ханства, Российского царизма начинается формирование подданнической политической культуры.

В советский период в Кыргызстане сформировалась политическая культура подданнического типа, которой свойственно высокое доверие к власти, коллективизм, патернализм, единомыслие. Политическое поведение граждан выражалось в формальной электоральной активности без альтернативы выбора, участие в работе партийной и общественных организациях. Несмотря на идеологический диктат Коммунистической партии Советского Союза клановые и земляческие идентичности имели место.

В условиях начавшегося перестройки (в Советском Союзе с 1986г.), в республике появляются новые политические акторы в виде демократического движения Кыргызстана (ДДК), которое предприняло реальные действия, направленные на создание новых институтов, выражающих и защищающих интересы кыргызского этноса. Именно в этот период были заложены основы плюрализма, многопартийности и демократических преобразований в республике.

Трансформация политической культуры современного Кыргызстана происходит под воздействием следующих внутренних факторов: отечественной политической практики, советской (коллективизм, землячество, иждивенчество), традиционной (клановость, регионализм, трайбализм и т.д.) и религиозной. Коррупцированная часть политической элиты способствовала политизации региональных, земляческих и клановых структур в борьбе за ресурсы республики, что привело к верховенству частных интересов и к падению доверия к институтам власти.

Трансформация политической культуры современного Кыргызстана происходит также под влиянием внешних (западных, российских, китайских и исламских и др.) факторов, которые выражаются в сосуществовании и борьбе различных политических акторов, оказывают противоречивое влияние на формирование ценностей, типа и ее содержания. Под влиянием внешних акторов в республике оформляется протестное сообщество, которые мобилизуют ресурсы гражданской активности для оказания давления в принятии многих противоречивых решений.

Политическая гетерогенность, разнородность и неравновесность характеризуют взаимодействующих политических акторов в республике. Их можно объединить в две группы. Первые – новые формирующие политические акторы (партии, оппозиция, объединения предпринимателей и бизнесменов, женские, молодежные и общественные организации, гражданское общество в целом) и вторые это политические акторы, носители традиционалистских субкультур, придерживающихся региональных, земляческих и клановых политических ориентаций. Если политические акторы носители традиционалистических субкультур, опираясь на политические мифы и стереотипы тормозят продвижение демократических ценностей в республике, то новые формирующиеся политические акторы стремятся действовать в правовом пространстве и строить стабильное демократическое государство. В условиях нестабильности политической системы кыргызстанское общество сталкивается с перманентным кризисом политической идентичности акторов.

С изменением политических институтов, претерпевает трансформации и индивидуальный уровень политического сознания, что выразилось в изменении социалистических ценностей, представлений, установок, формирование новой идентичности, государственных символов и идеологии. Развитие демократических институтов выдвинули на первый план формирование следующих ценностей – сохранение суверенитета, социальная справедливость, свобода слова, многопартийность, равноправие, сохранение законности, парламентаризм и консенсусной демократии. Процесс перехода к новым политическим ценностям происходит в противоречивых условиях борьбы с религиозностью и консервативностью сознания большинства населения, связанные с нехваткой теоретических знаний о власти и практического опыта управления в условиях демократизации общества, что приводит к прагматическому отношению к демократии.

Сильные региональные личности способствовали в преобладании в электоральном поведении отдельной части населения республики регионализма, клановости, кумовства, землячества, трайбализма, которые подкреплялись минимальными компенсационными возможностями. Массовые политические протесты граждан Кыргызстана: митинги, пикеты, закрытие стратегически важных шоссежных дорог, захват административных зданий против авторитарного, семейно-кланового правления акаевых и бакиевых стали важным фактором политических перемен.

Показателем формирования элементов гражданской политической культуры в республике можно увидеть в содержаниях обращения граждан, общественных объединений к государственным органам; участия в выборах, референдумах, в деятельности партий, митингах, демонстрациях, пикетах и т.д.

Политическая культура в современном Кыргызстане характеризуется противоречиями между традиционализмом и модернизмом, светскими и религиозными ориентациями, элитарной и массовой культурой, расхождением между субкультурами городского и сельского населения, столичного и провинциального электората. По характеру политическую культуру республики можно охарактеризовать как подданически-патриархальную с формированием элементов гражданской.

В каждой стране взаимоотношения между государством и обществом складываются по-разному. Сегодня очевидно, что Кыргызстан активно строит действующую демократию. Ее главный признак - легитимность разных общественных интересов, которая обеспечивается выборами, парламентом,

оппозицией, политическими партиями, по-разному ориентированными средствами массовой информации, введены прозрачные выборы, многопартийная система, свобода слова, политическая конкуренция.

Политическая трансформация кыргызстанского общества ведет к формированию гражданской культуры. Гражданская культура – это смешанная политическая культура. В ее рамках многие граждане могут быть активными в политике, а другие – быть лояльными или пассивными и играть роль подданных государству, даже у тех, кто активно исполняет гражданскую роль, качества подданных и прихожан не полностью вытеснены. Это означает, что активный гражданин сохраняет свои традиционалистские, неполитические связи, равно как и свою более пассивную роль подданного.

Кыргызстан сегодня переживает новый этап развития государственного управления. Республика является единственной страной в Центральной Азии, где сегодня действует парламентско-президентская государственная система правления. Российский политолог А.Малашенко, оценивая развитие парламентской системы в Кыргызстане, отмечает, что сегодня с точки зрения политического устройства нужно говорить: «Центральная Азия и Кыргызстан», так как в республике все-таки парламентская система, пусть болезненно, пусть с трудом и чудом сформировавшаяся, но заработавшая [3].

В республике работает многопартийный парламент и коалиционное правительство. Коалиционное правительство для Кыргызстана – это совершенно новый институт, работающий на новых принципах деятельности, потребуется некоторое время, чтобы к ней привыкли и сама политическая элита и общество. В парламенте постоянно идет политическая борьба, дискуссии, оппонирование и все это проходит в стенах Жогорку Кенеша, а не на митингах, собраниях и манифестациях на площадях и улицах.

В период становления суверенного Кыргызстана на трансформацию политической культуры оказали влияние с одной стороны, демократические ценности, которые способствовали закреплению многопартийности, свободы слова и переходу к парламентско-президентской форме правления. С другой стороны, в ходе ретрадиционализации происходит политизация неформальных институтов, способствующих коррумпированности власти.

На современном этапе для консолидации народа Кыргызстана необходима активизация рациональных составляющих политической культуры, в частности, включение правовых механизмов выражения интересов политических акторов. Политика совершенствования политической культуры современного Кыргызстана должна быть направлена на поддержку новых политических акторов, действующих на основе рациональных ценностей, на создание организационно-правовых, информационно-пропагандистских и образовательных механизмов формирования гражданской культуры участия. Перспективы дальнейшей трансформации политической культуры современного Кыргызстана связаны с начавшимся процессом формирования гражданской политической культуры, основанной на многопартийной системе и консолидации общества.

Список использованной литературы:

- 1 Алмонд Г., Верба С. *Гражданская культура и стабильность демократии* // *Полис*. 1992, №4. – С.7.
- 2 Торогельдиева Б. *Модернизация политической культуры в Кыргызской Республике. Modernization of the political culture of Kyrgyz Republic*. – Бишкек: Алтын-Тамга, 2014. – 311 с.
- 3 Малашенко А. *Если в Кыргызстане кто-то захочет взять власть, то он ее просто не удержит. Не то общество* // Интернет: ресурс: <http://analitika.akipress.org/news:4960> Дата обращения 30 января, 2014.

**ЖАС ҒАЛЫМДАР МІНБЕСІ
ТРИБУНА МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ
TRIBUNE OF YOUNG SCIENTISTS**

МРНТИ 11.15.45

М.А. Алмаз¹

¹*Kazakh University of International Relations and World Languages named after Abylai khan*

**PROBLEMS AND PERSPECTIVES OF INTEGRATION IN
STRENGTHENING THE SECURITY OF THE CENTRAL ASIA**

Abstract

The article examines the issues of ensuring security in the Central Asian region. The history of the formation of an effective structure of regional security aimed at counteracting contemporary challenges is covered. Analyzed the problems of integrity and perspectives of integration of the Central Asian states. At the moment, with the problem that is not fully resolved at the border, the Central Asian region puts the question of regional integration in the area of ensuring and strengthening regional security as a priority. The history of the formation of an effective regional security structure aimed at countering contemporary challenges as cross-border conflicts is considered. Also, the problems of integrity and prospects of integration of the countries of Central Asia and the pursuit and policy of the heads of state for interstate and regional relations have been analyzed.

Keywords: Central Asia, security, integration, terrorism, transborder conflicts, OSCE, SCO, CSTO, USSR, CAEU, mass destruction weapons, transnational criminal organizations.

М.А. Алмаз¹

¹*Абылай хан атындағы ҚазХҚЖӘТУ*

**ОРТАЛЫҚ АЗИЯНЫҢ ҚАУІПСІЗДІГІН НЫҒАЙТУ ЖОЛЫНДАҒЫ
ИНТЕГРАЦИЯНЫҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН КЕЛЕШЕГІ**

Аңдатпа

Мақалада әлемдегі сын мен қатерге бейім аудан Орталық Азия аймағының қауіпсіздігін қамтамасыз ету мақсатындағы өзекті мәселелер талқыланған. Қазіргі таңдағы шекара мәселесі толық шешілмеген Орталық Азия мемлекеттерінің саяси сын-қатерлерге қарсы тиімді аймақтық қауіпсіздік құрылымының қалыптасу тарихы мен кезеңдері зерттеліп, тиімді әдістері талқыланады. Сонымен қатар, аталған аймақтағы трансшекаралық қақтығыстарға басты назар аударыла отырып, оны шешу жолындағы ынтымақтастық және екі жақты және көп жақты қатынасқа ұмтылуының басты қадамдары талқыланады. Аталған бес мемлекетке қатерлердің алдын алу үшін бірегей даму жолына түсу қажеттілігі туындап отыр. Осы аталған мәселелерге Орталық Азия мемлекеттерінің бірегейлік мәселелері мен интеграциялануға ұмтылысындағы мемлекет басшылары тарапынан жүргізілген саясат пен әрі қарай жүзеге асыру қажеттілігінің келешегі талданады.

Түйін сөздер: Орталық Азия, қауіпсіздік, интеграция, трансшекаралық қақтығыстар, терроризм, ЕҚЫҰ, ШЫҰ, ҰҚШҰ, КСРО, ОАЭО, жаппай қырып-жою құралдары, трансұлттық криминалдық ұйымдар.

Алмаз М.А.¹

¹*ҚазУМОиМЯ им. Абылай хана*

**ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ИНТЕГРАЦИИ В УКРЕПЛЕНИИ
БЕЗОПАСНОСТИ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ**

Аннотация

В статье анализируются вопросы обеспечения безопасности в центрально-азиатском регионе, который подвержен высоким мировым рискам. В данный момент с не до конца решившейся

проблемой на границе, регион Центральной Азии ставит в приоритет вопрос о региональной интеграции в сфере обеспечения и укрепления региональной безопасности. Рассматривается история формирования эффективной структуры региональной безопасности, направленной на противодействие современным вызовам как трансграничные конфликты. Также, проанализированы проблемы целостности и перспективы интеграции стран Центральной Азии и стремление и ведение политики глав государств на межгосударственное и региональное взаимоотношения.

Ключевые слова: Центральная Азия, безопасность, интеграция, трансграничные конфликты, терроризм, ОБСЕ, ШОС, ОДКБ, СССР, ЦАЭС, оружия массового поражения, трансграничные криминальные организации.

The territory of the most popular region of Central Asia known to the ancient Greeks as Transoxania, and among the Arabs as Moverahnahr, was called Central Asia during the Soviet period and covered four Union republics – Uzbekistan, Tajikistan, Kyrgyzstan and Turkmenistan. Kazakhstan, as it were, was always outside the scope of this definition, and if necessary, links to the entire territory, the definition of "Central Asia and Kazakhstan" was used. With the easy hand of the leaders of these republics who gathered for the CIS summit in January 1993 in Almaty, the entire region, including Kazakhstan, began to be designated as Central Asia, although the retrospective point indicates that historical Central Asia covers a much larger space [1]. Whatever it is in the political literature of our time, at any rate, Russian speaking, Central Asia is now understood as the territory of the five above-mentioned states that became independent after the collapse of the USSR, the total area of which amounts to 4 million square meters km, and the population - more than 50 million people.

The collapse of the Soviet Union for the countries of Central Asia was an unexpected event that caused their confusion of stabilization. The independence for some time was not fully understood for a while as a qualitatively new state. Therefore, all without exception, the countries of the region immediately joined the newly emerged Commonwealth of Independent States, viewing it as a modernized model of the disintegrated Union. The destruction of economic ties in the conditions of the commodity orientation of the Central Asian republics within the closed Soviet economy had a very significant impact on these countries and their accession to the CIS was partly explained by the desire to preserve these cooperative ties.

The states of Central Asia unite such factors as a single religion, common cultural and historical traditions. In addition, they have similar natural and climatic conditions and face the same problems. Strong state power, based on a strong authoritarian foundation, sometimes based on clans, the rudimentary state of many civil society institutions, taking into account the practical lack of democratic traditions, the dominant position of the state in the economy with the weakness of the still unformed market mechanisms predetermined the need for profound transformations affecting all spheres of life. The situation of the newly independent countries formed on the ruins of the Soviet empire was aggravated by a serious economic crisis, the germs of which were visible even in the last years of the existence of the Soviet Union. Neighborhood with Afghanistan, where civil war continued for more than two decades, caused the need to give priority to issues of security and stability.

Along with these communities, the countries of Central Asia had differences that primarily concerned their economic potential inherited from the USSR. On these grounds, the countries of Central Asia can be divided into two conditional groups. Kazakhstan and Uzbekistan had significantly better conditions than Tajikistan, Kyrgyzstan and Turkmenistan, whose economies had a pronounced ancillary character, even compared to their neighbors in the region. Of no small importance were the scientific and human resources, the availability of national human resources, professionals, managers, where the objective differences between the two groups of states were also obvious. All these factors predetermined the uneven development of the countries of the region. If the first group managed to mitigate the consequences of the economic crisis, the second group knew them fully. Tajikistan, Kyrgyzstan and Turkmenistan, which were considered the least developed in the Soviet Union, were faced with such phenomena as significant deterioration of material conditions of life of the population, mass outflow of its most qualified part.

Under these difficult starting conditions, the emergence of the countries of the region as independent countries has undergone serious tests for strength once. Their socio-political systems after fifteen years are still not fully formed, with the strength of authoritarianism, democratic principles are still weak. Not all countries were able to overcome the consequences of the economic crisis.

All the countries of Central Asia, in the new conditions of independence, sought to solve the tasks of preventive policies, prevent crises, instability, and the economy slipping into a path of hopeless

backwardness, destructive internal political and ethno-regional conflicts. It was understood, first, as the solution of the tasks of national, economic and cultural revival. In connection with this, the new ideologies of national revival, which somehow had to declare the integration of countries into the world system of democracy and the world economy, and at the same time the proclamation of national interests as priorities, were formed the most important lever for achieving new goals. Only this in the eyes of the Central Asian establishment could give sustainable development to the countries of the region and the power systems themselves before the threats of the onset of political Islam, separatism, international extremism and terrorism, vegetation in economic and technological backwardness.

Given these conditions, the foreign policy of the newly independent states of Central Asia developed in three directions, which in different periods had different priorities. The first direction is an active entry into the world community and establishment of links with the wide range of states. This direction was active in the first years after gaining independence and the state of the region pursued the goal of ensuring its acceptance into membership of the universal and regional security systems - the UN and the OSCE, other regional and specialized organizations and international financial institutions to attract their resources.

The second direction is the desire to preserve ties, primarily economic with the former Soviet republics. If this direction was a priority at the initial stage, then gradually it lost its original meaning.

The next direction of the foreign policy of the states of Central Asia was rapprochement with the leading countries of the continent, such as China, Iran, Turkey, India and a number of others, as well as the states of the Islamic world. Mutual desire for cooperation has allowed to establish close political, economic and cultural ties. With the entry of the Central Asian countries, the Organization for Economic Cooperation, established by Turkey, Iran and Pakistan in the seventies of the last century, was reanimated, but then was in a state of "clinical death".

In addition to these states, as well as Russia, with which the region has traditional historical ties, the geostrategic importance of Central Asia predetermined the growing interest in it from other powers, primarily the United States, the European Union, Japan. Although this interest is not always shown permanently and mutually. If at the initial stage the aspiration of Central Asian countries to establish diverse relations with the US and the EU was obvious, then from the latter they could not find an unequivocal expression. The reason for this was developments in Europe, the Middle East and the South Caucasus, which demanded increased attention of these extra-regional actors. At the same time, it can not be said that at that time the relations of the Central Asian states with the West were one-sided. Then the foundations were laid for cooperation primarily in the political and military fields.

In the future, the strict demands of Western countries on respect for human rights and the consistent democratization of society have somewhat cooled the ardor of the countries of Central Asia. The accusations of Kazakhstan, Uzbekistan and Turkmenistan in non-observance of their obligations arising from OSCE documents in the field of human rights and freedoms, served as the reason for the growing alertness of these countries to the prospects of rapprochement with the Western powers.

As it known, the countries of Central Asia during the period from the 1990s to 2005 demonstrated attempts at regional integration, as evidenced by the establishment of such structures as the Central Asian Economic Community (CAEC) and the Central Asian Cooperation Organization (CAC) . Two presidents – Islam Karimov and Nursultan Nazarbayev started the integration by signing the "Agreement on the Common Economic Space" in Tashkent on January 10, 1994 [2]. The presidents of Kyrgyzstan, Tajikistan and Turkmenistan joined the process a little later. Leaders of Uzbekistan and Kazakhstan also signed the "Almaty Declaration" in 1997 with the intention of creating a Zone free of nuclear weapons in Central Asia [3]. This declaration was later realized as a contract signed on September 8, 2006 in Semipalatinsk. In addition, some coordinating bodies were established and many other documents were signed, for example, within the framework of the CAPS, more than 160 multilateral documents on cooperation were signed and over 50 economic projects were adopted, but they did not ultimately lead to the creation of a single, deeply integrated space.

The security challenges for Central Asia for 2018 remain the same as in previous years: fighting internal terrorism and religious extremism without setting up religious or other groups against oneself; management of resources (especially water resources); countering the negative impact of unrest in the Middle East and Afghanistan on the countries of Central Asia; expansion of interstate cooperation on many issues; balancing the risk of Sino-Russian rapprochement or confrontation, but also avoiding the indifference of the great powers (preserving the "golden mean" - that is, not too much and not too little attention from foreign powers); prevention of conflicts during internal political transits that could threaten the security of other

countries in the region and lead to foreign military intervention; and suppression of proliferation of WMD (weapons of mass destruction), drugs, trafficking in human beings and weapons [5].

Transnational criminal organizations use transparent borders of the region, bribe the border services, and illegal migrants and other exploited people move through illegal routes passing through national borders.

For example, Central Asia serves as a link for a thriving drug trade from Afghanistan. Drug traffickers carry heroin and opium from Afghanistan through the "Northern Route", which passes through Tajikistan, Turkmenistan, Uzbekistan and Kazakhstan, to final destinations in Europe and Russia. Drugs are also being brought to China and Iran. Central Asian law enforcement agencies are better trained and have more resources to deal with the drug problem, but the production and turnover of narcotic substances remain high.

The legal formations of the CSTO allow talking about the creation of a full-scale structure for the provision of both national and regional security.

Experts assess the performance of the CSTO experts. Some consider it unlikely that the cooperation of the Central Asian countries under the auspices of these organizations can ensure the creation of a regional system of collective security. They refer to such facts as the suspension of participation in the Organization of Uzbekistan and the non-inclusion of Turkmenistan in it, point to Russia's dominance in the Organization, and note that many decisions and documents prepared within the framework of the CSTO remain declarative and do not actually work. They blame the difference in the financial capabilities of the member states and the level of combat readiness of their armed forces [6].

According to other experts, the potential of the CSTO allows talking about a real process of formation in the region of an effective system of collective security. They argue that the basis of the CSTO's political foundation is the common approaches and closeness of the views of the participating states to a sufficiently wide range of regional and global problems, as well as the general concern about the new global and regional security challenges.

As is known, the Shanghai Five served as a multilateral mechanism for resolving border issues and strengthening security in the area of the former Soviet-Chinese border. In April 1996, the first meeting of the leaders of Russia, China, Kazakhstan, Kyrgyzstan and Tajikistan was held in Shanghai, during which the Agreement on Building Confidence in the Military Field was signed. A year later at the summit in Moscow, the leaders of the states signed an agreement on mutual reduction of the armed forces in the border area [7].

Further integration in ensuring security is important for effectively countering the threats that remain in the region. The problems facing the Central Asian region (both external and internal) are very high, and the states of the region must find adequate answers to these threats. Otherwise, Central Asia will continue to be a zone of instability.

Conclusion.

First, of course, this is the condition for Uzbekistan to enter a stable trajectory of new development, as well as the results of the process of ensuring continuity of power in Kazakhstan, which will become a test for the Kazakh elite. Political processes in Kyrgyzstan will play an important role. The peaceful transfer of power from Almazbek Atambayev to Soronbay Jeenbekov inspires great hopes that in the region prerequisites for the emergence of a stable liberal core of integration will emerge. The stability of the Kyrgyz authorities will also improve the investment climate in the country, continue the process of strengthening the foundations of the political nation and effectively resist the manifestations of nationalism and especially the growing influence of Islamist ideas among certain groups of the population. In turn, Tajikistan's participation in regional integration will depend on the success of President Emomali Rahmon's policy on economic development and combating corruption, as well as on ensuring greater balance in the management system by strengthening the liberal component.

References:

- 1 С.Сафаев. Составляя единое целое. <http://www.pv.uz/uz/sostavlyaya-edi>
- 2 Agreement on creating the Single Economic Space between the Kyrgyz Republic, Republic of Kazakhstan and the Republic of Uzbekistan
http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30249345#pos=1;-177
- 3 Декларация о дальнейшем углублении всестороннего сотрудничества и дружественных отношений между Республикой Казахстан и Республикой Узбекистан (г. Алматы, 2 июня 1997 г.)
http://online.zakon.kz/document/?doc_id=1021543#pos=0;100
- 4 Акбаршио Искандаров. Безопасность и интеграция в Центральной Азии: роль ОДКБ и ШОС.
<https://cyberleninka.ru/article/n/bezopasnost-i-integratsiya-v-tsentralnoy-azii-rol-odkb-i-shos>

5 Козырев Н. ОДКБ и ШОС: возможная роль в развязывании «афганского узла». <http://aoganesyan.interaffairs.ru/read.php?item=526>, 22 декабря 2010.

6 Шанхайская организация сотрудничества. Справка // Лента новостей РИА Новости. Электронный ресурс. <http://www.rian.ru/spravka/20060615/49512776.html> (дата обращения: 09.2012).

7 Пластун В.Н. ШОС и перспективы восстановления безопасности в центрально-азиатском регионе // Материалы международной конференций «ШОС как фактор интеграции Центральной Евразии: потенциал стран-наблюдателей и стран соседей». – М., 2009.

МРНТИ 11.15.87

М.Ә. Болысбек¹, Б.Б. Бюлегенова¹

¹Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті

САЙЛАУ КАМПАНИЯЛАРЫНЫҢ СТРАТЕГИЯСЫ МЕН ТАКТИКАСЫ

Аңдатпа

Саяси тәжірибеде сайлау кампанияларының жұмыстарының тиімділігі нақты стратегия мен тактикаға, сайлаушылардың таңдау жасауына, дауыс беру ынтасына тәуелді және ең бастысы өткен сайлаулардың табыстары мен сәтсіздіктеріне тікелей байланысты. Мақалада авторлар қоғамның қазіргі даму жағдайындағы сайлау үдерісіне осы көзқарас тұрғысынан баға береді. Қазіргі ғылымның теориялық негіздері мен электоралды практикасына сүйене отырып, авторлар мақалада сайлау кампаниясының мақсаты мен міндетіне, тактикасына талдау жасайды.

Мақаланың мақсаты сайлау кампаниялары мен саяси кампаниялардың жалпы міндеттері мен стратегиялық тактикаларын қарастыра отырып, Қазақстанда нормативтік-құқықтық базаны жетілдіру жолдары бойынша ұсыныстар береді.

Түйін сөздер: сайлау үдерісі, сайлауалды үгіт-насихат, сайлау, сайлау кампаниясы, саяси кампания, тактика, стратегия.

Болысбек М.А.¹, Бюлегенова Б.Б.¹

¹Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева
г. Астана, Казахстан

СТРАТЕГИЯ И ТАКТИКА В ИЗБИРАТЕЛЬНЫХ КАМПАНИЯХ

Аннотация

В политической практике эффективность избирательных кампаний зависит от конкретной стратегии и тактики, выбора избирателей, желания голосовать исамое главное, успеха и провала предыдущих выборов. В статье авторы оценивают избирательный процесс в контексте современного развития общества. Исходя из теоретических основ и электоральной практики современной науки, авторы анализируют цели, задачи и тактику избирательной кампании.

Целью статьи являются рекомендации по совершенствованию нормативно-правовой базы с в Казахстане с учетом общих целей и стратегической тактики избирательных кампаний и политических кампаний.

Ключевые слова: избирательный процесс, предвыборная агитация, выборы, избирательная кампания, политическая кампания, тактика, стратегия.

М.А. Bolysbek¹, B.B. Bulegenova¹

¹L.N. Gumilev Eurasian National University
с. Astana, Kazakhstan

STRATEGY AND TACTICS IN ELECTION CAMPAIGNS

Abstract

In political practice, the effectiveness of election campaigns depends on the specific strategy and tactics, the choice of voters, the desire to vote and, most importantly, the success and failure of previous elections. In

the article, the authors evaluate the election process in the context of the modern development of society. Based on the theoretical foundations and electoral practice of modern science, the authors analyze the goals, objectives and tactics of the election campaign.

The purpose of the article is recommendations for improving the regulatory framework in Kazakhstan, taking into account the overall objectives and strategic tactics of election campaigns and political campaigns.

Keywords: electoral process, election campaign, elections, election campaign, political campaign, tactics, strategy.

Кіріспе.

Саяси жаңғырту мен демократияландыру жағдайында қоғам мүшелерінің саяси санасы мен көзқарасын қалыптастыру және олардың саяси ұстанымдарын жетілдіру мен саяси үдерістерге белсенді қатысуының маңызы зор.

Саяси жаңғырту, яғни саясаттың сапалық тұрғыдан жаңартылуы – бұл үнемі туындап отыратын және өзін өзі шешетін, әсіресе, өтпелі кезеңдегі қоғамдар үшін маңызды мәселе. Ол саясат сияқты саяси үрдіспен етене қабысып жатыр. Бұл жағдайда саяси құндылықтар, саяси институттар, саяси қызмет және саяси қатынастар, бүкіл саяси үрдіс қарама-қайшылықтарды айқындауға және оларды уақтылы жоюға қажет мәселелер мен құралдарды іздестіруге, қоғамның пісіп-жетілген қажеттіліктерін ескере отырып, инновацияларды енгізудің оңтайлы жолдарын таңдауға бағытталады [1, 18 б.].

Сол сияқты сайлау үдерісі барысындағы сайлау компанияларының белсенділігі, олардың саяси компаниялармен өзара байланысы және олардың қажетті, тиімді саяси технологияларды тауып, табысты қолдана білуі саясаттану ғылымы мен қоғамдық-саяси өмірде де өзекті мәселелердің біріне айналып отыр.

Саяси жүйенің реформалануы Қазақстанда сайлау билігінің қорытынды факторға айналуына негіз болды. Азаматтар сайлау арқылы билік органдарының қалыптасуына ықпал ете отырып, өзінің құқығын ақиқатқа айналдыруда мемлекеттік жұмыстарды басқаруға қатысады, саяси дамуына жол ашады.

Әдістеме және зерттеу әдістері. Зерттеудің әдіснамалық негіздері зерттеушілердің сайлау компаниялары туралы теориялық тұжырымдамаларынан тұрады. Негізгі зерттеуде теориялық негіздерді саралауға арналған индуктивті және дедуктивті тәсілдерді пайдаланған теориялық талдау әдісін айтуға болады.

Нәтижелері және оларды талқылау.

Сайлау – кез келген лауазымға үміткерлерді қайта сайлау кезінде туындайтын үдеріс, мәселен, президенттік сайлау, парламент депутаттарын сайлау немесе жергілікті билік орындарын сайлау. «Сайлау» және «демократия» ежелгі дәуірде, көне Греция мен Римде заманауи демократиялық институттардың алғашқы алғышарттары болды. Сайлау негізіндегі биліктің қалыптасуы демократиялық институттардың қалыптасуындағы алғашқы қадам.

Сондықтан зерттеуші ғалымдар «демократия» және «сайлау» ұғымдарын өзара тығыз байланысты қарастырады [2, 127 б.], «демократия ұғымында екі билік типі орын алады және сайлауға кез келген мемлекет, сол сияқты басқа да билік өкілдері қатысып, өз құқығын қорғай алады» деген пікір айтады [3, 160 б.].

Сайлау – халықтың өз қалауын еркін білдіруін көрсетумен қатар демократияның маңыздылығы, әрі демократиялық мемлекеттің тұрақтылық негізгі. Сайлауалды үгіт-насихат кезіндегі сайлау компаниясы – біршама қымбатқа түсетін күрделі іс-шара кешенінен тұрады.

Ресми сөздіктерде сайлау компаниясына «үкімет басқару органдарына және тағы басқа сайлау сияқты арнайы қоғамдық-саяси мәселелерді шешу үшін ұйымдастырылған, сайлауды өткізу немесе сайлауды ұйымдастыру барысындағы науқан. Партиялар, сайлау бірлестіктері немесе үміткерлермен және оның командасымен сайлау алдына қойған мақсатқа жету үшін жүзеге асыруға ұмтылған әрекеттер жиынтығы. Сайлау компаниясы – саяси басқарудың ерекше түрі» деген анықтама беріледі [4, 412 б.].

Қазіргі қоғамда сайлау технологиялары үшін негіз болып табылатын кең ауқымды ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдаланбай сайлау компаниясын өткізу мүмкін емес. Ал сайлау технологиялары осы сайлауға қойылған мақсаттарға жетуге бағытталған әдістердің жиынтығы ретінде анықталып келеді. Сайлау технологиялары саяси жарнама, үгіт-насихат технологиялары, қарсыластарды бәсеңдету әдістері, ақпараттық іс-шаралар жасау, құқықтық технологиялар және табысқа жетуге бағытталған басқа да әдістер мен технологияларды қамтиды [5, 202 б.].

Сайлау компаниялары негізінен белгілі ережелерге сәйкес ұйымдастыру жұмыстарын жүргізеді. Әр елдің өзіндік сайлау ерекшеліктері бар. Барлық елде қалыптасқан дәстүр бойынша мемлекет басшысымен немесе Үкіметпен, не Парламентпен сайлаудың ресми күні белгіленеді. Сол күннен бастап сайлау компаниясы басталады, оның барысында әр партия өз үміткерлерінің тізімін жасайды, олар тиісті тіркеуден өтеді. Сайлау компаниясын жүзеге асыру үшін арнайы штаб құрылады, оған кәсіби мамандар кіреді: қаржылық агент, саяси ұйымдастырушы, техникалық хатшы, арнайы көмекші. Бұлардан басқа қоғамдық пікірді зерттеуші кеңесші, бас кеңесші, БАҚ бойынша кеңесші, пошта арқылы мәлімет жинайтын кеңесші жалданады. Сайлау өткізу үшін елдің барлық аймағы сайлау округтеріне бөлінеді. Округ көлемі сайлау деңгейіне байланысты болады.

Сайлау компаниясының дайындығы сайлауға дейін бірқатар маңызды саяси, әлеуметтік, психологиялық, демографиялық және басқа да факторлар жүйесін қамтиды. Бұл жерде аса маңызды қызметті саяси компания атқарады.

Ал саяси компания кең көлемдегі саяси партиялардың, партия жетекшілерінің, билік органдарының өкілдігіне үміткер депутаттарды сайлаудағы жеңіске жетелейтін іс-шаралар кешенімен анықталады. Саяси компанияның мағыналық белгісі – әрбір сайлауға түсуші үміткердің саяси нарық конъюктурасын зерттеу, электорат әлеуетін, мәселелердің күрделілігін бағалап, әлеуметтік көзқарастың көптүрлілігін байқау. Сайып келгенде үміткер мен оның алға тартып отырған бағасы «тауар» есебінде болады және ол сайлау науқанында басқа «тауарлармен» бәсекелестікке түседі. Бұл жердегі саяси компания міндеті – өзінің үміткерін тиімді түрде ұсына отырып, бәсекелестерді залалсыздандыру, ұйымдастырушылық насихаттауға күш сала отырып, сайлаушылардың жарнамаланып отырған «тауарын» «сатып алғызу». Осы мезеттен сайлауда жеңудің тәсілдері мамандандырылған қызмет түріне айналады. Бұл қызметпен үміткердің командасынан тұратын сайлау компаниясының штабы айналысады. Саяси компания ұзақ мерзімді мақсатқа бағдарлануы тиіс. Яғни саяси қызметкердің жағымды имиджде көрінуі мен ойлаған нәтижеге жетуінің жолы – сайлаушылардың қолдауына ие болу. Сайлау компаниясындағы саяси маркетинг жиірек сұрақ-жауап түрін, сайлауды ұйымдастыру мен өткізудің саяси кеңесін беру мен үміткерлерді «сату» техникасын талап етеді [6, 211 б.].

Өз кезегінде «сайлау компаниясы» ұғымы екі мағынада қолданылады:

1. Кең мағынада – бұл заңмен реттелетін және сайлау комиссияларының азаматтардың ерік-жігерін ұйымдастыру үшін ұйымдастырған, сондай-ақ жеңіске жету үшін үміткерлер мен партиялардың жүргізген барлық іс-шаралары. Басқаша айтқанда, сайлау компаниясы сайлау үдерісіне қатыстырылған барлық тұлғалардың күллі іс-әрекеттері болып түсіндіріледі.

2. Тар мағынада – сайлауда қалаған нәтижеге жетуге бағытталған үміткердің немесе партияның іс-әрекеттері.

Сайлау компаниясы – сайлау туралы ресми жарияланғаннан кейін басталатын және сайлау заңнамасына сәйкес жүргізілуі тиіс үміткерлердің немесе партиялардың компаниясы. Тиісінше, осы компанияларда қатаң мінез-құлық ережелері және мерзімі бекітіліп, сайлаудың және үгіт-насихаттың басталуын жариялаған сәттен бастап, дауыс беру нәтижелерін тану сәтіне дейінгі аралықты қамтиды. Бұл ретте сайлау аяқталғаннан кейін айтарлықтай жұмыс сайлаудың аяқталғаны туралы жариялау емес, дауыс берудің нәтижелерін қорғай білу мен сайлау комиссиясының және барлық қарсыластардың нәтижелерді мойындауы сайлау компаниясының аяқталғаны болып табылады.

Компанияны табысты жоспарлау табысты аяқтаудың кілті болып табылады. Жоспарлаудың екі түрін айтуға болады: стратегиялық жоспарлауды немесе компанияның стратегиясы, тактикалық жоспарлауды немесе компанияның тактикасы. Бүкіл компанияны алдын ала белгіленген жоспарға сәйкес орындау өте қиын, ауа райы жағдайынан бастап, бәсекелестердің іс-әрекеттеріне дейін әртүрлі жағдайлардан туындайтын әрқашан шағын түзетулер болып отырады. Алайда сауатты жоспарланған компания, әдетте, жоспарланған стратегия мен тактикаға сәйкес жүреді. Жалпы тактикалық жоспарлау икемді және өзгеруге бейім екенін атап өткен жөн. Стратегия тұрақты болады және іс жүзінде өзгермейді.

Сайлау компанияларын стратегиялық жоспарлау тиісті әдістемелерді пайдаланған жалпы қағидаларға негізделген және өзіндік ерекшеліктері бар.

Саяси партиялардың, қозғалыстардың және үміткерлердің сайлауда жеңіліске ұшырауының маңызды себебі сайлау компанияларын стратегиялық жоспарлануының болмауы немесе оны сапасыз орындау болып табылады. Соңғы жылдардағы сайлау тәжірибесі көрсеткендей, сайлау компаниясының стратегиясының болмауы саяси партияға, қозғалысқа, үміткерге көшбасшысы болуға

мүмкіндік бермейді. Стратегиялық жоспарлаудың болмауы немесе оның сапасының нашар болуы әдетте үміткерге бәсекелестердің іс-әрекеттеріне азды-көпті жауап бере алғанымен, бірақ оларға өз стратегиясын, ойынын, ерік-жігерін таңа алмайды. Мұндай жағдайда, сайлау кампаниясының көшбасшысы болып жеңіске жетуі кездейсоқ болуы мүмкін.

Сайлау кампаниясының стратегиясында басты назарда ұстауы керек: үміткерге сайлаушылардың қандай топтарының дауыстарының берілуі, бұл сайлаушыларға осы үміткер үшін дауыс берудің маңызды себептері қандай болды, қандай хабарлар мен қандай ақпарат арналары арқылы хабарлануы керек, осы міндеттерді шешуде сайлау кампаниясының әрқашан шектеулі ресурстарын қалай дұрыс бөлуге болады, т.б. мәселелер бар.

«Кампания стратегиясы» ұғымын анықтау сайлаушыларға дәл осы үміткер үшін дауыс бере алатыны туралы сұраққа жауап беру арқылы анықтауға болады. Бұл сұраққа жауап беру арқылы біз бүкіл сайлау кампаниясының табысты өтуінің негізі болып табылатын науқанның негізгі идеясын анықтаймыз. Жалпы жоспарда кампанияның стратегиясы үміткердің белгіленген мақсаттарға жетуінің басты бағыты, мазмұны мен іс-әрекеттерінің тәртібі болып табылады. Формальды түрде бұл стратегия сайлау кампаниясындағы үміткердің жалпы іс-қимыл жоспары болып табылады.

Стратегиялық жоспарлауда кампанияның мақсаттарын анықтау туралы мәселе ашық болып қала береді. Сайлаудағы жеңіс әрдайым мақсат болып табылмайды, кейде тек «саяси көріну», белгілі бір «саяси салмақ» алуға және оларды қоғамдық саясат ауқымынан тыс мақсаттарда пайдалану үшін де ұмтылады. Кейде үміткердің қатысуының мақсаты қаламайтын үміткердің жолын бөгеу мен электораттарын таратуға нұқсан келтіру болып табылады.

Жоғарыда айтылғандарға қарап, кампанияның мақсаттарын белгілеу көбінесе мемлекеттік саясат аясынан тыс, кейде тіпті саясат аясынан тыс жатыр деген қорытындыға келуге болады. Дегенмен кампанияның мақсаты туралы мәселе тек қана кампания стратегиясына қатысты емес, сонымен қатар тұтастай алғанда бүкіл кампанияға қатысты болып келеді. Дегенмен, бұл кампанияның стратегияның маңызды идеясы жоқ дегенді білдірмейді.

Саяси кампаниясының алға қойған мақсаттары әрбір сайлау кампаниясының саяси бәсекелестерімен қатал күрес барысында жүргізіледі. Сайлау үдерісін өзіндік тұрғыдан өткір бәсекелестікке жатқызуға болады. Бұл ретте қазақстандығы зерттеуші А.Г. Алдабергенов: «Бәсекелестік өткір қарамқайшылыққа айналмас үшін әр мемлекетте заңнамалық нормалар құрылады және осыған байланысты сайлау үдерісіндегі регламенттік өлшем пайда болады десе [7, 16 б.], ғалым Ш.Құрманбаева заңнама сайлау үдерісіндегі қатысушылар қызметінің барлығын қамти алмайды, алайда олар үшін арнайы құқықтық шектеу қойылды. Ол шектеу орындалмаған жағдай да тәртіп бұзушыға түрлі санкциядағы жаза қолданылады,– дейді [8, 208 б.].

Сайлау кампаниясы саяси үдерісте біріншіден, сайлау кампаниясының белсенділерінің басқару субъектісі ретіндегі өздерінің «ойын ережелерін» қолдану нормаларын құру құқығы шектеулі. Ешбір үміткер немесе сайлау ұйымы бұйрық, не шешім шығара алмайды.

Екіншіден, басқару субъектісінің әлеуетті сайлаушыларға санкция қолдануға, басқа да шаралар арқылы да әсер ету сынды легитимді күш көрсету құқығы жоқ. Басқару субъектісі ретінде басты орында үміткер тұрған партиялық ұйым, жақтастар тобы, саяси кеңесшілерден құрылған топ тұрады, ал нысаны – әлеуетті сайлаушылар болмақ.

Басқарудың мақсаты – үміткердің алдына қойған мақсатымен айқындалады. Бұдан үміткерлердің көбі сайлау алдындағы күреске түсе отырып, жеңіске бағыттай алмайтынын байқауда болады. Олардың арасындағылардың кейбірі сайлау кампаниясын өзіне назар аудартар мүмкіндік ретінде қабылдайды. Демек, жеңісті тілемей-ақ, мықты бәсекелестің немесе бір үміткердің дауысын тартып алуды көксейді [9, 19 б.].

Сайлау кампаниясының мазмұны – тұрғындардың таңдауы мен көңіл-күйі үшін күрес. Күрестің нәтижесі сайлау кампаниясының сайлау технологиялары негізінде өндірілген стратегия мен тактикаға тәуелді. Сайлау кампаниясының ойлаған мақсатқа жетуі үміткердің нақты ісімен, оның командасы мен ерікті көмекшілерінің көмегімен ғана жүзеге асады.

Дәл осы аталғандардың іс-әрекеті арқылы сайлау кампаниясының жарнамалық өнімі таралып, үміткердің қоғам алдындағы сөз сөйлеуі ұйымдастырылады, үгіттеушілер белсенді жұмыстарды бастайды. Олардың стратегиясы тәсілдерді таңдауға және тандалған тактикаға байланысты құрылады.

Егер сайлау кампаниясының стратегиясы сұрақ жауабына негізделсе, не істеу керектігін, яғни алға қойған мақсатқа жету жолдарын анықтайды. Тактика – тұрғылықты халықты үміткер жайында

ақпараттандыру, оның негізгі бағдарлама, мақсаттарымен таныстыру, сайлаушылардың үміткер жайында көзқарастарын, түсініктерін, талқыларын, бағаларын біліп, дәл осы үміткерге дауыс беруді қолдау. Өртүрлі тактикалық тәсілдерді нақты тәсілдер арқылы тұжырымдап, сайлаушылар мотивациясын сайлау компаниясын ұйымдастырушылардың мақсаттарына сәйкес қарастыру қажет.

Қорытынды. Жоғарыда айтылғандарға қарап, стратегия мен тактика кез-келген сайлау науқанының негізгі элементтері болып табылады, ал сайлау технологиялары қарапайым үгіт-насихаттан бастап барлық ақпараттық-коммуникациялық кешенге дейін ұзақ даму жолынан өткен көпжоспарлы құбылыс. Заманауи сайлау технологиясының негізгі бағыты сайлау науқанының стратегиясын және тактикасын әзірлеу болып табылады [10, 6 б.]. Сауатты стратегиялық және тактикалық жоспарлау табысты компанияның негізі бола алады. Дегенмен тактика стратегияны жоспарлау кезінде жасаған қателерді жабуға қабілетті емес, мықты жоспарланған стратегияны нақты жоспарланған тактика болмаған кезде нәтижеге жете алмайды және сайлау технологияларын, сайлау компанияларында әдістерді дұрыс қолданбау теріс нәтижелерге әкелуі мүмкін. Өртүрлі әдістер мен тәсілдерді пайдалану үміткердің ресурстарына, сондай-ақ, жеке зерттеу тақырыбы болып табылатын оның моральдық-этикалық құндылығына да байланысты болмақ.

Қазіргі Қазақстанның жағдайында саяси үдерістерді қалаған нәтижелерге жеткізуге мүмкіндік беретін дәйекті технологиялық рәсімдерді, әдістерді мен қызмет тәсілдерін енгізу өзекті мәселе болып табылады. Конструктивтік саяси технологияларды заманауи саяси үдерістерде қолдану өзіне сай келісімшарттық стиль мен сипат береді. Мұндай технологиялардың мәні саяси және құқықтық сала шеңберінен шығып кетпейтін саяси күрестің құралдары мен әдістерінің қолайлылығымен ерекшеленеді. Саяси технологияларды сауатты қолдану саяси қызметтің тиімділігін арттырады және оңтайлы мақсатқа қол жеткізуге мүмкіндік береді [11, 36 б.].

Қазіргі таңдағы Қазақстанда сайлау үдерістеріндегі басты міндеттердің бірі – сайлау компанияларының заңды қағидаларын бекіту. Себебі сайлау заңдылығы сайлау компанияларының қорғалуына және заң жүзінде қызмет жасауына мүмкіндік береді. Басқаша айтқанда, сайлау жүйесі және оның құқықтық-нормативтік базасының дамып, жетіліп отыруы демократияның даму дәрежесімен тығыз байланысты және бұл ұзақ, әрі күрделі үдеріс екендігі анық.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Сейсен Н.Б. Халықтардың саяси-қоғамдық өмірін жаңғырту. //Абай атындағы ҚазҰПУ, Хабаршы «Әлеуметтік және саяси ғылымдар» сериясы. – 2017. – №1(57). – 18 б.
- 2 Байдельдинов Л. РК как политическая реальность: перспективы демократии // Центральная Азия и Кавказ. – 2001. – №4. – 127 б.
- 3 Генезис выборной демократии в современном Казахстане: проблемы и перспективы. 1990-2000 гг. – Алматы: Қазақ университеті, 2000. – 160 б.
- 4 Саяси терминдер сөздігі. – Алматы: ҚСЗИ, 2007. – 412 б.
- 5 Никитин А.А. Стратегия и тактика в избирательных кампаниях // Ученые записки Казанского государственного университета. – 2007. – Том 149, кн. 3. – 202 б.
- 6 Современные демократические преобразования в Республике Казахстан. Под.ред. Б.К. Султанова. – Алматы: КИСИ при Президенте РК, 2008. – 211 б.
- 7 Алдабергенов А.Т. Избирательная система как институциональная основа формирования народного представительства в парламент Республики Казахстан // Правовая реформа в Казахстане. – 2007. – №2. – 16 б.
- 8 Курманбаева Ш. Некоторые вопросы теории избирательных систем современности // Высшая школа Казахстана. – 2002. – №3. – 208 б.
- 9 Бегімтаев Ә. Саяси реформалар халықтың электоральдық белсенділігін күшейту жолы //Саясат. Policy. – 2010. – №10(183). – 19 б.
- 10 Жолдыбалына А.С., Урпекова А.Г. Современные политические технологии: тенденции и тренды. – Астана: КИСИ при Президенте РК, 2016. – 6 б.
- 11 Жексембекова В.А., Досымхан Е.Д. Политические технологии как инструмент управления политико-избирательным процессом: мировой опыт и Казахстан // Вестник КазНПУ им. Абая, серия «Социологические и политические науки». – 2018. – №2(62). – 36 б.

М.М. Нуров¹, Б.Б. Әліқұл²

¹Абай атындағы ҚазҰПУ

²Т.К. Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы

ҚОҒАМНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-МӘДЕНИ КӨРСЕТКІШІ РЕТІНДЕ ТЕЛЕБАҒДАРЛАМАЛАРДЫҢ БҰҚАРАЛЫҚ МӘДЕНИЕТТЕ АЛАТЫН ОРНЫ

Аңдатпа

Бұқаралық ақпарат құралдарында адамның энергетикалық күшін көтеруге септігін тигізетін көптеген позитивтік сапалар салынған, коммуникацияның барлық құралдары энергия мен тәжірибенің бір түрінен екінші түріне аудармашы болып табылады, бұл өз кезегінде тартымдылық пен күшке, ауқымдылыққа ие телевизияның «сиқырлы алыптығын» көрсетіп, сондай-ақ, бұқараны біріктіре, адам қажеттіліктерін жекелендіруге қызмет ететін балама ретінде қызмет етеді. Телеарна сананы кеңейтетін хабарламаны әкеледі, сонымен қатар, адамның сезімділігінің кеңеюімен, дәлірек айтқанда, сезім мүшелері мен оның қабілеттерінің кеңеюі мультимедиалыққа, бейнелердің барлық түрлеріне сүйеніп, «қоршаған ортаны» тез жаулап алуға мүмкіндік береді. Сандық платформаға көшкенде телеарна шынымен теңдесі жоқ мүмкіндіктерге ие. Өсіп келе жатқан бұқаралануды ескере отыра, экрандық мәдениетке қажеттілік тек өседі, бұл «қоғамдық» жағдайды тудыратын СМЖ-сі танымал ресурсқа айналады, себебі сандық ортада осы телеарна рухани құндылықтардың алмасуын жылдатып, көрермендер арасындағы және - кеңірек - әлеуметтік топтардың телебағдарламаларды қарау фактісіне сәйкес біртұтас қауымдастық ретінде өзара байланыстарды жалғайды.

Түйін сөздер: телебағдарлама, бұқаралық мәдениет, телевизия, қоғам, коммуникация, сандық кезең.

Нуров М.М.¹, Әліқұл Б.Б.²

¹ҚазНПУ им. Абая

²Казахская национальная академия искусств имени Т.К. Жургенова

РОЛЬ ТЕЛЕПРОГРАММ В МАССОВОЙ КУЛЬТУРЕ КАК ИЗМЕРЕНИЕ СОЦИОКУЛЬТУРНОГО СОСТОЯНИЯ ОБЩЕСТВА

Аннотация

В массмедиа заложено множество позитивных качеств, способных содействовать подъему энергетических сил человека, все средства коммуникации являются переводчиком одних видов энергии и опыта в другие, подчеркивая, что ТВ, этот «застенчивый гигант», обладает и привлекательностью, и властью, и всеохватностью, не имеющими аналогов, что оно служит сплочению масс и способно служить индивидуализации потребностей человека. Телевидение несет сообщение, являющееся расширением сознания, более того, расширением телесности человека, а точнее, расширением его органов чувств и его способностей, позволяя быстро овладевать «окружением», опираясь на все формы образности, на мультимедийность. При переходе на цифровую платформу у ТВ возникают поистине беспрецедентные возможности. Учитывая нарастающую массовизацию, когда потребность в экранной культуре только возрастает, это СМК становится востребованным ресурсом, создающим «социальность», поскольку в цифровой среде именно ТВ способно ускорить обмен духовными ценностями, скрепляя узы взаимности между телезрителями и - шире - социальными группами, представляющими уже по факту просмотра телепрограмм как единая общность.

Ключевые слова: телепрограмма, массовая культура, телевизия, общество, коммуникация, цифровая эпоха.

Nurov M.M.¹, Aliqul B.B.²

¹KazNPU named after Abay

²T.K. Zhurgenov Kazakh national Art Academy

ROLE OF TV PROGRAMS IN MASS CULTURE AS MEASUREMENT OF A SOCIOCULTURAL CONDITION OF SOCIETY

Abstract

In mass media the set of the positive qualities capable to promote rise in power forces of the person is put, all means of communication are a translator of some types of energy and experience in others, emphasizing that TV, this «the timid giant», has both appeal, and the power, and inclusiveness which don't have analogs that it serves unity of masses and is capable to serve individualization of needs of the person. The television bears the message which is consciousness expansion, moreover, expansion of corporality of the person, to be exact, with expansion of his sense organs and his abilities, allowing to seize quickly «environment», leaning on all forms of figurativeness, on multimedia. Upon transition to the digital platform TV has really unprecedented opportunities. Considering the accruing massovization when the need for screen culture only increases, QSM becomes the demanded resource creating «sociality» as in the digital environment of TV it is capable to accelerate exchange of cultural wealth, fastening reciprocity bonds between TV viewers and - is wider - the social groups appearing already upon viewing of TV programs as uniform community.

Keywords: TV program, mass culture, television, society, communication, digital era.

Ұлттық мәдениетті дамыту саласында жұмыс істейтін институционалдық жүйе ретінде телеарналардың жұмыс істеу мәселелерін қарастыру кезінде арналар байланысының мәні мен мазмұны туралы мәселе көтеріледі, яғни, бұқаралық ақпарат құралдарының барлық кәсіби қызметін әлеуметтік кеңістіктің осы субъектілерінің тығыз өзара әрекетімен алдын ала анықтаған жағдайда, телеарна мен бұқаралық аудиторияны тікелей және кері байланыспен қамтамасыз етеді. Осыған байланысты, осы мақаланың барысында «телевизиялық аудитория» имманентті байланысының арасындағы үйлесімділік сапасының мәселесі, қазіргі кезеңдегі кәсіби элиталар мен әлеуметтік қажеттіліктер арқылы қарауға ұсынылған телебағдарламалар арасындағы себеп-салдардың байланысы маңыздылығын ашу талқылады. Бірақ, телевизияның мәдениетке тигізетін талдауларын ескере отырып, тағы бір маңызды мәселе өзекті болып табылады: бұқаралық ақпарат құралдары және оның бұқаралық мәдениетке қатыстылығын сезінеді ме және қандай түрде, көркемдік және мәнерлі құралдар экранда қандай сипат алады? Мәселені шешуге осындай көзқарас әлеуметтік мекеменің кәсіби қызметінің сапалық көрсеткіштерін анықтауға, тұтастай алғанда қоғамның мәдени жағдайын талдауға мүмкіндік береді, оның әсеріне телевизиялық экран өнімдері шығарылды.

Ақпараттық қоғамды қалыптастыру кезеңінде әлеуметтік даму мәселелерін қарастырған кезде телеарналар арасындағы қарым-қатынас деңгейі мен сапасының мәселесі экрандық коммуникацияны іске асыратын жүйе және көрермендер экран мәдениетінің дыбыс-бейне көріністерін тұтынушы ретінде сөзсіз туындайды. Сандық ғасырда коммуникацияның жаңа мүмкіндіктерінің пайда болуына байланысты бұқаралық аудиторияның белсенділігі арта түсетінін ұмытпауымыз керек, яғни оның осы процеске деген көзқарасы өзгереді - бұл экранмен байланысқа белсенді қатысушы ретінде көрінеді. Қазір көрермен аналогтық кезеңде болғандықтан, оған ұсынылған экран өндірісінің пассивті қабылдағышы болып табылмайды. Н.Б. Манковскаяның пікіріне сүйенсек, «көрерменді, оқырманы байқаушыдан бірлескен авторға айналдырып, жұмыс жасауына әсер етеді және кері әсерді сезінеді, эстетикалық сананың жаңа түрін қалыптастырады» [1, 312 б.]. Көптеген факторлар заманауи қоғамдағы өзгерістерге әсер етеді, бірақ олардың арасында ғылыми-техникалық прогрестің, әр түрлі инновациялық техникалық құралдарды енгізу, ақпарат алуда жеке адамның саналы таңдауы маңызды өркениеттік эволюция бағытын жобалау сияқты, сөзсіз, басым. Бұл медиа құрылымы мен қоғам арасындағы өзара қарым-қатынас принциптерін өзгертеді, ол бірте-бірте жеке тұлғалар, әлеуметтік топтар, ұлттар мен өркениеттер арасындағы тиімді қарым-қатынастың параметрлері бірінші орынға ие болған желілік негізде жұмыс істей бастайтын әлеуметтік жүйе ретінде шығады.

Осыған байланысты аудио-визуалды өнімдерді ғаламдық ауқымда таратуға мүмкіндік беретін технологиялық платформа, сапалы әртүрлі деңгейдегі телеарна, сондай-ақ бұқаралық аудиторияны, оның ішінде гипермассаны тарту үшін өз мүмкіндіктерін кеңейте отырып, қоғамның зияткерлік артықшылықтарын тіркеуші ретінде ғана емес, жүйе туралы ақпаратты, әлем туралы білімді

жаңартуға, сонымен қатар қоғамның әлеуметтік-мәдени көрсеткіші ретінде, бір ұлттың ішінде немесе кеңінен алсақ – әлем халықтарына қажет. Басқаша айтқанда, массалар, жеке әлеуметтік топтар талап ететін экрандық өнімдер үшін белгілі бір тарихи кезеңде қоғамның әлеуметтік артықшылықтары мен зияткерлік әлеуеті туралы айтуға болады. Мұнан ақылға қонымды логиканы байқауға болады. Шынында да, телеарнаны құру қажеттілігі ең күрделі технологиялық және институционалдық жүйе ретінде масс-медиа үшін қолжетімді болатын, экрандық ақпараттарды жаппай таратуды, әртүрлі нақты және басқа білімнің дамуына бағытталған әлеуметтік циклдің нәтижесінде туындайды, ол оны иммонентсіз когнитивтік процеске қосады - «телевизия-аудитория» коммуникативтік коммуникацияның басты мәні, ол әлеуметтік саланың кәсіби қызметінің субъектісі мен негізгі бағытын алдын ала анықтады. Сондықтан, осы қатынастардың сапасы туралы мәселе іргелі өзгерістер аясында маңызды болып табылады. Бірақ бұл бағытта көптеген қарама-қайшылықтар да баршылық.

Жасанды түрде құрылған және өздігінен дамытын жүйе сияқты, сапа менеджмент жүйесі толығымен жетілмеген. Жалпы алғанда, мұндай кемшіліктер мен қарама-қайшылықтарға қарамастан, бұл фактіні оң деп санауға болады, өйткені бұл институционалдық жүйенің дамуына серпін береді. Қазіргі заманғы телеарналардың кейбір жағымсыз факторларына қарамастан, осы жүйенің синергетикалық сипаты мен әлеуметтік эволюцияның жағымды үрдістерінің таралуы, сондай-ақ эфирлік, компьютерлік, телекоммуникациялық және ұялы байланыс саласындағы сандық технологияларды жедел дамыту СМЖ-ні жаңа көкжиектерге әкеледі. Басқа көзқарастар арасында сенімділік, негізінен, әлеуметтік даму мен өркениеттің проекциясын негіздейтін ғылыми зерттеулерге негізделген. Әсіресе жаратылыстану ғылымдарға ғана емес, сондай-ақ гуманитарлық ғылымдарға да жұмсалатын синергия сияқты ғылыми бағытты атауға болады.

Телекоммуникацияны осы пәнаралық ғылыми бағытта институционалдық жүйе ретінде қарастыру мүмкіндігін қысқаша түсіндіре өтсек, синергетика кемінде күрделі - сызықтық емес жолмен бір-бірімен өзара әрекеттесетін көптеген элементтерден, бөлшектерден, компоненттерден тұратын күрделі жүйелерді зерттейді. Синергетика (грек тілінен - Synergeia - көмектесу, келісіп қимылдау, біріккен іс – әрекет) немесе «өзара әрекеттесу ғылымы» деп синергетиканың негізін қалаушы неміс теоретик-физигі Г.Хакен [2, 14 б.] - жазған болатын, ал синергетика болса – физикалық, химиялық, биологиялық, экологиялық, әлеуметтік және өзге де сипаттағы ашық сызықты емес жүйелерде орын алатын өзін-өзі ұйымдастыру және өздігінен бұзылу процестерін ескере отырып, хаос-тәртіптен өтуге және керісінше жалпы заңдарға негізделген ғылыми-зерттеудің пәнаралық бағыты болып табылады. Синергетикалық әдістің мәні – бір-бірімен күрделі өзара әрекеттескен және көптеген еркіндік дәрежелері бар көптеген элементтерден тұратын күрделі жүйелерді қозғалыстың маңызды түрлерінің аз санымен («параметрлер тәртібі») сипатталып, қозғалыстардың басқа барлық түрлері «бағынышты» («бағынышты принципі») болып табылады және параметрлер тәртібі арқылы дәл анықталуы мүмкін. Демек, жүйенің кешенді мінез-құлқы мен телевизия оларды институционалдық жүйе ретінде қарастыруы керек, қарапайым модельдер иерархиясында сипатталуы мүмкін, соның ішінде шынайы жағдайға қайшы келмейтін аса маңызды еркіндік дәрежелері аз.

Телеарналарға қатысты бірінші және негізгі тапсырма параметрі – бұл барлық басқа параметрлер бағынышты болып табылатын имманентті «телевизиялық аудитория» қатынастарының өзара әрекеттесуінде көрінетін оның әлеуметтік рөлі, соның ішінде бұқаралық ақпарат құралдарының қызметін осы ережеге бағытталған институционалдық жүйе ретінде пайдалану. Егер телевизияның даму тарихын қарасақ, бұл жүйе хаос күйінде болатындығын айту дұрыс емес еді. Керісінше, телевизиялық технологиялар векторында көрініс тапқан сандық уақытта қалыптасу кезеңінде экрандағы сапасыз «бейнелерден» өтіп, өзін-өзі дамыту мен әрі қарай терең жетілдіру динамикасында болды. Әртүрлі тарихи кезеңдерде болған өзгерістер әрдайым айқын емес, бұл оның синергетикалық сипатын көрсетеді. Телевизияның технологиялық және кеңістіктік векторлары қарқынды дамуда, экономикалық, кәсіби және мәдени салаларда да өзгерістер болып жатыр – мысалы, жанрлар теориясын құру, бұқаралық ақпарат құралдарының тұжырымдалған функциялары және т.б., сондай-ақ түрлі телевизиялық бағдарламалардың көптеп пайда болуда. Бұл жүйеде әлеуметтік қажеттіліктерді зерделеудің тиімді құралына ие болса, телеарналардың кәсіби және мәдени векторлары аса қарқынмен дамушы еді, алайда, ол әлі күнге дейін толық жағдайда дамымаған, оны одан да серпінді дамуы мүмкін екендігін күнделікті өзгеріп отырған ғылыми-техникалық процестің жылдамдығынан байқай аламыз.

Дегенмен, сандық дәуірдегі телеарналар әлеуетіне қарамастан, оның мультимедиялық ортаға көшуіне, оны әртараптандыруға және жаһандық кеңеюге, аудиторияның фрагменттелуіне байла-

нысты стратегиялық келешегіне қарамай, телеарнаның хаос белгілері пайда болуының себептерін тудырды. Телеарналардың кәсіби қызметінде, ең алдымен шығармашылық тұрғысынан алғанда, тез дамып келе жатқан техникалық және технологиялық платформаға қатысты инновациялық үрдістердің төмендеуі байқалады, ал әлеуметтік орта заманауи уақытқа сәйкес келетін жаңа шығармашылық идеяларды, мағыналарды және формаларды жедел жаңартуды және өндіруді талап етеді. Шығармашылық өндіріс жоспарында бұқаралық ақпарат құралдарының қозғалыссыздығы көбінесе телеарналардың тәулік бойы трансляциялауы және экрандағы өнімнің таратуы арқылы түсіндіріледі, ал шығармашылық процесс білім жинақталуын, уақыт пен кеңістіктегі түсінігін талап етеді, бірақ бұл түсінік мәселені шешпейді, тек түсіндіреді. Ол жаһандану жағдайында дамып келе жатқан әлемнің әлеуметтік-мәдени векторына арналған бұл регрессивті процесті және құндылықты болжауды жоғалтуды күшейтеді.

Сандық кезеңде жағдай өзгеріп отырады, соның ішінде, телеарналар бұқаралық коммуникация құралы ретінде жаңа біліктілік атауын алады. Н.Луманның теориясына сәйкес, коммуникация «үш элементтің бірлігі: хабар, ақпарат және түсінік» болып табылады [3, 126 б.]. Сонымен қатар, түсініктің алдыңғы екі компонентпен тығыз байланысы болмаса еш мәні болмайды. Демек, кез-келген хабарламада аудитория түсіне алатындай пайдалы ақпарат болуы керек. Х. Хабермастың тұжырымдамасына сәйкес, «коммуникативті әрекет әлеуметтік интеграцияның негізгі механизмі, өмірді әлемді бір-бірімен байланыстыратын құрал» [4, 88 б.] және бұл анықтама экран қарым-қатынасының әлеуметтік маңыздылығын көрсетеді, сондай-ақ қазіргі заманғы телеарналар миссиясы мен міндеттерін қалыптастырады.

Енді телеарнаның артықшылықтары, бір жағынан, әлеуметтік топтардың интеллектуалды әрекеті негізінде экрандық шындықты қалыптастыруға бағытталған болса, желілік қоғамның жұмыс істеуін қамтамасыз ету, ол мүмкіндігінше, сенімді және нақты қоршаған әлемнің «суретін» бейнелейтін түсіну қоғамға эволюция жолында жүруге мүмкіндік береді. Осыған байланысты әлеуметтік эволюцияға бағытталған мәнге ие экрандық бейнелерді тарату, тиісінше, «телекөрсермендер аудиториясының» жоғары сапалы имманенттік байланыс орнату мәселесі алдыңғы орынға шығады. Реформалау кезеңінде, бұл сандық дәуірде болғандай, қоғамға телевизиялық миссиямен тығыз байланысты және бұқаралық және бұқаралық мәдениеттер арасындағы сызықтарды едәуір азайтатын экрандық мәдениеттің артықшылығы болып табылатын белгілі бір әлеуметтік идеямен тығыз байланысты уақытқа сәйкес келетін жаңа әлеуметтік мағыналар қажет. Мұнда басты мәселе - экрандық бейнелерде бұқаралық немесе элиталық мәдениеттің басымдыққа ие болмайтындығында емес, мәдени құрамдас бөлігі экрандық өнімнің контекстінде қалай орналасатынында [4, 309 б.]. Бұл әлеуметтік-мәдени процестің проекциясын алдын-ала айқындайды: ол әлеуметтік эволюцияға сәйкес немесе керісінше әлеуметтік деградацияға байланысты дамиды болады, өйткені әлеуметтік қарым-қатынасты өз міндетіне алған телеарналарды «әлеуметтік рационализацияның маңызды процесі» [3, 76 б.] ретінде қарастырылуы керек.

Дегенмен бұл бағдар қоғамның даму болашағы туралы кәсіби қауымдастықтың көзқарасымен байланысты болуы қажет. Әлеуметтік топтардың «ақылсыз жеделдету, тарихтың бұл қатерлі ісігінің» шақыруымен орын алған өзгерістерді түсіну мүмкіндігі еш күмән тудырмайды.

Қазақстанстандық телеарналардың мақсаты, ең алдымен, әлі күнге дейін қазіргі таңдағы элитаға бағытталған, негізінен шоу-бизнестің өкілдері құрайды, көп жағдайда басқа әлеуметтік топтар үшін ауыр елестетілетін қоғамдық сыртқы жылтыраққа арналған «кездесулері» ерекше сәнді, қызғылықты ортада өткізіледі. Шоу-бизнестің жетекші «жұлдыздары» телеарналарда шексіз қайталанған көрсетілімдері - бұл бұқаралық ақпарат құралдары көрсермендерінің ой-санасына керемет өмір туралы аңыздарын қалыптастыруға талпынады, онда көңіл көтеру және бос уақытқа басымдық беріледі. Р.Барттың пікіріне сәйкес, көрнекі бейне өзінің мақсатына тезірек жетеді, ол (басқа танымал коммуникативтік тәжірибелерге қатысты) оңай түсініледі және есте сақталады, және оның ұсынысы «дереу бөлшек элементтерге ыдыраусыз» орын алатынын [5, 267 б.] ұмытпауымыз керек. Р.Барт көзқарасына сүйене отырып, телеарналардағы семиологиялық жүйе ретінде енгізілген әдемі өмір мифін қарастырсаңыз, онда шоу-бизнес элитасының экрандық бейнесін жасайтын барлық нәрсе көрінеді, киім, көзқарас, сөздік қоры, сөйлеу мәнері мен тәжірибесі, интонация сипаттамалары және т.б. миф үшін белгілі бір шикізат болып табылады, оның ішіндегі визуалды кескіннің мағынасы, оның тіл белгілері, оның мағынасы қалыптасады. Сөз агрессиясының билігі, әдепсіз әзілдер, вульгаризм, сөздік қорын қысқарту, сөйлеу сезімінің жоқтығынан қарабайыр сөз тіркестерін және т.б. - мұның бәрі қоғамдағы мінез-құлықтың күмәнді үлгілерін норма ретінде бекітетін «қоғамдық»

жиналыстар» және тиісінше экранмен байланыс жасаудың негізін құрайды. Бос уақытқа бағытталған «элитаның» бұл түрі ғылыми қызметтің, қаржылық, басқарушылық және т.б. байланысты ештеңе болмайтындығын еске сала кетейік, оның қызметі әлеуметтік дамуды негізінен анықтайтын мамандандырылған білім жинауды қамтиды. Дегенмен, телеарналардың кейбір бағдарламаларында бірқатар жағымсыз оқиғалар байқалғанымен, телекөрсетілімдерде қоғамда шын мәнінде талап етілетін білімді және мінез-құлық тәжірибесі бар интеллектуалды элита қазақстандық телеарна экранында өкінішке орай аз көрінеді.

Бір жағынан, жұлдызды элитаның телевизиялық ынта-жігері, оның өмірлік көзқарастары, «жоғарғы класс үшін жарыс күші бай мен кедейлердің орташа классқа бөлініп, XX ғасырдың әлеуметтік ортасын өзгерткенде» бұқаралық мәдениет индустриалды кезеңнің өзінде таң қалдырған еді [3, 310 б.]. Содан кейін кәсіби қызметтің бұл түсінігі әлеуметтік жүйенің өзін-өзі жаңғыртуын, оның өміршеңдігін, экономиканың тиімді дамуының негізі ретінде орта таптың пайда болуын куәландыратын жағымды мағынаға ие болды. Осылайша, мәселе телевизиялық кәсіби векторда және оның мақсатын түсінуде жатыр, өйткені экран өнімдерінің семантикалық мазмұнының парадигмасын өзгерту үшін өндірушілерге осы имманент байланысының маңыздылығын тану қажет.

Қазіргі таңда қазақстандық телевизия ресейлік телеарналар мен интернетке қарағанда ұтылыста екенін көрсетіп отыр. Ресейлік саясатанушы Сергей Масаулов Ресей телеарнасының Қазақстан мен Қырғызстандағы танымалдығы туралы мәліметтерді жинап, «солтүстік көршінің» ақпараттық кеңістікте позицияларын жоғалтпауға асықпайды деген қорытындыға келген еді [6].

Өкінішке орай, ресейлік телеарналардың танымалдылығы туралы жүйелі және тұрақты зерттеулер жоқ. Дегенмен, әртүрлі жылдарда және әртүрлі тақырыптарда жүргізілген жекелеген әлеуметтік зерттеулердің нәтижелері бар. Сонымен қатар, «танымалдылық» дегеніміз, әдеттегідей, мемлекеттік бағдарламалармен танысқан кезде оның дәстүрге айналғандығымен ерекшеленетінін аңғаруға болады. Егер сіз соңғы жеті жыл ішінде көптеген сұхбат пен халық сауалнамасының статистикасына сүйенсеңіз, бұл жиі сынға себеп болатын мазмұнның сапасы туралы емес.

Сауалнама, соның ішінде халықаралық бұқаралық ақпарат құралдарымен жүргізілген зерттеулер тұрақты көрсеткіштерді көрсетеді (әртүрлі зерттеулер үшін орташа). Қазақстандықтардың телеарна ақпаратына сенуі - 44,7%-дан 48,9%-ға дейін ғана. Веб-сайттарда жарияланған ақпаратқа (17,4%-дан 18,3%-ға дейін) сенім аз. Газеттердің рейтингі тіпті төмен (12%-дан 14,5%-ға дейін). Радиоағы ақпаратқа сенімділік (5,1%-дан 4,7%-ға дейін) төмендеуде. Түрлі қалалардың тұрғындарының қалауы бойынша айырмашылықтар бар. Ең танымал 20%-дық ресейлік үлесі бар «Еуразия бірінші арнасы».

Ресейлік телеарналарды еліміздің көптеген қалаларында (оның ішінде Ресей-1, Ресей-24, НТВ, Рен ТВ, СТС және ТНТ арналары) көреді. Нұр-Сұлтанда осындай преференциялардың үлесі азайып келеді, бірақ тұрақтылық 50%-дан асады, ал Алматы қаласында бұл тек 39% ғана құрап отыр.

Интернет өсіп келе жатыр, алайда, телеарналар әлеуеті де әзірге қалыспай келеді, бұдан шығатын қорытынды: Қазақстанда отандық телеарналар әлі де болса интернетке және ресейлік телеарналарға танымалдылық сапасында ұтылып келеді.

Сонымен қатар, телеарналар интерактивтілікті иеленетін сандық технологиялар имманентті «телевизиялық аудитория» байланысының толыққанды өзара әрекеттесудің тиімді механизмін енгізу арқылы өзінің мүмкіндіктерін айтарлықтай кеңейтуде. Жаңа технологиялардың көмегімен көрермендердің артықшылықтары туралы деректерді жедел өңдеу үшін автоматтандырылған жүйелер әзірленуде. Нәтижесінде, сандық технологиялар тек құрал бола отыра, телеарналарды желілік қоғамда әлеуметтік топтармен сапалы қарым-қатынас жасау үшін институционалды жүйеге бағыттап, өзара әрекеттесу үшін қажетті жағдайларды жасайтын кәсіби инфантилизмге қарсы тұруға қабілетті, бұл сайып келгенде сапалы экран өнімін импульсивті және әлеуметтік эволюцияға сай құруға әкелуі мүмкін.

Осылайша, телевизияны дамытудың аналогтық кезеңінде бұқаралық ақпарат құралдары шығарған экрандық өнімдерді қоғамның әлеуметтік-мәдени көрсеткішінің тек индикатор ретінде қарастыра алмаймыз, өйткені телебағдарламалардың сызықты, бірбағытты таратылуымен бұқаралық аудитория телеарналар элитасы ұсынатын өнімдерін көруге мәжбүр. Сондықтан, ұсынылған экрандық өнімдер телеарна элитасының дүниетанымдық-шығармашылық және зияткерлік артықшылықтарының көрсеткіші ретінде бағалануы керек, оның үстіне бүгінгі күнгі әлеуметтік шындық және бұқаралық мүдделер туралы пікірлер қайшы келеді. Бұқаралық ақпарат құралдарының сандық технологиялық платформасын, сондай-ақ экран өндірісінің әртүрлі нысандарын жылдам жеткізуді қамтамасыз ететін мультимедиялық құралдарды жетілдіруді, бұқаралық аудиторияның белсенді бөлігінің көмегімен

бұқаралық ақпарат құралдарын құруды ынталандыру қажет екенін ескеру керек, бұл қоғамның мүмкіндіктерін айтарлықтай кеңейтеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Маньковская Н.Б. *Эстетика постмодернизма*. – СПб.: Алетейя, 2000. – 347 с.
- 2 Хакен Г. *Тайны природы. Синергетика: учение о взаимодействии*. – Москва-Ижевск: Институт компьютерных исследований, 2003. – 320 с.
- 3 Назарчук А.В. *Теория коммуникации в современной философии*. – М.: Прогресс-Традиция, 2009. – 320 с.
- 4 *Философский энциклопедический словарь / Ред.-сост. Е.Ф. Губский и др.* – М.: ИНФРА-М, 2012. – 570 с.
- 5 Барт Р. *Мифологии / Пер.с фр.* – М.: Академический Проект, 2019. – 351 с.
- 6 Телевидение Казахстана проигрывает интернету и российскому ТВ. // <https://365info.kz/2018/11/televidenie-kazahstana-proigryvaet-internetu-i-rossijskomu-tv> (дата обращения: 21.03.2019)

МРНТИ 11.25.33

Б.А. Нұралина¹, А.С. Жалмағанбетова²

¹Абай атындағы ҚазҰПУ

²Қ.Жұбанов атындағы АӨМУ

САЯСИ ЖАНЖАЛДАРДЫ ШЕШУДЕГІ КЕЛІССӨЗДЕР ПРОЦЕСІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа

Ойлау тәсілі қоғамдық өмірге елеусіз әсер етіп, ұлттық дәм береді. Дипломатия барысында басқа да мәдениеттерді түсіну проблемасы жоқ: теориялық және тәжірибелік деңгейлерде мәдениетаралық қарым-қатынас – бұл жақсы қалыптасқан механизм. Бұл мәселе бүгінгі күні, жаһандану дәуірінде, халықаралық экономикалық аренада өсіп келеді.

Мақаланың соңында қазіргі келіссөздер саласының негізгі құзыреттіліктері ашылады. Дипломатия барысында басқа да мәдениеттерді түсіну проблемасы жоқ: теориялық және тәжірибелік деңгейлерде мәдениетаралық қарым-қатынас – бұл жақсы қалыптасқан механизм. Бұл мәселе бүгінгі күні, жаһандану дәуірінде, халықаралық экономикалық аренада өсіп келеді. Және келіссөздердің ұлттық ерекшелігі бағаланатын соңғы критерий тәуекелге бейімділік дәрежесі болып табылады. Тәуекелдік жағдайлардың болуы ақпараттың ашылуымен, жаңа тәсілдермен және күтпеген жағдайлардың пайда болуымен байланысты болуы мүмкін.

Түйін сөздер: жаһандану, дипломатия, құқық, дилемма, құзыреттілік.

Нұралина Б.А.¹, Жалмағанбетова А.С.²

¹ҚазНПУ им.Абая

²АРГУ им. К.Жубанова

ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕГОВОРНОГО ПРОЦЕССА В РЕШЕНИИ ПОЛИТИЧЕСКИХ КОНФЛИКТОВ

Аннотация

Образ мышления ничтожен в общественной жизни и дает национальный вкус. Нет проблем с пониманием других культур во время дипломатии: межкультурное общение на теоретическом и практическом уровнях является устоявшимся механизмом. Эта проблема нарастает в эпоху глобализации, на международной арене. В конце статьи будут раскрыты основные компетенции текущих переговоров.

Нет проблем с пониманием других культур во время дипломатии: межкультурное общение на теоретическом и практическом уровнях является хорошо отлаженным механизмом. Эта проблема нарастает в эпоху глобализации, на международной арене. И последний критерий оценки нацио-

нальной особенности переговоров – степень допустимости риска. Наличие рискованных ситуаций может быть связано с раскрытием информации, новыми способами или возникновением непредвиденных обстоятельств.

Ключевые слова: глобализация, дипломатия, право, дилемма, компетенция.

Nuralina B.A.¹, Zhalmaganbetova A.S.²

¹*Kazakh National Pedagogical University named after Abay*

²*ARSU named after K.Zhubanov*

PECULIARITIES OF THE NEGOTIATION PROCESS IN THE DECISION OF POLITICAL CONFLICTS

Abstract

The way of thinking is insignificant in public life and gives a national taste. There are no problems with understanding other cultures during diplomacy: intercultural communication at the theoretical and practical levels is a well-established mechanism. This problem is growing in the era of globalization, in the international arena. At the end of the article the main competences of the current negotiations will be revealed. There are no problems with understanding other cultures during diplomacy: intercultural communication at the theoretical and practical levels is a well-established mechanism. This problem is growing in the era of globalization, in the international arena. And the last criterion for assessing the national peculiarities of negotiations is the degree of risk acceptability. The presence of risk situations may be associated with information disclosure, new ways or unforeseen circumstances.

Keywords: globalization, diplomacy, law, dilemma, competence.

Жаһандану кез-келген деңгейде – дипломатиялықтан коммерцияға дейін – құжаттар пакетін құрастыру мағынасында ғана емес, келіссөздер жүргізу қажет елдің мәдениетін зерттеумен де келіссөздерге мұқият дайындықты қажет етеді. Келіссөздерді табысты нәтижеге жеткізу үшін келіссөз жүргізетін серіктесті түсіну керек.

Қазіргі дипломатиялық тәжірибеде келіссөздердің тұрақты және дәлелденген ережелері мен әдістері бар. Дегенмен, бұл ойлау түрлерінің, мінез-құлықтық реакциялардың және келіссөздерге қатысатын әртүрлі мәдениеттердің құндылық жүйелерінің айырмашылықтарын түсіну қажеттігін ескермейді. Ойлау тәсілі қоғамдық өмірге елеусіз әсер етіп, ұлттық дәм береді. Мұнда жоспардың ең көп таралғаны – Шығыс пен Батыстың ұлы мәдениеттері арасындағы айырмашылық. Батыстың даралығы адамның өмірдің басты мақсаты ретінде қарастырады, Шығыс үшін бұл бірлік, тұтас отбасы, топ, компания, қоғамдастықтың бір бөлігі ретінде маңызды. Сондықтан шығыс елдерінде бәсекелестік ынтымақтастыққа жол ашады. Мұнда отбасылар, қоғамдастық және жұмыс күші қорғаныс функциясын атқаратындықтан, заңдардың ресми құқықтық кодексі емес. Сондықтан батыстық даралықтың формуласы: өзіңіз үшін бірдеңе жасай отырып, қоғамнан пайда көретін болады. Шығыс коллективизмнің формуласы: қоғам үшін пайдалы нәрсе жасаңыз – сіз өзіңізден пайда көресіз, өйткені сіз оның бөлігісіз.

Батыс Бэконның индуктивті зерттеу әдісіне негізделген, оның зерттеуінде, әртүрлі объектілерде немесе құбылыстарда бір тұлғаның элементтерін табуға тырысып, жалпыға ортақ болып табылады. Шығыстық мәдениет объектінің әртүрлі бөліктерін біртұтас субъектке біріктіретін ойдың тұтастығын қамтығандығын қалайды. Батыс ойлау талдауды ұнатады, объектіні белгілі бір критерийлерге сәйкес бөліктерге және аспектілерге бөледі. Шығыс мәдениеті жалпыға баса назар аударады және оның бір бөлігін көруге тырысады, Батыс мәдениеті барлық жерде қарама-қайшылықтардың бар екеніне баса назар аударады және бұл туралы әсер ету үшін тұтастай бөліктерді оқып көреді.

Қырғи-қабақ соғыстың соңы келіссөзге келмейтін жанжалсыз әлемге жол ашпайды. Керісінше, келіссөздер процесінің рөлі мен функциялары айтарлықтай өсті. Келіссөздер жергілікті қарулы қақтығыстарды реттеудің маңызды құралы ғана емес, сонымен қатар бүгінгі әлем үшін қажет болатын мәдени жақындастырудың құралы болған кезде келіссөздердің теориялық негіздерін қайта қарау ең өзекті міндеттердің бірі болып табылады. Соңғы онжылдықтардың тарихы халықаралық аренада ескірген байланыс әдісі: «кімде ең күшті құқық» принципі бойынша жұмыс істемейді. Бұл әсіресе мұсылман елдерінің Батыс қысымына реакциясында айқын көрінеді. «Билік позициясы» халықаралық ауқымда «ислам терроризмін» дамытты. Сондықтан келіссөз процесін оңтайландыруға

ғана емес, сонымен бірге оның қағидаттарын өзгертуге бағытталған жаңа теориялық негіздерді дамыту үшін келіссөздер процесін теориялық түсіну өте өзекті мәселе болып табылады.

Дипломатиялық қарым-қатынас ежелгі дәуірден бері бар болғаны және саудагерлер алғашқы дипломаттар болғаны белгілі. Бұл факт дипломатиялық қатынастарды орнатудың басты мақсаты коммерциялық қатынастарды орнату болып табылады. Дипломатия барысында басқа да мәдениеттерді түсіну проблемасы жоқ: теориялық және тәжірибелік деңгейлерде мәдениетаралық қарым-қатынас – бұл жақсы қалыптасқан механизм. Бұл мәселе бүгінгі күні, жаһандану дәуірінде, халықаралық экономикалық аренада өсіп келеді.

Әлемдік бизнестің, еңбек ресурстарының, капиталдың, ақпараттың және технологиялардың тез кеңеюіне байланысты бұрыннан бері жылдам, еркін және ұзақ қашықтыққа саяхат жасалды. Әлемдік экономика соңғы жылдары төмендегеніне қарамастан, әлемнің 100 ірі экономикасының 30-ы халықаралық корпорациялар болып табылады. 500 ірі корпорация әлемнің жалпы өнімінің 30%-ына және әлемдік сауданың 70%-на жауапты. АҚШ тұрғындарының 50% корпорациялардан табыс алады [1, р. 2].

Әлемдік бизнестің ауқымды кеңеюі әлемді біртекті етпейді. Жаһандану процесі ғасырлар бойы сақталып қалған мәдени ерекшеліктерді жою үшін жеткілікті күшті емес. Коммерциялық қызмет әртүрлі мәдениеттерге жататын тараптар арасында жүзеге асырылады. Фирмалар оларды басқарудың мәдени біліміне байланысты өсу мен даму перспективаларын табады. Мысалы, табыстың өсуі батыс қоғамында дамыған тұтынушылықпен тікелей байланысты болса, әлемдік нарықта мағынасы жоқ. Сондай-ақ, корпорацияға отбасының имиджін беру негізінде салынған әлемдік экономикалық империяның Шығыс идеалы Батыста түсінікке ие емес. Түрлі мәдениеттер түрлі әлеуметтік, саяси және экономикалық жүйелер мен парадигмалар [2], [3].

Бұл дегеніміз, әлемдік көзқарас ұлттық мәдениет негізінде өседі. Өзге мәдениеттерді түсіну адамдардың ой, сөйлеу, ұстау, тамақтану, демалу, өмір сүру және өлудегі айырмашылықтарын тану арқылы басталуы керек. Халықаралық келіссөздерде мәдени парадигмалар жиналысы жүреді [4].

Келіссөздер сәтті болу үшін келіссөздер процесінің табиғатын, ерекшеліктерін және стратегияларын білу ғана емес, сондай-ақ әртүрлі мәдени парадигмалардың тасымалдаушылары ретінде келіссөздерде серіктестерді түсіну қажет.

Қазақстан Республикасының саясатының, заңының және құқықтық мәдениетінің бірлігі, сондай-ақ, қоғамдық сананың, ең алдымен, саяси және құқықтық идеологияның басым түрлерінің рухани көзінің бірлігі болып табылады [5, 19 б.].

Аристотель зерттеуді бастағанға дейін тұжырымдамада шешім қабылдау керек деп жазды. Келіссөздерде көптеген анықтамалар бар. Мысалы, Роберт Маддюкс келіссөздерді «біреудің өздерінің бақылауындағы жағдайға біздің қажеттіліктерімізді қанағаттандыру үшін қолданатын процесс» деп анықтады [6, с. 14].

Бұл кең анықтама әрбір адамның күнделікті келіссөздерге қатысатынын анық көрсетеді. Мұқтаждықтар мен өзара қарым-қатынастарға байланысты әртүрлі келіссөздер жүргізілуде. Бірақ көбінесе «келіссөздер» тұжырымдамасы бизнесте және дипломатияда қолданылады. Мұнда келіссөздер тараптар ортақ шешімге жеткенге дейін созылатын екіжақты пікірталас ретінде түсініледі. Келіссөздер қысым жасауды талап етпейді, бірақ олар оны жоққа шығармайды. Сондай-ақ, кеңінен таралған пікірге қарамастан, келіссөздер әр жағы қолайсыз нәрсеге көтеріп, жеңуге тырысатын арена емес. Олар сондай-ақ алдауды талап етпейді. Қысым да, алдау да жемісті шешімдерге әкелмейді.

Келіссөздер – бұл олардың сипатына қарамастан, келіссөздер арена, олар коммерциялық немесе дипломатиялық болуы керек. Сауда-саттық ымыралы шешімнің ажырамас бөлігі болып табылады. Жемісті келіссөздер тек теңдесі жоқ концессияға жол береді. Әйтпесе, шешім сенімсіз болады. Халықаралық аренада жүздеген шешілмеген шешімдер бұны дәлелдейді. Бірақ алаяқтық тек келіссөздер ғана емес, олардың табысты аяқталуын қоспағанда, сонымен бірге тараптардың қарым-қатынасы жалғандықты білдіреді, яғни кез-келген қарым-қатынастың негізі болып табылатын сенім жоғалту дегенді білдіреді. Нағыз шеберлер оны керемет түрде жасайды, қарым-қатынастарды нығайтады. Әлемде адамдар әр минут сайын келіссөзге кіреді. Мұнда мүдделі тараптар үкіметтер мен халықаралық компаниялар болуы мүмкін. Бұл факт әртүрлі мәдени мұралармен немесе келіссөздерге қатысушылардың өзара түсіністік, бір-бірін дұрыс қабылдау мәселесіне баса назар аударады.

Мексикада американдық және француздық компаниялар қатысқан тендер өтті. Тендерді американдықтардан АТ-ны дамытуға қарағанда әлдеқайда төмен француз компаниясы жеңіп алды. Бұл мысал халықаралық келіссөздерде мәдени айырмашылықтардың маңызды рөлін көрсетеді. Мексика

сияқты, мысалы, Америка Құрама Штаттарының өкілдері үшін, Мексикада, баяу келіссөздер процеске және оның қатысушыларының бір-біріне деген құрметіне мұқият және байыпты көзқарасты көрсетеді.

Өткен ғасырдың ортасында АҚШ-та келіссөз жүргізушілерді қажетті білім мен дағдылармен қамтамасыз ету мақсатында халықаралық келіссөздер тәжірибесін зерттеу басталды. Келіссөздер жүргізетін мамандар мәдениет мамандарынан бөлек жұмыс істейді, сондықтан олар бірегей және жетілмеген мәдениеттердің, сондай-ақ бірнеше қарама-қарсылықтарға ұлттық келіссөздер жүргізудің белгілі бір стратегиясын қысқартуды мақұлдамайды [7], [8].

Алайда гипотеза «жұмыс істесе», ол теорияға айналады. Бұл схема күнделікті келіссөздер тәжірибесінде тиімді болу үшін дәлелденді. Бұл мәселенің мәнін барынша жеңілдететін дилеммалар бұрыннан келе жатқан канон ретінде қабылданды. Сондықтан мұнда қысқаша түйіндеме беру қажет.

Бірінші дилемма келіссөздерде неғұрлым маңызды деп есептелетін нәрсеге қатысты: пайдалы келісім немесе сенімді қарым-қатынас. Англо-америкалық мәдениет өкілдері, мысалы, ештеңе өзара қарым-қатынастар ретінде ешқандай қатынастарды нығайтпайды деп санайды. Сондай-ақ, халықаралық келіссөздерге елеулі ақша жұмсалғандықтан, бұл мәселе бойынша шоғырлану қажет, бұл мүмкін болған жағдайда, неғұрлым пайдалы мәміле арқылы ақталған болуы керек.

Солтүстік-Шығыс Азия өкілдері үшін ең маңызды міндет - бұл достық қарым-қатынас жасау және олардың күш-жігерін, әсіресе келіссөздердің басында, уақыт пен ақшаны жұмсамауға бағыттайды. Мұнда таныстыру экскурсиялары маңызды, өйткені олардың англо-америкалық келіссөздер жүргізетін әріптестері үшін уақыт пен ақша жұмсау болып табылады. Шығыс жағының логикасы айқын және түсінікті: сенімді қарым-қатынастар орнатқан соң, біреуін емес, келешекте бірқатар мәмілелер жасасуға болады. Сондықтан, қол қойылған келісім-шартты достық қарым-қатынастар ретінде түсінуге болады, бірақ транзакцияның мәні келешегі бар қарым-қатынастарда жатыр [9], [10].

Бұл дилемма 2004 жылы жүргізілген зерттеуде суреттелген. Оған әртүрлі елдерден келген 400 келіссөзші қатысты. Испандықтардың 74% және үндістердің тек 33%-ы келіссөздің мақсаты, ең алдымен, келісімшарт екенін айтқан [11, б. 1-2].

Келесі дилемма келіссөздер туралы және, тиісінше, олардың нәтижелері туралы. Кейбіреулер олар екі жақты қанағаттандыратын шешім табу жолында (жеңіске жету), қалғандары үшін бір жағы екінші есебінен (жеңу-жоғалту) сөзсіз артықшылық береді. Бірінші жағдайда келіссөздер тараптардың ынтымақтастығымен, екіншісінде келіссөздер қарама-қайшы. Жапониядан респонденттердің 100%-ы келіссөздерге деген көзқарастың бірінші типке жататындығын мәлімдеді, ал испан өкілдерінің тек 33%-ы осы ұстанымды бөлісті [12, с. 21].

Тағы бір айырмашылық жеке стильге қатысты: әңгіме мен мінез-құлық стилі. Мұнда ұлттық мәдениет өте маңызды. Мысалы, Германия өкілдері Құрама Штаттардың өкілдерінен гөрі ресми қарым-қатынаста екенін атап өтті. Америкалықтар достық қатынастар орнатуға тырысады. Олар екеуі бір-біріне қоңырау шалмай, көйлектерін киіп, көйлектердің жендерін әңгімелесу барысында жөңдей береді.

Мәселен, әр мәдениеттің өзіндік мағынасы бар өз формальдылығы бар. Олар бұл мәдениетті түсінетін адамдар үшін басқа байланыс құралы. Американдықтар үшін аты-жөні апелляция және достық ниеттердің белгісі болып табылады. Байланыс әдістерінің мәдениетін ескере отырып, сарапшылар оларды қарапайым және жасырын деп жіктейді. Бірінші мәдениет өкілдерімен келіссөздер барысында мәселе бойынша тікелей нәтиже күтілуде. Батыста американдықтар, британдықтар, немістер – осы түрлерге жатады. Жасырын мәдениеттің өкілдері тікелей жауаптардан, әсіресе, теріс жауап бермейді. Олар әңгімелесуді немесе, керісінше, қысқа тұжырымдарды, аллегориялық, сөйлеудің формаларын, сондай-ақ ауызша емес қарым-қатынас құралдарын пайдалана алады. Кэмп Дэвидтің сөйлесуі қарым-қатынас стилінің айырмашылығына байланысты, өзара қарым-қатынастардың дұрыс түсіндірілуімен күрделенген. Израиль тарапының мәлімдемелері мен пікірлеріне тікелей Мысырдың өкілдері агрессиялық және тіпті қорлау сияқты қарады. Египтяндардың жанама мәлімдемелері қарама-қарсы тараптан ниеттердің дұрыс еместігі ретінде түсіндірілді. Уақыт пен уақытқа деген көзқарас – елді екі лагерьге бөлетін келесі критерийлер. Солтүстік-Шығыс Азия өкілдері неғұрлым икемді: олар жағдайға байланысты кестені өзгерте алады. Сонымен қатар, америкалықтар уақыт түсінігі бойынша («уақыт ақша») сәйкес өте қарқынды келіссөздер жүргізіп жатыр, бұл Шығыс елдерінің өкілдері үшін қолайсыз шиеленісті тудырады. Соңғы шешімдерді қабылдаудағы жылдамдық немқұрайдылықты, құрметтемеуді немесе нәрсені жасыруды қалаудың белгісі ретінде қарастырады [13].

Бұл 1990-шы жылдардың ортасында кеңінен таралған оқиға. «Dabhol Power Company» (ENRON еншілес кәсіпорны) мен Үндістан Үкіметі арасындағы электр энергиясын ұзақ мерзімді жеткізу туралы келісімге «келіссөздерге кедергісіз келу» – бұрын болмаған тәжірибе негізінде қол қойылмады. Қоғамдық санада шешім қабылдау жылдамдығы үкімет тарапынан халықтың мүддесін қорғауға деген ұмтылыс ретінде қарастырылды [14].

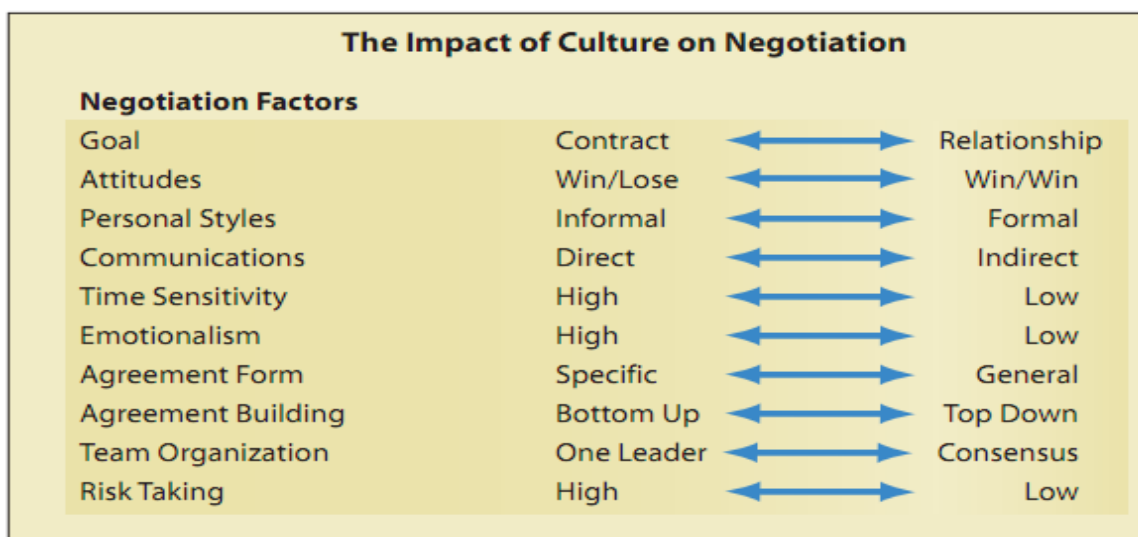
Мәдениеттің келіссөз процесіне әсер етуінің келесі аспектісі эмоционалдылық деңгейіне қатысты. Көптеген даралыққа тәуелді болғанына қарамастан, халыққа эмоцияларды білдіретін нормалар ұлттық мәдениетке байланысты. Стереотипке сәйкес, латын американдықтары келіссөздер үстелінде эмоцияларды көрсетеді, ал көптеген Азия елдерінің өкілдері оны жасырады. Сонымен қатар, әрбір «мәдени сәуле» өз эмоционалдық спектрі. Англо-саксондықтардың бір тармағының ұрпағы ретінде еуропалықтар, немістер және ағылшындар арасында аз эмоционалдылық, ал азиялықтардың арасында олар жапон болып табылады. Болашақ мәмілені және келісімшарттың шарттарын қарастырғанда, екі басты мәселе бар. Біріншісі – «жоғарыдан төменге дейінгі құрылысы» – ең оңтайлы нұсқасын бірден ұсынады және керісінше барлық шарттарды қабылдауды ұсынады. Екіншіден, «төменнен жоғары ғимарат» базалық сызба ретінде минималды нұсқа болып табылады, содан кейін ол қосымша жағдайларды қабылдау үшін оппоненттерді ұсына отырып, оны кеңейтеді және арттырады. Бірінші нұсқа Америка Құрама Штаттарының өкілдері, екіншісі – Жапония.

Проблемалардағы айырмашылық басымдықтарға негізделеді: бірінші, табысты келіссөздер үшін жақсы қарым-қатынастардың кепілі болып табылады, екіншіден, керісінше: ұзақ мерзімді сенімді қарым-қатынастың іргетасын қалауға уақытты қажет етпейді, өйткені олар өзара тиімділікке әкеледі. «Негіздемілік келісім - толық келісімшарт» дилемма себептері келіссөздер теориясы бойынша ұлттық басымдықтарда да кездеседі. Дегенмен, практиктердің айтуынша, таңдаудың негізі позицияның күші немесе әлсіздігі болуы мүмкін. Күшті тарап оның нақты іске асырылуына кепілдік беру үшін барлық ықтимал жағдайларды болжауға тырысады. Әлсіз жағы олардың ыңғайлылығы үшін бөлшектерді өзгертуге мүмкіндік беретін еркіндікті сақтауға тырысады. Бұл жағдайда теориялық және тәжірибешілердің қорытындылары қайшы болып саналмайды. Ойлаудың ұлттық сипаттамасы таңдауды қозғамайды: индукция немесе шегеру. Мәселен, француздар, аргентиналықтар мен үндістер, әдетте, екінші жолды таңдайды, ал жапондықтар, мексикандықтар мен бразилиялықтар бірінші таңдады [15, б. 5].

Келіссөздердің келесі ерекшелігі – келіссөз жүргізушілер тобын ұйымдастыру. Кейбір топтарда шешімдерді қабылдау өкілеттігі бір адамға берілген, ал басқаларында топтың барлық мүшелері консенсусқа келуі керек. Әрине, топтың екінші типінде шешімдер қабылдауға көп уақыт жұмсалады. Әңгімелесушілердің пікірінше, топтардың бірінші түрі - Құрама Штаттардың өкілдері, екіншісі - Жапония, Қытай және әсіресе Франция өкілдері. Соңғысы келіспеушіліктерді шешуде сөз бостандығын қамтамасыз етудің жалғыз жолы екеніне сенімді. Алайда жақында жүргізілген зерттеулер авторитарлық шешімдерді Бразилия, Қытай және Мексика елдерінің келіссөз жүргізушілері қолдайтынын көрсетті, ал жапондық респонденттердің 45%-ы командалық шешімдерді қабылдайтынын айтты [15, с. 6].

Және келіссөздердің ұлттық ерекшелігі бағаланатын соңғы критерий тәуекелге бейімділік дәрежесі болып табылады. Тәуекелдік жағдайлардың болуы ақпараттың ашылуымен, жаңа тәсілдермен және күтпеген жағдайлардың пайда болуымен байланысты болуы мүмкін. Көптеген ақпаратқа ие және шешімдер қабылдауға мәжбүрлейтін жапондықтар тәуекелге бармайды. Америкалықтар, керісінше, тәуекелге баруға қорықпайды. Бірақ жақында жүргізілген зерттеулер француз, британдық және үндістердің америкалықтардан да көп қауіпті тактика мен шешімдерге ашық екенін көрсетті.

Джесвальд В. Салакуз өзінің «Келіссөздер: 10 Мәдениеттің келіссөздерге әсер етуінің негізгі жолдары» жоғарыда айтылғандарды қорытындылай отырып, келіссөздерге мәдени ықпал етудің жалпы қабылданған схемасын ұсынды:

Осылайша, қазір мамандар халықаралық келіссөздерге жақындаған дилемма сипаттайтын 10 критерийді анықтады. Бұл

- 1) басым міндет (пайдалы келісім – ұзақ мерзімді қарым-қатынас),
- 2) қатынастар (ынтымақтастық (жеңіске жету) - бәсекелестік (жену-жоғалту)),
- 3) стиль (ресми-бейресми),
- 4) байланыс тәсілдері (тікелей жасырын),
- 5) уақытты қабылдау және уақытқа деген көзқарас («уақыт ақша» – уақыт, оған икемділік),
- 6) эмоционалдық деңгей (жоғары-төмен),
- 7) шарттың нысаны (егжей-тегжейлі),
- 8) талқылау процесі («жоғарыдан төменге дейін құрылысы» - «төменнен жоғарыдан құрылысқа»),
- 9) талқылау әдісі және шешім қабылдау (авторитарлық - келісім),
- 10) тәуекел тәбетінің дәрежесі (жоғары-төмен).

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Chang S. J., *When East and West Meet: An Essay on the Importance of Cultural Understanding in Global Business Practice and Education*. «Journal of International Business and Cultural Studies», Volume 2 – February 2010, 13 p.
- 2 Adler, N.J., *International Dimensions of Organizational Behavior*, 4th edition. Cincinnati: South-Western/Thomson, 2002, 205 p.
- 3 Brett M. Jeanne, *Culture and Negotiation*, *International Journal of Psychology*, 2000, 35 (2), pp. 97-104.
- 4 Cohen R. *Negotiating Across Cultures: Communication Obstacles in International Diplomacy*. - Wash., D.C.: US Institute of Peace Press, 1991, 320 p.
- 5 Абсаттаров Г.П. *Единство и различие принципов политики, права и правовой культуры: постановка проблемы*. Вестник КазНПУ им. Абая. Серия «Социологические и политические науки». - №2(62), 2018. – С.19-23.
- 6 Maddux R.B., *Successful Negotiation*. Kogan Page, London, 1992. – 285 p.
- 7 Hofstede, G.H., *Culture's Consequences: International Differences in Work-Related Values*. Thousand Oaks, CA: Sage, 1980 (revised and expanded in 2001), 387 p.
- 8 Ronen, S. and Shenkar, O., "Clustering Countries on Attitudinal Dimensions: A Review and Synthesis." *Academy of Management Review*, 1985, 10(3), 435-454.
- 9 "Central Asia Barometer," *M-Vector*, October 24, 2012 u <http://www.m-vector.com/en/news/?id=290>.
- 10 PengLuo, *Analysis of Cultural Differences between West and East in International Business Negotiation*, *International Journal of Business and Management*, vol.3, No. 11, November, 2008., pp. 145-156.
- 11 Salacuse, J.W., *Negotiating: The Top Ten Ways That Culture Can Affect Your Negotiation*, *IBJ*, 2004, 10 pp.

12 *Cultural Influences in Negotiations, A Four Country Comparative Analysis, Lynn E. Metcalf. Orfalea College of Business, Cal Poly State University. San Luis ..., 2005, 42 p.*

13 *PengLuo, Analysis of Cultural Differences between West and East in international Business Negotiation, International Journal of Business and Management, Vol.3, №11, November, 2008, pp. 103-106.*

14 *Enron's Rebecca Mark: 'You Have to be Pushy and Aggressive' Business Week, February 24, 1997. <http://www.businessweek.com/1997/08/b351586.htm>.*

15 *Salacuse J.W., Negotiating: The Top Ten Ways That Culture Can Affect Your Negotiation, IBJ, 2004, pp. 10.*

МРНПИ 13.07.27.

Ж.М. Макимбаева¹

*¹Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Астана, Қазақстан*

САКРАЛДЫҚТЫҢ ӘЛЕУМЕТТАНУЛЫҚ НЕГІЗІ

Аңдатпа

Мақалада жаһанданған ақпараттық ортада сакралды орындардың зерттелуі мен ақпараттық деңгейде таралуының теориялық-әдіснамалық аспектісі талқыланады. Қазіргі кезеңдегі және модернистік, посткеңестік уақыттағы ойшылдар мен әлеуметтанушылардың салыстырмалы анализдеріне шолу жасалады. Сакралды әлемнің шынайылығы мен әлеуметтік ортаға тигізетін әсері және діни-мистикалық тұжырымнан бөлек, тарихи кезеңдер арқылы, сакралдылықтың күнделікті әрекеттермен байланысы қарастырылады. Сондай-ақ, діни сананың қалыптасып, дүниеге, әлемге деген секулярлық көзқарастың тарапынан берілетін ғылыми ұстаным мен бағыттардың тұжырымдары алға тартылған. Қазіргі күрделі және құпия діни элементтердің күнделіктілік арқылы дәлелденіп жатқан қарапайым немесе құпиялы тұстары, тылсым әлемнің жұмбақ сырларының ашылуы ғылымға да қызығушылық танытып отырғандықтан, сакралды әлемнің феномені қазіргі қоғамда өзіндік ерекшелікпен сипатталады. Сакралдылық немесе киеліліктің феноменін ашу арқылы социумның мәдени ұстанымы, өмір сүру үлгісінің трансформациясы сақталып отырғандығы көрсетілген.

Түйін сөздер: сакралдылық, феноменологиялық, нуинозды, экстраординарды, киелі, рәсім, діни тәжірибе, иеротопия, профанды.

Макимбаева Ж.М.¹

*¹Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева
Астана, Казахстан*

СОЦИОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ САКРАЛЬНОГО

Аннотация

В статье обсуждаются теоретико-методологические аспекты изучения и распространения сакральных мест на информационном уровне в распространенной информационной среде. Научные доказательства и изыскания проблемы сакрального, ее вступление в социальную жизнь XIX-XX вв. началось с антропологических подходов. Анализируется сравнительный анализ мыслителей и социологов в этот период и модернистического, постсоветского времени. Истинность и влияние сакрального мира на социальную среду, помимо религиозно-мистических утверждений, рассматривается как проблема взаимосвязи сакрального с повседневной жизнью. Кроме того, были озвучены научные позиции и направления, передаваемые с точки зрения формирования и развития религиозного сознания, секулярного отношения к миру. В моменты сложных и простых элементов, которые обоснованы и секретной религиозной или через повседневности таинственный, мистический интерес, поскольку открытие тайн загадки мира науки, мира в современном обществе феномен сакральных характеризуется собственной спецификой. Показано, что культурная позиция социума посредством открытия феномена сакральности или таинственного сохранилась и трансформация образа жизни.

Ключевые слова: сакральное, феноменология, нуинозная, экстраординарная, священная,

ритуал, религиозная практика, иеротопия.

Zhanar Makimbayeva¹

¹Eurasian national University after L.N. Gumilev

SOCIOLOGICAL ANALYSIS OF THE SACRED

Abstract

The article discusses the theoretical and methodological aspects of the study and dissemination of sacred places at the information level in the widespread information environment. Scientific evidence and research of the sacred problem, its entry into social life of the XIX-XX Centuries began with anthropological approaches. The comparative analysis of thinkers and sociologists in this period and modernist, post-Soviet time is analyzed. The truth and influence of the sacred world on the social environment, in addition to religious and mystical statements, is considered as the problem of the relationship of the sacred with everyday life. In addition, scientific positions and directions, transmitted from the point of view of the formation and development of religious consciousness, secular attitude to the world, were announced. In moments of complex and simple elements that are grounded and secret religious or through everyday life mysterious, mystical interest, because the discovery of the mysteries of the world of science, the world in modern society the sacred phenomenon is characterized by its own specificity. It is shown that the cultural position of society through the discovery of the phenomenon of sacredness or mysterious preserved and the transformation of lifestyle.

Keywords: sacred, phenomenology, numinous, extra-ordinal, sacred, ritual, religious practice, hierotopy.

Кіріспе.

Сакралдылық түсінігі әлеуметтану, дінтану, антропология ғылымдарында ұзақ тарихқа ие және гуманитарлық ғылымдарда «қасиетті ету» ("make holy") концепциясы этимологиялық тұрғыда әртүрлі қырынан қарастырылады. Әлеуметтануда сакралдылықтың әртүрлі концепциялары қолданылады: Мысалы, М.Элиаде иерофия туралы біздің алдымызда тұрған мүлде басқа әлемнің көрініс алуы деп түсіндіруге тырысса (Элиаде, 1983 [1957]), ал, У.Джеймс бойынша, адам айтып жеткізе алмайтын рухани тәжірибе, яғни, когнитивті концепцияларда жүзеге асырылмайтын басқаша қабылдауды, тек қана түсінуді талап ететін тәжірибе болып саналады. Оның маңыздылығы – адамдар арасында әдеттегі, жай ғана болып саналатын, құбылыс емес, көңіл бөліп, күнделікті санадан жоғары тұратын тылсым экстраординарлы дүние ретінде қарау орын алады.

Бүгінгі таңда сакралдылықты зерттеумен этнографтар, әлеуметтанушылар тарихшылар, философтар, психологтар кеңінен қарастырып жүр. Олардың ішінде сакралдылықты күнделікті рационалды санаға қарсы келетін түкке тұрғысыз (профанный) құбылыс ретінде түсіндіретіндер де бар. Сакралды феноменін әлеуметтік, саяси, және биологиялық өмірдің құбылысы ретінде дінмен, діни санамен байланыстыратындар: У.Робертсон-Смит, Б.Малиновский, Э.Дюркгейм, Р.Отто, М.Элиаде, Д.Пивоваров және т.б. Әрбір ұстанымдар өздерінің жолдарымен түсіндіру барысында белгілі бір бағыттарды бөліп қарастырып отырды. Сакралдылық туралы түсінік өз мәнділігін, маңызды сипатын мынадай ілімдерде көрсетеді: онтологиялық үрдіс бойынша, яғни бұл қарапайым түсініктен басқа шынайылықтың жоғарғы деңгейіне жатады; гносеологиялық – ақыл жете бермейтін дүниелер туралы шынайы білімі қалыптастырады; феноменологиялық – сакралды қайран қалатын, ғажап құбылысты түсіндіреді; аксиологиялық – аса құрметтелетін, абсолютті императивті терең мағыналы құдіретті сияқты мәселелері талдайды [1].

Дюркгейм мен Вебердің классикалық ыңғайлары негізінен дін өз сакралдылығын сақтап қала алады ма әлде діннен ондай қасиет шығып қалды ма, деген мәселеге қарама-қарсы әдіс ретінде қарастырады. Мұндай веберияндық ыңғайды қазіргі зерттеушілер діншілдікті рационализмнің шеңберінен шыға алмай қалған деп қарастырып, көбінесе Дюркгеймнің тұжырымдамаларына сүйенеді.

Сакралдылықты діни тұрғыдан түсінуден бөлек, кеңейтілген философиялық тұрғыдан талдауға болады. Мысалы, Э.Дюркгейм бұл түсінікті шынайы адам болмысының қарапайым тарихи негізін түсіндіру үшін, оның әлеуметтік мәнін және оның индивидуалдық түсінігіне қарама-қарсы қою үшін қолданды [2]. Барлық дінге тән қасиет тіпті діннің көне формасында да әлемді екіге бөліп қарастыру тән: қарапайым түсінікті және антагонистердің араласуымен діни санаға енгізілген киелі дүние туралы көзқарас. Дюркгейм бойынша, осындай оппозициялық көзқарастың негізі сакралдылықтың

маңызды белгісі, яғни оның қол сұғылмаушылығы, бөлектігі, тыйым салушылығы. Тыйым салушылық, табу сияқты әрекеттер адамдардың ұжымды түрде қойылған белгілері. Бұл жағдай Дюркгеймге сакралдылық өз табиғатында әлеуметтік құбылыс деп айтуға мүмкіндік берді: қоғамдық топтар өздерінің жоғары әлеуметтік және моральдық ұстанымдарына қасиетті бейнелерді, рәміздерді бейнелейді, сол арқылы жеке тұлғаның ұжымдық талаптарға қатаң бағынуына қол жеткізеді. Э.Дюркгейм бойынша, ритуалдардың функциясы ұжымдық сезімді жандандыратын, әлеуметтік бірлікті күшейтетін, сондай-ақ, осы ритуалдарды орындау барысында адамдар өзін әлеуметтік тұтастыққа тәуелділігін сезінеді, сонымен қатар «әлеуметтік сакралды фактілер әлеуметтік топ мүшелерінде интернационализацияланған» (Дюркгейм, 1952, с. 57). Дюркгеймнің түсіндіру тәсілі М.Мосс идеяларындақолдау тапты, ол киелілікті әлеуметтік құндылыққа итермелей отырып, сакралды құбылыстар – олардың топ үшін маңыздылығына байланысты қол сұғылмайтын деп жарияланған әлеуметтік құбылыстар екендігін айта берді. Өйткені М.Мосс бойынша, сакралдылық әлеуметтік топтың қалыптасуына ықпал ететін фактор [3]. Т.Лукманның әлеуметтік концепциясында киелі дүние күнделікті өмірдің мәнін ашудың соңғы нүктесіне апаратын қабаттарын қамтитын белгілі бір статусқа ие [1]. Киелі, қасиетті сакралды дүниенің әлеуметтік трактовкасы Р.Оттоның ұстанымында басқаша сипат алады. Ол өзінің «Киелі» (Святое) (Das Heilige, 1917) атты кітабын мынадай идеямен жазды десе болады, яғни бұл категорияның априорлығын тікелей алға тартты. Р.Отто бойынша, ең алдымен иррационалды бастама танымның рационалды және иррационалды сәттерінің синтезінен қалыптасады. Діни тәжірибені зерттеуге сүйене отырып, Отто жанның негізінде сакралдықтың априорлы бастамасы киелілік категория немесе діншілдік, жалпы алғанда рух пен интуицияның киелілікке деген ерекше бағытталғанын байқады. Рухтың бұл бағытталғанын киелілік категориясы дамиды «нуминозды» (лат тілінен құдай құдіреттілігінің белгісі) деп атай отырып, Дюркгейм тұжырымдамасын сынға алған Р.Отто «қасиеттілік» пен «киелілікті» иррационалды бастама деп түсіндіреді. Өзінің «Святое» атты еңбегінде «сакралдылықты», «қасиеттілікті», «киелілікті» түсіндіру үшін әртүрлі ұғымдарды қолданады. Р.Отто діни тәжірибелерді зерттеу барысында киелі категориясының априорлық бастамасын айқындайтынын атап өттік. Неміс философы Р.Отто киелі категориясын «нуминоз» деген сөзбен алмастырғанын да айттық, нуминоздың психологиялық ерекшелігін айқындай отырып, «misterium tremendum» сезімімен (адамды экстатикалық күйге әкелетін құпияға иландыратын сезім) байланыстырады. Киелілікті сипаттайтын тағы бір сезім түрі «fascinans» сезімі (латын тілінен fascino- арбай) – құпиямен қарым-қатынасқа түскен кезде әрбір адамның бойында пайда болатын масаттану, тартылыс, таңғалдырарлық сезімнің пайда болуы. Нуминоздық сезімдер кешені пайда болған кезде ол абсолютті құндылық дәрежесіне ие болады, осы құндылықты Отто «sanctum» (латын тілінен – қасиетті, киелі), иррационалдылық тұрғысында «augustum» (латын тілінен – құдіретті, қасиетті), яғни қасиетті деп атайды [2, 132].

К.Шиллинг пен Ф.Меллор өздерінің «Киелілік социологиясы» ("Sociology of the Sacred"2014) атты еңбектерін дін мен секуляризацияға және қазіргі жаһанданған әлемдегі жеке ритуалдық тәжірибелерге арнады. Бұл әдістің ерекшелігі сол Шиллинг пен Меллор «сакралдылық» терминінің мағынасын былай пайымдайды: біріншіден, сакралды өзінің ерекшелігімен діннен бөліне алады; екіншіден, сакралдылықтың әртүрлі өзара байланысқа тіпті бір-бірімен бәсекелесетін формалары бар және олардан сакралдылық моделі бөлініп шығады, үшіншіден, жеке ритуалдық тәжірибелерді бастан өткізу барысында болатын жағдайдың маңыздылығы және кез-келген әлеуметтік әрекеттің таралу (embodiment) фактісінің мәнін айқындайды.

Еңбектің атында «дін» сөзінің бар болғанына қарамастан, кітаптың кіріспесінде заманауи зерттеушілердің секуляризация және десекуляризация процесіне көзқарастарына талдау жасалып, сакралдылық түсінігінің кеңдігі сол, ол діни контекст бойынша ма, әлде секулярлы түсініктегі мәтінде ме, деген сияқты мәселер төңірегінде қарастырылып, «сакралдылықтың жаңғыруы» позициясын ұстанады. Дюркгейм мен Вебердің классикалық ыңғайлары негізінен дін өз сакралдылығын сақтап қала алады ма, әлде діннен ондай қасиет шығып қалды ма деген мәселеге қарама-қарсы әдіс ретінде қарастырылады. Мұндай веберияндық ыңғайды қазіргі зерттеушілер діншілдікті рационализмнің шеңберінен шыға алмай қалған деп қарастырып, көбінесе Дюркгеймнің тұжырымдамаларына сүйенеді.

Шиллинг пен Меллор мұндай полярлық бөлініске қарсы шығады, бұл позициялардың қосылуына назар аударады: бұл классиктердің дінтанушылардан айырмашылығы М.Элиаде мен У.Джеймс сияқты сакралдылықты өз алдына ерекше тұтастық ретінде тұжырымдай отырып, сакралдылықтың көптеген көріністерін көрсете отырып, әлеуметтік әрекетке әсер ететін рухани тәжірибе экстра-

ординарлы құбылыс ретінде түсіндіреді. Сакралдылық әлеуметтануы - дін әлеуметтануы сияқты емес, дін әлеуметтануын сендіру мен практика формасы ретінде түсіндіреді және тек о дүние (other-worldly) жайында бағыттай келіп, сакралды әлемді манифестациялайды, алайда, сакралдылықта секулярлы, түсінікті, әлемдік (this-worldly) көрініс қатар өмір сүретінін қарастыратын ілім.

Сакралдылық модальдылығының классификациясы екі осьтің қиылысуынан қалыптасады: о дүние /бұл дүние сакралдылықты бастан өткеру тәжірибесі және осы тәжірибемен бірге жүретін әлеуметтік қоғам дифференциясының жоғарғы/төмен дәрежесі. Осы осьтердің қиылысуы сакралдылықтың төрт моделін айқындайды: әлеуметтік-діни, трансцендентті, био-саяси және био-экономикалық. Осы модельдердің көмегімен авторлар сакралдылықтың түрлі мүмкіндіктеріне баса назар аудара отырып, әртүрлі экстраординарлы күштер адамның жеке тәжірибесін жиектейді және қалаптастыратын секулярлық туралы дискуссияны қайта қарастырады.

Шиллинг пен Меллор сакралдылықтың бұл моделін жеке тәжірибе және үзілмейтін күйзеліспен байланысты екенін алға тартады. Қазіргі таңдағы сакралды тәжірибенің негіздерінің бірінде бей-саналық күй, масаттану, жігерлену немесе эстетикалық ләззат алу яғни интоксикация "intoxication" терминінің феномені қарастырылады. Дюркгеймнің еңбегіндегі «қайнау» (effervescent) процесінен айырмашылығы және оның соңы яғни «қайнау» діни тәжірибеге жеткізетін байланысты білдіреді, ал сол кезде интоксикация экстраординарды әсерге кенелетін құбылыс түрелін айтуға болады, бірақ діни контекстте ғана емес секулярлы және ұжымдық деңгейде ғана емес жекелей де болатынын көрсетеді. Шиллинг пен Меллор өз зерттеулерінде қазіргі қоғам интоксикация-рахаттану тәжірибесі әлеуметтік деңгейде жеткіліксіз және шамадан тыс жекеленген интоксикация – рахаттану тәжірибесі қоғамда жағымсыз қылықтарды: нашакорлық, көптеген секталық топтарға кіру және өз-өзіне қол жұмсауға баратын қылықтарға әкелуі мүмкін деп болжайды [1].

Діни іс-әрекет пен сакралды орындарды зерттеу әлеуметтік географияға әкелетіні сөзсіз. Оның ерекшелігі сол онда физикалық география мен әлеуметтік географияның (сакралды ландшафтылар мен сакралды кеңістікті зерттеу барысында) және психологтар мен философтардың (геодіни саласын зерттегенде) әдістері қолданылады. Сакралды кеңістікті зерттеу кез-келген территорияда сол аймақтық тұрғындардың айтуымен, сондай-ақ, әлеуметтік мәдени процестерді құрастыратын элемент ретінде қарастыруға болады. Жалпы алғанда сакралды орындар рухани функцияны орындайтын ерекше қасиеттерге ие. Сол ерекшеліктер діни, табиғи және тарихи болып келеді. Сакралды кеңістікті мақсатты түрде локалды деңгейде зерттеуге болады, нақтырақ айтқанда белгілі бір әкімшілік аудандар иен аймақтарда қарастырылады. Кез келген қалада немесе аудан орталықтарында қала берді шеткі аймақтарда әртүрлі діни объектілер немесе сол тұрғындар үшін мистикалық мәні бар орындар болады. Бұл бір көл әлде ағаш, төбе немесе тау, тіпті сол мекеннің тұрғындарының өміріне елеулі әсерін тигізген ерекше биоценозбен орналасқан орман немесе өзеннің жағасы болуы мүмкін. Яғни, діни сондай-ақ, табиғи және тарихи сакралды орындарды зерттеу нақты бір аймақтың белгіленген әкімшілік аумағында зерттеген тиімді. Сакралды кеңістік пен діни іс-әректі зерттеу барысында мынадай 4 этапқа бөліп қарастыру тиімді: теориялық (дайындық); бағалау (далалық зерттеулер); аналитикалық талдау (камералық); құрылымдық (аудандастыру).

Сакралдылықтың феноменіне деген қызығушылық шешілмеген мәселе болып қала береді. Киелі табиғат ұғымындағы негізгі мәселелер шындықтың онтологиялық статусын түсіндіруде ауытқумен байланысты, оның көрінісі осы әлеуметтік-мәдени феномен болып табылады.

А.Г. Дугин атап көрсеткендей сакралдылық діни танымнан кеңірек. Сакралды дүние діни догматтардың құдіретінен тыс тылсым нәрселер жайлы болуы да мүмкін. Мәселен, табиғаттың, саяси және әлеуметтік оқиғалардың, нақты ішкі жағдайлардың білмейтін ерекше тылсымы-осының барлығы киелі рухтың түйсігіне қатысы болуы мүмкін. Сакралдылық кез-келген объект, кез-келген зат бейнесі ретінде танылатын әлемнің ерекше көрінісімен сипатталады, рухани энергияның ұйытқысы ретінде символ, «күштер» арқылы сипатталады. Бұл шындықтың өлшемі адамның жанында өте ерекше өткір сезім, күрделі сезімдердің кең кешенімен ұштасқан ерекше үрей тудырады.

Щ.Тшудтың айтуы бойынша, сакралды дүние - бұл объектіні иеленуі айрықша маңыздылық, еңсерілмейтін құндылық жағдайына қоятын және осы негізде оған қастерлі қарым-қатынасты талап ететін қасиетті білдіретін дүниетанымдық категория. Сакралдылық туралы ойлау мәннің маңызды сипатына өзіне қосып алады: феномеалды – өте ғажап таңқаларлық; аксиологиялық – абсолютті, императивті, аса құрметті. Соңғы кездері ХХ ғасырдың екінші ширегінде елімізде діни қауым санының өсуі, сакралды орындардың және жаңа діни ағымдардың пайда болуы діни өмірдің белсене түсуіне әкеліп отыр. Көптеген өңірлерде мұндай үдерістердің салдары тарихи даму барысында

қалыптасқан діни конфессиялардың арақатынасының өзгеруі болып табылады. Сондықтан Киелі кеңістікті зерттеу әр түрлі қоғамтану ғылымдарын зерттеудің өзекті бағыты болып табылады.

Байқап отырғанымыздай, қасиетті немесе киелі дүниелерді талдау бүгінгі ғана жаңалығы емес. Археологиялық мұраларды сол табылған мекеннің ерекшелігімен байланыстыра отырып сакралды кеңістіктің легитимді басты фактілерін айта кету керек. Біздің уақытта басында атап өткендей археологиялық ескерткіштер, жұмбақ үңгірлер, киелі тастар сакралды объектілердің аймағына қаптап еніп жатыр. Бұл жерде бірінен бірінің сапасын ажырату емес, сол сакралды әлемнің құпиясын ашу мақсатында әртүрлі мәліметтерді салыстыратын, оларды жан-жақты зерттеумен шығып жатқан ақпараттар интеллетуалды байытылған комплекске айналып отыр. Сондықтан, археологиялық қазбалардан бастап, сакралды орындардың қасиетін анықтау бүгінде өзекті мәселелердің бірі. Осындай постмодерндік және ақпараттық технологиялар дәуірінде сакралды әлемнің құдіретін саналы түрде анықтап, оны ғылыми деңгейде мәнін ашу гуманитарлық ғылымдар жетістігіне енері сөзсіз. Алайда ол орындардың сапалық айырмашылығы жоқ, ол- жаңа окултти-мистикалық мифология, архаикалық дәстүр мен архетиптердің модернизациясы болып табылады.

Негізгі қасиетті деген ұғым өте ауқымды. Ол тек бойында өзгеше қабілеті бар әулиелер мен пайғамбарлар жерленген жер ғана емес, дара қасиетімен ерекшеленген данышпандарға, рухани тұрғыда келген тұлғаларға арнап айтылмайды, сонымен қатар қасиетті орындар мен мекендерге де қатысты айтылады. Мысалы, тарихы сан ғасырдан сыр шертетін, түп төркінінде ерекше таңғажайып бір оқиға орын алған қасиетті ағаш, қасиетті өзен- көл, киелі тау деген тіркестер де осы сөзіміздің айғағы. Өйткені, оның түп төркінінде жаратушының құдіретінің бір көрінісін еске салатын ерекше күш пен нұрдың сипаты тоғысқан. Басқа халықты айтпағанда жер бетіндегі барша мұсылман киелі, қасиетті саналатын мекке Медина қасиетті киелілік ұғымының бастауы. Қай халықта да қасиетті жерлерге құрмет көрсету, зиярат ету дәстүрі берік орнаған. Қазақтың баяғыдан келе жатқан өлі риза болмай, тірі байымас деген де жер ананың қойнындағыларға, тірілердің дұға жасауы міндетті екенін меңзейді.

Кейінгі кездері пост кеңестік дәуір көптеген әлеуметтік қозғалыстар мен тәжірибелердің алуан-түрлілігінен қоғам әртүрлі өзгерістерге толы. Бұл құбылыс постмодернизмнің нақты қадамдарымен шартталған, мәселен, постиндустралды қоғамның дамуы, окултти, эсхотологиялық жағдайлардың туындауы, экологиялық дағдарыс, болып жатқан әлеуметтік-экономикалық трансформацияға деген психологиялық және әлеуметтік сенімсіздік т.с.с. Бәрінен де кең етек алған жаңа- эйдж (ню-эйдж), рухани дауншифтинг, шығыстық экзотикалық культтер мен тәжірибелер, антиконсюмеристік, экологиялық қозғалыстар. Осы идеология шеңберінде басқа әлеуметтік-мәдени үрдіс, мифология, дәстүр мен рәсім қалыптасып жатыр. Отандық ғалымдар өз зерттеулерін басқа аранаға бұрумен қатар бұрынғы болған тыйым салынған немесе жасырын болған дүниелерді қайта қарап, бүгінгі ғылыми жетістіктермен байланыстыра зерттеу үдерісін қолға алған. Бұл зерттеулер далалық этнографияның заманауи үрдістерін тудырады, оның алға қарай жылжуы дадалық түсініктің құпиясын, қалалық мәдениеттің ерекшелігін, азшылықтың түсінігін, дәстүрлі емес діни ағымдардың ерекшелігін, формалды емес субмәдениеттің тәртібін ғылыми ортаға шығарып, оларды жан-жақты талқылануын талап етіп жатыр [4].

Отандық дінтанулық пікірталаста иеротопия түсінігі әр қырынан талданып жүр. Бұл ұғымда бастысы сакралды орындарды насихаттау яғни, нақты эмпирикалық әдістер арқылы адамның жоғарғы күшпен байланысын орнатуға болатын, энергетикалық тылсымы басым орын ретінде қарастырады. Иеротопия – бұл саналы шығармашылық процесі, архитектура, мүсін, сурет, рәсім, жарық, иіс тағы сол сияқты медиа мүмкіндіктер арқылы сакралды кеңістікті қалыптастыру. Иеротопия концепциясында мұндай шығармашылық перформативті сипатта анықталады [6].

Киелі жерлердің қалыптасуы туралы тарих ғылымдарының докторы, қазақстандық шығыстанушы А.Қ. Муминов өзінің «Родословное древо Мухтара Ауезова» атты еңбегінде жақсы түсіндіріп өткен. Кітабында қожа әулетінің мәдени әлемі мен Мұхтар Әуезовтың байланысын сипаттай отырып, қазақ даласындағы киелі жерлер мен орындардың маңыздылығын ерекше атап өткен. Әшірбек Құрбанұлының айтуы бойынша қожа әулетінің мәдени әлемінің басым бөлігін киелі орындар (мазарлар, кадам-жайлар, зираттар, киелі жер, муккадас джай) алып жатыр [6, 120 б.].

Шетелдік зерттеушілер Steve Brie, Jenny Dagers және David Torevell киелі жерлерді үш топқа бөліп қарастырады: біріншісі – әртүрлі дінмен байланысты адамдармен жасалған «қасиетті орындар»; екіншісі – табиғат факторларымен пайда болған – емдік сулар, емдік балшықтар, долмендер және тағы басқалары. Үшінші категориясы екі категорияның араласуынан пайда болған «киелі жерлер» [8,

106]. Әрине киелі жерлердің бұл критерийлері барлық елдерде кездеседі және туризмнің барлық түрлерінің дамуына септігін тигізіп отыр.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 [Теория сакрального как призма социологического исследования тела](https://studwood.ru/) <https://studwood.ru/>
- 2 Отто Р. *Священное* / Пер. Руткевича А.М. – СПб: Изд-во Санкт-Петербургского ун-та, 2008.
- 3 Лич Э. *Культура и коммуникация. Логика взаимосвязи символов.* – М., 2001.
<https://www.bibliofond.ru/view.aspx?id=556269>
- 4 Атаман Л.В. *Исследование сакрального пространства региона: методология и практика* // Псковский региональный журнал №23, 2015.
- 5 Куракин Д. *Модели тела в современном популярном и экспертном дискурсе: к культурологической перспективе анализа* // *Социологическое образование.* – Т.10. – №1-2, 2014.
- 6 *Мистика. Религия. Наука. Классики мирового религиоведения. Антология.* / Пер. с англ., нем., фр. Сост. и общ. ред. А.Н. Красникова. – М.: Канон+, 1998. – 432 с. – (История философии в памятниках).
- 7 Муминов А.К. *Родословное древо Мухтара Ауэзова* / А.К. Муминов, при участии А.Ш. Нурмановой и С.Саттарова. Сост. указ. У.А. Утепбергеновой; Под ред. С.Н. Абашина. – Алматы: Жибек жолы, 2011.
- 8 «Өңірлерді дамыту» бағдарламасы. *Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2011 жылғы 26 шілдедегі №862 қаулысымен бекітілген.* – Қолжетімділік тәртібі:
<http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1100000862>

МРНТИ 04.741.21

С.Иманбаева¹

¹Қазақ Мемлекеттік Қыздар Педагогикалық Университеті
Алматы қ., Қазақстан

ҚАЗАҚ ҚОҒАМЫНДАҒЫ ОТБАСЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ МЕН МАҢЫЗЫ

Аңдатпа

Бұл мақалада қазақ халқының салт-дәстүрі мен әдет-ғұрпы ерекшеліктері, оның қазіргі заманғы маңызы туралы айтыла келе, оның отбасына қатысты ұғымдары мен түсініктері талданады. Қоғам дамыған сайын олар да өзгерістерге түсіп отырады, бірақ негізінен ол дәстүрлі шығыстық қоғамдарда барынша статикалы деп айта аламыз. Ал, батыстық өркениеттік қоғамдарда салт-дәстүрлер мен әдет-ғұрыптардың көбі қазіргі заманда ұмыт болған немесе жаңашаландырылған. Сондықтан да, қазақ қоғамындағы отбасына қатысты ұғымдар мен түсініктер, әсіресе олардың қазіргі кездегі тұрмыс-мәнділік астарларын зерттеу маңызды болып есептеледі. Бүгінгі таңда отбасына қатысты кейбір игілікті дәстүрлері қайта жаңғырту керек пе деген сауал көпшіліктің көкейінде жүрген маңызды сұрақтардың бірі болып отыр. Сол себепті мақалада кейбір дәстүрлердің жағымды және жағымсыз жақтары да көрсетіледі. Атап айтқанда, әмеңгерлік, тоқал, талақ, жеңгейталық бәйбіше т.б. ұғымдарға этнографиялық, әлеуметтанулық тұрғыдан талдаулар жасалады. Сонымен қатар, бұл ұғымдардың мәнін ашу үшін басқа да зерттеушілердің еңбектеріне сүйеніп, өздігінше талдаулар негізделді. Кейбір дәстүрлердің бұрмаланып, теріс мағынада қолданылып жүргендігі туралы пайымдаулар жасалды.

Түйін сөздер: қазақ халқы, әдет-ғұрып пен салт дәстүр, әмеңгерлік, бәйбіше, тоқал, әйел заты, отбасы т.б.

Иманбаева С.¹
¹КазГосЖенПУ
г. Алматы, Казахстан

ОСОБЕННОСТИ И ЗНАЧЕНИЕ СЕМЬИ В КАЗАХСКОМ ОБЩЕСТВЕ

Аннотация

В данной статье анализируются понятия и представления о традициях и обычаях казахского народа, его современном значении касательно семьи. Некоторые традиции имеют положительные и отрицательные стороны. В частности дается этнографический и социологический анализ концепций аменгерство, токал, талак, сводничество, байбише. Кроме того, был проведен самоанализ на основе работ других исследователей, чтобы выявить значение этих понятий. Особенно актуальным на сегодня является восстановление семейных традиции казахского народа как части исторического наследия при формировании современной картины нашего общества. Особое внимание уделяется в частности, ювелирным изделиям, трикотажу, кожи и другим. этнографическим и социологическим концептам. В дискуссионном формате выявлено, что разные исследователи по разному толковали некоторые семейные традиции казахского народа.

Ключевые слова: казахский народ, традиции и обычаи, аменгерство, байбише, токал, женщина, семья.

S.Imanbaeva¹
¹*Kazakh state woman university pedagogics*
Almaty, Kazakhstan

FEATURES AND IMPORTANCE OF FAMILY IN KAZAKH SOCIETY

Abstract

This article analyzes the concepts and ideas about the traditions and customs of the Kazakh people, its modern meaning in relation to the family. Some traditions have positive and negative sides. In particular, an ethnographic and sociological analysis of the concepts of amengerism, tokal, talak, pandering, baybishe is given. In addition, self-analysis was carried out on the basis of the work of other researchers in order to identify the meaning of these concepts. There were judgments that some traditions were used incorrectly. In addition, self-analysis was carried out on the basis of the work of other researchers in order to identify the meaning of these concepts. Particularly relevant today is the restoration of the family traditions of the Kazakh people as part of the historical heritage in the formation of the modern picture of our society. Particular attention is paid in particular to jewelry, knitwear, leather and others. ethnographic and sociological concepts. In the discussion format, it was revealed that different researchers interpreted several family traditions of the Kazakh people in different ways.

Keywords: kazakh people, traditions and customs, amengerism, talak, tokal, woman, family.

Әрбір халықтың өзіндік салт-дәстүрі мен әдет-ғұрпы, өмір сүру салттары ұлттық кодтты құрайтын негізгі белгілер болып табылады. Халық немесе белгілі бір этнос осы коды арқылы өзгелерден айрықшалаанады және өзіне-өзі бірегейлене түседі. Әдет-ғұрып пен салт-дәстүр қоғамдық өмірдің барлық саласын қамтитын әлеуметтік мәні бар құбылыс. Ол сол қоғам дамуындағы өзіндік дүниетанымнан, оның ерекшеліктерінен, дүниеге діни көзқарастардан, әр түрлі мистикалық ырымдардан құралады, саяси-әлеуметтік жағдайлар мен оқиғаларға да байланысты, әр дәуірдегі хан пен патшалар жарлықтары мен заңдық-құқықтық ережелерінен де туындап отырады. Салт-дәстүр әрбір халықтарда әр түрлі, кейбіреулер этникалық туыстыққа байланысты бір-біріне ұқсас та болып келеді.

Ол мындаған жылдар бойы қалыптасып, сұрыпталып келген өзіндік бір әлеуметтік институт. Осыған орай, Б.М. Аташ әдет-ғұрып пен салт-дәстүрге мынадай түсініктеме береді: «Әдет-ғұрып пен салт-дәстүр институты – халқымыздың тұрмыс тіршілігіндегі бихевиоризм қағидасы бойынша сүйеніліп жүрген; байқап көру – қателесуді, рухани-әлеуметтік тұрғыдан кері кетудің немесе адасудың алдын алып отыратын жалпылама канондық, барынша абсолютті өмірлік ұстаным ережелері мен ғұмыр кешудің нақты және тұтас бейнесі болып табылады және ұлттық трансцендентальді руханияттық императивтер жүйесіне айналады» [1, 34-35 бб.].

Қоғам дамыған сайын олар да өзгерістерге түсіп отырады, бірақ негізінен ол дәстүрлі шығыстық қоғамдарда барынша статикалы деп айта аламыз. Ал батыстық өркениеттік қоғамдарда салт-дәстүрлер мен әдет-ғұрыптардың көбі қазіргі заманда ұмыт болған немесе жаңашаландырылған.

Біздің қазақ қоғамында да отбасына байланысты өзіндік салт-дәстүрлер мен әдет-ғұрыптар жүйесі құрылған. Ол басқа ұлттарда қайталанбайтын (кейбір туыстас түркі халықтары болмаса) өзіндік төлтума дүниетаным аймағы. Отбасы қазақ қоғамында адам өмірінде өзіндік орны бар маңызды әлеуметтік институт болып табылады. Жаугершілік заманда, әсіресе, оның репродуктивтілік қызметі мен адами капиталдандыру жүйесі басты рөл атқарған. Мәселен, Қорқыт ата жырындағы «Дірсе хан ұлы Бұқаш хан атты» бөлімінде отбасындағы репродуктивтіліктің мемлекет үшінгі қызметінің негізгі мазмұны былайша өрбиді.

Хандардың ханы Баяндыр хан орнынан түрегеліп, бектеріне жарлық етеді. Үлкен той жасап, төрт түліктен бірнеше мал сойып, қазанға салындар. Ұлы барларды ақ отауға кіргізіп, оған ақ қойдың басын тартындар. Қызы барларды қызыл отауға кіргізіп, қызыл қойдың басын тартындар, ал ұлы да, қызы да жоқтарды қара үйге кіргізіп оған қара қойдың етін беріңдер депті» [2, 14-15 бб.].

Сонымен қатар, әйел заты деген түсінік бойынша отбасына қатысты ұғымдарға да шолу жасап өткеніміз жөн. Ғалымдардың түсіндірмелері мен сөздіктерге жүгінсек; «әйел заты дегеніміз – отбасындағы және жалпы қоғамдағы орнының гендерлік ерекшеліктерімен байланысты әйел затының әлеуметтік жағдайы мен жасына, қандастық, некелік, туыстыққа қатысты ғұрыптық атаулар халық тілінің лексикалық қорында аса мол кездеседі: әже, ана, шеше, ене, абысын, шешей, жеңге, апа, қарындас, сіңлі, қайын сіңлі, балдыз, бөле, келіншек, нағашы әже, нағашы апа, жиен қарындас, нағашы жеңге, құдағи, құдаша, өкіл шеше, өгей шеше, кіндік шеше, бойжеткен, қалыңдық, бәйбіше, тоқал, жар, жұбай, зайып, жесір қатын, қатын, тамыр, күндес, кемпір, кейуана т.б. Бұлар некелік туыстықпен байланысты жай ғана атаулар емес, қазақ әйелінің көпсубъектілік әлеуметтік қатынас жүйесін алатын орнын, оның ерекше субъектісі екенін байқататын мәдени семантикалық өріске тән айрықша құрылымдар» [3, 44 б.].

Міне осыдан көріп отырғанамыздай әйелге қатысты сан түрлі атаулардың болуы қазақ қоғамында отбасының іргелі және маңызды әлеуметтік институт екендігін көрсетеді. Отбасының осындай құндылығы мен маңыздылығы бірнеше ғасырлар бойы сақталып келе жатқан құбылыс. Сондықтан, үйленгенге дейінгі салттардың өзі барынша күрделі және сан алуан болып келсе, отбасын құрғаннан кейінгі салттар де жетерлік. Ендеше, біз бұл тұста, қазақ қоғамындағы отбасына қатысты өзіндік ұғымдар мен түсініктер жүйесіне шолу жасап, олардың тұрмысмәнділік жақтары мен маңыздылығына тоқталып өтеміз.

Олар қазақ дәстүрінде тым көп, сондықтан, біз қазіргі қоғамымыздағы талқыға салынып жүрген, әрі қайшылықты пікірлер арқылы қабылданатын түрлеріне ғана тоқталып саралайтын боламыз. Әрине, олардың да жағымды және жағымсыз жақтары қатар жүріп отырады. Осыған орай, қазіргі қоғамдық санада, кейбірі оларды ескіліктің сарқыншағы, керітартпалық деп түсінсе, кейбірі – тарихилық пен дәстүршілдік ұстанымын қалап, олардың да астарында терең мән мағыналар бар деп түсіндіреді. Төңкеріске дейінгі қоғамда әйел күйеуінің, әкесінің, күйеуі жағындағы туыстарының толық билігіндегі жартылай тіршілік иесі саналды. Неке ата-ананың еркімен жаслып, ең маңыздысы – жастардың мүліктік және қоғамдық орны болатын, олар өз еріктерімен ешқашан некелесе алмайтын.

Б.Абдрасилов: «Жаңашылдар үшін «ескішілдік» деп бағаланатын, өздерін дәстүршілдік-таза қазақылықты ұстанушылармыз деп санайтын бағыттың өкілдерінде де сауаттылар көптеп кездесті, дегенмен, олар имамдар, молдалар, ишандар т.б. сияқты діни ағартушылық мектептен еді және жалпы көпшілік қауым, бұқара халықтың біраз бөлігі десе де болады. Олар, жоғарыда айтқандай, басқа да пайдалылығы, тиімділігі, өміршендігі анық көрініп тұрған әдет-ғұрыптармен қатар, қыздарын 13 жасынан бастап тұрмысқа беру, оларға оқудың қажеті жоқ деп есептеу, әмеңгерлік, айттыру сияқты салттарды да ұстанатын болды. Бірақ бұл жерде біз «кімдікі дұрыс деген сауал» қойып төрешілік айтпаймыз. Мүмкін жаңашылдар еуроцентризмнің жетегіндегілер немесе орыстың отаршылдығынан үрейленгендер болар, ал ескішілдер, бұдан басқа жол жоқ екендігін өмір тәжірибесінде түйсінгендер болар, тіпті бұл керісінше болуы да ықтимал» [4, 6 б.].

Мәселен, деректер бойынша, 1865 жылдары Бөкей даласындағы 93 қазақ мектебінде оқыған 3142 жастың 1200-і қазақ қыздары болған екен [5].

Ал Г.Тоқсанбаева мынадай тұжырымға келеді: «Жоғарыдағы құрылымнан көрінетіндей бұнда батысшылдық өзін сүю нарциссизмі, жынысқұмарлық әуейілігі, жыныстық төңкерістің жағымсыз жақтары және т.б. махаббатқа қатысты құбылыстар мен түсініктер қатыспайды, түркілік сүйіс-

пеншілік философиясы өздігінше толғанылады. Сондай-ақ, жоғарыда көрсетілгендей, онда «атас-тыру», «әмеңгерлік» сияқты өзіндік төлтума ерекшеліктермен құрылатын, іске асатын махаббат нәтижелері де халықтық дүниетаным мен дәуірлер тынысына сәйкес терең мағыналы, әлеуметтік маңызды формаларда көрініс береді» [6, 71 б.].

Осындай дәстүрлердің бірі әмеңгерлік деп аталады. Әмеңгерлік – бір руда немесе отбасында кездейсоқ немесе ажалына байланысты қайтыс болған азаматтың жұбайын немесе тоқалын рубасыларының, беделді ақсақалдарының шешімімен жас ерекшеліктеріне қарамастан, қайнысына немесе қайынағасына некелі түрде заңдастырып қосатын отбасылық институттардағы дәстүр. Бұл үрдіс көп жағдайда үйленетін ер азаматтың және сол әйелдің келісімі мен таңдауы бойынша да жүзеге асатын қазақи үрдіс. Бірақ қайтыс болған баласының әйеліне әкесі әмеңгер бола алмайды.

Бұл дәстүрдің гуманистік астары «жесірін қаңғытпай, ұл-қыздарын жетім етпей», ру ауқымынан шығармай жетілдіру, ел қатарына қосу. Яғни, сол ағасы немесе інісінің ұл-қыздары әмеңгерлікке алушы азаматтың өте жақын бауырлары болып сақталып қала береді. Егер ол әйел елден басқа руға кететін болса, ол сол қауым үшін мін саналған және кеткен әйел бұрынғы күйеуінің мал-мүлкінен үлес ала алмаған.

Жесірлерге көрсететін қамқорлық ерекше болған, отбасы-некелік қарым-қатынаста әмеңгерлік салты болған (басқаша: левирата) жесір күйеуінің ағасына не інісіне күйеуге шығатын. Бұл салт әйел күйеуі о дүниелік болғанда жалғыз қалмай, жетім қалған балаларымен бүкіл рудың қамқорлығына алатынын көрсетеді. Ол тек жесір әйелдің келісімімен ғана жүзеге асатын. Өзара туыстық қатынасы барлар бір-бірімен неке құруға тыйым салынатын, жеті атаға дейін қыз алыспайтын. Және оны қатаң қадағалап отырған. Үлкен ұлдарына мұраның жартысын қалдырады, ал ең кенжесі қара шаңырақтың иесі болып қалады.

Деректерге жүгінсек, бұл негізінен көнеден келе жатқан дәстүр екен. Қытай жылнамаларында Үйсіндердің және бір жиі кездесетін әдеті әмеңгерлік туралы. Бұл бүгінгі Жетісу Үйсіндерінде ғана емес бүкіл қазақ халқында сақталған [7, 72-73 бб.].

Немесе, Қыз Жібектің Төлегеннің інісіне тию әмеңгерлігі.

«...Ата-анасын қуантып,

Қырық күн ұдай той қылып.

Сансызбай Жібекті алады» [8, 81 б.].

Бұл шындығында да, тарихта солай болған екен. Ал кейінгі, Кеңес Одағы кезіндегі түсірілген «Қыз Жібек пен Төлеген» фильмі басқаша мазмұнмен аяқталады.

Отбасы өмірінде патриархалды отбасы қоғамының дәстүрлері, әдеттері көп әйел алушылыққа негізделді. Тоқал алу дәстүрі де қазақ қоғамындағы отбасына қатысты әлеуметтік құбылыстардың бірі. Тоқал – қазақ халқының дәстүрінде және ислам канондарына сәйкес, бірнеше әйел алуға рұқсат берілгендігіне байланысты негізгі бәйбішеден кейінгі заңды некелескен басқа да әйелдерінің атауы. Осы үрдіс қазақ халқында да белең алды, әрине ол әрбір азаматқа міндеттелмеген, десек те, бұл тұста материалдық деңгейде басты роль атқарған. Бірінші заңды неке бойынша алған жары қазақтарда бәйбіше деп аталған, сол бәйбішенің рұқсатымен ер азамат (күйеуі) шарияттың адаттары бойынша үйленген әйелдері тоқал деп аталған. Ислам шарияты негізінде ер азаматта бір бәйбіше, үш тоқал болған. Олар ретіне қарай кіші тоқал, үлкен тоқал деген сияқты атауларға ие болған.

Отбасында бәйбішенің де, әрбір тоқалдың да өздеріне тиеселі жауапты қызметтері болған. Тоқал алу басы бос әйелге, құда түсіп, құдандалы болып, қалың мал төлеу рәсімімен орындалған. Кеңестік идеология тұсында бұл дәстүрге заңды түрде тиым салынып, жоғалуға дейін барған. Тәуелсіздік алғаннан кейін бұл дәстүр парламентімізде қайта қарастырылды, бірақ қазір бұл мәселе өз деңгейінде ресми емес болса да шешімін тауып жүр. Тоқалға қарағанда отбасында бәйбішенің мәртебесі жоғарырақ. Кейде бәйбіше дүниеге ұрпақ алып келе алмайтын жағдайларда да, өзі тоқал алуға арнайы кеңес береді.

Біз ауқатты таптың ішінде полигамиялық отбасын құру кеңінен таралғанын айтатын болсақ, бәйбіше мен тоқал институттарына тоқтала кеткеніміз жөн. Бәйбіше – ең үлкен әйелі, барлығы оны тыңдаулары керек. Қожайын өз әйелдеріне кезек-кезек барып тұруы тиіс.

Бұл жерде олардың өздерінің ұрпақтарына деген қамқорлығы да айтылған, тұрақсыз көшпелілік тұрмыста адамдар барымта мен ұрыс алаңдарында оққа ұшатын. Сондықтан да ұрпақты болу тезірек жүзеге асу үшін бірден бірнеше әйелмен тұрмыс құрған. Бәйбіше (үлкен әйелі) мен тоқал (кіші әйелдің) арасында ғана емес, сонымен қатар, басқада отбасы мүшелерімен ешқашан ұрыс-керіс болдырмаған. Барлық дау-дамай тудыратын мәселелерді бірігіп шешкен. Қазақ отбасында тұрмыстық

міндеттер теңдей бөлініп отырған, әркім өз жауапкершілігін білген.

Түсіндірмелерді мысалға алсақ: «Бәйбішенің орны басқаларға қарағанда өте жоғары болған, егер қандай да бір негіз туындаса ақсақалдар алқасының рұқсатымен күйеуін тастап өз туысқандарына (төркіндеріне) кете алады. Ондай мүмкіндік тоқалға (кіші әйеліне) рұқсат етілмеген.

Негізінен қарапайым заңда кіші әйелдің құқығын көп қарастырмаған, олар кей сәттерде моральдық тұрғыда төмен саналған, өйткені, олар көбіне кедей отбасынан шыққан. Бірақ заң мен салт-дәстүрде екінші әйелге және одан кейінгілерге де, егер олар ауқатты отбасынан болса төленетін қалың малдың өсуін қарастырған. Мәртебелер жүйесінде ең маңызды рол «әйел-рубасшысы»: «бәйбіше» (бірінші әйелі) болған. Одан төмен мәртебелерге «тоқал» (екінші, үшінші, және т.б. әйелдер), құлдары, еріксіз некедегі әйел ие болады. Бізге белгілі болғандай қарапайым заңда бірінші некеден туылған балалар бәйбішенікі деп аталады, тоқалдың балаларына қарағанда біріншілері үлкен мүмкіндіктерге ие болады. Біріншілері екіншілерін үнемі төмендетеді. Адопцияға қатысты болса, «қырғыздарда асырап алу көп кездеседі» және «асырап алынатын бала сол руға кіретін болады және сол үйдің балаларымен құқығы бірдей болады» [9, 85-86 бб.].

Сондықтан да қазақ халқында балаларда қоғамда кемсітушілік болған жағдайда, «Біз не тоқалдан тудық па?» деген сөз осыдан қалған. Бірақ қазіргі ресми емес тоқал алушылықта одан туған балаларға кемсітушілік жасалмайды деп те айта аламыз.

Ал қатын – ауызекі тілдегі ер адамның жұбайының жалпы атауы. Әйел сөзі түркі тіліне жат, ал тоқал ер азаматтың жұбайының болмысын толық ашатын ұғым, ерекше мәртебемен айтылатын түсінік болған. Хандардың, сұлтандардың т.б. әлеуметтік мәртебесі жоғары топтағылардың әйелдеріне хатун мәртебесін қосып та айтатын болған. Кейіннен, кеңестік дәуірде қатын әйел деген түсінікпен алмастырылды да, тоқал жағымсыз мағынаға ие болды. Қазір де қатын сөзі жағымсыз мән сияқты болып көрінеді.

Жеңгетайлық – қазақ дәстүрінде отбасын құру үрдісінде ғасырлар бойы қалыптасқан ұлттық салттардың бірі. Оның мәні: отбасын құруға бет алған екі жасты кездестіріп, тіл табысуына мүмкіндік беретін қыз жеңгесінің атқаратын ізгі ниетпен, ақ пейілмен атқаратын іс-әрекеті. Осы жеңгетайлықтың басты мақсаты – екі жастың оңаша сұхбаттасуына, жүздесуіне мүмкіндік беру, туған қайын сіңлісі мен болашақ күйеу баласына жәрдемдесу. Болашақ күйеу бала бұл іс атқарылған соң өзінің сый-сыяпатын да жасап отырған. Қазір еуропалық дәстүрлерге еліктеу салдарынан бұл ұғым «сутенер» деген түсінікке дейін төмендеп, кей сәттерде жағымсыз мәнде де айтылып жүр.

Дегенмен, кейде ресми емес болса да, жастарды таныстыру қазір де кездеседі, бірақ, тек жеңгесі емес, жақын туыстары немесе танитын адамдары да жеңгетайлық жасайды. Бұл қазіргі таңда тек әйелдер емес, жеңгетайлық деп арнайы аталмаса да, ер адамдар да атқаратын қызметтердің бірі болып отыр. Бірақ бұл арнайы салт емес, жай ғана таныстыру мен бітістіру болып табылатын әлеуметтік құбылыс.

Талақ – ислам дәстүріндегі қазақ халқына да келіп жеткен отағасына әйелдің іс-қимылдары, әрекеттері ұнамай қалған жағдайда отбасын бұзу үшін жарияланатын отағасының ел алдындағы жеке шешімін білдіретін ұғым. Талақ сөзі шешім қабылданғаннан кейін, ел алдында үш рет қайталанып айтылуы тиіс болған. Сол сәтте ер азамат тарапынан неке бұзылады. Талақтың қандай жағдайда айтылатыны да ислам канондарында орын тапқан (әйелі бала тууға қабілетсіз болғанда, көзге шөп салғанда т.б.). Қазір дәстүрлі заманауи отбасыларында талақ айту кездеспесе де, исламдағы радикалды теріс ағымдарда бұл жағымсыз мағынадағы жиі кездесіп отырған құбылыс.

Қазақ халқы қыздарын отбасылық өмірге дайындық туралы тәрбие беруге де ерекше мән берген. Деректерге жүгінсек, «Шешесі қыдырмашы болса, қызы бастаншыл болады» деген қазақта сөз қалыптасқан. Өйткені Бастанғы салтын көбіне қызы бойжете бастаған үйлер жасаған. Бірақ бұл ойын рұқсатсыз, бақылаусыз өтпеген. «Қызға қырық үйден тыйым» деген берік қағиданы ұстанған қазақ қыздары, әдетте, мұндай басқосуға жеңгелерімен немесе іні-қарындастарымен бірге келетін болған.

Бастанғы – қазақ жастарының дәстүрлі сауықтарының бірі. Үйдің үлкендері жолаушылап кеткенде ауылдың қыз-келіншектері сол үйге жиналып, Бастанғы жасайды. Бұл ойын түрі негізсіз емес. Оның астарында үлкен мән, тарих бар. Бастанғы – «бас» пен «таңғы» деген екі сөзден құралған. Қазақ дәстүрінде ұзақ сапарға шыққан жолаушы басын матамен таңып алатын болыпты. Сондықтан бастанғы жастардың танысуы, ғашықтардың көрісуі ғана емес, бұл жолаушы болып ұзақ сапарға кеткен жақындарының тілеуін тілеген жастардың басқосуы деген мағынаны білдіреді. Бастанғының екі түрлі тәрбиелік мәні бар.

Алғашқысы баласының үйде отырып томаға-тұйық болып қалмауына, елмен араласуына, заман-

дастарымен жақын танысуына жол ашу, қонақ күте білуге баулу. Енді бірі - қызды қазан-аяқ ұстауға, дастарқан жасай білуге үйрету. Басқосу барысында жастар әзіл-оспақ айтысып, жыр-дастандар айтып, жұмбақ жасырып, ұлттық ойындар ойнап, ән салып, күй тартып, әр түрлі өнерлерін ортаға салған» [10].

Қазіргі таңда отбасы институты маңызды өзгерістерді басынан кешіріп отырған кезде отбасын адамзат жасаған құндылық ретінде қарастыру, бүгінде бұл құндылықтың шынайы жетістіктерін ұғыну және прогрестің құрамдас бөлігі ретінде оның одан әрі таралуына алдын-ала болжау жасау маңызды болып табылады.

Бұрынғы кездері ең бірінші отбасылық өмірдің өзіндік қалыптасқан механизмі болды. Бұл талай ғасырлар бойы іріктеліп алынған тәжірибе еді. Халқымыздың отбасылық өмірдегі әркімнің өз орны, міндеті жайлы жазылған және жазылмаған заңдылықтары болды. Тәуке ханның «Жеті жарғысында» бұл мәселе жайына кеңінен тоқталған. Соған қарағанда, бұл мәселе адамзат баласын тек бүгінгі күні емес, сан ғасырлар бұрын да мазалаған. Тәуке ханның «Жеті жарғысында» отбасы мүшелерінің құқы мен міндеті, оның орындалуының қатаң тәртібі белгіленген.

Қорыта айтқанда, қазақтардың отбасына қатысты өзіндік дәстүрлерінің кейбірі қазіргі таңда жағымсыз мағынаға ие болған, ал кейбірі бұрмаланған, ал кейбірі Кеңес Үкіметі идеологиясы салдарынан теріс мағынаға ие болып, ескіліктің сарқыншағы болып қабылданған. Сондықтан да, бүгінгі таңда отбасына қатысты кейбір игілікті дәстүрлері қайта жаңғырту керек пе деген сауал көпшіліктің көкейінде жүрген маңызды сұрақтардың бірі болып отыр. Қазақ халқының әлі де түп қазығын сақтап отырған әдет-ғұрып, салт-дәстүрлерінің қай қайсысы болмасын, оның дамуында, қалыптасуында негізгі идеологияның бірі болып табылады. Сондықтан да ата-бабаларымыздың өмір тәжірибесімен қалыптасқан әдет-ғұрып, салт-дәстүрлерімізді ұлттық кодымыздың анықтаушы бір элементі ретінде қоғамдық, отбасылық іс-әрекетімізде, тұрмыс-салтымызда ұстануымыз керек. Себебі, ұлттық әдет ғұрып, салт дәстүрлер арқылы – қазақ халқының өзіндік дәстүрлерін бойына сіңіре білетін, салт-дәстүрлерімізді ұғына білетін, оны ұрпақтан-ұрпаққа жалғастыра білетін, ұлттық рухпен қаруанған тұлғаны қалыптастыруға мүмкіншілік аламыз. Халқымыздың тәрбие негізі, асыл қазынасы – салт-дәстүрлерді дұрыс жеткізе білсек қана ұлтжанды азаматты қалыптастырдық деп есептеуге болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Аташ Б.М. *Әдет-ғұрып пен салт-дәстүр құрылымы // Қазақ тарихы журналы, 2017. – №9. – 34-35 бб.*
- 2 *Қорқыт ата кітабы. – Алматы: Жазушы, 1994. – 160 б.*
- 3 Ағынбаев Х. *Қазақ халқындағы семья мен неке. – Алматы: Ғылым, 1971. – 144 б.*
- 4 Абдрасилов Б. *XX ғасыр басындағы Қазақстанның саяси-әлеуметтік өмірі (1901-1910 жж.). Маг.дисс.тарих.ғыл., 2012. – 123 б.*
- 5 35,12 п. (РФ АОММ. 1632-қор, 1-тізбе, 39-іс).
- 6 Тоқсанбаева Г. *Қазақ дүниетанамындағы махаббат феномені. Филос.ғыл.канд.дисс. – Алматы, 2009. – 120 б.*
- 7 Зуев Ю.А. *К вопросу о языке // Вестник АН Каз ССР №5(146). – 70-75 бб.*
- 8 Қыз Жібек. *Лирико-эпостық поэма. – Алматы: Мектеп, 2003. – 128 б.*
- 9 Қатран Д. *Қазақтың үйлену салты // Туған тіл, 2006. – №1. – 83-91 бб.*
- 10 http://kazakh-tv.kz/kz/view/blog/page_180143_bastanhy-degenimiz-ne

Набиев В.Г.¹

¹КазНПУ имени Абая

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ КУЛЬТУРЫ НАЦИОНАЛЬНОГО МЕНЬШИНСТВА

Аннотация

В статье рассматриваются актуальные вопросы культуры отдельного народа, которые ещё недостаточно изучены в политической науке. В статье отмечается, что каждая культура обладает представлениями носителей этой культуры о ней самой и о тех культурах, с которыми она находится в контактах. В процессе исторического развития между различными культурами происходят непрерывные обмены информацией; эти обмены могут быть спонтанными и целенаправленными. В то же время ясно, что в разные эпохи и в разных условиях интенсивность обмена его содержание и направленность могут существенно различаться для каждой культуры, что определяет целые этапы в развитии культуры и особенности их информационного потенциала. Вместе с тем, в статье уделено внимание и дискуссионным вопросам.

Ключевые слова: культуры отдельного народа, национальная культура, культурные ценности, диалог культур, этнополитические процессы, культуры межэтнического общения, культурное сотрудничество, этносы.

В.Г. Набиев¹

¹Абай атындағы ҚазҰПУ

АЗ ҰЛТТЫҢ МӘДЕНИЕТІНІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа

Мақалада саясат ғылымында жеткілікті түрде зерттелмеген жеке халықтар мәдениетінің өзекті мәселелері қарастырылады. Мақалада әрбір мәдениеттің өзі туралы және осы мәдениеттің қарым-қатынасы туралы айтылған идеялары қарастырылады. Тарихи даму процесінде әртүрлі мәдениеттер арасында үздіксіз ақпарат алмасу жүргізіледі; бұл алмасу өздігінен және бір бағытта бола алады. Сонымен қатар, әртүрлі дәуірлерде және әртүрлі жағдайларда оның мазмұнын және бағытын өзгерту қарқындылығы мәдениеттің дамуындағы барлық сатылар мен олардың ақпараттық әлеуетінің ерекшеліктерін айқындайтын әрбір мәдениет үшін айтарлықтай өзгеруі мүмкін екені анық. Сонымен қатар мақала дискуссиялық мәселелерге назар аударылған.

Түйін сөздер: жеке халықтың мәдениеті, ұлттық мәдениет, мәдени құндылықтар, мәдениеттер диалогы, этносаяси процестер, ұлтаралық қатынас мәдениеті, мәдени ынтымақтастық, этникалық топтар.

Nabiyev V.G.¹

¹KazNPU named after Abai

CURRENT ISSUES OF CULTURE OF NATIONAL MINORITIES

Abstract

The article deals with the topical issues of culture of an individual nation, which are still insufficiently studied in political science. The article notes that each culture has the idea of the carriers of this culture about itself and about those cultures with which it is in contact. In the process of historical development, there are continuous exchanges of information between different cultures; these exchanges can be spontaneous and targeted. At the same time, it is clear that in different epochs and in different conditions the intensity of the exchange of its content and orientation can vary significantly for each culture, which determines the whole stages in the development of culture and especially their information potential. At the same time, the article also focuses on controversial issues.

Keywords: culture of a particular nation, national culture, cultural values, dialogue of cultures, ethno-political processes, culture of inter-ethnic communication, cultural collaboration, ethnic groups.

Культура во все времена играла и играет важную роль в развитии общества. В ней проявляется национальное своеобразие, она обеспечивает связь поколений, способствует формированию у людей высоких духовных и нравственных качеств.

Как известно, в период пребывания всех этносов республик в составе Советского Союза культура их народов прошли серьёзные испытания и понесли значительный урон. Народам навязывалась чуждая идеология, идеологизированные культурные ценности другого народа. И всякое стремление лучших представителей народов к развитию национальной культуры рассматривалось властями как проявление национализма. Все это привело к переоценке многих национальных культурных ценностей, усилению оторванности значительной части людей от своих культурных корней, стиранию из их памяти национальных обычаев и традиций, обесцениванию их родного языка в общественно-политической жизни. Но, несмотря на все коммунистические эксперименты, официальную политику по формированию единого «советского народа», лишённого национальных различий, этносы сумели сохранить свою самобытность [1].

Независимость открыла перед народами Казахстана широкие возможности для национального возрождения, восстановления и развития их культурных ценностей, вхождения в мировые культурные процессы, от которых в течение десятилетий они были оторваны. Большие возможности независимость Казахстана открыла и для культурного сотрудничества между этносами внутри республики.

Несмотря на то, что существует значительное количество работ, в которых исследуются конкретные факты культур отдельных народов в различных сферах, материальной и духовной, теоретическое осмысление, то есть взаимно направленного взаимодействия культур как информационного процесса еще только начинается. Особую группу проблем составляют те, что связаны с внутренними механизмами диалога культур.

При исследовании культуры отдельного народа и их взаимоотношении с другим возникает множество проблем. Парадигма конкретной культуры, ее скрытый код не менее сложны, чем гены человека. Определить отдельные «гены культуры», выявить их цепочку и взаимодействие в процессе функционирования культуры, установить иерархию этих «генов» это увлекательная исследовательская проблема, сколько-либо полно и убедительно до сих пор не решенная ни для одной культуры [2]. Поэтому любое рассмотрение взаимодействия, диалога культур помогает в решении этой кардинальной проблемы этнополитики. Таким образом, как бы воссоздается в эксперименте роль, значение и природа отдельных ингредиентов культуры.

Чрезвычайно важен и другой аспект. Проникновение какого-либо явления культуры в иную среду предусматривало, по крайней мере, три варианта: оно занимает пустовавшую нишу; вытесняет ранее существовавшее явление; происходит синтез. Входя в иную среду под воздействием другой культурной ментальности, явление порой изменяет свои внешние или даже сущностные характеристики. При этом возможно параллельное существование нескольких моделей.

И, наконец, каждая культура представляет сложную систему с определенной иерархией ценностей. Эта система является динамичной в том смысле, что она развивается и ее иерархические установки постоянно меняются. Взаимодействие культур образуют межэтническое общение с меняющимися в пространстве и времени характеристиками.

Портрет отдельных культур, созданный с помощью обрисованных выше подходов, представляет значительный теоретический и практический интерес, ибо позволяет выделить те параметры бытия конкретных культур, которые являются для них глубинными, сущностными (малоподверженные влиянию извне) и поверхностными (легко изменяющиеся под влиянием извне) [3].

С приобретением независимости Казахстана можно заметить актуализацию этничности в республике, причем оказывается, что многие этнические общности, считавшиеся в советское время ассимилированными с родственными народами, сохранили свою самобытность и самосознание, проявилось в ситуации свободного волеизъявления. Среди народов начался процесс, получивший название «поисков корней» или возвращения этнической идентификации.

Как известно, в начале 90-х годов в национальных республиках возникло движение за национальное возрождение. Идеологи «возрождения» говорили об особой исключительности своих народов, о древности их цивилизации, и всё это предусматривало требования особого статуса и претензии на определенную исключительность.

Безусловно, национальное самосознание, любовь к своей нации – важнейшие условия формирования и функционирования этноса. Это один из центральных компонентов идентичности

человека и одно из главных свойств, обуславливающих самоопределение этнической общности. В Казахстане эта сфера особенно значима в связи с многонациональностью страны. В своё время сталинский режим проводил политику репрессий по признакам национальной принадлежности, строго регламентировалось государством. В Конституции РК восстановлено право, соответствующее мировым нормам, согласно которому указание собственной национальности - не обязанность, а право человека. Национальная принадлежность не должна ничем ограничивать гражданские права человека и тем более унижать.

Современные этнополитические процессы диктуют необходимость выработки механизмов адекватного воздействия на сферу культуры межэтнического общения. Сделать это можно только путём теоретического переосмысления процессов прошлого с учётом новейших данных этнополитики. В теории культуры межэтнического общения необходимо уточнение понятийного аппарата, анализ законотворческой деятельности в сфере национальных отношений, опыта реализации национальной политики, как на государственном, так и на региональном уровнях.

На современном этапе общественно-политического развития Казахстану нужна научно проработанная, системная национальная политика по культуре межэтнического общения, которая бы учитывала бы опыт прошлого и нынешние демократические преобразования в стране.

Проблема в том, что этнополитические процессы, как правило, трудно предсказуемы, а последствия их бывают очень тяжёлыми. Системная политика культуры межэтнического общения, наличие достаточных сил и средств дают власти возможность удержать кризисные ситуации в конституционных рамках, не допуская перехода в деструктивную фазу. Никакие экономические, политические или социальные причины не должны стать поводом для обострения межэтнических отношений, ни один народ не имеет права ущемлять права другого народа или решать свои проблемы за счет другого народа [4]. Государственная политика по регулированию культуры межэтнического общения должна включать в себя не только элементы силового противодействия, но и методы профилактики этнонациональных проблем.

По нашим мнениям, в решении культуры межэтнического общения государство должно придерживаться, следующим принципам:

- учитывать позиции этнических групп, в процессе принятия любых решений, затрагивающие их интересы;
- комплектовать штаты государственных аппаратов с учётом наличия в них представителей этнических групп;
- предоставлять широкие возможности этноменьшинствам для удовлетворения своей этнокультурной самоидентификации;
- дать возможность национальным группам самим определять формы и методы своего самоуправления и стратегию развития;
- стремиться к возрождению духовно-нравственных устоев народов Казахстана на основе свободы совести и вероисповедания;
- воспитывать чувство любви к своей большой и малой родине, национальной гордости, гражданской ответственности;
- культивировать общенациональные цели, осознание исторического предназначения казахской нации, органично объединяющего все народы Казахстана;
- стремиться к общенациональному единству – преодолению разобщения между этносами страны.

Надо заметить, что как государство Республика Казахстан выражает интересы всех этнических групп, учитывает стратегическую тенденцию в развитии идентичности – становление в перспективе граждане всех этносов образуют единый народ. Принадлежность к нему идентифицирующий признак. Как отметил Елбасы Н.А. Назарбаев: «В нашей стране любой этнос является важной и гармоничной частью казахстанского общества. Его представители получают все возможности удовлетворить свои духовные потребности, сохранить самобытность, реализовать себя, участвуя в строительстве казахстанского государства» [5].

В заключении следует сказать жизнь показала, что в Казахстане найдена наиболее удачная форма взаимодействия государства и этносов в виде этнокультурных объединений. Государство осуществляет поддержку процесса культурного возрождения всех этносов. Именно это дает положительные результаты в обеспечении стабильности и согласия. Надо заметить, что большую роль в сохранении согласия и укрепления стабильности в формировании ценностей культуры межэтнического общения выполняет Ассамблея народа Казахстана, которая содействует развитию на-

циональных культур, обычаев, традиций, изучению исторического прошлого народов населяющих наше государство. АНК является структурой представляющей интересы всех этносов, инструментом согласования национальных интересов, институт развития межкультурного диалога.

Ассамблея народа Казахстана стала одним из механизмов, консолидирующих общество. Это механизм реализации казахстанской модели межэтнических отношений. А если представить всю полноту значения АНК, то картина получается такая, Институтом обеспечения межнационального согласия является АНК, то есть она является важнейшим механизмом реализации национальной политики, как составной части государственной политики в целом.

Список использованной литературы:

- 1 Тишков В.А. Реквием по этносу: исследования по социально-структурной антропологии. – М.: Наука, 2003. – 544 с.
- 2 Мамонтов С.П., Мамонтов А.С. Антология культурологической мысли. – М.: Изд-во РОУ, 1996. – 352 с.
- 3 Аствацарова М. Диаспора: этнокультурная идентичность национальных меньшинств (возможные теоретические модели) // Диаспоры. – 2003. – №2. – С.185-199.
- 4 Нурпеисов Е.К. Государство и власть. – Алматы, 2003. – С.10.
- 5 Назарбаев Н.А. Повышение благосостояния Казахстана – главная цель государственной политики. Послание главы государства народу Казахстана // Казахстанская правда. – 2008, февраль.

МРНТИ 11.25.19

Рахманова Г.Б.¹, Едильбаева М.¹
¹КазУМОиМЯ имени Абылай хана
Алматы, Казахстан

ПРИНЦИП НЕДЕЛИМОСТИ БЕЗОПАСНОСТИ ВО ВНЕШНЕЙ И ВНУТРЕННЕЙ ПОЛИТИКЕ КАЗАХСТАНА

Аннотация

В статье освещается понятие «неделимость безопасности», в политике обеспечения национальной безопасности государства. Эта категория играет ключевую роль при формировании концепций региональной и глобальной безопасности. В начале XXI века глобальный мир стал развиваться по одному из самых неблагоприятных сценариев. Мир развивается на фоне обострения кризисных явлений в мировой геополитике и геоэкономике. В этих условиях Казахстан своевременно реагирует на вызовы и угрозы современной международной политической жизни и достойно отвечает им, держа в приоритете, в первую очередь защиту национальных интересов своего государства. Внешняя политика Казахстана в вопросах безопасности, никогда не опускалась на уровень простой механической рефлексии на возникающие ситуации. Положения о неделимости безопасности государств нашли отражение и в документах Астанинского саммита ОБСЕ, и основных целях и задачах саммитов СВМДА.

Ключевые слова: неделимость безопасности, национальная безопасность, региональная и глобальная безопасности, миролюбивая политика Казахстана.

Г.Б. Рахманова¹, М.Едильбаева¹
¹Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ
Алматы, Қазақстан

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ СЫРТҚЫ ЖӘНЕ ІШКІ САЯСАТТАҒЫ ҚАУІПСІЗДІКТІҢ БӨЛІНБЕУ ҚАҒИДАСЫ

Аңдатпа

Мақалада мемлекеттің ұлттық қауіпсіздігін қамтамасыз ету саясатында «қауіпсіздіктің бөлінбеуі» тұжырымдамасы атап өтіледі. Бұл санат аймақтық және жаһандық қауіпсіздік тұжырымдамаларын қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. XXI ғасырдың басында жаһандық әлем ең қолайсыз

сценарийлердің бірінде дами бастады. Әлем дүниежүзілік геосаясат пен геоэкономикадағы дағдарыстық құбылыстардың өршуіне байланысты дамып келеді. Мұндай жағдайларда Қазақстан қазіргі заманғы халықаралық саяси өмірдің қауіп-қатерлеріне жедел жауап береді және өз мемлекетінің ұлттық мүдделерін қорғауды бірінші кезекте сақтай отырып, оларға лайықты жауап береді. Қазақстанның қауіпсіздікті қамтамасыз ету мәселелеріндегі сыртқы саясаты ешқашан туындайтын жағдайларға қарапайым механикалық көрініс деңгейіне түсіп кетпеді. Мемлекеттердің қауіпсіздігінің бөлінбеуі туралы ережелер ЕҚЫҰ Астана Саммитінің құжаттарында және АӨСШК саммиттерінің негізгі мақсаттары мен міндеттерінде көрініс тапты.

Түйін сөздер: қауіпсіздіктің бөлінбеуі, ұлттық қауіпсіздік, аймақтық және жаһандық қауіпсіздік, Қазақстанның бейбітшілікті сүйетін саясаты.

Rakhmanova G.B.¹, Edilbayeva M.¹

*¹Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages
Almaty, Kazakhstan*

PRINCIPLE OF INTEGRITY OF SECURITY IN FOREIGN AND INTERNAL POLICY OF KAZAKHSTAN

Abstract

The article highlights the concept of “indivisibility of security” in the policy of ensuring the national security of the state. This category plays a key role in shaping the concepts of regional and global security. At the beginning of the XXI century, the global world began to develop in one of the most unfavorable scenarios. The world is developing against the background of the exacerbation of crisis phenomena in world geopolitics and geoeconomics. In these conditions, Kazakhstan promptly responds to the challenges and threats of modern international political life and adequately responds to them, keeping in priority, above all, the protection of the national interests of its state. Kazakhstan’s foreign policy in matters of security has never dropped to the level of simple mechanical reflection on emerging situations. The provisions on the indivisibility of the security of states are reflected in the documents of the OSCE Astana Summit, and the main goals and objectives of the CICA summits.

Keywords: indivisibility of security, national security, regional and global security, peace-loving policy of Kazakhstan.

Принцип неделимости безопасности является одним из принципов коллективной безопасности, заключающийся в том, что безопасность одного государства не должна обеспечиваться за счёт безопасности другого. Впервые понятие «неделимость безопасности» применил британский дипломат Эдуард Халлетт «Тэд» Карр в 1939 г. Принцип неделимости безопасности полностью соответствует духу и букве Устава Организации Объединённых Наций. В настоящее время соблюдение принципа неделимости безопасности должно стать неотъемлемой частью современного международного права. Таким образом, в основе понятия «неделимости безопасности» лежит, в первую очередь, безопасности государств – национальная безопасность, а также национальные интересы. Эти категории играют ключевую роль при формировании концепций региональной и глобальной безопасности.

В последние годы глобальный мир стал развиваться по одному из самых неблагоприятных сценариев, что послужило поводом для широкого обсуждения соблюдения принципа «неделимости безопасности». Сегодня мир наблюдает возникшие проблемы на территории отдельных государств, которые приобретают региональный и даже глобальный характер. Часто некомпетентность и неэффективность национальных институтов вызывают последствия, опасные для многих стран. Для предупреждения таких последствий «нужны чёткие юридические рамки уже имеющихся политических обязательств. Не декларации, не призывы, не демагогия, а именно чёткие юридические рамки, в том числе закрепляющие принцип, который существует и в международном праве: не обеспечивать свою безопасность за счёт безопасности других» [3].

Таким образом начало XXI века проходит на фоне обострения кризисных явлений в мировой геополитике и геоэкономике, главными из которых являются:

- 1) размывание фундаментальных принципов международного права;
- 2) снижение управляемости мировой системы;

3) геополитическая напряженность в отношениях между крупнейшими государствами и блоками РФ-Запад/США-КНР, при этом активно используются геоэкономические и идеологические инструменты давления;

4) как следствие – появление новых транснациональных угроз: глобальный терроризм и радикализм.

Все перечисленные факторы влияют на нашу страну. Казахстан находится в сложном геополитическом окружении. Государства, окружающие его и входящие в регион Центральной Азии и ближайшего к ним зарубежья, имеют значительное количество внутренних и внешних проблем, которые являются источником повышенной опасности для стран этого региона. Насколько легко и быстро может быть дестабилизирована любая ситуация в регионе, показали трагические события, развернувшиеся в первое десятилетие нового столетия на Ближнем Востоке, Украине и других горячих точках. Драматизм создавшейся ситуации подчеркивается незащищенностью человека от многочисленных угроз его свободам, собственности и личной жизни.

Исходя из сложившейся ситуации, положения о неделимости безопасности государств евроатлантического региона нашло отражение и в документах Астанинского саммита ОБСЕ 2 декабря 2010 г. Президент Казахстана Нурсултан Назарбаев предложил программу реформирования ОБСЕ, через объединения ее усилий с другими структурами безопасности в Евразии. Он призвал «учредить «Форум ОБСЕ – СВМДА», который мог бы стать постоянной диалоговой площадкой двух структур, позволяющей обсуждать и рассматривать актуальные проблемы безопасности и сотрудничества на огромном Евразийском континенте [4]. В принятом итоговом документе Саммита были отражены основные направления деятельности ОБСЕ по сохранению мира и стабильности на Евро-Атлантическом и Евразийском пространстве: «Безопасность каждого государства-участника неразрывно связана с безопасностью всех других государств. Каждое государство-участник имеет равное право на безопасность. Мы вновь подтверждаем право всех без исключения государств-участников свободно выбирать или менять способы обеспечения своей безопасности, включая союзные договоры, по мере развития. Каждое государство имеет право на нейтралитет. Каждое государство-участник должно уважать права всех остальных стран в этом отношении. Они не должны укреплять свою безопасность за счет безопасности других государств» [4]. Астанинская декларация «Навстречу сообществу безопасности» еще раз подтвердила решимость стран-участниц Организации безоговорочно и в духе доброй воли выполнять нормы, принципы и обязательства во всех трех измерениях ОБСЕ, определила магистральный путь продвижения к Евро-Атлантическому и Евразийскому сообществу неделимой и единой безопасности.

В итоговом документе Астанинского Саммита было отмечено, что «режимы контроля над обычными вооружениями и укрепления доверия и безопасности остаются основными инструментами обеспечения стабильности, предсказуемости и транспарентности в военной области, необходимо их обновить и модернизировать и вдохнуть в них новую жизнь. «Мы ценим работу Форума по сотрудничеству в области безопасности и с заинтересованностью ожидаем обновления Венского документа 1999 года». Так, в Форуме ОБСЕ по сотрудничеству в области безопасности, прошедшем в сентябрь-октябрь 2011г. под председательством Казахстана, удалось принять решение о выпуске модернизированной версии этого основополагающего документа в области мер доверия и безопасности, который получил название «Венский документ 2011» [5].

По сути, не только Астанинский саммит, но и все казахстанская внешнеполитическая деятельность направлена именно на эту, можно сказать, сверхтему – созданию глобального сообщества безопасности. В том числе безопасности не только в классическом ее понимании, но и во многих других аспектах: военной, экономической, политической, социальной, экологической, культурной, информационной, общественной, продовольственной безопасности.

В современных условиях усиливающейся напряженности между всеми субъектами международных отношений, в эпоху глобализации, ни одно государство, в независимости от ее ресурсного, силового потенциала или уровня развития, не может не подвергнуться воздействию внешних сил. Ни одно государство, каким бы могучим в военном и экономическом плане оно ни было, не способно отдельно от других государств, преодолеть насущные проблемы современной действительности. Противостоять им можно только воедино, в рамках тесного взаимного сотрудничества. В данной сложившейся ситуации приоритетом отдельных государств является скорейшее приспособление к абсолютно новым условиям, путем пересмотра прежних ключевых мер и формирование новых по основополагающим вызовам и проблемам внутренней и внешней политики. Поэтому Глава

Казахстана в своем выступлении на открытии Саммита СВМДА 8 июня 2010 года обратился к участникам Стамбульского саммита СВМДА, который совпал с Астанинским саммитом ОБСЕ в один год со словами: «Сотрудничество ОБСЕ и СВМДА объективно обусловлено уже потому, что сегодня понятие европейской безопасности выходит далеко за континентальные рамки, охватывая обширное пространство Евразии» [6]. Президент Нурсултан Назарбаев подкрепил данное предложение тезисом о том, что сотрудничество и взаимодействие между СВМДА и ОБСЕ должно трансформироваться в создание Евразийской платформы безопасности.

Для независимого Казахстана, ставшим полноправным субъектом и участником международных отношений, чрезвычайно необходимо иметь свои взгляды на ведение собственной внешней политики. Необходимо своевременно реагировать на вызовы и угрозы современной международной политической жизни и достойно отвечать им, держа в приоритете, в первую очередь защиту национальных интересов своего государства. Обращая внимание на исключительную актуальность безопасности народа страны, региона и мира в целом, руководством Казахстана ведется активная и последовательная работа в этом направлении. Глава государства неоднократно подчеркивал, что в современном открытом мире безопасность – это неделимое понятие. На самом деле, если под угрозой оказалась хотя бы одна страна мира – под угрозой оказывается весь мир. Н.А. Назарбаев подчеркивает - «... важно то, чтобы все государства были в равной степени защищены от современных угроз и рисков и несли общую ответственность за их отражение. В этом заключается условие стабильности системы международных отношений, ориентирующихся на национальный и мировой прогресс» [7, с. 421].

Следует отметить, что внешняя политика Казахстана, особенно в вопросах безопасности, никогда не опускалась на уровень простой механической рефлексии на возникающие ситуации. В международных делах часто использовались инструменты сложной дипломатии, концептуально опирающиеся на ресурс исторически длительно существующей этнической и территориальной целостности Казахстана. Они лишали сопредельные государства принципиальных оснований для проявления каких-либо недружественных действий по отношению к нему. Использование названного ресурса, к примеру, в казахстанско-китайских отношениях позволило не только эффективно решить вопросы делимитации и демаркации границ, но и наполнило весомым содержанием казахстанскую позицию неприятия проявлений сепаратизма в приграничном регионе с Китаем. Данный ресурс с лег в основу подписания Договора о мерах доверия в военной области с приграничными с Казахстаном территориями и стимулировал дальнейшее развитие шанхайского процесса в сферы экономических, транспортных и культурно-гуманитарных взаимоотношений. В настоящее время все усилия казахстанских дипломатов на международной арене направлены на создание благоприятных внешних условий для глубоких политических, экономических и социальных преобразований внутри страны, защиту национальных интересов нашего государства.

Список использованной литературы:

- 1 Медведев Д.А. Из выступления на саммите для запуска разработки нового договора о европейской безопасности / <http://kremlin.ru/events/president/news/322> - (дата обращения 24.01.19 г.).
- 2 Декларация саммита ОБСЕ в Астане «Навстречу сообществу безопасности» от 02.12.2010.// <http://www.potad> - (дата обращения: 25. 02. 2019).
- 3 Венский документ 2011 года о мерах укрепления доверия и безопасности / <https://www.osce.org/ru/fsc/86600?download=true>- (дата обращения: 28. 02. 2019).
- 4 Третий саммит СВМДА. 8 июня 2010./ http://www.akorda.kz/ru/national_projects/ - (дата обращения 4.02.19 г.).
- 5 Назарбаев Н.А. Стратегия трансформации общества и возрождения евразийской цивилизации <http://presidentlibrary.kz/ru/content/nazarbaev-n-strategiya-transformacii-obshchestva-i-vozhrozhdeniya-evraziyskoy-civilizacii>- (дата обращения: 05. 03. 2019).

Қ.Е. Тауенов¹

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

ҚАРТТАР МЕН МҮГЕДЕКТЕРДІҢ МЕДИЦИНАЛЫҚ-ӘЛЕУМЕТТІК КӨМЕК КӨРСЕТУ ҰЙЫМДАРЫНДА ӘЛЕУМЕТТІК БЕЙІМДЕЛУІНІҢ МӘНІ МЕН МАЗМҰНЫ

Аннотация

Мақалада медициналық-әлеуметтік көмек көрсету ұйымдарында қарт адамдардың әлеуметтік бейімделу жағдайларына анықтама берілді, қарт адамдар мен мүгедектердің интернат үйлерінде тұруға бейімделуінің ерекшеліктері анықталды. Интернат үйлеріне түскен қарт адамдардың өмірінде жаңа өзгерістер орын алып, бейімделу мәселелерімен байланысты ерекше жағдайлар туындайды. Олар өз уақытын стационарлық мекемелерде бірқалыпты, сыртқы әлеммен шектеулі байланыста, әсерсіз өткізуге мәжбүр. Бұл қарт адамдардың жаңа өмір сүру жағдайында әлеуметтік бейімделуін зерделеуді қажет етеді және осы мәселенің өзектілігін сипаттайды.

Түйін сөздер: бейімделу, интернат үйі, медициналық-әлеуметтік көмек ұйымдары, мүгедектер, қарт адамдар, әлеуметтік белсенділік.

Тауенов К.Е.¹

¹Казахский национальный педагогический университет им. Абая

ПРЕДМЕТ И СОДЕРЖАНИЕ СОЦИАЛЬНОЙ АДАПТАЦИИ ПРЕСТАРЕЛЫХ И ИНВАЛИДОВ В ОРГАНИЗАЦИЯХ МЕДИКО-СОЦИАЛЬНОЙ ПОМОЩИ

Аннотация

В статье дается определение социальной адаптации пожилых людей в организациях медико-социальной помощи, раскрыты особенности адаптации пожилых людей и инвалидов к проживанию в домах-интернатах. В жизни пожилых людей оказавшихся в домах-интернатах наступают особые обстоятельства, которые связаны с проблемами адаптации в новых условиях. Они вынуждены проводить свое время в стационарных учреждениях гдев основе своем монотонный образ жизни, ограниченная связь с внешним миром, бедность впечатлений. Это делает необходимым изучение социальной адаптации пожилых людей в новых условиях проживания и характеризует актуальность данной проблемы.

Ключевые слова: адаптация, дом-интернат, организации медико-социальной помощи, инвалиды, пожилые люди, социальная активность.

К.Е. Тауенов¹

¹Kazakh National Pedagogical University named after Abai

THE SUBJECT AND CONTENT OF SOCIAL ADAPTATION OF THE ELDERLY AND DISABLED IN ORGANIZATIONS OF MEDICAL AND SOCIAL CARE

Abstract

The article defines the social adaptation of elderly people in the organizations of medical and social care, reveals the features of adaptation of elderly and disabled people to living in boarding houses. In the life of elderly people who find themselves in boarding schools, there are special circumstances that are associated with problems of adaptation to new conditions. They are forced to spend their time in inpatient institutions where monotonous lifestyle, limited communication with the outside world, the poverty of impressions. This makes it necessary to study the social adaptation of older people in new living conditions and characterizes the relevance of this problem.

Keywords: adaptation, boarding house, organizations of medical and social care, disabled people, elderly people, social activity.

Кіріспе.

Тәжірибе көрсетіп отырғандай, әлем мен қоғамдағы барлық үдерістер өзара байланысты және өзара тәуелді. Адамдардың қажеттіліктері еңбек қызметінің туындауына себепші болды. Қажеттіліктердің өсуі еңбекті күрделендіруді, оған ресурстарды көптеп тартуды, өндіріске қатысушылардың іс-әрекеттерінде келісімділікті қалыптастыруды ынталандырды. Көне феодалдық қоғамның орнына келген, нарықтық экономика бірден өзінің артықшылықтарын көрсетті. Өндіріс процесінде ресурстар барынша тиімді бөлінді. Сұраныс пен ұсыныстың өзара іс-қимылының арқасында нарықтық экономика сыртқы және ішкі жағдайлардың кез келген өзгерістеріне тиімді және тез жауап беретін болды.

Өкінішке орай, жетілдірілген жүйелер әлемде мүлдем жоқ. Нарықтық экономикада да кемшіліктер бар. Жеке пайда қағидаты өндірушілерді қоғамдық игіліктер өндіруге немесе әлеуметтік саланы қаржыландыруға ынталандырмайды. Адамдар күнделікті пайданы қуып, робот атаулыдан айнымай қалды. Адамгершілік, жақынына қол ұшын беру, отбасы құндылықтары бағалау, қоршаған ортаны қорғау сияқты адамзатқа тән қасиеттер жоғалу үстінде. Балалар отбасында тәрбиеленудің орнына балалар үйіне тасталып, ата-ана қартайған шағында зейнет көрудің орнына қарттар үйінде бейнет көруде. Хандық заманнан мұндай сұмдықты көрмеген қазақ даласы бүгінгі таңда мұндай құбылысты заңдылық деп қабылдауда. Бұл дерттен құтылудың бірден-бір жолы, зерттеу жұмыстарын жүргізіп, мәселенің түп-негізгі табиғатын түсіну. Осы жағдайға тап болған егде адамдарға нақты көмек көрсету. Мұндай орталықтарда өз күнін көріп жатқан адамдардың бейімделу үдерісін қадағалап, нақты өзгерістер енгізу қажет. Зейнет жастағы адамдардың әлеуметтік бейімделуін зерттеу қазіргі әлеуметтану ғылымының өзекті мәселелерінің бірі болып табылады.

Кез келген психологиялық сөздікте әлеуметтік бейімделу - жеке адамның нақты әлеуметтік орта талаптарына бейімделуінен тұратын, жеке тұлға мен әлеуметтік ортаның өзара іс-қимылының түрі ретінде анықталады. Бейімделудің екі негізгі түрі бар – психологиялық және әлеуметтік-тұрмыстық. Қарттар үйінде психологиялық бейімделудің басты мәселесі өмір салтының, қоршаған ортаның өзгеруі, денсаулықтың жалпы жағдайының нашарлауы аясында туындайтын күйзеліспен байланысты. Әсіресе, қарттар үйінің алғашқы апталарында, жаңа ортада жалғыздыққа бейім тұйық адамдар зардап шегеді. Мұндай адамдарға әңгімелесушіні табу және жаңа ұжымға ену қиын.

Психологиялық бейімделу белгісіздік қорқынышы сияқты фактормен де күрделене түседі. Кейбір қарт адамдар, олар туралы балалар мен немерелер ұмытып кетеді ме деп қорқады, ал кейбіреулері жаңа орында өмір сүруге үйренбей қаламын деп уайымдайды. Әлеуметтік-тұрмыстық бейімделу мәселелері өзекті, олар ең алдымен, белгілі бір күн тәртібін ұстану қажеттілігімен байланысты. Қарт адамдарға тәртіпке үйреніп, ескі әдеттен бас тартып және жаңа жерде тұрмыстық жайлылық жасау өте қиын.

Жаңа әлеуметтік ортада индивид бейімделудің үш кезеңінен өтеді. Бастапқы кезең индивидтің ортаның жаңа жағдайларын ұғыну үдерісі болып табылады, бірақ бұл ретте өзінің бұрынғы құндылықтар жүйесін қолдау үрдісі сақталады. Екінші кезең – шыдамдылық сатысы-екі жақтың бұрын қалыптасқан тәртіптерге төзімділіктерінің көрінуімен сипатталады. Келесі кезең-аккомодация-ақпаратты табысты игеру үшін ақыл-ой қызметінің тетіктерін қайта құру болып табылады. «Ассимиляция» деп аталатын соңғы кезең сырттан туындаған оқиғаны иемдену және оны ақыл-ой саласына айналдыру үдерісі.

Әлеуметтік бейімделу адамның жаңа әлеуметтік жағдайларға белсенді бейімделу үрдісі. Ол адамның белгілі бір функцияларды орындауына қажетті мүмкіндіктерін қамтып, нәтижесінде орын алар жағдайының көрсеткішімен ерекшеленеді. Бейімделудің осы түрінің негізі – адамдар тобының жалпы мақсаттары мен құндылықтарын, сондай-ақ жаңа ортадағы мәдениеттің қағидалары мен дәстүрлерін түсіну, топ мүшелеріне тән мінез-құлық үлгілерін қолдану.

Әлеуметтік бейімделу процесінде сыртқы жағдайларға бейімделу ғана емес, жеке тұлғаның қажеттіліктерін, мүдделерін және ұмтылыстарын қанағаттандыру да орын алады. Бейтанис әлеуметтік ортаға түсіп, адам оның бір бөлігіне айналады, бұл ретте оның өзін-өзі танытуы және даралығының даму үдерісі жүреді. Бұл ретте әлеуметтік қасиеттердің қалыптасуы қоғамға тән тілдесу арқылу жүзеге асып, оның арқасында өз қажеттіліктері мен ниеттерін іске асыру мүмкіндігі туады. Әлеуметтік бейімделу үдерісінде адам әртүрлі әлеуметтік құралдарды пайдалана отырып, өзгерген ортаға бейімделеді.

Негізгі гипотеза – әлеуметтік қызмет көрсетудің стационарлық мекемелері жағдайында қарт адамдардың бейімделу мүмкіндіктері, әлеуметтендіру іс-шараларын өткізуге негіз болатын, олардың

әлеуметтік белсенділігінің сақталу деңгейіне байланысты.

Қарт адамдар мен мүгедектердің әлеуметтік стационарлық қызмет көрсету мекемелерінде тұруына бейімделу деп жеке тұлғалықты сақтауға бағытталған, оның сапалық өзгерісін, қартаю жағдайларына және адамның тіршілік әрекетінің шектеулі дәрежесіне бейімделуді көздейтін үдеріс түсініледі [1].

Адамның жаңа әлеуметтік жағдайына бейімделу дәрежесі оның соматикалық және психикалық денсаулығының жай-күйімен айқындалады. Қарапайы тілмен айтқанда қоршаған жаңа ортаға бейімделу ұзақтығы әр адамда жекеше жүреді. Бейімделудің нақты уақыты болуы мүмкін емес.

Қарт адамдармен жұмыс істеуге жауапты шенеуліктер, ғалымдар мен әлеуметтанушылар жүргізген сауалнамалар нәтижесінде әлеуметтік бейімделу кезінде туындайтын ең маңызды проблемаларды анықтау мүмкіндігі пайда болды. Олардың қатарында:

- әлеуметтік-психологиялық проблемалар (жалғыздық, үйреншікті өмір салтынан ажырау, қоғам және жақын туыстары тарапынан жеткілікті көңіл бөлінбеуі);
- денсаулық жағдайы;
- қазіргі заманда сұранысқа ие болмауы (еңбекке жарамсыздық);
- экономикалық мәселелер;
- тұрмыстық мәселелер [2; 69 б.].

Қарт адамдар мен мүгедектерді стационарлық жағдайда әлеуметтік бейімдеу мақсаты-адамдардың әлеуметтік белсенділігін сақтау және ұзарту. Сондықтан, қарттар үйлерінде тұлғалық әлеуметтік дамыту, бос уақытты тиімді және жағымды өткізуге мүмкіндік беру, әртүрлі мәдени-ағартушылық қажеттіліктерді, қарым қатынас пен көпшілікке танылу қажеттіліктерін қанағаттандыру, сондай-ақ жаңа мүдделерді қалыптастыру, достық байланыстарды орнатуды жеңілдету, қарттар мен мүгедектердің жеке белсенділігін жандандыру, күн көрісін жеңілдетіп, қарт адамның өмірін мағынамен толтыру жұмыстары барынша жүргізілу қажет.

«Әлеуметтік бейімделу» ұғымының мазмұнын анықтаудағы басты мәселе бейімделу процесінің мәні болып табылады, яғни ортаның жаңа жағдайларына үйлесімді бейімделу арқылы адамның лайықты өмір сүру мәселесін шешу. Әлеуметтану ғылымында «әлеуметтік бейімделу» ұғымының мынадай анықтамасы беріледі: «адамның немесе топтың жаңа әлеуметтік ортаны белсенді игеруі». Әлеуметтік бейімделу индивидтің ортамен өзара іс-қимылын бейімдеу, реттеу, үйлестіру тәсілдерін білдіреді. Әлеуметтік бейімделу процесінде адам өзінің қажеттіліктеріне, мүдделеріне, ұмтылыстарына сәйкес ортаға бейімделіп, белсенді субъект ретінде әрекет етеді.

Халықаралық денсаулық ұйымының ақпаратына сүйенсек жер шарындағы адамдар жасы 25-44 шамасында болса, оларды – жастар қатарына; 44-60 жас болса, орташа жас; 60-75 – егде жастағылар; 75-90 – кәрілік жас; 90 кейін – ұзақ өмір сүрушілер қатарына жатқызады. Еліміздің мемлекеттік органдарында әр жас шамасындағы адамдардың саны бойынша нақты ақпараттар бар. Сол ақпараттардың зейнет жасындағы адамдарға қатысты әліметтеріне көз жүгіртейік.

Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігіне қарасты статистика агенттігінің 2018 жыл соңындағы статистикалық мәліметтеріне сүйенсек, Республика бойынша «Қарттар мен мүгедектерге арналған медициналық-әлеуметтік мекемелерде және психоневрологиялық медициналық-әлеуметтік мекемелерде» тұратындар саны 19748 адам, олардың басым бөлігі Шығыс Қазақстан (2701), Қарағанды (2252) және Алматы облысында (1701) тіркелген.

	2008	2018
Республика Казахстан	12 043	19 748
Ақмолинская	926	1 197
Ақтөбинская	607	623
Алматынская	275	1 701
Атырауская	104	415
Западно-Казахстанская	999	1 215
Жамбылская	445	1 020
Қарағандынская	1 919	2 252
Қостанайская	1 195	1 686
Қызылордынская	166	622
Мангистауская	120	345
Павлодарская	557	1 335
Северо-Казахстанская	781	1 621

Туркестанская	-	643
Восточно-Казахстанская	2 378	2 701
город Нур-Султан	290	660
город Алматы	861	1 047
город Шымкент	420	665

Ұлттық статистика агенттігі

Қарттар мен мүгедектерге арналған медициналық-әлеуметтік мекемелердің және психоневрологиялық медициналық-әлеуметтік мекемелердің саны Республика бойынша – 99, олардың басым бөлігі Шығыс Қазақстан, Қарағанды, Қостанай, Батыс Қазақстан және Ақмола облыстарында:

	2008	2018
Республика Казахстан	67	99
Ақмолинская	8	9
Ақтөбинская	2	2
Алматынская	2	8
Атырауская	1	2
Западно-Казахстанская	6	10
Жамбылская	3	5
Қарағандинская	11	10
Қостанайская	9	10
Қызылординская	1	3
Мангистауская	1	2
Павлодарская	4	4
Северо-Казахстанская	3	6
Туркестанская	-	2
Восточно-Казахстанская	11	17
город Нур-Султан	1	3
город Алматы	2	3
город Шымкент	2	3

Қазіргі уақытта қарт адамдар мен мүгедектер қоғамның әлеуметтік қорғалмаған санатына жатқызылады. Ал қарттар үйі сол қарт адамдардың көп жылдар бойы өмір сүретін ортасы болуда. Мекеменің бүкіл өмірін ұйымдастырудан, оның сыйымдылығынан, орналасуынан, жоспарлануынан, бос уақытты және іспен қамтуды ұйымдастырудан, әлеуметтік-медициналық көмектен, қарттар үйінде өмір сүретіндердің сыртқы әлеммен байланыс дәрежесінен адамның дене және психологиялық денсаулығының жай-күйі байланысты болады. Сондықтан, қарттар үйлерінің мәселелерін зерделеуді жалғастыру, қарт адамдардың осы мекемелерде лайықты өмір сүру үшін бейімделу үдерісінің жеңіл жүру мәселерін шешу жолдарын табу өте маңызды. Бұл санаттағы азаматтардың әлеуметтік мәселелерін шешуге күнделікті назар аудару қажет.

Қарт адамдардың бейімделуінің қиындықтары.

Қарттар үйінде зейнет жастағы адамдарды бейімдеу барысындағы басты қиындықтар өмірдің түрлі салаларында орын алатын күрт өзгерістерге байланысты. Қартаюына байланысты қарттар үйіне көшіп келген адамдар тұрғылықты орнын ауыстыру жағдайын ауыр сезінеді. Оның бірден-бір себебі өз үйімен, туыстарымен және көршілерімен көбіне біржола қоштасу қиындығы.

Мамандардың айтуынша қарттар үйінде қарт адамдардың психологиялық және әлеуметтік бейімделуі төрт айға созылады. Психологтардың пікірінше, бұл уақыт жаңа тұрғылықты жеріне, өмір салтына және күн тәртібіне үйрену үшін жеткілікті. Алайда кейбір жағдайларда бейімделу процесі ұзақ мерзімге созылуы мүмкін.

Қарттар үйінде адамдардың бір қоғам болып өмір сүруі ең алғашында амалсыздан орын алады. Осы жерде тұрып жатқан адамдардың өмірлік шынайылығы ауруханадағы адамдар белгілерімен сипатталады. Бұл белгілерге мыналар жатады:

- бірқалыпты өмір салты;
- сыртқы әлеммен байланыстардың шектеулілігі;
- әсер кедейлігі;

- іш-пыстырарлық, өмірлік кеңістіктің жеткіліксіздігі;
- ұжымға тәуелділік;
- шектеулі жұмыспен қамту мүмкіндіктері;
- әлеуметтік мекеме қызметінің тәртіптелуі.

Әлеуметтік бейімдеу азаматтарды стационарлық мекемелерде тұру жағдайларына оңалтудағы алғашқы және өте маңызды кезең. Бірінші кезеңнің қаншалықты табысты өтетіндігінен, адамның жаңа әлеуметтік қатынастарға енудің одан кейінгі кезеңі де байланысты болады.

Өтпелі кезеңнің басты міндеттерінің бірі зейнет жастағы адамдардың және әртүрлі санаттағы мүгедектердің зияткерлік және мәдени қажеттіліктерін іске асыру үшін олардың әлеуметтік белсенділігін арттыруға бағытталған, азаматтардың әлеуметтік бейімделуінің тиімді жүйесін құру болып табылады. Ол жоғары нәтижеге бағытталуы тиіс.

Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігіне қарасты статистика агенттігінің 2019 жыл басындағы Қазақстан Республикасы халқының жынысы мен жекелеген жас құрамы бойынша саны туралы ақпараттық бюллетенінде – жалпы халық саны – 18 395 567, оның ішінде зейнет жасындағы адамдар саны – 2 030 211 (608 720 ерлер, 1 421 491 әйел адамдар) деп көрсетілген [3].

Қарт адамдардың жаңа ортаға бейімделуі оңай және ауыртпалықсыз өту үшін қарт адамдарға қарттар үйінде тұрудың жаңа жағдайларына бейімделуге көмектесу қажет. Әлбетте, әлеуметтік-тұрмыстық жағдайлар мен психологиялық жайлылықты жасау бойынша ауыртпалық, жұмыстың басым бөлігі медицина қызметкерлерінің мойында. Қарттар үйінің әлеуметтік қызметкерлері қарт адамдарды қамтамасыз етуі тиіс шаралар:

- тиісті медициналық күтім;
- әлеуметтік-тұрмыстық мәселелерді шешуге көмек көрсету;
- демалыс пен бос уақытты ұйымдастыру;
- оң қарым-қатынас ортасын құру;
- қарттар үйінің басқа да тұрғындарымен бірлескен шығармашылық және ойын іс-әрекеті.

Алайда бейімделу үдерісінде қарт адамның туыстары да маңызды рөл атқарады. Өмірдің жаңа жағдайларына үйренуді жеңілдету үшін психологтар мынадай кеңестер береді:

- туыстардың қарттар үйіне аптасына кемінде бір рет келіп тұруы;
- үнемі қоңырау шалу және денсаулығына қызығушылық таныту;
- сабақтың жаңа түрлерін меңгеруге ынталандыру (шетел тілдерін оқыту, шахмат және т. б.);
- зейнет жасына қарамастан, олар өздерінің жақындары мен айналасындағыларға қажет екенін дәлелдеп, қамқорлық көрсету.

Қорытынды.

Қарт адамдар қазақ халқы тарихының қай кезеңін алып қарамасаңыз да үлкен құрметке ие болып отырған. Олар халық даналығын, материалдық және рухани мәдениетті сақтаушылар. Жастар қарияларды халық даналығына ие деп санады. Олар ақсақалдармен үнемі кеңесіп, олардың тілектерін басшылыққа алып отырған. Келешек ұрпақты тәрбиелеу ісінде қарт адамдар маңызды роль атқарады. Бүгінгі қоғамымызда орын алып жатқан, теріс әрекеттер, жалқаулық, ішімдікке бой алдыру, түнгі клубтарға бару, бала тәрбиесіне көңіл бөлмеу, болмашы заттарға мұқтаж болу, ел болашағына қаперсіз қарау ұрпақтар сабақтастығының үзілгендігін танытады. Халық ауыз әдебиетінде қазақ қоғамында ақсақалдарға көрсетілетін құрмет жайында оқып отырып, бұл жайттың біздің қоғамымызда осыдан 200-300 жыл бұрын болған әрекет сынайлы көрінер. Үлкендерді сыйламау, ата-ана алдындағы парызды орындамау жаңа нарықтық қоғамның теріс жағы. Ал оларды қарттар үйіне өткізу нағыз тас жүректіктің белгісі. Осы бағытта қазақ жерінде зерттеу жұмыстарының мардымсыз аз болуы ғылыми жұмыстың пәні ретінде қарттардың жаңа ортаға бейімделу үдерісіндегі кездесетін қиындықтары мен олардан шығу жолдарын терең зерделеу болып отыр.

Зейнет жасындағы адамдардың қарттар мен мүгедектер үйіне түскен күннен бастап бейімделу үдерісінің бірқалыпты іске асуы мақсатында әдіснамалық ұсыныстар құрастырылып басшылыққа алынуы тиіс. Әрине бұндай мекемелерде күнін көріп жатқан адамдардың түгел дерлік өз балаларымен қараусыз қалды деуге келмейді. Олардың бірқатары жалғызбастылық тауқыметін татып, қартайған шағында өзін-өзі қарау қиыншылықтарына тап болғандықтан осы мекемелерде өмір сүріп жатыр.

2007 жылы ҚР-дағы Адам құқықтары жөніндегі уәкіл ерекше әлеуметтік осал топ ретінде "Қазақстан Республикасында қарт адамдардың құқықтарын сақтау туралы" баяндама дайындады, онда елдегі қарт адамдардың кездесетін мәселелерін егжей-тегжейлі сипаттама жасады. Баяндамада

зейнет жасындағы адамдардың қарттар үйіне түсу себептерін жаңа қырынан ашты:

1) жалғыз басты адамдар мен егде жастағы мүгедектер үшін үйде сапалы әлеуметтік қызмет көрсетудің болмауы;

2) заңнамалық және бюрократиялық кедергілерге байланысты неғұрлым мұқтаж қарт адамдар үшін үйде әлеуметтік қызмет көрсетуге қолжетімділіктің болмауы;

3) егде жастағы адамдар мен мүгедектерді тұрмыстық зорлық-зомбылықтан және басқа да құқыққа қарсы әрекеттерден тиімді қорғаудың болмауы [4; 13-14 бб.].

Қалай дегенмен біздің мақсатымыз адамдардың мұндай жағдайға қалайша тап болғандығын талқылау емес. Олардың бейіделу үдерісінде кездесетін қиыншылықтарын анықтап, қарт адамдарға әлеуметтік көмектің ахуалдық моделін қарастыру.

Нарықтық заманның көпқырлылығы жаңашыл қызмет түрлерін дүниеге әкелуде. Экономика атасы Адам Смиттің «Көрінбейтін қолы» осы салаға да жетті. Қарттар үйіне қарама-қарсылық ретінде жеке меншік пансионаттар көптеп ашыла бастады. Мұндай мекемелер адамдардың зейнет жасында қажетті көмекпен қамтамасыз ету үшін арнайы құрылған. Алайда қарттар үйінде қарт адамдардың бейімделуі қазіргі қоғамдағы ең күрделі мәселелердің бірі болып қала беруде.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Симонова М.Г. [Социальное обслуживание населения](https://son-net.info/osobnosti-socialnoj-adaptacii-v-domax-internatax/). // Информационно-образовательный электронный журнал для работников социальной сферы. – 2017 (Июнь). <https://son-net.info/osobnosti-socialnoj-adaptacii-v-domax-internatax/>

2 Мусина-Мазнова Г.Х. Социальная геронтология: теория и практика: учебное пособие. – Астрахань: Астраханский государственный университет, Издательский дом «Астраханский университет», 2012. – 192 с.

3 [Численность населения Республики Казахстан по полу и отдельным возрастным группам на начало 2019 года](#). Бюллетенб Агенства по статситике Министерства Национальной экономики РК. 21 серия.

4 Пожилые люди на Евразийском пространстве: интересы, проблемы и перспективы. – Алматы: Исследовательский институт международного и регионального сотрудничества Казахстанско-Немецкого университета, 2018. – 160 с.

МРНТИ 02.41.41

Тохтаунов Б.Н.¹
¹КазНПУ имени Абая

СОЦИАЛЬНО-ПРОСВЕТИТЕЛЬСКОЕ ТЕЧЕНИЕ ОБЩЕСТВЕННОЙ МЫСЛИ УЙГУРОВ РАННЕГО СРЕДНЕВЕКОВЬЯ

Аннотация

В статье рассматривается исторический фон, который, безусловно влиял на возникновение и развитие социально-просветительской общественной мысли уйгурских философов и мыслителей раннего Средневековья. Священным долгом считалось на Востоке способствовать сближению народов, используя поэзию как средство воспитания в духе братской дружбы и сотрудничества. На основе востоковедной литературы и источников автор статьи дает картину духовного роста народа, делает попытку систематизации философских взглядов и жизненных принципов известных мыслителей тюркского мира, авторов дидактических поэм, составителей словарей, а также прозаических панорамных произведений. Дается краткое описание былого могущества государства Караханидов, где получили интенсивное развитие наука, литература, культура и искусство. Анализируется наследие крупных письменных литературных памятников, содержащих глубокие социально-философские, этические и эстетические идеи. Это крупные произведения «Диван лугат ат-турк» Махмуда Кашгари, «Кутадгу билиг» Юсуфа Баласагуни, и «Дары истины» Ахмада Югнаки. Сегодня ученые всего мира единогласны во мнении о том, что уйгуры, будучи одним из древнейших народов Центральной Азии, внесли значительный вклад в культуру тюркской цивилизации, тем самым обогатив общемировую сокровищницу Востока.

Ключевые слова: исторический фон, востоковедная литература, философские взгляды, братская

дружба.

Б.Н. Тохтаунов¹
¹Абай атындағы ҚазҰПУ

ЕРТЕ ОРТАҒАСЫРЛЫҚ ҰЙҒЫРЛАРДЫҢ ҚОҒАМДЫҚ ОЙЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-АҒАРТУШЫЛЫҚ АҒЫМЫ

Аңдатпа

Мақалада ұйғыр философтары мен ерте ортағасырлық ойшылдардың Әлеуметтік-ағартушылық қоғамдық ойының пайда болуы мен дамуына әсер еткен тарихи фон қарастырылады. Шығыста поэзияны бауырлас достық пен ынтымақтастық рухында тәрбиелеу құралы ретінде пайдалана отырып, халықтардың жақындасуына ықпал ету қасиетті борыш болып саналды. Шығыстану әдебиеті мен дереккөздері негізінде мақала авторы халықтың рухани өсу көрінісін береді, түркі әлемінің танымал ойшылдарының, дидактикалық поэмалар авторларының, сөздіктер құрастырушыларының, сондай-ақ прозалық панорамалық шығармалардың философиялық көзқарастары мен өмірлік ұстанымдарын жүйелеуге талпынады. Қараханидтер мемлекетінің бұрынғы құдіретіне қысқаша сипаттама беріледі. Онда ғылым, әдебиет, мәдениет пен өнер қарқынды дамыды. Терең әлеуметтік-философиялық, этикалық және эстетикалық идеялары бар ірі жазба әдеби ескерткіштердің мұрасы талданады. Бұлар Махмұд Қашқаридің «Диуани лұғат ат-түрік», Жүсіп Баласағұнның «Құтты білік» және Ахмет Жүгінекидің «Ақиқат сыйы» туындылары болып табылады. Бүгінгі таңда бүкіл әлем ғалымдары ұйғырлар ежелгі Орталық Азия халықтарының бірі бола отырып, түркі өркениетінің мәдениетіне елеулі үлес қосып, Шығыстың жалпы әлемдік қазынасын байытқан деген пікірге бірауыздан тоқтады.

Түйін сөздер: тарихи фон, Шығыс әдебиеті, философиялық көзқарас, бауырлас достық.

Tokhtakhunov B.N.¹
¹*KazNPU named after Abai*

SOCIAL EDUCATION FOR SOCIAL THOUGHT OF THE UIGHURS IN THE EARLY MIDDLE AGES

Abstract

The article deals with the historical background, which certainly influenced the emergence and development of social and educational social thought of Uighur philosophers and thinkers of the early middle Ages. It was considered a sacred duty in the East to promote the rapprochement of peoples, using poetry as a means of education in the spirit of fraternal friendship and cooperation. On the basis of Oriental literature and sources, the author gives a picture of the spiritual growth of the people, makes an attempt to systematize the philosophical views and life principles of famous thinkers of the Turkic world, authors of didactic poems, compilers of dictionaries, as well as prose panoramic works. A brief description of the former power of the state of the Karakhanids, where science, literature, culture and art were intensively developed, is given. Examines the legacy of large-scale written literary works containing profound social and philosophical, ethical and aesthetic ideas. These are major works "Divan lugat at-Turk" by Mahmud Kashgari, "Kutadgu Bilig" by Yusuf balasaguni, and "Gifts of truth" by Ahmad Yugnaki. Today, scientists all over the world are unanimous in the opinion that the Uighurs, being one of the oldest peoples of Central Asia, have made a significant contribution to the culture of Turkic civilization, thereby enriching the global Treasury of the East.

Keywords: historical background, oriental literature, philosophical views, fraternal friendship.

Уйгурская культура и философия раннего Средневековья, в частности, в Турфанском идикутстве прошли несколько этапов своего духовного и творческого развития. Очевидно, все это было унаследовано от этнических предшественников. Как бывало не раз в мировой истории, некоторые элементы культуры постепенно забывались, другие – наоборот, сохранялись и получали дальнейшее продолжение, приобретая новый философский смысл и содержание.

«Так, у уйгуров Турфанского идикутства руническое письмо было заменено новым уйгурским алфавитом. Шаманизм и анимистические верования уступили место сначала манихейству, а затем

буддизму, который существовал в Восточном Туркестане, бывшем его центром и оплотом целое тысячелетие» [1, с. 94].

Во времена расцвета государства Караханидов широкое распространение в стране получили наука и культура, литература и искусство. Город Кашгар, который был столицей этого государства, считался экономически развитым в политическом и культурном отношении. Там были достигнуты успехи в математике, астрономии, медицине, философии, литературе, логике и др. учениях. «Кашгар стал центром высшего образования, в этом городе действовала и развивалась высшая духовная школа «Сажийэмэдрисиси» («Изучающее медресе»), где работали крупные ученые того времени, воспитывались многие будущие деятели науки и культуры. Известно, что в медресе наряду с другими предметами естественного профиля преподавалась медицина» [2, с. 13-14]. В городе работали два крупных деятеля медицины: Имамдин Кашгари – автор книг «Шэрхи элканун» («Толкование закона»), «Шэрхи шипа» («Толкование исцеления») и Мухаммад Ярканди – автор известного на тот период сочинения «Зияул кулуб» («Лучи сердца»). Наравне с ними, не отставали и религиозные деятели. Например, известный ученый Хусаин ибн Халап, который был историком и богословом пользовался почетом и уважением у Махмуда Кашгари. В своем знаменитом «Словаре тюркских наречий» Кашгари с теплотой и глубоким уважением говорит о своем учителе Хусайне ибн Халапе [3, с. 9-10]. Здесь также трудился крупный историк Абдужапар Кашгари, который является автором сочинения «История Кашгарии» [4, с. 333].

В государстве Караханидов были созданы крупные письменные литературные памятники, содержащие глубокие социально-философские, этические и эстетические идеи. Это крупные произведения «Диван лугат ат-турк» Махмуда Кашгари, «Кутадгу билиг» Юсуфа Баласагуни, «Дары истины» Ахмада Югнаки и многие другие. Сегодня ученые всего мира единогласны во мнении о том, что уйгуры, будучи одним из древнейших народов тюркской цивилизации, внесли значительный вклад в общемировую сокровищницу культуры Востока. Они одними из первых создали развитую литературу среди народов Центральной и Передней Азии. Всему цивилизованному миру хорошо известна уникальная дидактическая поэма «Кутадгу билиг» («Благодатное знание») выдающегося уйгурского поэта, мыслителя и общественного деятеля Юсуфа Хас Хаджиба Баласагуни и такой значительный памятник Средневековья, как «Диван лугат ат-турк» («Словарь тюркских языков») крупного уйгурского ученого XI в. Махмуда Кашгари.

Благодаря общности философских идей и расширению культурных связей многие ученые, поэты и мыслители государства Караханидов, а также Центральной Азии устанавливали близкие контакты с культурными деятелями влиятельных цивилизаций того периода – Багдада бывшей столицы Арабского халифата. Другие даже умудрялись работать там вместе с видными учеными деятелями литературы и искусства (Абу-Наср Фараби, Махмуд Кашгари и др.). Культура караханидов существенно отличалась от арабо-мусульманской культуры тем, что она возникла в результате слияния исламской культуры и культурных ценностей тюркских народов. Тюркская культура, принимая мусульманскую форму, в своем содержании выражала образ жизни, образ мысли, традиции и специфические особенности культуры тюркских племен. Благодаря плодотворному влиянию арабской, персидской, а через арабскую культуру древнегреческой общественно-философской мысли на основе развития прогрессивных традиций своего народа формировалось равно-материалистическое и стихийно-диалектическое мировоззрение уйгурских поэтов-мыслителей. В это время, которое обычно называют среднеазиатским ренессансом, большие успехи были достигнуты в области естественных и гуманитарных наук, искусства и литературы, особенно поэзии» [5, с. 119].

Хотелось бы немного рассказать о дидактической поэме XI в. «Кутатгу билиг» («Книга о достижении счастья») Юсуфа Хас Хаджиба Баласагунского, первого поэта и писателя, заложившего основы уйгурской классической литературы, а также основателя национальной философии. «Кутатгу билиг» является не только дидактической поэмой, как это принято считать, но и одним из выдающихся философских произведений на Востоке, жанр которой уходит в глубокую древность. Казахский профессор и культуролог Виктор Тимошинов отмечает: «Этот жанр был известен еще древним египтянам, индийцам, а позднее европейцам в эпоху Ренессанса. «Кутатгу билиг» – это философское произведение. В нем анализируется смысл и значение человеческой жизни, и определяются обязанности и нормы поведения человека в обществе, при этом, автор поэмы критикует общество, в котором он сам живет» [6, с. 400]. «Кутадгу Билиг» – первое произведение, написанное на языке мусульманских тюрков эпохи Мусульманского ренессанса и полностью сохранившееся в трех поздних копиях, о чем свидетельствуют слова поэта в начале поэмы [7, с. 11].

«Да, книг у арабов, таджиков немало,
А нашею речью сия – лишь начало.
Кто мудр, эту книгу оценит с почтеньем,
Лишь тот ценит знания, кто зрел разуменьем».

«Благодатное знание» считается не только уникальным художественным произведением, она также является этико-дидактическим и политико-философским трактатом, в котором собраны аллегорические образы различных героев, олицетворяющих высоконравственные и идеальные качества человека – справедливость (Кун-Толди), счастье (Ай-Толди), разум (Ой-Толди), довольство (Жетелеуши). Поэма построена в форме диалогов между главными персонажами. Социально-демократическое мировоззрение Юсуфа Хас Хаджиба Баласагуни изобилует гуманистическими направлениями, реалистичны. В некоторых моментах поэт даже стремился улучшить и укрепить феодально-крепостнические отношения и политическую систему в обществе, в котором жил. В своей знаменитой поэме он размышляет о ситуации, сложившейся в результате взаимодействия общества и государства. Пытается выразить искреннюю надежду на то, что когда-нибудь, с помощью просвещения и науки механизмы управления государством вкупе с гармонизацией общественных отношений будут усовершенствованы. Средневековое общество, как это было во все времена, делилось на богатых и бедных, самодостаточных и обездоленных, но в мировоззрении Юсуфа Баласагуни, различные социальные группы имели свое уникальное место и особую роль в общественной жизни. В его произведении каждой профессии посвящена отдельная глава. По мнению ученого, земледельцы – нужные люди, так как «они и питье, и питание дают»; скотоводы обеспечивают общество молочными продуктами, животными и шерстью и т.д. Он призывает всех членов общества дружить и с уважением относиться к людям разных профессий, поскольку все они кормят и одевают людей. Как и всякий просвещенный человек, ратующий за гуманизм и мир без насилия, Ю.Баласагуни категорично осуждает деспотизм заевшихся ханов и скупых беков, которые жестоко эксплуатировали массы, попирали в привычном для себя стиле достоинство и права простых дехкан, грабили народ. Он четко обозначает психологические аспекты в страданиях людей, несущих свою ношу из-за низменных и меркантильных интересов феодалов, которые развязывают кровавые междоусобные войны, чтобы расширить свою удельную территорию, разоряют соседние народы, сжигают их города и деревни, превращают людей в рабов. Поэт с горечью говорит о своей эпохе, сожалеет о том, что феодальная знать пренебрегает справедливостью и добротой. Пытается убедить ханов и беков быть великодушными по отношению к бедным, «одаривать их», поить и кормить, относиться благородно, призывает уменьшить подати, несколько смягчить угнетение трудящихся. И, тем не менее, будучи представителем господствующего класса, он все-таки стремится укрепить существующие порядки. Возможно, именно таким философ видел путь достижения человеческого счастья (справедливого общества – Авт.) – посредством примирения богатых и неимущих слоев. Он полагает, что единственным путем установления гармонических отношений между социальными группами и классами, утверждения социальной справедливости является выработка правильного демократического закона для управления государством.

Ю.Баласагуни убежден в том, что идеальное справедливое общество может строиться только на справедливых законах. Если правители будут просвещенными и грамотными, соответственно, и составлять они будут хорошие законы. По мнению философа, для того чтобы в государстве не было смут и раздоров, чтобы все жили в гармонии и достатке, правитель должен начать с самого себя, руководствоваться идеями справедливости при соблюдении законов, и не разделять людей по их происхождению или социальному положению. Он обязан относиться к ним одинаково, как герой его поэмы – правитель Кунтогды (символ справедливости), который говорит:

«По правде вершу все дела я привычно,
А бек или раб предо мной – безразлично.
И сын ли, чужой ли, родня ли, приятель,
Пришелец приспевший ли – кстати, некстати-ль
Они для меня по закону равны,
Я им ни смягчу, ни прибавлю вины» [8].

Наследие Юсуфа Хас Хаджиба Баласагуни невозможно отразить в одном философском труде, поскольку творчество мыслителя многогранно и неисчерпаемо. Читая его произведение, невольно натыкаешься на мысль, что ученый оставил одну из самых значимых сокровищниц в мировой истории, представляющей большую ценность для представителей всей тюркской цивилизации. Его

поэма «Кутадгу билик» является отождествлением добра и справедливости, счастья и гуманизма, т.е. тех мечтаний и фантазий, к которым всегда стремится человечество. Его размышления идеально могут сочетаться и с сегодняшним временем, подобно оригинальным трудам казахского мыслителя Абая Кунанбаева. Здесь было бы уместно привести слова главного научного сотрудника Института литературы и искусства им. М.О. Ауэзова, доктора филологических наук Алимжана Тиливалди-Хамраева: «Юсуфа Хас Хаджиба Баласагуни, пожалуй, можно назвать не только величайшим поэтом раннеклассической литературы, но и гением тюркского исламского мира. Поэт заложил основы аллегорического восточного символизма, показал величие средневекового тюркского литературного языка и обеспечил его развитие в условиях давления других мировых языков того времени. Его бессмертное произведение «Кутадгу билик», повествующее о тленности бытия и об основных причинах его возникновения, а также о вечных эстетических ценностях и гуманистических идеалах, является уникальным письменным памятником. И поэтому знаменитое произведение великого гения, бесспорно, нуждается в более глубоком изучении и активной пропаганде» [9, с. 96].

Еще одним классиком общественной мысли Средневекового Востока по праву можно назвать автора уникального «Словаря тюркских наречий» Махмуда Кашгари, который также сыграл неопределимую роль в становлении и развитии культуры тюркских народов Центральной Азии. Произведение М.Кашгари «Диван лугат ат-турк» («Словарь тюркских языков») является значимым вкладом в общемировую культуру, поскольку считается выдающимся произведением в духовном наследии Восточной философской мысли. Осознавая, какое значение его труд будет иметь для будущих поколений М.Кашгари в предисловии к своему «Словарю» напишет, что он завершил работу над этой книгой, молясь великому Тангри (Богу), и хотел, чтобы она осталась вечным памятником и неисчерпаемым духовным богатством для человечества [10, с. 3]. Энциклопедическое произведение Махмуда Кашгари является не только сочинением, исследующим вопросы развития языков, оно также охватывает широкий спектр проблем гуманитарных, общественных и естественных наук. Кашгари был универсальным ученым своего времени, являясь лингвистом, этнографом, историком, фольклористом, географом. Ветеран уйгуроведения С.Малов, говоря о «Словаре» Махмуда, отмечает: «В его сочинении мы находим подробную грамматику кашгарских тюрков-уйгуров» [11, с. 6]. «Много диалектологических замечаний по языкам других тюркских и племен и народов... Есть у него и исторические, этнографические, географические сведения о расселении тюркских народов того времени» [12, с. 305]. «Диван лугат ат-турк» – это богатая энциклопедия, вобравшая в себя все сферы общественной жизни, в том числе и экономику, политику, социальные отношения, образ жизни и духовную культуру тюркских народов XI в., – науку, искусство и литературу, философско-этические идеи, традиции и обычаи, а также религиозные верования. Будучи отменным знатоком слова, Махмуд Кашгари отразил в знаменитом труде уровень познания, мыслей и мировоззрения людей своего времени в словах и понятиях. В работе анализируется более 7500 термитов и слов, отражающих лексику тюркских народов. Понятия тесно связаны с различными терминами, так как они непосредственно закрепляются и выражаются в языковой форме в виде отдельных слов или словосочетаний. Не осталась в стороне и народная философия, отражающая суть жизненного бытия, где добро конкурирует со злом, а человеческий образ воплощает в себе самые высокие черты нравственности и непогрешимости. Для этого в «Словаре» приводится более 240 литературных отрывков, куплетов песен и более 290 пословиц и поговорок, в которых повествуется об эстетических и этических воззрениях и идеалах общества. Все эти факторы очередной раз доказывают, что ученый серьезно и глубоко размышлял о важнейших жизненных проблемах, стремился дать ответ на самые волнующие вопросы своей эпохи, пытался оказать воздействие на мировоззрение современников. В работе ученого философа находят ясное отражение господствующее положение религиозного сознания людей. Так М.Кашгари очень осторожно излагает свои концепции под влиянием догматов ислама. Он говорит о том, что Аллах создал все сущее на земле и на небесах, и все это, включая человека (Адама) должно поклоняться ему и возвеличивать его. Каждую главу в своей книге М.Кашгари начинает со слов: «Во имя Тангри, милостивого и милосердного». Ученый обращается к Тангри и просит у него помощи в работе над своим трудом. «Вся сила, могущество, – пишет Кашгари, – принадлежит великому и высокому Тангри, Он – наша надежда и самый хороший господин» [13, с. 8].

М.Кашгари, как человек, воспитанный в благородных семейных традициях осуждает жадность, завистливость, туеядство, скупость, трусость, хвастливость, эгоизм и т.п. В «Диван лугат ат-турк» мыслитель размышляет о судьбе тюркских народов, глубоко анализирует их миропонимание, пред-

ставления о самой природе, пытается раскрыть духовный мир своих предшественников, систематизирует этические воззрения, нравственные идеалы, а также психологию тех или иных племен, наций и народов. Сопоставляя между собой арабскую, персидскую и тюркскую цивилизации, М.Кашгари доказал, что тюркоязычные народы способны внести выдающийся вклад в развитие мировой науки. Мыслитель рассуждал, что в развитии общественного сознания, в частности морали как нравственного сознания, действует закон преемственности поколений. Дети наследуют моральные и общечеловеческие принципы от своих отцов, а те, наследовали их от своих. Таким образом, благодаря функционированию этого негласного закона, мораль современных народов Востока и Запада обогатилась нормами предшествовавших эпох.

На сегодняшний день доподлинно известно, что главный приоритет общечеловеческих ценностей (нормы поведения людей, этические и эстетические категории, формировавшиеся веками), не только сохранился, но и получил новое развитие в результате общественного прогресса различных цивилизаций. Важную роль в данном направлении сыграли выдающиеся деятели прошлых столетий, оказавшие большое влияние на дальнейшее развитие общественно-философской и этической мысли человечества. Одним из таких деятелей является уйгурский поэт и мыслитель раннего средневековья Ахмад бинни Махмуд Югнаки, который явился автором назидательно-дидактической поэмы «Хибатул-хакаик» («Дары истины»). Сведения о жизни и творческой деятельности Ахмада Югнаки, впрочем, как и у его предшественников также скудны. Его биографию можно проследить в его же поэме «Хибатул-хакаик». Предполагается, что мыслитель жил и творил со второй половины XII до 20-х годов XIII в., т.е. до монгольского нашествия в Среднюю Азию. Он родился в г. Югнаки и был слепым с рождения. Его полное имя – Адип Ахмад бинни Махмуд Югнаки. Примечательно, что одним из первых мыслителей Востока, кто упоминал автора «Хибатул-хакаик» был Алишер Навои. Информация о том, что Югнаки был слепым, также стала известной благодаря Алишеру Навои. В своем стихотворении «Насайим мухаббат» («Ветры любви») он скажет об Ахмаде Югнаки то, что поэт был слепым на оба глаза с рождения. Позже в письме Бад Уззаману – сыну правителя Герата Хусайна Байкары Навои приводит отрывки из «Хибатул-хакаик» и дает ему наставления [14, с. 457].

К моменту творчества Ахмада Югнаки Караханидское государство было практически ослаблено из-за непрерывных войн между удельными феодалами за власть. Ухудшилось положение простых тружеников (декхан) или (авам халк), как их называли в народе. Недовольные массы стали часто поднимать восстания против произвола феодалов, чиновников и поддерживающих их священнослужителей. Все это наложило свой неизгладимый отпечаток на развитие духовной культуры общества, задержало развитие литературы, искусства, науки, отрицательно сказалось на нравственном сознании людей. В главе XIII поэмы Ахмад Югнаки в художественно-образной форме излагает свои социально-политические взгляды. Остановившись на условиях жизни своего времени, поэт-мыслитель с горечью отмечает, что теперь нет людей, которые стремились бы совершать добрые дела, настала такая эпоха, когда между людьми существует вражда, отчего они мучаются и страдают. Поэт утверждает, что в определенной мере причина всего кроется в том, что представители имущих сословий «испортились», а потому настало плохое время. Он вскрывает сущность политической власти Караханидов, ее загнившую внутреннюю противоречивость. Отмечая падение нравственности у людей, мыслитель с сожалением говорит, что теперь имеет авторитет тот, кто двуличен, успехом пользуются не те, кто этого достоин, а люди безнравственные и случайные, которым повезло. В своих социально-гуманистических воззрениях Ахмад Югнаки выступает как демократически настроенная личность. Если Юсуф Баласагуни ограничился только критикой имущих классов за жестокость к трудящимся, пытаясь укрепить существующий строй и гармонизировать отношения между классами, то Ахмад Югнаки защищает народ, говорит о противоречиях в Караханидском обществе, осуждает социальное неравенство между богатыми и неимущими. Мыслитель выдвигает концепцию, что люди по своему происхождению равны, являются родственниками, родившимися от одного отца и матери. Он отстаивает гуманистические идеи о равенстве людей по своей природе [15, с. 43]. По мнению Ахмада, счастье человека зависит не от богатства, не от высокого положения, не от происхождения, а от знания. Мыслитель выдвинул концепцию, что путь к счастью можно найти, только получив образование, что открывает дорогу к познанию мира:

«Путь к счастью познается знанием,

Получай образование, найди путь к познанию» [16, с. 47].

Говоря о величайшем наследии выдающихся мыслителей Востока – Юсуфа Хас-Хаджиба Баласагуни, Махмуда Кашгари и Ахмада Югнаки, нельзя не сказать о том, что эти люди оставили

человечеству не просто крупные письменные литературные памятники, содержащие социально-философские, этические и эстетические идеи, они смогли повернуть развитие эпохальных событий в новое русло. Благодаря их трудам у последующих поколений ученых формировались новые принципы человеколюбия и гуманных ценностей. Мыслители поднимали насущные проблемы ответственности, создавали плацдарм для диалога между обществом и государством. Несмотря на слабую просвещенность большинства народных масс, начиная с XI и заканчивая XIX вв., труды этих трех выдающихся личностей несли в социум высокую мораль, основанную на элементарном счастье. То есть, являлись революционерами своего непростого времени. Их философские трактаты-размышления могут стать важным источником в научно-исследовательской деятельности не только для языковедов, литературоведов, но и для естествоиспытателей, философов, правоведов, историков, этнографов и других специалистов. Их труды – это наследие всего тюркского мира и земной цивилизации, и говорить о том, что они являются прямыми предками какой-либо конкретной нации, было бы незачем и глупо.

Список использованной литературы:

- 1 Воробьева-Десятковская М.И. *Индийцы в Восточном Туркестане в древности // Восточный Туркестан и Средняя Азия.* – Москва, 1984. – 94 с.
- 2 *Уйгурская медицинская энциклопедия.* – Т. I. – Урумчи, 1985. – С.13-14. (Уйгурск. яз.).
- 3 *Кашгари Махмуд. Диван лугат ат-тюрк. Т. I.* – Ташкент, 1978. – С.9-10.
- 4 Алмас Тургун. *Кэдимки уйгур эдэбияти.* (Уйгурск. яз.) – Урумчи, 1976. – 333 с.
- 5 Нарынбаев А. *Избранные произведения. Т.2.* – Бишкек, 2005. – 119 с.
- 6 Тимошинов Виктор. *Культурология: Казахстан, Евразия, Восток, Запад.* – Алматы, 2007. – 400 с.
- 7 Баласагуни Юсуф. *Кудатгу-Билик: (Благодатное знание).* – Москва: «Наука», 1983. – С.11.
- 8 Баласагунский Юсуф. *Наука быть счастливым в переводе Гребнева Н.И.*
<http://www.foru.ru/slovo.62380.html>
- 9 Тиливалди-Хамраев А. *Имперсональные мегаобразы Баласагуни. Журнал «Мысль», №14.* – Алматы, Октябрь 2017. – 96 с.
- 10 *Кашгари Махмуд. Диван лугат ат-тюрк. (Уйгурск. яз.) В 3 т. – Т. I.* – Урумчи, 1981. – С.3.
- 11 Муталлибов С. *Во вводных статьях к книге «Диван лугат ат-тюрк», в комментариях и примечаниях стремится доказать, что Махмуд Кашгари является узбеком, а его «Словарь» – это образец только узбекского языка. Он критикует ученых, в частности Боккельмана, за то, что они считали язык работы М.Кашгари уйгурским (см. перевод «Диван лугат ат-тюрк» на узб. яз. – Г. II. – С.6.). Говоря о национальной принадлежности Махмуда, С.Муталлибов выдвигает положение о том, что автор «Словаря» принадлежал к одному из ведущих узбекских племен (см. там же. – Т. I. – С.16), однако утверждение о том, что Юсуф Баласагуни и Махмуд Кашгари являются выдающимися учеными уйгурского народа, что язык их сочинений уйгурский, содержится в работах, изданных в СССР и в Китае (см.: *Общественно-философская мысль народов Средней Азии.* – Бишкек, 1991. – С.93).*
- 12 Малов С.Е. *Памятники древнетюркской письменности.* – М.; Л., 1951. – 305 с.
- 13 *Кашгари Махмуд. Диван лугат ат-тюрк. Т. I.* – Урумчи, 1976. – 8 с.
- 14 Зишяв Лю. *Уйгур тарихи.* (Уйгурск. яз.) – Т. I, ч. I. – Пекин, 1975. – 457 с.
- 15 Югнаки Махмуд Адип Ахмад бинни. *Хибатул-хакаик (Уйгурск. яз.) // Подготовили к печати Томур Хамит и Аюп Турсун.* – Пекин, 1981. – С.43.
- 16 Наджип Э.Н. *Исследования по истории тюркских языков X-XIV вв.* – Алма-Ата, 1988. – С.47.

Муханова Г.Б.¹
¹КазНПУ имени Абая

ЗАРУБЕЖНЫЕ АВТОРЫ О ПАТРИОТИЗМЕ В XX ВЕКЕ

Аннотация

В статье рассмотрены понятие патриотизма, которое претерпевает изменения в соответствии с конкретными контекстами и ценностями в обществах с течением времени. Описана структура патриотизма, условно разделенная на чувственный и рациональный уровни, которые тесно связаны с эмоциональной сферой человека, его нравственными чувствами. Рассматривается проблема патриотизма в XX веке в Японии и США.

Проблема проявления казахстанского патриотизма охватывает научные исследования последних лет, где уделяется достаточное внимание формированию патриотического сознания граждан Республики Казахстан в условиях современности. Патриотическое воспитание и патриотические идеи являются важными компонентами любой социальной системы, на различных исторических отрезках времени. С глобализацией и развитием новых информационно-коммуникационных технологий некоторые старые границы между странами стали более проницаемыми. Важным фактором является то, что патриотизм продолжает меняться с течением времени.

Однако изложение природы патриотизма, анализ новых элементов его содержания с учетом современных изменений, происходящих в обществе, нуждается в дальнейших разработках.

Ключевые слова: патриотизм, патриотическое воспитание, историческая память, долг, честь, Япония, США.

Г.Б. Муханова¹
¹Абай атындағы ҚазҰПУ

XX ҒАСЫРДАҒЫ ПАТРИОТИЗМ ТУРАЛЫ ШЕТЕЛДІК АВТОРЛАР

Аңдатпа

Мақалада уақыт өте келе қоғамдағы нақты мәнмәтіндерге және құндылықтарға сәйкес өзгерістерге ұшыраған патриотизм ұғымдары қарастырылған. Адамның эмоционалдық сферасымен, оның адамгершілік сезімдерімен тығыз байланысты сезімтал және ұтымды деңгейлерге шартты түрде бөлінген патриотизм құрылымы сипатталған. XX ғасырда Жапония мен АҚШ-та патриотизм мәселесі қарастырылады.

Қазақстандық патриотизмді көрсету мәселесі соңғы жылдардағы ғылыми зерттеулерді қамтиды, онда қазіргі заман жағдайында Қазақстан Республикасы азаматтарының патриоттық санасын қалыптастыруға жеткілікті назар аударылады. Патриоттық тәрбие мен патриоттық идеялар кез-келген әлеуметтік жүйенің, әр түрлі тарихи кезеңдерде маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Жаңа ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың жаһандануы мен дамуымен байланысты елдер арасындағы кейбір ескі шекаралар аса енбейтін болды. Маңызды фактор – патриотизм уақыт өте келе өзгеріп отырады.

Алайда патриотизм табиғатын баяндау, қоғамда болып жатқан заманауи өзгерістерді ескере отырып, оның мазмұнының жаңа элементтерін талдау одан әрі жетілдіруді қажет етеді.

Түйін сөздер: патриотизм, патриоттық тәрбие, тарихи жады, борыш, құрмет, Жапония, АҚШ.

Mukhanova G.B.¹
¹KazNPU named after Abai

FOREIGN AUTHORS ABOUT PATRIOTISM IN THE TWENTIETH CENTURY

Abstract

The article deals with the concept of patriotism, which undergoes changes in accordance with specific contexts and values in societies over time. The author describes the structure of patriotism, conventionally

divided into sensual and rational levels, which are closely related to the emotional sphere of man, his moral feelings. The problem of patriotism in the XX century in Japan and the USA is considered.

The problem of manifestation of Kazakhstan patriotism covers scientific research in recent years, where sufficient attention is paid to the formation of Patriotic consciousness of the citizens of the Republic of Kazakhstan in modern times. Patriotic education and Patriotic ideas are important components of any social system, in different historical periods of time. With globalization and the development of new information and communication technologies, some old borders between countries have become more porous. An important factor is that patriotism continues to change over time.

However, the presentation of the nature of patriotism, the analysis of new elements of its content, taking into account the modern changes taking place in society, needs further development.

Keywords: patriotism, Patriotic education, historical memory, duty, honor, Japan, USA.

Мы, народ Казахстана, объединенный общей исторической судьбой, созидая государственность на исконной казахской земле, сознавая себя миролюбивым гражданским обществом, приверженным идеалам свободы, равенства и согласия, желая занять достойное место в мировом сообществе, осознавая свою высокую ответственность перед нынешним и будущими поколениями, исходя из своего суверенного права, принимаем настоящую Конституцию [1]. Это утверждение, универсальный принцип человечества, Государственная власть основывается на непоколебимом доверии народа, ее авторитет исходит от народа, ее полномочия осуществляются представителями народа, а благами ее пользуется народ.

Главная цель этого документа состоит в том, что в Республике Казахстан высшими ценностями являются человек, его жизнь, права и свободы. Соответственно первой статье данной Конституции, деятельность государства должна быть направлена на общественное согласие и политическую стабильность, экономическое развитие на благо всего народа, казахстанский патриотизм [2] и все что противоречит этому положению несет в себе угрозу для человека и его качественной жизни. Реализация этой идеи в корне должно носить уважение человеческого достоинства и стремления воспитывать людей, которые любят истину и мир, создание культуры в целом. В современной культуре казахстанского общества возникает потребность обращения к истокам и предпосылкам, обеспечивающим процессы преемственности в духовном развитии общества, несмотря на динамизм и инновационность происходящих в нем преобразований. Любая эпоха стремится идентифицировать и понять себя посредством соотнесения с предшествующей традицией, которая способствует сохранению неповторимого облика культуры, обеспечивает трансляцию жизненных принципов и, прежде всего, моральных ценностей из поколения в поколение [3].

Понятия патриотизма, такие как гражданство, также претерпевали и продолжают испытывать изменения в соответствии с конкретными контекстами и ценностями в обществах с течением времени. Таким образом, существуют различные интерпретации того, что подразумевает патриотизм. Патриотизм можно понимать, как чувство верности или любви к стране. Любовь к родине может толковаться по-разному, принимая при этом различные формы. Все зависит от того, как мы будем интерпретировать патриотизм [4].

В начале XX века в силу изменений в политической и социокультурной жизни многих народов и в следствии перехода из одной формации в другую, а также следствии смены идеологий происходят новое осознание понятия патриотизма.

Так исследователи Такахиро Кондо и Сяоянь Ву из Японии считают, что в глазах большей части японской общественности “воспитание патриотизма” в Китае является синонимом антияпонского образования и источником трений. Однако во многом эти трения можно объяснить различиями в ролях и функциях “патриотизма” в обеих странах, а также различными коннотациями самого слова “патриотизм” [5]. В Китае Коммунистическая партия пользуется сильным уровнем патриотизма среди населения, чтобы продвигать модернизацию страны. Воспитание патриотизма не призвано служить антияпонским воспитанием. Однако в Японии, учитывая прошлую роль страны как страны-агрессора, это слово имеет постоянно негативные коннотации. Споры о собственном патриотизме продолжаются, и поэтому в Китае существуют неумолимые опасения по поводу воспитания патриотизма [6].

Нынешний подъем патриотических идеалов в японской школе в результате пересмотра Основного Закона Об образовании (1947), сертификация националистических учебников "японское общество учебник истории реформ" (Atarashii Рэкиси Кукашо о Цукуру Кай [新しい歴史教える]) и учителей

реакций против вмешательства государства и в пользу свободы совести показали, что историческая память управление в преподавании истории играет важную роль в гражданство образования [7]. Так же по его мнению: «К концу XX века культивирование патриотизма, подобного воспитательной цели, уже получило широкое распространение среди правообладателей под руководством Либерально-демократической партии и в результате пересмотра официальных руководящих принципов учебной программы (Кондо и у, 2011). Контраверсия увеличилась в последние годы, так как Флаг Восходящего Солнца и Кими-га-йо стал национальным флагом и гимном в 1999 году. Подобные вопросы мобилизовали национальное и международное общественное мнение».

Брюс Хейнс, американский исследователь в своей статье о патриотизме и гражданственности считает что место патриотизма в гражданском воспитании и место воспитания гражданственности в школьном образовании – вопросы, которые периодически становятся спорными [8]. Далее он раскрывает данную проблему путем рассуждений Майкл Мерри, который был обеспокоен напряженностью между укреплением гражданства и социальной сплоченности, а с другой стороны, критическим мышлением и инакомыслием в контексте участия Соединенных Штатов в "войне с терроризмом" Джорджа Буша-младшего как внутри страны, так и за рубежом. И в свете этого излагает «В свете статьи Мерри другие авторы рассматривали вопросы, имеющие центральное значение для их контекста, которые не имеют той же теократической, милитаристской правительственной атмосферы, но имеют свои собственные насущные проблемы в Южной Африке, Австралии, Новой Зеландии, Англии и Японии. Планировалось включить европейскую перспективу, но это оказалось невозможным. Тем не менее, документы Fejes (2008), Hoskins et al. (2008) и Holford (2008) рассматривают некоторые из вопросов, вызывающих озабоченность, в этом специальном выпуске. Иной взгляд на вопросы воспитания патриотизма и гражданственности дает рассмотрение понятия «мировое гражданство» (Peters et al. 2008,) [9]. В частности, какую интеллектуальную позицию мы должны занять по отношению к эволюции 'современного' национального государства, как воспитывать детей, чтобы они жили как граждане в таком национальном государстве, и что значит быть патриотом для тех граждан, которые любят свою страну» [10]. Он также рассматривает проблему патриотизма: термины 'Патриот' и 'патриотизм' вошли в английский язык в связи с подъемом национального государства как политического понятия, но, похоже, существует более тесная связь. Вассал обязан быть верным Господу (как человеку, так и положению) и, следовательно, королю, и поэтому не может быть патриотом по своему выбору или обязательствам. С появлением национального государства, патриотом может быть призван действовать в интересах и/или защищать короля и страну. Гражданин национального государства не несет личных обязательств перед нынешним обладателем социального положения [11]. Или его высказывание, что патриот может быть обязан защищать институт главы государства (правительства), но не нынешнего обладателя этой должности, особенно когда этот обладатель не оправдан с точки зрения божественного права или других убедительных аргументов. Государство – это больше, чем нынешняя власть [12]. Патриотизм, как слепая преданность власти, может быть эффективным или действенным в некоторых обстоятельствах, но считается неприемлемым для тех, кто не придерживается тех же взглядов, что и власть имущие [13].

Возникает еще ряд вопросов, связанных с тем, почему человек должен быть или должен быть патриотом страны, в которой он или его родители родились или проживают. Родившись в стране, не является ни необходимым, ни достаточным для патриотизма. Патриотизм может быть вопросом безусловного обязательства, следствием типа личности или результатом осознанного критического выбора для граждан или жителей национального государства. Если человек может выбрать, быть ли ему патриотичным гражданином, на каком основании он должен сделать такой выбор [14]?

Michael S.Merry в своей статье «Patriotism, History and the Legitimate Aims of American Education» (Патриотизм, история и законные цели американского образования) утверждает, что хотя привязанность к своей стране является естественной и даже частично оправданной, воспитание лояльного патриотизма в школах является несостоятельным, поскольку противоречит законным целям образования. Эти цели включают в себя эпистемологическую компетентность, необходимую для установления важных истин, относящихся к различным дисциплинам; развитие навыков критического мышления (т. е. способность беспристрастно рассматривать контрфактуальные доказательства); и развитие способности к экономической самостоятельности. Автор утверждает, что лояльный патриотизм может привести к близорукому пониманию истории, нездоровому отношению к превосходству над другими культурами и вынужденному чувству привязанности к Родине. Я утвер-

жду, что, хотя привязанность к своей стране естественна и даже частично оправдана, воспитание лояльного патриотизма в школах неприемлемо, поскольку оно противоречит законным целям образования. К ним относятся эпистемологическая компетентность, необходимая для установления важных истин, относящихся к различным дисциплинам; развитие навыков критического мышления (т.е. способность беспристрастно рассматривать контрфактуальные доказательства); и развитие способности к экономической самостоятельности. Наоборот, выращивание лояльного патриотизма может способствовать:

- Близорукое понимание как своей национальной истории, так и ее современной роли в глобализированном обществе;
- Нездоровое отношение к превосходству по отношению к другим культурам и политикам;
- Принудительное (а не свободное) чувство привязанности к своей родине [15].

Патриотизм много значит для многих людей. Для некоторых она неотличима от национализма (т.е. своеобразного отождествления с национальным государством и его вождем) и может потребовать готовой защиты чести нации, будь то на словах или на деле [16]. Патриотизм так же часто вызывает глубокую эмоциональную реакцию у людей, которые восхваляют основополагающие принципы своей страны, ее гимны, провозглашающие ее добродетели, и ее (обычно давно умерших) гражданских лидеров, чьи примеры, как полагают, воплощают важные идеалы (Finn, 2006; Ravitch, 2006). Тем не менее патриотизм – это не просто эмоция; действительно, в той мере, в какой он идентифицирует себя с конкретным местом и его историей, какой бы ущербной ни была история, Патриот призван действовать. Это действие проистекает из чувства долга защищать честь, целостность и безопасность своих соотечественников и может основываться на аргументированных принципах [17].

Yusef Waghid утверждает, что совсем недавно некоторые члены правительства Африканского национального конгресса (АНК) сочли, что критика политики нового демократического государства равносильна выражению непатриотичных настроений. Конечно, ставить под сомнение и критиковать политику правительства АНК не означает нелояльности к стране. На самом деле патриотизм не противоречит критике. Можно критически относиться к экономической политике своего правительства, но это не обязательно означает, что оно непатриотично. Провозглашение верности своей стране не обязательно означает нетерпимость к критике [18]. Патриотизм подразумевает делать все возможное ‘для содействия благосостоянию и благополучию всех его (южноафриканских) граждан’, это равносильно тому, чтобы сказать, что те люди, которые не являются гражданами страны, но имеют временный статус проживания, не заслуживают поддержки и снисхождения [19]. Автор обсуждает проблему патриотизма и рекомендует, почему слепой патриотизм не может достоверно порождать мир, дружбу и примирение. Из приведенного выше обсуждения кажется, что ‘клятва верности’ может потенциально подорвать необходимость для учащихся критически относиться к своей стране и права ‘посторонних’ иммигрантов пользоваться уважением и вежливостью граждан в условиях демократии. Почему эта ситуация может быть дилеммой для укрепления мира, дружбы и примирения? Во-первых, мирное человеческое сосуществование и ненападение были бы невозможны, если бы демократические граждане не вступали в отношения дружбы. В отличие от «клятвы верности», дружба не подразумевает, во-первых, что люди действуют не критично, не допрашивая друг друга, или, во-вторых, что они исключают или маргинализируют друг друга [20].

Насколько интересна проблема патриотизма у нас и за рубежом и в чем их отличие? Этот вопрос будет рассмотрен в следующей статье.

Список использованной литературы:

- 1 <http://www.constitution.kz/>
- 2 <http://www.constitution.kz/>
- 3 Муханова Г.Б. *Казахстанский патриотизм: проблемы и суждения // Вестник, серия Социологические и политические науки*. – 2018. – №3(63). – С.105.
- 4 Muna Golmohamad *Education for World Citizenship: Beyond National Allegiance // Educational Philosophy And theory Volume 41 number 4 august 2009*. – P.476.
- 5 Takahiro Kondo and Xiaoyan Wu *A comparative study of “patriotism” as a goal of school education in China and Japan Vergleichende Analyse des „Patriotismus“ als Erziehungsziel in China und Japan Journal of Social Science Education Volume 10, Number 1, 2011*. – P.23-32.
- 6 Takahiro Kondo and Xiaoyan Wu *A comparative study of “patriotism” as a goal of school education in*

China and Japan Vergleichende Analyse des „Patriotismus“ als Erziehungsziel in China und Japan // Journal of Social Science Education Volume 10, Number 1, 2011. – P.23-32.

7 *Emilio Jose Delgado Algarra Citizenship education and historical memory: review of patriotism in japanese schools // 1st Annual International Interdisciplinary Conference, АИС 2013, 24-26 April, Azores, Portugal.*

8 *Bruce Haynes Patriotism and citizenship education // Educational Philosophy and Theory, Vol. 41, No.4, 2009 doi: 10.1111/j.1469-5812.2009.00527.x. – P.365-367.*

9 *Michael S.Merry Patriotism, History and the Legitimate Aims of American Education // Educational Philosophy and Theory, Vol. 41, No. 4, 2009. doi: 10.1111/j.1469-5812.2007.00363.x. – P.378-380.*

10 *Yusef Waghid Waghid Patriotism and Democratic Citizenship Education in South Africa: On the (im) possibility of reconciliation and nation building // Educational Philosophy and Theory, Vol. 41, No. 4, 2009. doi: 10.1111/j.1469-5812.2008.00436.x. – P.402-403.*

МРНТИ 11.01.61

М.Ө. Насимов¹

¹Қызылорда «Болашақ» университеті,
Қызылорда, Қазақстан

САЯСИ ҒЫЛЫМДАРДАҒЫ ҚОҒАМДЫҚ САНА ТҮСІНІКТЕРІ

Аңдатпа

Берілген мақалада саяси ғылымдардағы қоғамдық сана түсініктеріне ерекше мән беріледі. Жаһандану жағдайында қоғамдық сана ең маңызды мәселеге айналып отыр. Қоғамдық сана қоғамның ең маңызды өлшемдерін құрайтын шарттар жүйесінен тұрады және тұрғындардың дұрыс мінез-құлығын қалыптастыру мәселесі қатарына жатады. Сондықтан берілген зерттеу жұмысы қоғамдық сана ұғымын теориялық тұрғыдан түсінудің өзектілігі мен маңыздылығын дәйектейді. Қоғамдық сананың қалыптасуы және дамуының кейбір теориялық мәселелері ұсынылды. Автор қазіргі қоғам үшін өзекті қоғамдық санаға бұқаралық ақпарат құралдарының ықпалы, дүниетаным мен гуманитарлық білімнің рөлі мәселелеріне ерекше тоқталады. Зерттеу нысаны ретінде қоғамдық сана саналады. Зерттеу пәніне қоғамдық сана және оның негізгі түсініктері жатады.

Түйін сөздер: қоғамдық сана, құндылықтар, БАҚ, дүниетаным, гуманитарлық білім.

Насимов М.О.¹

¹Қызылординский университет «Болашақ»
Қызылорда, Казахстан

ПОНЯТИЕ ОБЩЕСТВЕННОГО СОЗНАНИЯ В ПОЛИТИЧЕСКОЙ НАУКЕ

Аннотация

В данной статье особое внимание уделяется понятию общественного сознания в политической науке. В контексте глобализации общественное сознание является самой важной проблемой. Общественное сознание состоит системой из самых важных частей аспекта общества и относится к проблеме формирования правильного поведения населения. Поэтому данная работа обосновывает актуальность и важность теоретического осмысления основных понятий общественного сознания. Представлены некоторые теоретические проблемы становления и развития общественного сознания. Основной акцент автор сделал на вопросах влияния средств массовых информационных, роли мировоззрения и гуманитарных знаний к общественному сознанию, что актуально для современного общества. Объектом исследования является общественное сознание. Предметом исследования выступают основные понятия общественного сознания.

Ключевые слова: общественное сознание, ценности, средства массовой информации, мировоззрение, гуманитарное знание.

M.O. Nassimov¹

¹Kyzylorda University «Bolashak»
Kyzylorda, Kazakhstan

CONCEPTS OF PUBLIC CONSCIOUSNESS IN POLITICAL SCIENCE

Abstract

In this article special attention is paid to concept of public consciousness in political science. In the context of globalization, public consciousness is the most important problem. Public consciousness consists of a system of the most important parts of an aspect of society and refers to the problem of the formation of the correct behavior of the population. Therefore, this work substantiates the relevance and importance of theoretical understanding of the basic concept of public consciousness. Presented some theoretical problems of becoming and development of public consciousness. The author made the main emphasis on the issues of the influence mass media, the role of the worldview and humanities knowledge to the public consciousness, which is relevant for modern society. The object of research is the public consciousness. The subject research is the basic concepts of public consciousness.

Keywords: public consciousness, values, mass media, worldview, humanities knowledge.

Кіріспе.

Қазіргі таңдағы жаһандық құбылыстар мен жаңа технологиялық тәртіп шарттарында халықтың қоғамдық санасын қалыптастыру мен дамыту мәселесі өзекті болып табылады. Адами ресурстар мемлекеттің ерекше әлеуеті болғандықтан халықтың қоғамдық санасын дамыту маңызды саналады. Ұлттық дамудың барлық кырларының өркендеуі жолындағы ұлттың сапасы мен әдебін қалыптастыру барысында халыққа ізгілік пен адамгершілік нормаларын сіңдіру қажет. Осылайша негізгі әлеуметтік институттар арқылы тиімді әлеуметтендірудің негізі қаланады. Бұл үшін қоғамдық сананың дамуы өте маңызды және осы даму жолына әр адам қатысуы тиіс. Сонымен бірге, халықтың қоғамның дамуы мен шешімдер қабылдауға қатысуы олардың мемлекетпен ынтымақтастығы сезімін береді. Мұндай ахуал мемлекеттің тұрақты дамуына түрткі болатындығы анық.

Мемлекет басшысы Н.Ә. Назарбаев «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» [1] атты бағдарламалық мақаласында еліміз мықты, әрі жауапкершілігі жоғары Біртұтас Ұлт болу үшін болашаққа қалай қадам басатынымыз және бұқаралық сананы қалай өзгертетініміз туралы көзқарастарын ортаға салған болатын. Бағдарламалық құжатта тұтас қоғамның және әрбір қазақстандықтың санасын жаңғыртудың алты бағыты [2] ұсынылғандығын баршамыз білеміз. Елбасы қоғамдық сананы жаңғыртудың негізгі қағидаларын қалыптастыруды ғана емес, халықтың заман сынағына лайықты төтеп беруіне қажетті нақты жобаларды жүзеге асыруымызды белгілеп берді. Бүгінде бұл жобалардың басым бөлігі тек орындалып қана қоймай, нәтижелер қолданысқа еніп жатыр. Осы себептерге байланысты берілген зерттеу жұмысының өзектілігі өте жоғары. Елбасының бағдарламалық мақаласы шеңберінде қоғамдық сана түсінігінің ғылымда қалыптасқан тұжырымдамаларын талдау еліміздің алға қойған міндеттерін айқындауға да септігін тигізеді. Сонымен қатар, қоғамдық сана түсінігін айқындау арқылы кейбір туындап отырған мәселелерді де түсінеміз.

Зерттеу әдістері.

Зерттеу жұмысының эмпирикалық деректерін мәселеге арналған теориялық-тәжірибелік еңбектер құрайды. Зерттеу жұмысы барысындағы нәтижелерді алу үшін Мемлекет басшысы Н.Ә. Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мақаласы, алыс және жақын шет елдік ғалымдар зерттеулері мен аудармаларының теориялық әдебиеттерін пайдалану негізінде салыстырмалы талдау арқылы мүмкін болды. Зерттеу жүргізуге саяси институттар мен ғылымды саясаттанулық, философиялық тұрғыдан талдайтын әр түрлі тұжырымдамалар және жүйелік-құрылымдық, тарихи-философиялық, институционалды талдау әдістері әсер етті.

Негізгі бөлім.

Тарихи материализмнің көрнекті өкілі Б.А. Чагиннің пайымдауынша [3, 43 б.]: «Индивид санасы қоғамдық санамен өзара әрекеттер, байланыстарсыз мүмкін емес. Бұл байланыстар қоғам қалыптастырған құралдар көмегімен жүзеге асады. Тілде заттанып, кітаптар және мәдениеттің өзге бұйымдары мен құбылыстарында объективтендіріледі, қатынастардың түрлі құралдары мен әдістерінде көрініс тауып, индивидтердің ой-пікірлері мен идеялары қоғамдық сананың игілігіне айналады. Кейде керісінше, қоғамдық сананың нәтижелері индивидтердің идеялық байлығына айналады».

Тарихшы, философ және мәдениеттанушы Г.С. Кнабе [4, 17-19 бб.] өз еңбегінде мәдениетті қоғамдық сананың түрі ретінде көрсетеді. Мәдениетті қоғамдық сананың түрі ретіндегі қоғам бірлігін көрсете отырып, әрдайым индивидтерден және тәжірибелік қызмет үрдісінде осы индивидтердің мінез-құлқын реттейтін нормативтік ұйғарымдардан тұратындығын дәлелдейді. Осы салаларды қамтитын мәдениет екі қозғалысты анықтайды: «жоғары қарай» қозғалыс – әркімнің күнделікті іс-әрекеттерден назарын басқаға бұру, ғылым, өнер мен ағартушылық, теориялық танымдағы идеялар мен бейнелерді адамдардың өмірлік тәжірибесінде жиынтықтау; «төмен қарай» қозғалыс – осы тәжірибеге, әдет, талғам, мінез-құлық стереотипі, әлеуметтік топтар, тұрмыстағы күнделікті тіршілік әрекеттері мен қызметін реттеушілерге қарай жүргізілетін қимылдар.

Заманауи адамның санасы тек тұрмыспен ғана айқындалмайды. Адамның санасына бұқаралық ақпарат құралдары тарататын мәліметтердің де ықпалы зор. XX ғасырдың басында неміс философы О.Шпенглер [5, 491 б.] баспасөздің адам ойына қысым жасайтындығын айтқан болатын. Неміс әлеуметтанушысы Э.Фромм [6, 183 б.] өз еңбегінде БАҚ-тың қауіптілігін айқындаған болатын. Ғалымның пайымдауынша, БАҚ дүниені тұтастай түсінуге кедергі жасап, мақсатты түрде сананы құлдыратады. Мұның барлығы адамның сыни ойлау қабілетін жоюға ықпал жасайды.

Осы пікірлерге сәйкес отандық ғалымдар Ж.Қ. Мадалиева мен А.К. Минулиннің [7, 98 б.] зерттеу жұмыстарындағы нәтижелер назарымызды қажет етеді: «...ақпарат құралдарының ең қолжетімді және бұқаралық түрі болып табылатын телевидение тұрғындарды әлемдегі экономикалық, саяси, ғылыми және мәдени ақпаратпен қамтамасыз етеді. Сонымен бірге, ол жаһандық халықаралық ақпарат алмасу үдерісіне де қатысады. Бүгінгі таңда ол әлемдегі, сондай-ақ Қазақстандағы, мәдени және саяси ықпал етудің ең кең тараған құралына айналып отыр. Қазақстандық телевидение тұрғындарды толығымен қамти отырып, олардың ойлау жүйесіне үлкен әсер етеді. Телевидение қалыптастырған бейнелер қоғамдық сананы айқындай отырып, күнделікті өмірде туындайтын мәселелер мен сұрақтардың жауабын іздестіруде, маңызды шешімдер қабылдауда айтарлықтай мәнге ие болуда».

Жоғарыдағы тұжырымдамаларға сәйкес, бұқаралық ақпарат құралдарының халықтың дүниетанымын қалыптастыру мен өміріне ықпалын ескеруіміз қажет. БАҚ-тың халыққа ықпалын бір қалыпқа түсіру бағыттарына ерекше көңіл бөлу қажет. Ол үшін мынадай мәселелерге мән бергеніміз жөн: ел тұрғындарының рухани-адамгершілік негіздерін қалыптастыруға ықпал ету; салауатты өмір салтын ұстануды насихаттау, адам денсаулығын, оның бірегейлігі мен даралығын сақтауды үйрету; халықтың сыни ойлауы мен танымдық қабілетін дамытуға назар аудару.

В.Н. Кузьян, Л.Л. Леонованың [8, 32-33 бб.] зерттеу жұмысындағы XX ғасырдың 40-50 жылдары мен XXI ғасырдың басындағы қоғамдық сана бірегейлігінің әлеуметтік үлгісін салыстыру барысында өзара қарама-қайшылықтарды айқындау қиынға соқпайды. Бұл салыстыру Ресей мемлекетіне қатысты болса да, аталған белгілердің бізде де көрініс табуы мәселеге назар аударуымызды қажет етеді.

Кесте-1. Қоғамдық сананы салыстыру (XX ғасырдың 40-50 жылдары-XXI ғасырдың басы)

XX ғасырдың 40-50 жылдары	XXI ғасырдың басы
өткен ғасырдағы қоғамдық сана шынайылықты өзгертуге, шынайылықтың жоғары түрі – коммунистік қоғамға бағытталған ұжымшылдық, бұқаралық, позитивтік саналы еңбекке бағдарланған	заманауи қоғамдық сана тұтыну, баю, молшылық пен бір адамның амандығына (немесе бір отбасының) бағдарланған; игілікті иелену жолдары айтылмайды – бұл әркімнің өз таңдауы
XX ғасырдың ортасында жекешілдік пен прагматизм айыпталды және келемежденді	XXI ғасырда бұл құндылық бағдарлары байлық пен билікке қолжетімділігі бар адам идеал-еліктеуге айналды
XX ғасырдың ортасындағы қоғамды жеке тұлғалық бастаулардан айырылған көпшілікке басымдық берілген жабық түрдегі тоталитарлық мемлекет ретінде сипаттауға болады	XXI ғасырдағы қоғам капиталистік қоғамға айналысы келеді, бірақ бұл посткеңестік және капиталистік алдындағы шынайылық элементтерін байланыстыратын аралық түрдегі қоғам («күзгі қоғам» деуге де болады)

Қоғамдық сананы ізгілендіру жолында жоғары оқу орындарындағы гуманитарлық білім берудің орны мен рөлі жоғары деп ойлаймыз. Әсіресе, қазіргі таңдағы рухани дағдарыс қатерлері туындаған заманда бұл мәселеге байыппен қарауымыз тиіс. Жоғары оқу орындары түлектерінің дүниетанымын қалыптастыратын, олардың санасын ізгілендіруді арттыратын маңызды гуманитарлық ғылымдар ретінде философия, экономикалық теория, тарих, әлеуметтану, саясаттану, педагогика, психология,

әдебиеттану, этика және т.б. жатады.

Бүгінгі таңда адам толықтай техникалық өркениетке бағынышты және жыл өткен сайын тереңінен техникамен өзара бірігіп жатыр. Алдағы уақытта адамзат сананың гуманитарлық құрамдасына немқұрайлы қарай бастаса, адам машинаға айналады, рухани жағынан деградацияға ұшырайды, күнделікті мәселелерді жасанды интеллект шешімдеріне сеніп тапсырады. Сонымен қатар, гуманитарлық мәдениетті механикаландыру мүмкін емес. Жасанды интеллект қаншама керемет болғанымен, ол философ, заңгер, экономист, әлеуметтанушы, саясаттанушы, психолог, тарихшы, педагог және т.б. мамандарды алмастыра алмайды. Жасанды интеллект ешқашан сурет өнері, әдебиет, философиядағы біртума шығармаларды құрай алмайды. Ол тек адам шабытынан туындаған шығарманы көшіре алады [9].

Тарих ғылымдарының докторы, профессор Л.Ю. Зайниева [10] елімізде жүргізіліп жатқан Үшінші жаңғыруды жүзеге асыру барысындағы жас ұрпақтың дамуында жоғары білімнің маңыздылығына назар аударады. Ғалымның пікірінше, қоғамдық сананы жаңғырту үшін білім беру процесінде саясаттанудың рөлін арттыру қажет. Сонымен қатар, қоғамдық пәндер арасында саясаттанудың жоғары білікті мамандар мен жауапты азаматтар дайындаудағы жоғары деңгейдегі маңыздылығын негіздейді [11].

Отандық жас ғалым Б.Ж. Паридинова білім беру үрдісінде болашақ мұғалімдердің рухани дүниетанымын қалыптастыру мен дамыту мәселелеріне ерекше мән беріп келеді. Еңбектердің басым бөлігі қоғамдық сананы қалыптастырумен тығыз байланысты деп айтуымызға толықтай негіз бар. Жас ғалым «Рухани дүниетаным» ұғымының құрылымы мен мазмұны [12], болашақ мұғалімдердің рухани дүниетанымын қалыптастырудағы рухани құндылықтардың орны [13], педагогикалық құндылықтардың болашақ мұғалімдердің рухани дүниетанымын дамытудағы маңыздылығы [14], болашақ мұғалімдердің рухани дүниетанымының психологиялық мәселелеріне [15] ерекше тоқталады.

Д.Дизенхаус [16] өзінің заңдағы қоғамдық сананы зерттеген ғылыми еңбегінде құқықтық мәселелерге мән береді. Ғалым өз тұжырымдарын дәйектеу барысында қоғамдық келісім теориясының негізін қалаушылардың бірі, ағылшын философы Т.Гоббс ойларына сүйенеді. Қоғамдық сана траекториясын талдаған бөлімде автор азаматтық қоғамдағы көпшілік немесе қабылданған заңдар қоғамдық құндылықтарды сақтаудың орыны болып табылады. Зерттеу жұмысында демократиялық тұрғыдан құрылған заңның таралуы құқық туралы ойлар кедергілерін туындататындықтан, заң қоғамдық сана ретінде дәйектеледі.

Қоғамдық сана мәселесін отандық ғалымдар да жан-жақты қарастырып келеді. Мәселен, философия ғылымдарының докторлары Р.Б. Әбсаттаров пен Д.Ө. Құсайыновтың [17] зерттеу жұмысында әлеуметтік-саяси ғылымында әлі де жете зерттелмеген отандық әлеуметтік зерттеудің бастау алуы және оның Ж.Аймауытов дүниетанымында бейнеленуі қарастырылады. Ж.Аймауытовтың материалдық өндіріс тәсілінің қоғамдық санаға, дүниетанымға тигізетін әсерінің өте зор екендігін түсінгені дәйектеледі. Авторлар Ж.Аймауытовтың қоғамдық сананың қалыптасуы тек қана әлеуметтік белсенді еңбекпен қоғам өмірінің барлық салаларына араласқанда ғана жедел де жемісті жүретінін қолдағанын айқындайды.

Қазіргі әлемдегі жаңа исламдық ағымдардың идеологиялық жобалары мен саяси қызметін талдаған еңбекте Н.Ж. Байтенова мен А.А. Нуршанов [18] діни дүниетанымды қоғамдық сана түрлерінің бірі ретінде анықтайды. Авторлардың пікірінше, рухани дүниетаным діни сенушілер арасында олардың әлеуметтік-саяси ұстанымдарын қалыптастырады. Өз кезегінде діни сауаттылық саяси сана мен саяси мәдениет, құқықтық сана мен құқықтық мәдениет, өз халқының және әлемдік мәдениет тарихын білу, дамудың жалпы әлемдік үдерістері, заманауи геосаясаттың негіздерін тануды қалыптастырады. Зерттеушілер бүгінгі күндегі діни идеялар көбінесе геосаяси мүдделер талабына сәйкес пайдаланылатындығын айтады.

Саяси құндылықтардың даму ерекшеліктерін талданған зерттеуде Г.К. Абдигалиева мен А.О. Жампетова [19] да дүниетаным ұғымына мән береді. Бұл жұмыста авторлар адам, тұлға және қоғамның дүниетанымын құрушы маңызды компонент ретінде құндылықты атап көрсетеді. Олардың пікірінше, қоғамдық сананың аталмыш компоненті тұлға құрылымында абсолютті түрде дербес қызмет ете алмайды. Бұл еңбекте авторлар қоғамдық сана түсінігімен қатар, саяси сана, бұқаралық сана ұғымдарын пайдаланған.

Түркістан қаласының және Қожа Ахмет Яссауи кесенесінің таңбалық-символдық сипатын оның тұрғындарының ұғынуына талдау жүргізілген еңбекте Ж.М. Досхожина мен Э.Ф. Есекеева [20] терең сұхбат жүргізіп, әдет-ғұрыптық ескерткіштердің негізгі символикалық құбылыстарын және олардың

қоғамдық санадағы рөлін анықтайды. Авторлар далалық зерттеулер тәжірибесі негізінде семиотикалық талдау дәстүрлер мен инновациялар, өткенді діни және тарихи жаңғырту қоғамдық сананы белсенді түрде жаңғырту шеңберінде жүзеге асырылатынын дәйектеді.

Б.Бейсенов пен А.Шағырбаев [21, 129 б.] санадағы өзгерістер туралы өз ойларын білдіреді: «Қазіргі батыс еуропалық қоғамды постсекулярлы ретінде анықтау үшін негізгі үш құбылыстан туындаған санадағы өзгерістер нақты айқындалуы тиіс. Біріншіден, қазіргі әлемде болып жатқан түрлі қақтығыстардың діни негізде болғандығын хабарлайтын БАҚ ықпалымен қоғамдық сана өзгеруде; екіншіден, либералды қоғамдағы діни қауымдар кейбір қоғамдық немесе саяси оқиғаларды өзінше түсіндіруі қоғамдық санаға әсер етуде; үшіншіден, дәстүрлі мәдениетті ұстанатын елдерден келуші жұмысшы күштер және босқындардың тұрақты иммиграциясы еуропалық азаматтар санасына ықпал етуде».

Қорытынды.

Зерттеу жұмысы көрсетіп отырғандай, әрбір елдің және халықтың болашағы қоғамдық сананың қалыптасуымен тығыз байланысты. Әрине, бір мақала шеңберінде қоғамдық сана және оның негізгі түсініктерін талдау мүмкін емес екендігі анық.

Жоғарыда атап өткеніміздей, қазіргі ақпараттық қоғам шарттарында бұқаралық ақпарат құралдарының қоғамдық сананы қалыптастырудағы ықпалы зор. Қоғам мүшелері арасында белгілі бір идеяларды енгізу қоғамдық пікірді қалыптастырады. Қоғамдық санаға БАҚ-тың ықпал ету құралдары мен әдістері күн сайын артып келеді. Әсіресе, ел азаматтарына эмоциялық түрде ықпал ету әдісінің ерекше дамып келе жатқандығын айта кеткеніміз жөн. Бір өкініштісі, көп жағдайда БАҚ-тағы мәліметтердің басым бөлігі қоғамдық санаға манипулятивті түрде әсер етуді көздейді. Сондықтан бұқаралық ақпарат құралдарынан алынатын ақпаратты өңдеу барысында әрқайсымыз қырағы әрі ақылды болуымыз қажет.

Қоғамдық санадағы дүниетаным адамның рухани қажеттіліктерін қалыптастыруға септігін тигізеді. ХХІ ғасыр қоғамдық сананың дамуындағы дүниетанымдық парадигмалардың тарихи өзгерістеріне әкелді. Адамның рухани денсаулығына қатер тудыратын рухани дағдарыс ахуалы да күннен-күнге өзектілігін арттыруда. Негізінен адамның рухани денсаулығы азаматтың белгілі бір рухани құндылықтарды бәрінен артық құрметтеуімен өлшенеді. Адам денсаулығы мықты болғанымен, ол адамның рухани денсаулығын ауыстыра алмайды. Жалпы адамның рухани денсаулығы оның ойлау жүйесі, қоршаған орта мен оның мүшелері, оқиғалар, ахуалдар, қоғамдағы өз орнымен тығыз байланысты. Рухани денсаулықтың нығаюы қоршаған ортамен келісімде өмір сүру икемділігі, түрлі ахуалдарды талдау және оның дамуын болжау қабілеті арқылы жетеді. Түрлі ахуалдарда қажеттілік, мүмкіндік пен ықыласты назарға алумен өзін-өзі ұстауы да ескеріледі. Демек, жаһанданған әлеуметтік кеңістіктегі тұлғаның дүниетанымы қоғамдық санамен байланысты. Әрине, дүниетанымның қалыптасуына қоғам мен қоршаған ортадағы көптеген факторлар әсер етеді. Мәселен, саяси, идеологиялық, моральды-этикалық, ұлттық дағдарыстарды туындататын қоғамдық жүйелердегі күйзелістер адамдардың тұрмыс-салтын өзгертеді. Бұдан бөлек отбасы, еңбек ұжымы сынды басқа да кіші әлеуметтік қауымдастықтарда орын алатын дағдарыстық құбылыстар да ықпал ететіндігі белгілі. Сондықтан қоғамдық санадағы дүниетанымның орнын анықтау үшін рухани дағдарысты шешу бойынша ізденістер жасалуы керек. Сонымен қатар, рухани дағдарысты төмендетуге бағытталған шаралар кешенін де әзірлеу маңызды деп ойлаймыз.

Гуманитарлық білім адамның дүние туралы көзқарасын қалыптастыратындықтан қоғамдық сананы өзгертудегі орны ерекше. Гуманитарлық білімнің ерекшелігі – ол әрбір адамның ішкі рухани әлеміне үңілуді көздейді. Бұл гуманитарлық білімнің барлық салалары дүниетанымдық идеяларға толы екендігін көрсетеді. Сондықтан болар Елбасының бағдарламалық мақаласында жаңа гуманитарлық білімге көңіл бөлініп, әлемдегі ең жақсы 100 оқулықты әртүрлі тілдерден қазақ тіліне аударып, жастарға дүние жүзіндегі таңдаулы үлгілердің негізінде білім алуға мүмкіндік жасалуда.

Қорыта айтқанда, қоғамдық сананы қоғамда қалыптасқан жеке адамның санасы және әлеуметтік ережелер мен қағидаларының жүйесі деп түсінеміз. Қоғамдық санаға оның салыстырмалылығы, тарихилығы, пікірлер сабақтастығы мен азаматтарға ықпал етуі тән. Сондықтан адамның дүниетанымы, білімі, әрекеті, әлеуметтік мінез-құлқы, құқықтық көзқарастары, қоғамдық өмірі мен мәдениетінің дамуы осы қоғамдық сана қағидаларын қалыптастыруда жатыр.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Назарбаев Н.Ә. *Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру // Егемен Қазақстан, 2017. – 12 сәуір.*

- 2 Насимов М.Ө. Сананы жаңғыртудың 6 бағыты: мәні, мазмұны және түсініктері. – Алматы, 2017. – 144 б.
- 3 Чагин Б.А. Структура и закономерности общественного сознания. – Л.: Наука. Ленинградское отделение, 1982. – 316 с.
- 4 Кнабе Г.С. Материалы к лекциям по общей теории культуры и культуре античного Рима. – М.: Индрик, 1994. – 528 с.
- 5 Шпенглер О. Закат Европы. Очерки морфологии мировой истории. 2. Всемирно-исторические перспективы / Перевод с немецкого и примечания И.И. Маханькова. – М.: Мысль, 1998. – 606 с.
- 6 Фромм Э. Бегство от свободы / Перевод с английского и примечания А.И. Фета. – Нючёпинг: Philosophical arkiv, 2016. – 231 с.
- 7 Мадалиева Ж.Қ., Минулин А.К. Қазақ ұлттық телевидениесінің қалыптасуы: әлеуметтік-мәдени талдау // Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің Хабаршысы. Әлеуметтік және саяси ғылымдар сериясы. – 2018. – №2(62). – 94-98 бб.
- 8 Кукьян В.Н., Леонова Л.Л. Социальная идентичность и ее значение в структуре ценностных ориентиров общественного сознания // Вестник Пермского государственного гуманитарно-педагогического университета. Серия №3. Гуманитарные и общественные науки, 2013. – №2. – С.30-36.
- 9 Кураков Л.П., Игнатьева Е.А., Кураков В.Л. Место и роль вузовского гуманитарного образования в гуманизации общественного сознания // Транспортное дело в России, 2013. – №6. – С.219-223.
- 10 Зайниева Л.Ю. К вопросу о становлении политологии как учебной дисциплины // Вестник Казахского национального педагогического университета имени Абая. Серия исторические и социально-политические науки. – 2018. – №1(56). – С.169-173.
- 11 Зайниева Л.Ю., Абдрасилова К.Е. Некоторые аспекты становления политологии // Вестник Казахского национального университета имени аль-Фараби. Серия философии, культурологии, политологии. – 2018. – №3(65). – С.85-95.
- 12 Паридинова Б.Ж. «Рухани дүниетаным» ұғымының құрылымы мен мазмұны // Педагогика және психология. – 2018. – №2(35). – 215-221 бб.
- 13 Паридинова Б.Ж. Болашақ мұғалімдердің рухани дүниетанымын қалыптастырудағы рухани құндылықтардың орны // Қазақстанның ғылымы мен өмірі. – 2018. – №2(57). – 208-211 бб.
- 14 Паридинова Б.Ж. Педагогикалық құндылықтардың болашақ мұғалімдердің рухани дүниетанымын дамытудағы маңыздылығы // Қазақ білім академиясының баяндамалары. – 2018. – №2. – 93-99 бб.
- 15 Паридинова Б.Ж. Болашақ мұғалімдердің рухани дүниетанымының психологиялық мәселелері // Еуразия гуманитарлық институтының Хабаршысы. – 2018. – №3. – 94-98 бб.
- 16 Dyzenhaus D. The Public Conscience of the Law // Netherlands Journal of Legal Philosophy. – 2014. – №43(2). – P.115-126.
- 17 Әбсаттаров Р.Б., Құсайынов Д.Ө. Отандық әлеуметтанулық зерттеулердің бастаулары және оның Ж. Аймауытов дүниетанымындағы көріністері // Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің Хабаршысы. Әлеуметтік және саяси ғылымдар сериясы. – 2017. – №4(60). – 130-146 бб.
- 18 Байтенова Н.Ж., Нуриханов А.А. Новые исламистские течения в современном мире: идеологические проекты и политическая деятельность // Вестник Казахского национального университета имени аль-Фараби. Серия философии, культурологии, политологии. – 2018. – №2(64). – С.143-150.
- 19 Абдигалиева Г.К., Жампетова А.О. Особенности развития политических ценностей // Вестник Казахского национального университета имени аль-Фараби. Серия философии, культурологии, политологии. – 2018. – №1(63). – С.210-217.
- 20 Doskhozina Zh.M., Yessekeyeva E.F. Symbolic nature of Turkestan city and the mausoleum of Khoja Ahmed Yasawi: the experience of field research // Bulletin of Kazakh national university named after al-Farabi. Journal of Philosophy, Culture and Political Science. – 2018. – №4(66). – P.14-22.
- 21 Бейсенов Б., Шағырбаев А. Орталық Азия елдеріндегі мемлекет және дін // Адам әлемі. – 2018. – №3(77). – 128-135 бб.

Жумагулов М.О.¹

¹Казахский национальный педагогический университет им. Абая

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ПРАВОВЫХ ЦЕННОСТЕЙ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Аннотация

Статья посвящена вопросу формирования правовых ценностей молодежи Казахстана. Правовое сознание напрямую связано с правоприменением и их отношения очень тесны. Права граждан в обществе напрямую связаны с обязанностями граждан. Права и свободы нельзя никоим образом отделять друг от друга. Правовое сознание всегда требует неукоснительного выполнения конституционных обязанностей граждан. К примеру, каждый гражданин Республики Казахстан обязан соблюдать Конституцию, платить налоги, защищать Родину и природу. Поэтому, со всех сторон, правовое сознание признается прочным залогом укрепления законности.

Автор дает определение правовому сознанию и рассматривает его как основу формирования личности. Сравнивая российскую молодежь и молодежь Казахстана автор дает понять, что высокий уровень преступности в обеих странах (включая коррупционные преступления) является преградой в осуществлении молодежной политики. Успешные социологические исследования в процессе интегрирования молодежи и социума залог успеха формирования законопослушного гражданина. Потребности молодежи должны быть определены научно и удовлетворены в зависимости от той самой концепции которую придерживается государство.

Ключевые слова: правовое государство, концепция молодежной политики, студенческая молодежь, правовая грамотность.

М.О. Жұмағұлов¹

¹Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ СТУДЕНТ ЖАСТАРДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа

Мақала Қазақстан жастарының құқықтық құндылықтарын қалыптастыру мәселесіне арналған. Құқықтық сана құқық қолданумен тікелей байланысты және олардың қарым-қатынасы өте тығыз. Азаматтардың қоғамдағы құқықтары азаматтардың міндеттерімен тікелей байланысты. Құқық пен еркіндікті бір-бірінен ажыратуға болмайды. Құқықтық сана азаматтардың конституциялық міндеттерін мүлтіксіз орындауды талап етеді. Мысалы, Қазақстан Республикасының әрбір азаматы Конституцияны сақтауға, салық төлеуге, Отан мен табиғатты қорғауға міндетті. Сондықтан, барлық жағынан құқықтық сана заңдылықты нығайтудың берік кепілі деп танылады.

Автор құқықтық санаға анықтама береді және оны жеке тұлғаның қалыптасуының негізі ретінде қарастырады. Ресей жастары мен Қазақстан жастарын салыстыра отырып, автор екі елдегі қылмыстың жоғары деңгейі (сыбайлас жемқорлық қылмыстарын қоса алғанда) жастар саясатын жүзеге асырудағы кедергі болып табылатынын түсінеді. Жастар мен социумның ықпалдасуы үдерісіндегі табысты әлеуметтанулық зерттеулер заңға мойынсұнушы азаматты қалыптастыру жетістігінің кепілі. Жастардың қажеттілігі мемлекет ұстанатын тұжырымдаманың өзіне қарай ғылыми түрде айқындалуы және қанағаттандырылуы тиіс.

Түйін сөздер: құқықтық мемлекет, жастар саясатының тұжырымдамасы, студенттік жастар, құқықтық сауаттылық.

M.O. Zhumagulov¹

¹*Kazakh National Pedagogical University named after Abai*

FEATURES OF FORMATION OF LEGAL VALUES OF STUDENT YOUTH IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract

The article is devoted to the formation of legal values of Kazakhstan youth. Legal consciousness is directly related to law enforcement and their relations are very close. The rights of citizens in society are directly related to the duties of citizens. Rights and freedoms cannot be separated in any way. Legal consciousness always requires strict implementation of the constitutional obligations of citizens. For example, every citizen of the Republic of Kazakhstan is obliged to observe the Constitution, pay taxes, protect the Motherland and nature. Therefore, on all sides, the legal consciousness is recognized as a strong guarantee of strengthening the rule of law.

The author defines the legal consciousness and considers it as the basis for the formation of personality. Comparing the Russian youth and the youth of Kazakhstan, the author makes it clear that the high crime rate in both countries (including corruption crimes) is an obstacle in the implementation of youth policy. Successful sociological research in the process of integration of youth and society is the key to the success of the formation of a law-abiding citizen. The needs of young people should be defined scientifically and met depending on the very concept that the state adheres to.

Keywords: legal state, the concept of youth policy, students, legal literacy.

Введение.

Формирование правового государства неразрывно связано с развитием самого государства, проводимой в стране политике и социального положения граждан. Глобализация открыла странам большие возможности, но вместе с этим зародились нового рода проблемы правоприминительного характера. Исчезли границы между странами что позволила населению планеты свободно перемещаться, появились новые преступления с экономическими составляющими. Все это заставляет страны принимать неотложные решения в сфере повышения правовой культуры населения. Правовое воспитание – сложное, многогранная деятельность государства и общества которая имеет своей целью противостоять правовому нигилизму и формированию в подрастающем поколении чувства ответственности, уважение к законам страны. Сущность правового воспитания включает в себя обучение праву, т.е. знание своих прав, взаимоотношение к праву, правомерное поведение, неукаснительное выполнение законных требований и обязанностей и т.д.

На начальном этапе (констатирующем) исследования нас интересовало, как обстоят дела с правовым всеобучем на территории нашей страны и соседней Российской Федерации. Сравнительный анализ позволит определить на каком уровне правовая грамотность студенческой молодежи и какие меры необходимо предпринять для совершенствования системы правового всеобуча.

24 августа 2009 года вышел Указ Президента Республики Казахстан №858 «О Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года». Данная Концепция является основой для разработки соответствующих программ в области правовой политики государства, перспективных и ежегодных планов законопроектных работ, проектов нормативных правовых актов Республики Казахстан [1].

В концепции ставится задача борьбы с правовым нигилизмом, повышение правовой грамотности молодежи, формирование их активной гражданской позиции, сотрудничество с государственными органами по вопросам борьбы с правонарушениями в обществе и формирование принципа нетерпимости к беспорядку и мелким правонарушениям, формирование антикоррупционного иммунитета в обществе и антикоррупционной культуры среди молодежи, а также стимулирование ответственности за свое образование и будущее. В ходе образовательного процесса постоянно должна применяться статистика по видам правонарушений среди студенческой молодежи в целом и в общественных местах. Должны проводиться встречи с сотрудниками правоохранительных органов, в процессе которых студенты должны иметь возможность задавать интересующие их вопросы и получать на них ответы создавая диалоговые площадки.

«...государственными служащими проводятся выступления в СМИ, круглые столы, конференции,

лекции, семинары, брифинги. Количественная и качественная характеристика указанных мероприятий становится выше с каждым годом. Так, в течение 2007 года органами юстиции проведено: по разъяснению долгосрочных приоритетов Стратегии «Казахстан – 2030» выступлений в СМИ - более 1467, «круглых столов» - более 608, лекций - более 4342, семинаров, конференций - более 680, более того за 9 месяцев текущего года по сравнению с аналогичным периодом 2007 года количество удовлетворенных актов прокурорского реагирования на нормативные правовые акты снижены с 90% до 56%, что обусловлено проведением право разъяснительной работы сотрудниками органов юстиции [2].

Повсеместно необходимо призывать студентов активно участвовать и сохранять свою гражданскую позицию. Ведь только в таких случаях можно бороться с правонарушениями, насилием и коррупцией.

На начало учебного года в Республике Казахстан действовала 127 высших учебных заведений (далее - ВУЗ) с учетом филиалов. Государственными по форме собственности являются 47 ВУЗов, частными - 75 ВУЗов и с иностранной формой собственности - 5 ВУЗов. Общая численность студентов составляет 496209 человек, из них девушки - 269649 человек или 54,3%. Численность студентов в текущем учебном году, по сравнению с прошлым учебным годом, увеличилось на 4% (Интернет ресурс комитета по статистике Республики Казахстан).

Первостепенное значение для решения поставленных нами задач, имеют государственные программы по развитию регионов и концепция молодежной политики Казахстана. Год молодежи объявленный в Казахстане способствует реализации поставленных задач перед местными исполнительными органами, и будет строго контролироваться Правительством и Первым Президентом, Лидером Нации Н.А. Назарбаевым. Источником получаемой информации по правовому обучению и проводимой работы с молодежью являются научные публикации, брошюры ведомственных организаций, а также данные государственных органов о правонарушениях среди населения и раскрываемости преступления совершенных молодыми людьми. Эти работы непосредственно направленные на пресечения в будущем распространения среди молодежи правовой неграмотности должны повсеместно использоваться в образовательных учреждениях по всей республике.

Основная цель воспитания в высших учебных заведениях Республики Казахстан - формирование у молодежи гражданского и казахстанского патриотизма, воспитание уважения к государственным символам, популяризации народных традиций, изучения достижений мировой и отечественной культуры, нетерпимости к действиям, противоречащим Конституции и обществу. Воспитание строится на основе духовных ценностей и направлено на развитие личности способного в современных изменяющихся, многообразных, поликультурных условиях вступить в большую многообразную жизнь. В условиях глобализации усугубляется задача развития личности в соответствии с требованиями современного общества, повышения правовой грамотности, подготовки их квалифицированными и конкурентоспособными специалистами.

Проводимый ежегодно опрос среди студентов вузов крупных город-миллионников Российской Федерации показал, что не все российские студенты знают о своих правах, а часть из них не верит в то, что в судебном порядке можно восстановить свои нарушенные права.

Половина опрошенных российских студентов оценивает свою правовую грамотность как среднюю (52%), а треть (30%) считают ее низкой. Только 16% россиян полагают, что уровень их правовых знаний выше среднего или высокий. Наибольшая доля россиян с высокой самооценкой правовой грамотности – среди жителей городов-миллионников (24%). Ниже всего свои знания в правовой сфере оценили жители малых городов с населением 50-100 тыс. чел – 38% [3].

С недавнего времени такого рода опросы стали проводится и в казахстанских вузах. Основной целью исследований является повышение правовой грамотности студентов, информированности о их правах и способах их охраны. Итоги проведенного социологического исследования могут быть использованы в разработке предложений по правовому воспитанию подрастающего поколения, с использованием этих знаний на практике.

Данные опроса показали:

- 77% студентов знают свои конституционные права и обязанности;
- 64,5% студентам приходилось использовать свои правовые знания в жизненных ситуациях;
- 58% испытывают недостаток в правовых знаниях: среди них в конфликтах с правоохранительными органами – 51%, защита прав потребителя и права собственности указали – 27%, отстаивание прав при трудоустройстве – 22%;

- 58% студентам и их близким приходилось обращаться за профессиональной помощью юриста/адвоката (опрошенные указали вид помощи – оформление собственности, регистрация индивидуального предпринимательства, привлечение к уголовной ответственности – 1 чел.);

- 48% изъявили желание узнать побольше информации по гражданскому праву, 20% по семейному праву, 28% по жилищному и административному, 4% по уголовному праву;

- 100% респондентов считают, что правовые знания необходимы в современных условиях;

- наиболее эффективным средством распространения правовых знаний 51% считают СМИ, 35% введение спецкурсов, 14% встречи с правоохранительными органами [4].

Студенческая молодежь Казахстана активно интересуется правовыми вопросами, ищет пути пополнения знаний о своих правах и обязанностях. Но основным источником правовой информации являются интернет источники, где работают очень много консультативных онлайн-контор. В связи с этим государственные органы ежегодно выпускают брошюры информативного характера, открывают свои электронные страницы для консультаций граждан. Ведь укрепление основ правового государства, формирование гражданского общества и реализация конституционных прав и свобод граждан непосредственно связаны с состоянием правовой культуры граждан, уровнем их правового сознания.

В целях дальнейшего повышения уровня правовой грамотности, правовой культуры и правовой защищенности граждан Генеральной Прокуратурой Республики Казахстан подготовлен сборник «100 советов прокурора». Его основная цель – информирование населения, оказание юридической помощи в различных спорных вопросах. Сборник «100 советов прокурора» доступен на двух языках – на государственном и русском, на сайте Генеральной Прокуратуры, портале «115.kz» и в виде бесплатного мобильного приложения на платформах IOS и Android [5].

Контент электронной версии будет регулярно обновляться с учетом законодательства страны и позволит каждому гражданину легко и быстро принять правильное решение в различных сферах правоотношений. Основной аудиторией которая получает эту информацию через электронные носители является молодежь. Постоянное обновление правовой информации позволяет студентам получать полноценные знания и консультаций по вопросам гражданского, семейного, авторского права.

Граждане Республики Казахстан в возрасте от четырнадцати до двадцати девяти лет – относятся к молодежи. В целях повышения правовой культуры молодежи и формирования уважения к основополагающим ценностям государственности 27 февраля 2013 года была одобрена Концепция государственной молодежной политики Республики Казахстан до 2020 года «Казахстан 2020: путь в будущее».

В концепции говорится что, до молодежи Казахстана необходимо донести мысль о том, что государства не является спонсором молодежи, а сподвижником, который постоянно будет открывать для нее новые горизонты, которые им предстоит покорить.

Положения настоящей Концепции будут исполнены посредством реализации следующих нормативных правовых актов и правовых актов:

- 1) Конституция Республики Казахстан;

- 2) Закон Республики Казахстан «О государственной молодежной политике в Республике Казахстан» и другие законодательные акты;

- 3) Стратегия «Казахстан 2050: новый политический курс состоявшегося государства»;

- 4) Стратегический план развития Республики Казахстан до 2020 года;

- 5) Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011-2020 годы;

- 6) Государственная программа развития здравоохранения Республики Казахстан «Саламатты Қазақстан» на 2011-2015 годы;

- 7) Программа занятости 2020;

- 8) Программа «Дорожная карта бизнеса 2020»;

- 9) Программа «Развитие регионов»;

- 10) Программа «Доступное жилье – 2020»;

- 11) Стратегия «Жастар – Отанға!» Молодежного крыла «Жас Отан» Народно-демократической партии «Нур Отан» до 2020 года;

- 12) стратегические планы центральных и местных исполнительных органов [6].

Отметим, что вышеизложенные нормативные документы реализуются в Казахстане не один год, но новые задачи требуют новых подходов к их решению. Казахстанцы – созидательная и молодая

нация: каждый второй житель республики относится к молодежи в возрасте до 30 лет. Будущее Казахстана связано с уровнем развития казахстанской молодежи, их интеграцией в общество. Приоритеты молодежной политики являются одной из ключевых целей Стратегии "Казахстан – 2050", инициированной Президентом Республики Казахстан, Лидером Нации.

Одной из главных предпосылок становления гражданского общества и правового государства является совершенствование правовых знаний граждан, формирование правовой культуры. Одним из самых актуальных вопросов общества является профилактика преступности, правонарушений. Это на сегодняшний день, понимают чиновники всех уровней, и сотрудники правоохранительных органов, учителя, родители, граждане.

Учебные заведения являются одним из субъектов, которые вносят свой вклад в осознание юридической ответственности молодежью, принимают активное участие в профилактике правонарушений среди студентов. В учебном заведении рассматриваются вопросы гражданского, патриотического, нравственного, правового, культурного, творческого характера, развитие и формирование качеств личности.

Президент Республики Казахстан Н.А. Назарбаев в своей работе «Идейная консолидация общества как условие прогресса Казахстана» отмечал: «Высшей ценностью общества, которое мы строим, является человек, во имя и благо которого начаты преобразования» [7].

Воспитание правовой грамотности молодежи способствует недопущению преступности среди молодежи, самостоятельному принятию правильных решений в решении жизненных проблем, преодолению негативных ситуаций, вовлечению в общественно-полезную деятельность. Незнание закона - существенный недостаток правовой культуры. Незнание закона, его нарушение не избавляет от ответственности.

На занятиях посвященных правовому воспитанию, молодежь получает глубокие знания о таких ценностях, как уважение прав человека и основных свобод, признание свободы совести и вероисповедания, уважение человеческого достоинства. В целях повышения правовой грамотности студентов необходимо регулярно проводить встречи с сотрудниками правоохранительных органов. Потому что, грамотное, интеллектуально развитое поколение – это наше будущее.

Воспитательная работа – это специально организованный формирующий процесс, который создает условия только для личности, способного воспринимать гуманизм, являющегося образцом социальных ценностей и гражданского поведения, способного проявить себя на практике только в рамках научно-обоснованной воспитательной системы.

Современный мир требует подготовки личностей с новым мировоззрением, способных по новому мыслить и принимать решения, с творческим складом ума, человека, который организывает свою деятельность только ради процветания родной страны, родного языка. Эта задача ставит перед собой актуальную задачу воспитания молодого поколения, наиболее конкурентоспособного, профессионально компетентного, способного выдержать требования нового времени. Выбор своего пути казахского народа в мировом пространстве – залог свободного существования каждого казахстанца.

Список использованной литературы:

- 1 *Формирование правовой грамотности населения.* <http://www.sko.adilet.gov.kz/ru/node/106139>
- 2 *Постановление Правительства Республики Казахстан от 29 ноября 2008 года №1116 «О Программе по право разъяснительной работе, повышению уровня правовой культуры, правового обучения и воспитания граждан на 2009-2011 годы».*
- 3 *Результаты всероссийского исследования правовой грамотности.* <http://blog.amulex.ru/pravogramma>
- 4 *Социологическое исследование правовых знаний среди студентов неюридических специальностей.* <https://articlekz.com/article/13589>
- 5 *Постановление Правительства Республики Казахстан от 27 февраля 2013 года №191: О Концепции государственной молодежной политики Республики Казахстан до 2020 года «Казахстан 2020: путь в будущее».*
- 6 *Правовая грамотность – залог правового государства.* <http://kst.prokuror.gov.kz/rus/novosti/press-releasy/pravovaya-gramotnost-zalog-pravovogo-gosudarstva>
- 7 *Основы правового воспитания. В помощь кураторам студенческих групп. 7 книга / Под ред. акад. НАН РК А.М. Газалиева. – 2-е издание, перераб. и доп. – Караганда: Изд-во Карагандинского государственного технического университета, 2011. – 106 с.*

Р.Саурбаева¹

*¹Қазақ Мемлекеттік Қыздар Педагогикалық университеті
Алматы, Қазақстан*

ӘДЕТ-ҒҰРЫП ПЕН САЛТ-ДӘСТҮРДІ ӘЛЕУМЕТТАНУЛЫҚ ТҮРҒЫДАН ЗЕРТТЕУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ-ӘДІСНАМАЛЫҚ АЛҒЫШАРТТАРЫ

Аңдатпа

Бұл мақалада автор халқымыздың дәстүрі мен әдет-ғұрпын теориялық-әдіснамалық тұрғыдан зерттеудің бағдарларына талдаулар жасайды. Әсіресе, автор салт-дәстүр мен әдет-ғұрыпты әлеуметтік институт ретінде қарастыруға көңіл аударады, оларды әлеуметтанулық тұрғыдан зерттей келе, әлеуметтанулық көзқарас тұрғысынан зерттеудің негізгі бағыттарын көрсетіп береді. Автор әдет-ғұрып пен дәстүрлерді зерделеудегі әлеуметтанулық зерттеулердің қазіргі заманғы тәжірибелік маңыздылығын, сондай-ақ, аталған осы әдістер арқылы алуға болатын күтілетін нәтижелердің қандай екендігін көрсетеді.

Сонымен қатар, әлеуметтанулық эмпирикалық әдістерді қолдануды ұсынады (көне көз қариялардан интервьюлер алу, сұрау салу жүргізу, контент-анализ), дәстүрлер мен әдет-ғұрыптың күнделікті тұрмыс қалпына ықпалын жан-жақты, одан әрі тереңірек зерделеуге алып келетін конференциялар мен дөңгелек үстелдер ұйымдастыру, ғылыми зерттеу жобаларын қаржыландыруды ұлғайту.

Түйін сөздер: әдет-ғұрып, дәстүр, әлеуметтанулық зерттеулер, тарихи таным, діни сенім, халық, рухани, т.б.

Саурбаева Р.¹

*¹Казахский Государственный Женский педагогический университет
г. Алматы, Казахстан*

СОЦИОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИХ ПРЕДПОСЫЛОК В ИССЛЕДОВАНИИ ТРАДИЦИИ И ОБЫЧАЕВ

Аннотация

В данной статье автор сделал анализ ориентирам теоретико-методологического исследования традиции и обычаев казахского народа. В том числе, автор акцентирует внимание на обычаях и традиции как социальный институт, изучая их в социологическом аспекте, показав основные направления исследования их с социологической точки зрения. Автор указывает на практическую значимость социологических исследований в изучении обычаев и традиции в современном обществе, а также какие ожидаемые результаты, можно получить при помощи данных методов исследования.

Также автор рекомендует использовать эмпирические социологические методы (интервьюирование пожилых людей, проведение опросов, контент-анализ), организации конференций и круглых столов, увеличение финансирования исследовательских проектов, что приведет к глубокому, всестороннему изучению влияния традиции и обычаев на повседневный образ жизни.

Ключевые слова: обычаи, традиции, социологические исследования, историческое познание, религиозные верования, народ, духовность и т.д.

Saurbaeva R.¹

¹Kazakh State Woman pedagogical university
Almaty, Kazakhstan

SOCIOLOGICAL ASPECTS OF TEORETICAL AND METODOLOGICAL PRE-CONDITIONS RESEARCH OF TRADITION AND CUSTOMS

Abstract

In this article an author did an analysis to the reference-points of teoretikal-metodologi research of tradition and customs of the Kazakh people. Including, an author accents attention on customs and traditions as a social institute, studying them in a co aspect, showing basic directions of research of them from the sociological point of view. An author specifies on practical meaningfulness of sociological researches in the study of customs and tradition in modern society, and also what expected results, it is possible to get through these methods.

Also an author recommends to use empiric sociological methods (interviewing of elderly people, canvassing, content-analysis), organizations of conferences and round table, increase of financing of research projects, that will result in the deep, all-round study of influence of tradition and customs on the everyday way of life.

Keywords: customs, traditions, sociological researches, historical cognition, religious beliefs, people, spirituality etc.

Қазіргі таңда көнеден бүгінгі күнге дейін келіп жеткен қазақ халқының салт-дәстүрі мен әдет-ғұрпын тұтастай алып қарастырып, оның көпқырлы, көпқұрылымды екендігін негізге ала отырып, әрбір дәстүр мен салттың қоғамдық өмірдегі орнын, оның сақталып, тасымалданып бүгінгі күнге жеткізілуінің маңызын зерделеу ұлттық бірегейлікке ұмтылып отырған еліміздің рухани-мәдени дамуын одан әрі өрістету үшін аса қажетті іс шара болып отыр. Бұны ашып көрсету үшін ғылыми-теориялық тұрғыдан әлеуметтанулық негізде саралау қажет. Сонымен қатар, тарихи-салыстырмалы тұрғыдан талдауды, психоанализ бен герменевтика тәсілдерін және анализ бен синтез, жалпылау, мифсіздендіру, интерпретация, салыстыру, модельдеу, тарихилық сияқты амалдарды қолданып түбегейлі зерттеу де болашақтың ісі.

Қазіргі таңда еліміз тәуелсіздік алған тұста халқымыздың болмысын қайта зерделеу, оны қайта қалпына келтіру, ұлттық бірегейленуге ұмтылыс, этностың болмыс-бітіміне кері шегініс жасап, оған үңілу мен болашақты таразылау маңызды мәселеге айналып отыр.

Қазақ халқының жалпы руханияттық деңгейін түркілік ойлау дәстүрі тұрғысынан әлеуметтанулық деңгейді аша білу – дәстүрлі түсінігіміздегі өткенді құрмет тұтатын, тарихты «қасиетті ата-бабаларымыздың жүріп өткен жолы» ретінде айтарлықтай бағалайтын еліміз үшін пайымдық-зерделік қадамдардың бірі деп айта аламыз. «Өткенді зерделеп, жақсы мен жаманды, ақ пен қараны айырып, оны бүгінгі күннің кәдесіне жарату – қоғам алдында тұрған ең өзекті мәселелердің бірі. Өйткені айта беретін тәуелсіздігіміз, егемендігіміз осы тарихты тануға тікелей байланысты: өткенді білмей, болашақты анықтау мүмкін емес» [1, 47] – деп тұжырымдаған Н.Ә. Назарбаевтың сөзі де біз қарастырып отырған мәселенің саяси-тарихи қажеттілігін паш етеді.

Осыған орай, ұлт болмысының негізгі атрибуты болып есептелетін оның рухани құндылықтар жүйесін байыпты таразылайтын, орнықты зерделейтін уақыт келіп жетті. Ұлттық руханияттың маңызды бір қыры – салт-дәстүр мен әдет-ғұрып жүйесі болып табылатындықтан, ол көпқызметті күрделі жүйе болғандықтан, оны ғылыми-концептуальді тұрғыдан зерделеу теориялық және практикалық тұрғыдан маңызды нәтижелер береді. Қазіргі кезге дейінгі салт-дәстүр мен әдет-ғұрыпты зерттеушілер оның көнеден сақталып келе жатырғандығын және ұлттық ұйысу мен бірігуде де өзіндік құндылығы бар ұстанымдар мен қағидалар екендігін атап көрсетеді. Осыған орай, бұл құрылымның өзіндік жүйесін құру талабы туындап отырғандығы шындық.

Бұл мәселені зерттеудің көптүрлі қыры бар, біз дәстүрлі құндылықтар мен ислами құндылықтардың кіріктірілуі мәселесінде: екеуінің өзара үндестігі, сәйкестігі, бірін-бірі толықтырушылығын қарастырсақ, біріктірілуі мәселесінде: түйісуі мен тоғысуы және өзара келісімі туралы түйткілдерді сараптамақпыз. Ол үшін исламға дейінгі түркілік кезеңдегі діни сенімдерді шолып өтіп, оның сарқыншақтары мен көріністерінің бүгінгі күнгі қоғамдық санадағы сақталған келбетін нысанаға ала отырып, дәстүрлік жүйенің көп қабатты екендігін ескеріп, оның тарихи-танымдық

маңызын ашып көрсетудің маңызы зор. Олай болса, мұндай зерттеулер бүгінгі күнгі руханияттық таным аясындағы өз кезегіндегі сұранып тұрған, шешімін табуы тиіс пайымдық қажеттілік болып отыр.

Бұл орайда, рухани құндылықтардың жалпы аясы кең екендігіне байланысты, салт-дәстүр мен әдет-ғұрып институтын саралап, оның дәстүрлі, яғни, исламға дейінгі және исламдық түрлерін нысанаға алмақпыз. Шындығында, бұлай бөлудің өзі тиянақты құрылымдық зерттеу нәтижелерінен туындайды, сондықтан, мәселе екеуінің қатаң дихотомиясын ажыратқаннан кейін ғана қолға алынуы тиіс.

Дегенмен, бүгінгі таңдағы еліміздегі діни-психологиялық климатты ескере отырып, осы жіктеудің жалпы мәлім бағдарларын негізге алу қажеттілігіне байланысты және оның құндылықтарын бағалау керектігіне қатысты тұрғыдан алғанда да, олардың белгілі бір жіктерін ашып көрсету діни сананың көпқабатты жүйесін жасап береді. Ендеше, осындай объективті қажеттіліктер шартынан туындайтын іргелі мәселе болып табылады деп айта аламыз.

Сонымен қатар, бүгінгі еліміз ұстанып отырған зайырлы қоғам орнату мәселесі де салт-дәстүрлердің шығу тегін білуді, ұлттық таным түсінікті құрметтеуді, ислам дінінің бейбітшілік пен руханияттыққа негізделген дін екендігін тағы да көп жақты дәйектеуді талап етіп отыр. Осыған байланысты, біз қарастырып отырған мәселе, еліміздегі қазақ ұлтының дәстүрлерінің маңызы мен мағынасын ашып алуға қажетті мағлұматтар бере алу үшін де маңызды ақпараттар ұсынады деп айта аламыз.

Тарихи таным бойынша қазіргі кезеңдегі дәстүр мен исламдық құндылықтардың түйісуі мен қайшылықты түйткілдерін теориялық тұрғыдан шешудің негізгі мәселелерін таразылап беру де [2, 14-47 бб.] қазіргі заман үшін мәнді әлеуметтанулық зерттеулер болып табылады.

Ұлттық салт-дәстүр соңғы уақытта елімізде ғылыми зерттеу аймағында жиі қарастырылатын салалардың бірі. Ол ұлттық мәдениет, философия, психология, дінтану, әлеуметтану, педагогика ілімдерінде де жан-жақты зерттелу үстінде. Қазақ халқының дүниетанымын зерделеп, ондағы салт-дәстүрлер жүйесіне маңыз беріп жүрген Қазақстандық философтар да баршылық. Олардың қатарында: С.Н. Ақатай, Н.Г. Аюпов, Т.Х. Ғабитов, Ғарифолла Есім, Ж.Ж. Молдабеков, Т.К. Айтқазин, Д.Т. Кенжетай, Б.М. Аташ, Н.К. Сейтахметов, Н.Л. Сейтахметова, Б.Сатершинов т.б. жатқызуға болады.

Ұлттық дәстүрге маңыз беру, оларды тарихи айғақтар бойынша дереккөздер ретінде қалдыру ХІХ ғасырлардағы орыс зерттеушілерінен бастау алады: Петр Маковецкийдің «Қазақтардың заң орнына жүретін дәстүрлері жөніндегі жазбалар», Лев Баллюзектің «Қазақ некесінің ерекшеліктері», А.И. Левшиннің «Дәстүрлері», Д.Андренің «Қазақтардың ордасында заң есебінде жүретін дәстүрлер», И.А. Козловтың «Қазақтардың дәстүрлік заңдары» [3, 14-16 бб.] еңбектері кезінде ата-баба дәстүрін сырттай зерттеуде барынша мол мағлұмат беретін беталыс болатын.

Ал ұлттық болмыстың дәстүрлік құрылымын, діни-нанымдық дүниетанымын, қоғамдағы орнын зерделеген қазақ ойшылы Ш.Уәлиханов та қазақтардың діни сенім элементтерінің дәстүрге айналған көрінісіне айрықша тоқталады [4, 32-43 бб.]. Ал Бартольд В.В. [5, 22-64 бб.], Вельяминов-Зернов В.В. [6, 102-118 бб.], Радлов В.В. [7, 50-51 бб.] сынды қазақ сахарасының рухани мұраларын зерттеген ғалымдар олардың тұрмыс-тіршілігі, мәдениеті мен өнері, ер мен әйел қатынастары жөнінде өздігінше ой қорытты.

Бұрынғы және қазіргі кезеңдегі халқымыздағы әдет-ғұрып пен салт-дәстүр жүйесін тұтастай алып, оның барлық құрылымдарын саралай келе, олардың әлеуметтанулық негіздеріне шолу жасау, өз кезегінде мынадай нақты мәселелерді саралауға мүмкіндіктер ашады. Біріншіден, салт-дәстүр мен әдет-ғұрып жүйесінің халқымыздағы тұрмыс-тіршіліктік мағынасы мен әлеуметтік институт ретіндегі көрінісін байыпталады; екіншіден, ата-баба салтының діни сенімдерге негізделгендігі мен діни тұрпатты көріністерін дәйектеледі; үшіншіден, алғашқы діни сенім элементтерінің халқымыздың әдет-ғұрпы мен салт-дәстүріндегі көріністері ашып көрсетіледі; төртіншіден, зорастрим, тәңіршілік пен шамандық сенім бойынша қалыптасқан әдет-ғұрып пен салт-дәстүрдің элементтерін бөліп көрсетіліп, оның бүгінгі таңдағы маңызы сипатталады; бесіншіден, исламдық құндылықтар жүйесі бойынша құрылған салт-дәстүр жүйесін көрсету және оның бұрынғы сенімдермен кіріктірілуі пайымдалады; алтыншыдан, қазіргі қоғамдағы салт-дәстүрдің маңызы мен мәні және тәжірибелік қырларын ашылады.

Егер де, салт-дәстүр мен әдет-ғұрып жүйесі өзіндік бір институтты құрайтын болса, ата-баба салты тұтастай алғанда, белгілі бір деңгейде діни сенімдердің сарқыншақтары болатын болса, салт-дәстүр

құрылымында алғашқы діни сенім элементтері бүгінге дейін анық сақталып, ол осы сенімдердің жүйесіне сәйкес келетін болса, көне сенім элементтерінің сарқыншақтары салт-дәстүр құрылымында бүгінге дейін сақталып отырған болса, исламдық сенімдер мен оның құндылықтары да әдет-ғұрып ретінде бүгінгі заманға лайықталып, ол сақталып, сабақтасып отырса, қазақ халқының салт-дәстүр құрылымын белгілі бір дүниетаным аясында талдап, сараптап оның жүйесі көрсетіліп, әрбіреуінің жеке қызметі анықталады және ғылыми-теориялық тұрғыдан пайымдалады.

Салт-дәстүр мен әдет-ғұрыпты зерттеудің әдіснамалық негіздері мен нәтижелері мынадай жетістіктерге қол жеткізеді.

- Салт-дәстүр мен әдет-ғұрып жүйесінің тұтас құрылымын және жалпылама бірлігін ашып береді. Бұл өз кезегінде ата-баба салтының тек парасаттылыққа, оккультизмге, айқынсыздыққа ғана емес, нақты бір сенімдер бойынша құрылғандығын зерделеп, діни сенімдік негіздеріне баса көңіл бөледі.

- алғашқы діни сенімдердің халқымыздың дүниетанымында бүгінге дейін жалғасқан нұсқаларын іріктеп алып, қайсысы қандай сенімге жатқызылатындығын ашып көрсетеді.

- зороастризм, тәңіршілдік сенімдері мен шамандық құбылыстың әдет-ғұрып пен салт-дәстүр түрінде сақталған элементтерін жинақтап, оларды дәлелдеп, маңызы мен мәні сарапталады.

- ислам дініндегі құндылықтардың халқымыздың салт-дәстүрінің құрамына енгізілуін және исламға дейінгі сенімдермен тұтасуының жалпылама бейнесін ашып көрсетеді.

- ұлттық салт-дәстүр мен әдет-ғұрып жүйесінің көп құрылымдылығы мен көп қызметтілігі белгілі бір деңгейде, өзіндік таным түсінікті құрайды және ол әртүрлі діни сенімдер аясына енгізіліп қарастырылады. Әлеуметтанулық тұрғыдан дәстүрлерді зерттеу жалпы тарихи таным мен әлеуметтік дүниеге көзқарас аясында салт-дәстүр мен әдет-ғұрыптың жүйесін ұғынықты түрде қабылдай алады.

Салт-дәстүр мен әдет-ғұрыптың әлеуметтік институт екендігі баршамызға белгілі. Дегенмен, қазіргі қоғамдық санада, оған деген үш түрлі көзқарас қалыптасып отыр деп айта аламыз. Біріншісі, салт-дәстүріміздің барлық жақтарын қайта жаңғыртып, оны тәжірибелік өмірде қолдану керек деп санайтындар. Олар кейде, қоғам дамуында консерваторлар сияқты болып көрінеді. Мәселен, әмеңгерлік, көп әйел алушылық, атастыру т.б. бүгінгі күні де қайта жаңғыртуымыз керек деп санайды.

Екінші бір көзқарастар «Дәстүрдің тозығы бар, озығы бар» деген ұстанымды қолдайды. Кейбір дәстүрлер мен ырымдар біздің қазіргі ХХІ ғасыр қоғамына сәйкес келмейтіндігін, оларды да жаңартып отыру қажеттігін алға тартады. Сондықтан да, дәстүрлер мен ырым-тиымдарды қолдану сәтінде сұрыптау болуы тиіс деп есептейді.

Үшінші бір топ, салт-дәстүр мен әдет-ғұрыпқа онша мән бере бермейді. Олар «орысқолдылар» немесе еуропалық дәстүрлерді жоғары бағалайтындар. Дәстүрлерді сақтау бізді әлемдік өркениет көшінен қалдырады, сондықтан да, олардың аса қажеттігі де жоқ деп есептейді.

Мәселен, Жапония халқы өздерінің мың жылдық дәстүрлерін сақтай отырып, өркениет көшінен де қалмай келе жатқандығы белгілі. Дегенмен, біздің салт-дәстүріміздің астарына үңілсек, кейбір тұстары айқын, ал кейбір қырлары белгісіздеу, ал кейбірі мүлде күңгірт. Мәселен, наурыз мерекесін тойлау, ондағы қауышу т.б. астарлары барынша айқын. Адамдардың қыстан аман-есен шыққандығына деген қуаныш сезімдері, әрбір ру немесе қауымдастықтың жайлауға аттануы, адамдардың бір-бірімен қауышып, амандасып, бір жылғы реніштерін кешіріп, өзара қайырымды болуын тілеу.

Ал кейбір ырымдар мен тиымдардың өмірмәнділік астарлары жартылай ғана ұғынықты болып келеді. Мәселен, «қалың киімнің жағасын баспа!», «босағаға керілме!» деген сияқты тиымдар, бір қарағанда түсінікті, қазақи этикеттер болып саналады. Бірақ оның астарындағы терең мағыналар бүгінгі күні ұмыт болған.

Ал кейбір дәстүрлердің астары мүлде түсініксіз, қазіргі заман адамдары оны түбегейлі түсіндіріп бере алмайды. Мәселен, ұры-қарыдан сақтану үшін қораға малдың сүйегін іліп қоя дәстүрі бар. Қазіргі логоцентристік тұрғыдан алып қарағанда «малдың сүйегі мен ұры-қарының арасында қандай байланыс бар?» деген сауал туындайды. Дегенмен, оның да астарында терең мән болуы тиіс. Ендеше, оларды да әлеуметтанулық және тарихи тұрғыдан зерттеу маңызды мәселелердің бірі. Көне көз қариялар осы мәселенің астарын бізге ашып беруі тиіс. Олай болса, арнайы экспедициялар ұйымдастырып, олардың астарын ашып беретін қария адамдармен кездесіп, ғылыми-теориялық зерттеулер жүргізуіміз керек сияқты.

Оның да бірнеше тәсілдері бар, біріншіден, халықтан әлеуметтанулық сұрау салу жүргізуге болады, әр түрлі пікірлер мен ойларды жинақтап, шынайы мәнін салыстырып барып ашуға болады. Екіншіден, салт-дәстүрлер мен әдет-ғұрыптар туралы пікірлерді зерттеу үшін контент-анализ тәсілін қолдануға болады. Яғни, қандай автор өзінің ойларын БАҚ-тарда жариялап, дәстүрдің мағынасын

калайша ашып беріп отырғандығын сараптауымыз керек.

Үшіншіден, тек осы мақсатта ғана конференциялар ұйымдастыруға да болады. Төртіншіден, оларды зерттеу үшін ғылыми жобаларды қаржыландыру қажет сияқты. Әрине, қазіргі таңда салт-дәстүр мен әдет-ғұрып туралы бірнеше ғылыми еңбектер жарық көрді, Қазақстан Республикасының Ұлттық музейі жуырда «Қазақтың этнографиялық ұғымдар, категориялар, атауларының дәстүрлі жүйесі» деп аталатын 5 томдық іргелі еңбегін жарыққа шығарды.

Сонымен қатар, салт-дәстүр мен әдет-ғұрыптың қазіргі таңда тәжірибеде қолданылу аясына да зерттеулер жүргізу қажет. Мәселен, біз, қашанда, халқымыздың бұндай салттарын қолдаймыз, құптаймыз, бірақ, оны толықтай сақтап, өзіміздің өмірімізде нақты қолдану өз алдына бөлек мәселе. Мысалы, қазіргі еліміздегі рухани-моральдік дағдарыстар осы дәстүрді толықтай сақтамағандымызда болып отырғандығы ащы шындық. Олай болса, оны зерттеумен қатар, өмірлік тәжірибеде қолдану маңызды жайттардың бірі екендігі түсінікті.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Назарбаев Ә.Н. Қалың елім, қазағым. – Алматы: Өнер, 1998. – 306 б.

2 Ислам мәдениеті және қазақ халқының дәстүрлері: түйісулар мен қайшылықтар // ҚР БҒМ ҒК Философия және саясаттану институтында өткізілген дөңгелек үстел материалдары. – Алматы, 21 желтоқсан, 2011. – 403 б.

3 Қазақы неке: салт-дәстүр жөніндегі жазбалар. Орыс тілінен ауд. Б.Қожабекова. – Алматы: Жалын, 1994. – 64 б.

4 Валиханов Ч. Полн. Собр. Соч. – Т.1. – Алма-Ата: Жазушы, 1984. – 385 с.

5 Бартольд В.В. Первоначальный ислам и женщины. – Москва: МГУ, 1992. – 143 с.

6 Вельяминов-Зернов В.В. Памятник с арабского-татарской надписью в Башикий (ЗВО РАО). – Санкт-Петербург, 1998. – Т.4. – 316 с.

7 Радлов В.В. Тюркские степные кочевники // Абай, 1995. – №1,2. – С.49-51.

МРНТИ 11.25.42

А.Н. Шұқыжанова¹, И.С. Өсімбаева¹

¹Абылай хан атындағы ҚазХҚЖӘТУ

ӨЗБЕКСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ СОХ АНКЛАВЫ МАҢАЙЫНДАҒЫ ТРАНСШЕКАРАЛЫҚ ҚАҚТЫҒЫСТАР

Аңдатпа

Мақалада Өзбекстан мен Қырғызстан республикаларына ортақ Ферғана алқабындағы қақтығысты жағдайларға талдау мен шолу жасалынған. Шекаралық дау-дамайлар ХХ ғасырдың 90 жылдарының басында КСРО ыдырауы және тәуелсіз жаңа мемлекеттердің пайда болуымен ушыққандығы көрсетілген. Шекараның кейбір жер телімдері әлі күнге дейін анықталынбаған. Таласты жер телімдеріндегі шаруашылық және әкімшілік жұмыстар қақтығысқа әкеледі. Өзбекстан мен Қырғызстан арасындағы қарым-қатынасқа тікелей әсер ететін Сох анклавы маңайындағы қақтығыстардың шығу себептері мен жүру барысына талдау жасалынады. Мақалада 2013-2015 жылдар аралығында орын алған қақтығысты жағдайлар қарастырылған.

Авторлар шекаралық дау-дамайлар және олардан туындайтын қақтығыстар екі жақтың тең дәрежеде күш салуымен шешілетіндігін мәлімдейді. Өзбекстан мен Қырғызстан арасындағы шекараның демаркациялануы мен делимитациялануы Орталық Азия мемлекеттерінің тұрақты дамуы мен қауіпсіздігін қамтамасыз ететін факторлар болып табылады.

Түйін сөздер: Орталық Азия, қауіпсіздік, трансшекаралық қақтығыстар, Қырғызстан, Өзбекстан.

Шукыжанова А.Н.¹, Осимбаева И.С.¹

¹КазУМОиМЯ им. Абылай хана

ТРАНСГРАНИЧНЫЕ КОНФЛИКТЫ В РАЙОНЕ СОХСКОГО АНКЛАВА УЗБЕКСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Аннотация

Статья посвящена обзору и анализу конфликтных ситуаций на границе между Узбекистаном и Кыргызстаном в Ферганской долине. Отмечено, что пограничные споры обострились в начале 90-х гг. XX в. в связи с распадом СССР и возникновением независимых государств. Отдельные участки границы до сих пор остаются неопределенными. Хозяйственная деятельность на спорных участках приводит к конфликту. Анализируется процесс возникновения и ход локальных конфликтов в районе анклава Сох, оказывающих непосредственное влияние на перспективы развития взаимоотношений между Узбекистаном и Кыргызстаном. Предпринимается попытка определения характера конфликта и поиска путей его разрешения. В статье рассмотрены конфликтные ситуации, возникшие в Ферганской долине в течение 2013-2015 гг.

Авторы констатируют, что пограничные споры и вызываемые ими конфликты могут быть решены только усилиями обеих сторон. Демаркация и делимитация границ между Узбекистаном и Кыргызстаном является фактором обеспечения устойчивого развития и безопасности государств Центральной Азии.

Ключевые слова: Центральная Азия, безопасность, транграничные конфликты, Кыргызстан, Узбекистан.

A.N. Shukyzyhanova¹, I.S. Osimbayeva¹

¹*Kazakh Ablai Khan University of international relations and world languages*

TRANSBOUNDARY CONFLICTS IN THE SOKH ENCLAVE AREA OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

Abstract

Article is devoted to the review and the analysis of conflict situations on border between Uzbekistan and Kyrgyzstan in the Fergana Valley. It is noted that border disputes became aggravated at the beginning of the 90th of the 20th century after the collapse of the USSR and emergence of the independent states. Certain sites of border still remain uncertain. Economic activity on disputed sites leads to the conflict. The process of localization and bursting of local conflicts is being analyzed in Sokh enclave, which promotes the prospects of development of mutual relations between Uzbekistan and Kyrgyzstan. An attempt of determination of nature of the conflict and search of ways of its permission is made. In article the conflict situations which arose in the Fergana Valley during 2013-2015 are considered.

Authors note that border disputes and the conflicts caused by them can be solved only by efforts of both parties. Demarcation and delimitation of borders between Uzbekistan and Kyrgyzstan is a factor of ensuring sustainable development and safety of the states of Central Asia.

Keywords: Central Asia, security, cross-border conflicts, Kyrgyzstan, Uzbekistan.

Ферғана алқабындағы Қырғызстан, Өзбекстан және Тәжікстан Республикалары арасындағы мемлекеттік шекара сызығының толық анықталмағандығы және заңды түрде рәсімделген шекараның қажетті деңгейде бақыланбайтындығы трансшекаралық қақтығыстарға әкелуде.

Шекаралық қақтығыстардың күшеюі Орталық Азия мемлекеттерін аландатып отыр. Мысалы, 2012 жылдан бастап Қырғызстан Республикасы мен Тәжікстан Республикалары арасындағы шекара маңында 80-нен астам қақтығыстар болса [1, 1 б.], 2011 жылдан бері қырғыз-өзбек шекарасында 12 адам қаза тапқан. Оқ тиіп жараланғандар мен зардап шеккендердің саны қаза тапқандардан көп [2, 18 б.].

Қырғызстан, Өзбекстан және Тәжікстан арасындағы трансшекаралық қақтығыстар негізгі себептері шекара маңы аймақтарындағы жер, су, жанармай сияқты табиғи ресурстардың тапшылығынан туындайтын шаруашылық мәселелерімен байланысты. Бұл мәселелерге төмендегілерді жатқызуға болады: 1. Кеңес кезеңінен мұраға қалған су бөлісу жүйесі және сұлбасымен байланысты транс-

шекаралық суды пайдалану мәселесі. Көршілес жатқан мемлекеттер тәуелсіздіктерін алғаннан кейін бұл жүйе республикалар арасындағы қатынастарға сәйкес келмейтін болды. Ондағы қайшылықтар Кеңес үкіметі кезінде және қазіргі кезде де қақтығыстарға әкелуде. Қайшылықтар бұдан кейінде барлық тараптардың мүддесін қамтитын келіссөздер арқылы шешілмейтін болса өзекті болып қала береді. 2. Өзбекстан мен Қырғызстан арасындағы Сох анклавның шекарасындағы Чечма ірі бұлағының қай мемлекетке тиесілі екендігі мәселесімен бірге, Қырғызстан мен Тәжікстан арасындағы Исфара, Кожобақырган, Қазақстан мен Қырғызстан арасындағы Кёксаы, Каркыра өзендерінің бассейндеріндегі және Сырдария өзендерінің гидрофикалық жүйесіндегі суды пайдалану мәселелері өте қауіпті деңгейде. 3. Траншекаралық көлік коммуникациясын пайдалану мәселесі. Бірнеше телімдерге бөлініп, республикааралық бағытта салынған автомобиль мен темір жол жүйесі жолдары бүгінгі күні әртүрлі егеменді мемлекеттердің иеліктері. Адамдар мен жүк көліктері шекараны өткенде жиі адам құқығы бұзылу фактілері тіркелетін қатал шекаралық және кедендік бақылау ережелері жағдайды одан ары ушықтырады. Әр мемлекетке айтарлықтай экономикалық шығын әкеліп, олардың арасындағы сенімге нұқсан келтіретін шекара арқылы өтетін келісілген пункттерді мерзімді жабу дәстүрге айналды [3]. 4. Шекаралық территориядағы үздіксіз өсіп келе жатқан халықты өздері тұтынатын және сататын тауармен, жол, суару каналдары мен арықтар, электр беріліс жолдарын салу үшін қолданылатын жанармаймен қамтамасыз ететін жер, егістік, жайылым, орман сияқты жер ресурстарының тапшылығы. Соңғы кездердегі қақтығыстар шекара сызығы бекітілмеген шекаралық телімдердегі жерді пайдаланудағы наразылықтармен байланысты. Мысалы, 2011 жылы тәжіктер отырғызған 400 өрік ағашын Кара Баткен ауданындағы телімде Қырғызстан азаматтары жұлып тастаған. Әр тарап бұл телімді өзінікі деп есептейді. 2010 жылдың мамырынан бастап әлі күнге дейін Сох анклавның шекарасында қырғыз шекарашылары Сох тұрғындарының бұрыннан пайдаланып келе жатқан жайылымдарына малдарын өткізбей қойғандықтан текетірес аяқталмауда. Жайылым, ағаштарды жұлып тастау мәселесі Ворух анклав тұрғындары мен Қырғызстанның шекаралары мен экология қызметкерлері арасындағы жағдайға нұқсан келтіреді. Қырғызстанның бекітілмеген шекара телімі арқылы жол салуға әр талпынысы қарулы қақтығысқа ұласқан қайшылықтарға әкеліп отыр. 5. Шекараға қатысты заңдар мен ережелерді қасақана бұзу. Шекарашылар мен адамдардың мемлекеттік шекара сызығының қай жерден өтетіндігін білмеуі, шекара маңы территориясының режимін орындамау. Сол себепті олар шекара сызығын қасақана емес бұзады да, ол өз кезегінде қақтығысқа алып келеді. Мысалы, 2013 жылдың қаңтарында Хушьяр ауылына тиесілі территорияда электр линияларын құрғанда Қырғызстан шекарашыларының шекараны бұзуы өзбектің Хушьяр ауылы мен қырғыздың Чарбак ауылының маңайында қақтығысқа әкелді. 2013 жылдың 23 шілдесінде Өзбекстан шекарашылары Қырғызстан территориясындағы Аксый ауданына кіргенінен кейін екі елдің шекарашылары арасындағы дау қарулы қақтығысқа ұласып, Өзбекстанның екі шекарашысы қайтыс болды [4, 181 б.]. Сонымен қатар тараптар қақтығыс болған территорияны әлі күнге дейін қай республикаға жататындығын анықтамады.

Сох анклав маңындағы немесе оған қатысты қақтығыстар мемлекетаралық қатынастарда және әр мемлекетте үлкен резонанс тудырған, 2012-2013 жылдарда орын алған этнотерриториалды қақтығыстардың бірі. Бұл қақтығыстар олардың себептері әлі күнге дейін сақталып, кез-келген уақытта қиындап кетуі мүмкін болғандықтан қызығушылық тудырады. Сох анклавында Өзбекстанның Ферғана облысының Сох әкімшілік ауданы орналасқан. Шығысында Қырғызстанның Қадамжай ауданымен, батысында Баткен облысының Баткен ауданымен шектеседі. Арасында ушығып тұратын қақтығысты жағдайлар тараптардың жарамды жерлері мен елді мекендерінің территориялары түйіскен телімдермен тығыз байланысты. Ол жерлерде шекара сызығын делимитациялау жұмыстары жүргізілмеген.

Қадамжай ауданы шекарасындағы мәселелер. Қадамжай мен Сох аудандарының шектесетін негізгі бөлігіндегі шекара сызығы үкіметтік делегация келісімімен келісілсе де үлкен қақтығысты әлеуеті бар «Чечме» телімі мәселесі шешілмеді. Бұл телімде Қырғызстанның Чечме және Өзбекстанның Чашма елді мекендерін сумен қамтамасыз ететін 400 л/сек шамасына тең су дебиті бар «Чечме» бұлағы дау туғызып отыр. Бұлақтың суының 95 пайызы Сох ауданына қарай ағады, ал екі арықпен келетін қалған су әртүрлі жеміс-жидектер мен көкөністер өсіретін қырғыз ауылына жететін. Алайда көршілер соңғы кездері екі арықты бітеп судың келуін тоқтатты [5, 131 б.].

Суарушы су үшін дау әр көктемде жанданып, суармалау маусымы бойы ұласады. Әлі күнге дейін бірнеше рет екі жақ тараптың жастары арасында аталған бұлақтың суына қатысты даумен бірге шекара дауына байланысты текетірес фактілері байқалған. Аймақтағы дау-дамайларды шешуде күш

қолданудың күннен-күнге өсуі, Чечме ауылында 1000-ға жуық, Чашма ауылында 17000 адам тұратындығы, суды пайдалану мәселесінің реттелмегендігі бұл елдімекендегі шиеленіс деңгейінің жоғары екендігін көрсетеді. Әлемдік тәжірибе этнотерриториалды қақтығыстардың алдын алу, оларды жылдар бойы шешуден оңай екендігін көрсетеді.

Баткен ауданы шекарасындағы мәселелер. Баткен ауданының Сох анклавмен шектесетін шекарасында тараптар мемлекеттік шекара сызығының қай жерден өтетіндігін таппаған 7 телім бар. Оларға екі мемлекеттің елді мекендері мен олардың ауылшаруашылық алқаптары жанасады, шекара сызығы бойынша ортақ шешімнің табылмауы бұл ауылдар халқының шаруашылық мүддесі қарама-қайшылықтарына байланысты.

Соңғы жылдардағы бұл шекара маңындағы территориялардағы оқиғалар кез – келген мемлекет тарапынан ойластырылмаған әрекет адам шығыны мен материалдық құндылықтардың жоғалуына әкелетін этнотерриториалды қақтығысқа ұласатынын көрсетеді.

Согмент қырғыз ауылы және Чарбак Кыштуутс айылды округы мен өзбектің Хушъяр ауылы жанасатын Сох анклавның оңтүстік-батыс бұрышында жиі этносаралық қақтығыс болып тұрады [6].

Бірінші талас 2010 жылдың 26 мамырында анклавтағы өзбектер мен қырғыз шекарашылары арасында қырғыз шекарашылары бұрыннан пайдаланылатын Қырғызстанның жайылым алқаптарына Сох тұрғындарының малын кіргізбей қойғаннан кейін болды. Алайда жайылым жалдамасы ол кезде төленбеген болатын. Хушъяр ауылының тұрғындары өздерінің мәселелеріне 2010 жылы 20 мамыр түнде төрт автомобильдің жолаушыларын, қырғызстан азаматтарын ұрып-соғып Хушъяр арқылы Согмент қырғыз ауылына өтпекші болып өз мәселелеріне күш көрсету арқылы назар аудартпақшы болды. Келесі күні өзбектер пайдаланатын жайылым орналасқан Хушъяр мен Согмент ауылдары шекарасында әр тараптан 300-500 адамнан жиналды.

2010 жылы 29 мамырда Хушъяр тұрғындары Чарбак ауылына Өзбекстан территориясы арқылы баратын автомобиль жолы мен су құбырын бұзды. Жауап ретінде Баткен облысының тұрғындары Жаш-Тилек ауылының жанындағы өзбек қаласы Риштанға баратын жолды таспен бөгеді. 2010 жылы 30 мамырдағы келіссөздерде өзбек анклавның басшылары қырғыз ауылы Согмент тұрғындары үзілді-кесілді қарсы шыққан қырғыз жайылымдарын тегін беруді талап етті. Сондықтан келіссөздер нәтижесіз болды. Қырғызстанның шекара қызметі Өзбекстанмен шекарадағы Баткен облысындағы барлық өткізу бекеттерін жапты, нәтижесінде бүкіл Сох анклав қоршауда қалды.

2010 жылы 31 мамырда Баткен облысының тұрғындары өзбек қаласы Риштанға баратын жолды қайта бөгеді. Өзбекстан қақтығыс ошағына республиканың бес ауданының 1000-ға жуық милиция қызметкерлері мен арнайы жасақты енгізді. Бұқаралық ақпарат құралдары өзбек тарапында бронетехника болды деп мәлімет таратты. 2010 жылдың 1 маусымында Қырғызстанның Баткен облысы мен Өзбекстанның Ферғана облысының губернаторлары, шекара қызметі және екі мемлекеттің шекара маңы аудандарының милиция қызметі басшылары арасында келіссөздер жүргізілді. Өзбек тарапы Сохтан әскерін, ауыр бронетехникасын шығаруға дайын екендіктерін, ал қырғыз басшылығы өзбектерге жайылымды беру механизмін дайындауға уағдаласты.

2010 жылы 2 маусымда Өзбекстан 1999 жылғы Баткен оқиғасынан бері Сох анклавда тұрған брондалған техниканы шығара бастады. Баткен шекара жасағының Чесме шекара бекетінде Қырғызстанның Баткен облысы территориясы арқылы Өзбекстанның Ферғана облысына өткен 42 бірлік брондалған техника жиналды [1, 7 б.]. Бұл қақтығыс тоқтатылғанымен, уақытша тоқтағаны белгілі болды. Екі жақ тараптың азаматтарына жойқын зардаптар әкелген келесі қақтығыс 2013 жылдың 5-9 қаңтар аралағында болды. Қақтығысқа «Чарбак» шекара заставасын энергиямен жабдықтау мақсатында Хушъяр өзбек ауылының маңайында электр бағаналарын Баткен шекара жасағының шекарашыларының орнатуы итермеледі. Олардың ішінде 5 бағана жоғарыда аталған ауылдың ішінде орналастырылуы таластың негізі болды. Оған жүздеген азаматтар мен он шақты әскери қызметкер қатысты. Екі жақтан он шақты адам зардап шегіп, едәуір сомада материалды шығын әкелді [7].

2013 жылы 5 қаңтарда шекарашыларға Чарбак ауылының тұрғындарынан шекара заставасында Сохтың 50-60 адамы жиналды деген ақпарат түсті. Не үшін жиналғандарын білу үшін шекара заставасының басшысы олармен кездесті. Жиналғандар бағаналар Өзбекстан территориясында орналасқандығын мәлімдеді. Шекара заставасының басшысы Сох тұрғындарының жетекшісіне 6 қаңтарда бұл телімге Қырғызстанның шекара қызметінің өкілдері мен мемлекеттік тіркелім адамдары бағананың орналасу сызығын анықтап, өзбек тарапының талаптарына жауап береді деп хабарлады. Адамдар қарсы шығып, қорқыта бастады. Шекарашылар ескерту түрінде екі рет атқаннан кейін адамдар тарқады.

Ертеңінде 6 қаңтарда басында Сох ауылынан өз наразылықтарын білдірген 200 адам жиналды. Жиналғандар бағаналар демонтаждаланады деген сөзге құлақ аспай қырғыз тарапының милиция қызметкерін ұрып соға бастады. Адамдарды тоқтату үшін шекарашылар ескерту үшін аспанға оқ атты. Адамдар біраз басылғаннан кейін милиция қызметкерін құтқарып алды. Біраз уақыт өткеннен кейін шекарадағы адамдар саны көбейе бастады. Сол уақытта өзбек шекарашылары келгенімен бағаналарды демонтаждаған адамдар тобын тоқтата алмады. Бұл ақпараттармен бірге Қырғызстанның азаматтарын тұтқынға алу, машиналарын тартып алу және әйнектерін сындыру сияқты мәліметтер келіп жатты. Өзбекстан Сыртқы Істер Министрлігі Сох анклавындағы жағдайға байланысты пікір білдірмеді.

7 қаңтарда қақтығыс орнына Баткен облысындағы үкіметтің өкілетті өкілі, Кадамжай ауданының билігінің өкілдері және жергілікті құқық қорғау органдарының басшылары келді. Қырғызстанның «Кабар» мемлекеттік ақпараттық агенттігі Қырғызстанның 22 азаматының тұтқынға алынғандығын, оларды қайтару үшін келіссөздер жүргізіліп жатқандығын жариялады. «Киртаг» ақпарат агенттігі жергілікті тұрғындарға сүйене отырып, Сох анклав маңайында қырғыз және өзбек азаматтары арасында атыс болғандығын мәлімдеді. Расталмаған ақпаратқа сәйкес екі адам қайтыс болды. Қырғызстан үкіметінің Баткен облысындағы өкілеттігінің баспасөз-хатшысының қызметін атқарушы бұл ақпаратты жоққа шығарды. Сол кезде «Азаттық» радиосы Қырғызстанның 13 азаматы тұтқынға алынды деп ақпарат таратты. Келіссөздерден кейін тұтқынға алынғандардың жартысы босатылды [8].

Алдын ала ескерту немесе алдын ала жауап қату шекаралық мәселелерді дер кезінде және тиімді шешудің маңызды шарты болып табылады. Барлық қақтығыстардың дамуы мемлекеттік басқарудың вертикальді жүйесі әртүрлі деңгейдегі мемлекеттік құрылым арасында алдын ала ескерту жүйесін априори долбарлайды. Сол мезетте қақтығысты реттеу үдерісіне кеш қосылатын бұл жүйе жұмысының тиімсіздігі байқалады. Бұл тартысты жағдайлар туындағанда билік құрылымының әрекеттерінің тактикасы мен құрастырылған стратегиясының жоқтығымен байланысты. Жоғарыда көрсетілгендей тартысты жағдайлар жиі болып тұрады.

2010 жылы мамырда Қырғызстанның Согмент және Өзбекстанның Хушьяр ауылы тұрғындары арасында қақтығыстың болатындығын болжауға болатын. Малдарының жайылымына қатысты наразылықтарын білдірген Сох тұрғындарының жайылым мәселелерін шешуге қатысты балама нұсқалары болмады. Сондықтан тараптардың жергілікті билігінің әрекетсіздігін түсіндіру қиын.

2013 жылы қаңтарда болған қақтығыс үшін Бішкекте Ақ үй алдында Сох маңайындағы қақтығыс басталғаннан кейін бір күннен кейін ғана биліктегілер шара қабылдағандығына қарсылықтарын білдіру үшін Қырғызстан азаматтары митингке шықты [4, 170 б.].

Шешім қабылдау үдерісі. 2013 жылы қаңтардағы кезекті қақтығыста мемлекеттік органдар төмендегідей шараларды қабылдады:

- 7 қаңтарда Қырғызстан Республикасының шекара ведомствосының жетекшісі Өзбекстан Республикасының шекара әскері қолбасшысымен телефон арқылы сөйлесті. Жағдайды тұрақтандыру бойынша ортақ шешім қабылдау үшін кездесуге келісті.

- Өзбекстанның Ферғана облысының хокімі Ферғана облысының Ішкі Істер Басқармасының басшысы екеуін Сох анклавына Қырғызстан Республикасының МШҚ – нің «Кайтпас» өткізу бекеті арқылы өткізуін сұрады. Кіруіне рұқсат етілді.

- Қырғызстан Республикасының Баткен облысының губернаторына Өзбекстан республикасының Ферғана облысының хокімімен қақтығысты бірігіп шешу және екі жақ тараптың халқына түсіндіру жұмыстарын өткізуге байланысты кездесу керек болды.

- Қырғызстан Республикасының сол кездегі премьер-министрі Жанторо Сатыбалдиевтің тапсырмасы бойынша РҚ-ның ішкі істер министрі Баткен облысына жіберілді.

7 қаңтарда Өзбекстанның шекара әскерінің Қырғызстанның «Чарбак» шекара заставасының әскери қызметкерлері өзбек тарапты ескерпей электр бағаналарын орнатуды бастады деген баспасөз хабарламасы тарады. Алайда Баткен облысындағы Қырғызстан үкіметінің өкілдігінің баспасөз хатшысының міндетін атқарушы Маматжан Бердишов қырғыз шекарашылары барлығы өзбек шекарашыларымен келісілді деп мәлімдеді [9].

Өзбекстан Республикасының шекара әскерінің мәліметі бойынша Өзбекстанның шекарашылары қырғыз әсерлерін тоқтатып, қақтығыстың алдын алмақшы болған. Алайда қырғыз тарапы аталған территория Өзбекстанға тиесілі екенін біле тұра және өзбек тарапымен келіспей бағаналарды орнатуды жалғастырды. Нәтижесінде Хушьяр ауылының тұрғындарымен Қырғызстанның әскери қызметкерлері арасында қақтығысқа әкелді деп хабарламада көрсетілген. Баспасөз хабарламасына

сәйкес шиеленіс нәтижесінде қырғыз шекарашылары қару қолданып, Өзбекстанның бес азаматын жаралаған. Олардың жағдайы өте ауыр деп мәлімденді. Өзбекстанның құқық қорғау органдары қылмыстық іс қозғап, тергеу жүргізіп жатқандығы айтылды.

ҚР МШК бас штабының басшысы Искендербек Мамбеталиев өзбек тарапының Өзбекстан азаматтары жараланды деген мәлімдемесін жоққа шығарды. Оның айтуынша Қырғызстан шекарашылары ауаға ескерту үшін ғана оқ атқан және адамдарға қару бағытталмаған. ҚР үкіметінің Баткен облысындағы өкілетті өкілі мен Өзбекстанның Ферғана облысының басшысы және екі жақтың шекара қызметі басшылары кездесетіндіктерін жариялады.

ҚР МШК бас штабының басшысы Искендербек Мамбеталиев баспасөз қызметіне 15-тен 20-ға жуық тұтқындарды таяу арада босататындықтарын айтты. Өзбекстанның құқық қорғау органдары оларды Хушьяр ауылының ауруханасына апарып, жергілікті халықтан күзетіп отырған болатын.

2013 жылдың 7 қаңтары күні 16:20-да тұтқындар босатылды. ҚР МШК бас штабының басшысы Искендербек Мамбеталиев олардың саны 16 адам болғандығын айтты. Бұл хабарламадан кейін Бішкекте басталған митинг аяқталды [10].

Қырғызстан Республикасының қорғаныс, құқықтық тәртіп және шекара мәселесі бойынша вице-премьер-министрі Т.Момытовтың айтуы бойынша 2010 жылы билік басына келген үкімет 2010 жылы маусымдағы оқиғалар, 2010 және 2011 жылдардағы парламент және президенттік сайлауларға қатысты шекараға қажетті деңгейде көңіл бөле алмады. 2012 жылдан бастап қана шекараға көңіл бөліне бастады. Парламент шекара маңындағы елдімекендерге ерекше статус беретін заң жобасын қабылдады. Шекара қызметі Ұлттық Қауіпсіздіктің Мемлекеттік Комитетінен президентке қарайтын жеке орган болып бөлінді. Үкімет шекарашылардың жалақысын көбейтті. Ауыр экономикалық жағдайға қарамастан үкімет шекара қызметіне қолдау көрсету үшін 340 млн.сом бөлді [11, 230 б.].

Бұдан көретініміз қақтығыс екі жақтың СИМ, ПИМ, шекара қызметінің жетекшілері сияқты орталық билік өкілдерінің араласуымен аяқталды. Аталған жағдайда жергілікті биліктің әрекетсіздігінен екі жақтың орталық билік өкілдері қақтығысты тоқтату үшін араласуға мәжбүр болды.

Халықаралық қатынастар. Траншекаралық қақтығыстарды бейбіт жолмен шешуге атсалысқан халықаралық ұйымдарды қарастыратын болсақ сол кездегі ЕЫҚҰ-ның төрағасы, Украинаның сыртқы істер министрі Леонид Кожар Қырғызстан мен Өзбекстан арасында 2013 жылғы Сохтағы шекаралық қақтығысқа байланысты өзінің алаңдаушылығын білдірді. Сонымен қатар, ұйым басшысы тұтқындарды босатуды құптайтындығын, мәселе бейбіт жолмен диалог негізінде шешілу керектігін, өтініш түсетін болса ЕЫҚҰ өз мандаты шеберінде бұл үдеріске көмектесетіндігін мәлімдеді [1, 11 б.]. ЕЫҚҰ мен басқа да халықаралық ұйымдар Сох анклавы маңайында өршіген қақтығысқа тікелей араласпады.

Бітімшілік және координация. Анклав маңындағы және одан кейінгі қақтығыстарды басқаруда үкіметтік емес ұйымдар, еріктілер, халықаралық ұйымдар жанама ғана қатысты. Шекаралық мәселелерді шешуге тікелей екі жақтың шекара қызметі мен құқық қорғау органдары араласты.

Алайда соңғы жылдары бірнеше халықаралық ұйымдар мен жергілікті үкіметтік емес ұйымдар қақтығысты болдырмау үшін алдын ала ескерту жүйесін құру туралы шаралар қабылдады. Облыс және аудан билігі бұл саладағы үкіметтік емес ұйымдар мен халықаралық ұйымдардың жобаларын жүзеге асыруға белсенді қатысты. Сонымен қатар, төменде көрсетілген донорлардың жобаларын жүзеге асыру мемлекеттік құрылым қызметкерлерінің әлеуетінің төмендігін көрсетті. Жалақаның төмендігі және әлеуметтік кепілдіктің әлсіздігінен облыстық және аудандық әкімшілікке, әсіресе ауылдық өңірге жоғары білікті мамандар келмейді. Әлеуеттің төмендігінен әрекеттегі қызметкерлер мәселеге талдау жүргізіп, оларға әрекет етуге қабілеттері жетпейді. Мемлекеттік құрылымда және жергілікті басқару органдарында кадрлардың тұрақтамауы алдын ала ескерту жұмыстарын жүргізуге кері әсерін тигізеді. Бұл салада оқыған адамдар басқа жұмысқа немесе мемлекеттік қызметтен мүлдем кетіп қалады [5, 127 б.].

«Халықаралық төзімділік үшін» қоғамдық қоры (ХТҚҚ) шекаралық аудандарда белсенді жұмыс істейтін үкіметтік емес ұйымдардың бірі болатын. 2005 жылдың шілдесінен 2008 жылдың қаңтарына дейін қор «Жәбірлеуді болдырмау үшін алдын ала ескерту» жобасын жүзеге асырды. Алдын алу шараларын жүзеге асыру, қақтығысты зерттеу және жорамал жасау механизмдерін құру арқылы саяси қақтығыстарда жәбірлеудің алдын алу үшін жасалды. Жоба ХТҚҚ мен Сайлау жүйесі халықаралық қорымен (International Foundation for Electoral Systems) жүзеге асырылып, ЕЫҚҰ, Біріккен Ұлттар Ұйымының Даму бағдарламасы (БҰҰДБ), АҚШ және Швейцария мемлекеттерінің

үкіметтерімен қаржыланды. Елдегі жағдайды жоба арқылы жіті бақылау үшін азаматтық қоғамның белсенділері, академиялық сектордың өкілдері, БАҚ және құқық қорғау органдарынан ұлттық бақылаушылар жүйесі («бақылаушылар») құрылды. 36 бақылаушы бүкіл республика бойынша бақылау жүргізіп, ХТҚҚ жанындағы құрылған алдын ала ескерту орталығымен үнемі байланыста болды.

Бұл ақпараттар негізінде алдын ала ескерту орталығында мәліметтерді өңдеп, зорлық не жәбір көруден сақтандыруға байланысты ұсыныстар дайындалып, «Апталық хабаршылар» шығарды. Сонымен қатар, Баткен облысындағы ХТҚҚ мемлекеттік құрылымдарға жіберіліп отыратын қақтығыстың ары қарайғы дамуы мен оларды шешуге қатысты ұсыныстарды қамтитын талдау мен есептерді даярлады. Шекара мәселесіне қатысты халықаралық ұйымдардың есептері (БҰҰДБ, ЕЫҚҰ және Халықаралық дағдарыс тобы) мемлекеттік органдардың сөрелерінде ақпараттық материал сияқты қала берді.

Орталық билік кейбір қақтығыс туралы жеткілікті деңгейде хабардар болғанымен Қырғызстан Республикасының шекара қызметінде кадрлардың тұрақтамауынан және ондағы басшылықтың жиі ауысуынан қақтығыстарға дер кезінде шара қабылдауына қажетті мүмкіндіктер мен құралдар болмады. Сонымен бірге, кейбір мәселелерді шешу үшін биліктің саяси жігері жетпеді. Жергілікті билік пен құқық қорғау органдары бұндай қақтығыстарда өрт сөндіруші сияқты әрекет етті [4, 177 б.].

Алдын ала білдіру жүйесін құру мен жұмыс істеуі, трансшекаралық мәселелерге ерте шара қолданудың сәтті тұстары байқалды, алайда олармен бірге өз қиындықтарыда болды. Алдын ала білдіру жүйесін құру мемлекеттік құрылым, халықаралық ұйымдар, азаматтық қоғам, жергілікті халық, бизнес – қоғамдастық және БАҚ сияқты барлық мүдделі тараптардың біріккен жұмысын талап етеді. Оған қоса оның сәтті жұмыс істеуі үшін үдеріске қатысушылар арасында сенім, әрекеттерінің ашықтығы және барлық тараптардың белсенді қатысуы қажет. Бұрын трансшекаралық қақтығыстар жылы кезде көктемнен күзге дейін болатын. Соңғы жылдары бұл қақтығыстар жыл бойы болатын болды. Сондықтан Ферғана алқабының шекаралық қоғамдастығындағы қақтығыстарды шешу мен алдын алу үшін алдын ала ескерту өте өзекті.

Заңдылық және міндеттемелер.

Қырғыз – өзбек шекарасының делимитациясы мен демаркациясына байланысты қалыптасқан жағдайды шешу үшін Қырғызстан мен Өзбекстан билігі (екі мемлекетте бұл келісімдерге қол қойған) төмендегі халықаралық құжаттарға сүйену керек:

- 1991 жылы 8 желтоқсандағы Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығын құру туралы келісім. Келісімде Достастық шеңберіндегі қалыптасқан шекаралардың мызғымастығы ерекше көрсетіліп, азаматтардың еркін жылжуына кепілдеме көрсетілген. Бұл Келісім шеңберінде 3 Декларация қабылданды: 1991 жылдың 1 желтоқсанынан Алма – Аты Декларациясы, 1992 жылдың 14 ақпанынан Минск Декларациясы және 1994 жылдың 15 сәуірінен Мәскеу Декларациясы. Оларда ТМД мемлекеттері өздерінің қарым-қатынастарында егемендік, территориялық тұтастық және мемлекеттік шекараға қолсұғылмаушылық қағидаларының орындалуын қамтамасыз ететіндіктері көрсетілген. Сонымен бірге күш көрсету арқылы өзге мемлекеттің территориясын басып алу немесе оның құқықтық статусын өзгертуге итермелеу халықаралық мойындалмайды деп жазылған;

- 1969 жылғы 23 мамырдағы халықаралық келісімдер туралы Вена конвенциясы;

- Қырғызстан Республикасы мен Өзбекстан Республикасы арасындағы екі жақты келісімдер;

- Қырғызстан Республикасы мен Өзбекстан Республикасы арасындағы мәңгі достық туралы келісім, онда қол қоюшы тараптар екі республиканың шекарасының мызғымастығын, бір-бірінің ішкі істеріне араласпау сияқты қағидаларды ұстана отырып, бір-бірінің егемендігін, тәуелсіздігін, территориялды тұтастығын сыйлау негізінде қарым-қатынасты белсенді дамытуға уағдаласқан болатын.

- Қырғызстан Республикасы мен Өзбекстан Республикасы үкіметтері арасындағы 2006 жылдың 3 қазанынан азаматтардың өзара қатынасы туралы келісімі [5].

Қорытындалай келе аймақтағы бұл телімнің мынадай ерекшеліктерін көрсетуге болады:

1. Екі жақтың шекара маңындағы елді мекендердегі халықтың ұтқырлығының жоғары деңгейі. Жағдайы ушыққан орындарға санаулы минуттарда топ болып келіп мәселені қақтығысқа айналдырып жібере алады. Халықтың мұндай психологиялық жағдайы билік қарсы тарапқа жер, жайылым, бұлақты бергелі жатыр деген жалған қауесет арқылы ушығады.

2. Екі жақ шекаралықтарының қарым-қатынасының нашарлығы. Олар қарсы тараптың азаматтарымен қоса, бір-бірлерін де жақтырмайтындығы байқалады. Екі жақтың шекаралықтары шекара ережесін бұзғандарға қылмыстың деңгейіне қарамастан оқ атуға барады.

3. Өзбектің Сох анклавы маңайында халықтың аралас өмір сүруі шектес жатқан мемлекеттің әрқайсысы үшін территориялды тұтастықтың қаупі ретінде көрінетін болды. Болашақта халықтың тығыз орналасуы мен жер-су ресурстарының жетіспеушілігінен жоғары қақтығысты әлеует сақталады.

4. Қырғыз-өзбек мемлекеттік шекарасы туралы келісімнен кейін жүзеге асатын шекараның делимитациялануы мен демаркациялануы және Сох анклавы мен шекара режимі туралы келісімге келу бұл аймақтағы этно-территориялды қақтығыс жағдайын жеңілдетеді.

5. Жерге орналастыру бойынша жергілікті қызмет өкілдіктері арасында шекаралық қызмет арасындағыларға қарағанда өзара түсіністік бар.

6. Тараптардың шекара қызметінің арасында өзара әрекет ету механизмін құру және шекара аймағын орналастыру, бекет және застава салумен қоса жұмыстарды жүзеге асырған кезде шекара қызметінің жерге орналастыру органдарымен тығыз қарым-қатынасын қамтамасыз ету қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Matatova D. *Cross-border cooperation in Ferghana Valley // Central Asia Program. – Vol.1. – 2018. – 16 p.*

2 Рудов Г. *Ферганская долина: причины кризисных явлений и пути их нейтрализации // Обозреватель. – №11. – 2014. – 134 с.*

3 Доклад эксперта из Узбекистана: Необходимо ускорение транспортной интеграции в Средней Азии // <https://regnum.ru/news/1711638.html>

4 Аламанов С. *Трансграничные конфликты: Обзор трансграничных конфликтов на государственной границе Кыргызской Республики с сопредельными государствами. // “Опыт Кыргызской Республики в управлении кризисными ситуациями: уроки для будущего”. Альманах №2 / Под ред. А.Алымбаевой, Т.Тагарева; Женевский центр демократического контроля над вооруженными силами и Центр по менеджменту безопасности и обороны при Институте информационно-коммуникационных технологий Болгарской Академии наук, 2014 г. – Женева-Бишкек-Рига-София, 2014. – 262 с.*

5 Имомов А. *Территориальные и земельно-водные конфликты в Центральной Азии: взгляд из Таджикистана. Центральная Азия и Кавказ. Том 16, выпуск 2, 2013 – 208 с.*

6 Сайпидинов А. *Почему наши воды охраняют узбекские военнослужащие? // http://www.gezitter.org/society/9736_pochemu_nashi_vodyi_ohranayut_uzbekskie_voennoslujaschie/*

7 *Узбекские анклавы Киргизии – будущие «горячие точки» // <https://www.fondsk.ru/news/2010/06/06/10235-10235.html>*

8 *Kyrgyzstan & Uzbekistan: Border Quarrel Poses Political Test for Karimov // <http://www.eurasianet.org/node/66438>*

9 Премьер-министр Темир Сариев: *«Развитию приграничных регионов будет уделяться особое внимание» // <http://www.gov.kg/?p=64024&lang=ru> 20.06.2017.*

10 Иващенко Е., Кислов Д. *Кыргызстан-Узбекистан: Десять столбов и шесть метров от границы // <https://subscribe.ru/archive/news.world.turkestan/201301/11090040.html> 20. 06. 2017.*

11 Baizakova Z. *Border issues in Central Asia: current conflicts, controversies and compromises // Revista UNISCI. – 2017. Vol. 45. – P.234.*

Байгазиева Г.Ж.¹, Оналбаева Л.Б.²

¹Казахский Национальный Медицинский Университет имени С.Д. Асфендиярова

²Казахстанский медицинский университет «ВШОЗ»

СОЦИОЛОГИЧЕСКАЯ СТАТИСТИКА ЗАБОЛЕВАЕМОСТИ И ЛЕТАЛЬНОСТИ КАК ФАКТОР ОБЕСПЕЧЕНИЯ КАЧЕСТВА ПЕРИНАТАЛЬНОЙ ПОМОЩИ

Аннотация

В данной статье рассматриваются вопросы заболеваемости и летальности детей родившихся с экстремально низкой массой тела, пути решения улучшения качества перинатальной помощи. Социологический анализ факторов риска преждевременных родов и виды родоразрешения, а также анализ выживаемости в зависимости от массы тела.

Ключевые слова: социологическая статистика, рождаемость, смертность, роды, экстремально низкая масса тела, заболеваемость, перинатальная помощь, качество.

Г.Ж. Байгазиева¹, Л.Б. Оналбаева²

¹С.Ж. Асфендияров атындағы Қазақ Ұлттық медицина университеті

²«ҚДСЖМ» Қазақстандық медицина университеті

ПЕРИНАТАЛДЫҚ КӨМЕКТИҢ САПАСЫН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ СЫРҚАТТАНУШЫЛЫҚ ПЕН ӨЛІМ-ЖІТІМ ӘЛЕУМЕТТІК СТАТИСТИКАСЫ

Аңдатпа

Бұл мақалада дене салмағы өте төмен туған балалардың сырқаттануы мен өлім-жітімі, перинаталдық көмектің сапасын жақсартуды шешу жолдары қарастырылады.

Ерте босану тәуекелінің факторларын және босандыру түрлерін талдау, сондай-ақ дене салмағына байланысты өміршеңдікті талдау.

Түйін сөздер: әлеуметтік статистикасы, туу, өлім, босану, өте төмен дене салмағы, ауру, перинаталдық көмек, сапа.

Baygazyeva G.Zh.¹, Onalbayeva L.B.²

¹Asfendiyarov Kazakh National medical university

²Kazakhstan Medical University "Higher School of Public Health (KSPH)"

SOCIOLOGICAL INCIDENCE STATISTICS AND MORTALITY AS A FACTOR IN ENSURING THE QUALITY OF PERINATAL CARE

Abstract

This article discusses the issues of morbidity and mortality of children born with an extremely low weight, solutions to improve the quality of perinatal care. Analysis of risk factors for preterm childbirth and types of birth permit, also analysis of survival analysis depending on body weight.

Keywords: sociological statistics, fertility, mortality, childbirth, extremely low weight, morbidity, perinatal care, quality.

Прежде всего, следует сказать, что вопросы социологической статистики заболеваемости и летальности как фактор обеспечения качества перинатальной помощи еще недостаточно изучен в научной литературе. Естественно, в одной статье невозможно рассмотреть все вопросы этой проблемы. Поэтому, мы на конкретных материалах городского перинатального центра г. Алматы рассмотрим только некоторые вопросы исследуемой проблемы на стыке социологической и медицинской наук.

Следует отметить, что частота преждевременных родов в мире колеблется в пределах 5-18% [1], в Казахстане по официальным данным частота преждевременных родов в Казахстане за последние 5

лет остается в пределах – 6,4%, в Российской Федерации по данным Савельевой Г.М., данные показатели составляют около 5% [2]. В исследованиях Айзада Марат (Казахстан) частота преждевременных родов в учреждении, оказывающем высокоспециализированную помощь составила 15%. Известно, что в группе детей с очень низкой массой тела (ОНМТ) и экстремально низкой массой тела (ЭНМТ) при рождении отмечаются наиболее высокие показатели перинатальной заболеваемости и смертности [3]. Недоношенные дети подвержены заболеваниям и осложнениям, которые могут привести к летальному исходу или оказать неблагоприятное воздействие на общее состояние здоровья, физическое и психомоторное развитие в последующем. Так, по данным Айламазян Э.К. детский церебральный паралич (ДЦП) у глубоко недоношенных детей развивается в 21-28% случаев, слепота может быть выявлена в 2-8% случаев, а нарушения слуха – в 5% случаев [3]. В Республике Казахстан так же активно внедряют современные технологии выхаживания детей с ОНМТ и ЭНМТ. Комплекс мероприятий, направленных на снижение смертности и заболеваемости, включает в себя проведение рододовой кортикостероидной профилактики респираторного дистресс-синдрома (РДС), унификацию подходов к оказанию первичной реанимационной помощи недоношенным детям, применение сурфактанта и неинвазивной респираторной поддержки, внедрение наиболее оптимальных технологий вскармливания и развивающего ухода [4; 5]. Однако в РК исследования, посвященные статистике выживаемости, анализу факторов выживаемости недоношенных детей с ОНМТ и ЭНМТ и выявлению проблем на первом году жизни при их катamnестическом наблюдении не изучены. В свете выше изложенного, актуальным представляется изучение значимых критериев выживаемости детей с ОНМТ и ЭНМТ в неонатальном периоде и оценка состояния здоровья на первом году жизни.

Данная работа была проведена с целью анализа структуры и частоты встречаемости детей с экстремально низкой массой тела, изучения степени недоношенности новорожденных, определения наиболее вероятной патологии и ее тяжести, определения процента благоприятного исхода. Задачами исследования явились: анализ факторов риска и основных причин, приводящих к рождению детей с ЭНМТ; медико-статистическая оценка структуры детей с ЭНМТ, включая оценку их состояния при рождении; анализ основных причин смертности детей с ЭНМТ, процент выживаемости; катamnестический анамнез выживших детей.

В связи с этим, надо отметить, что проведен ретроспективный анализ состояния здоровья недоношенных детей, родившихся с экстремально низкой массой тела и анализ показателей выживаемости новорожденных рожденных в городском перинатальном центре (ГПЦ) г. Алматы родившихся в 2017 году. Используются данные официальных статистических отчетов, изучения первичной медицинской документации «История развития новорожденного» и «Истории родов». Результаты экспертизы вносились в таблицу Microsoft EXCE XP, с обозначением необходимых параметров исследования, статистическая обработка материала включала традиционные параметрические методики (программное обеспечение Statistica 6,0).

Результаты исследований.

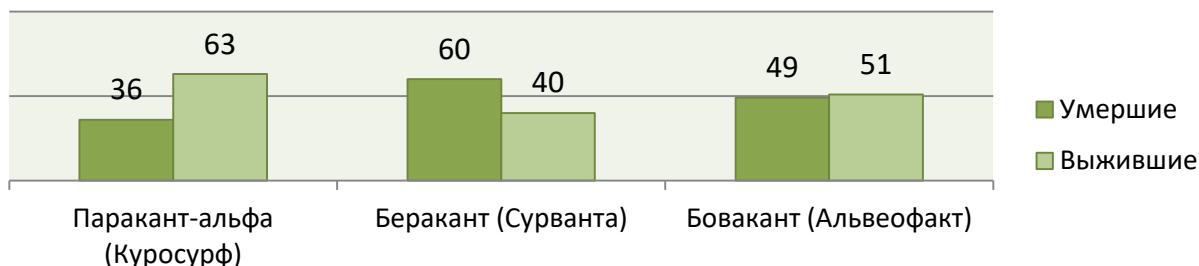
За исследуемый период в ГПЦ г. Алматы родилось 7974, детей с массой тела от 600 грамм до 999 грамм 124 ребенка, что составляет 1,5% от всех живорожденных детей и 14,2% от всех недоношенных детей. Гестационный возраст детей с ЭНМТ составлял от 25 недель до 30 недель. Выживаемость детей с ЭНМТ составило 53,2%. Анализ полученной антенатальной кортикостероидной терапии с целью профилактики Респираторного Дистресс синдрома показал, что количество полученных женщин дексаметазон достаточно низкий, что составило 37% (46 рожениц), из них в группе детей с летальным исходом матери получили лишь 15% случаев.

При анализе факторов риска преждевременных родов и видов родоразрешения выявлено, что путем Кесарева сечения выживаемость детей с ЭНМТ выше и составило 50%, а среди детей с неблагоприятным исходом -39% детей. Среди причин преждевременных родов, как правило, явились угрожающее состояние плода – 50 случаев (40,3%), причиной которых в 27% случаев явились преэклампсия тяжелой степени – 34 случая, акушерские кровотечения, связанные с отслойкой и предлежанием плаценты, что составило 16 случаев (12,9%). У 19 (15,3%) матерей при проведении доплерографии выявлено нарушение маточно-плодового-плацентарного кровотока 3 степени. Акушерский анамнез у 75 (60,5%) женщин был отягощен бесплодием, выкидышами, замершей беременностью.

Нами проведен анализа выживаемости в зависимости от массы тела. Всех детей с ЭНМТ разделили 4 весовые категории: в весовой категории менее 699 грамм выживаемость детей составила

0,8%, наиболее высокая выживаемость составила в группе детей в весовой категории от 900 до 999 грамм (36,2%), с массой тела 700-799 и 800 -899 была одинаковой по 8%. В исследуемых группах зарегистрированы достаточно высокий показатель маловесных детей к сроку гестации, что отражает состояние здоровья матерей, так и состояние здоровья недоношенных детей и составило 34%.

Все дети получали сурфактант заместительную терапию, из них 38 детей Паракант альфа (выживаемость 63%), 75 детей Бовакант (49,3% выживаемость) и 10 детей Беракант (выживаемость 40%).

Выживаемость детей в зависимости от выбора препарата сурфактант-заместительной терапии

По данным патоморфологический исследований 58 умерших детей с ЭНМТ на первом месте стоит РДС – 26 случаев (44,8%), на втором месте внутриутробная пневмония – 19 случаев (32,7%), на третьем месте внутриутробный сепсис – 8 случаев (13,7%), 4 место занимает ЯНЭК – 4 случая (6,7%) и БЛД 1 случай - (1,7%). У выписанных 66 детей другая структура заболеваемости при рождении: на первом месте стоит внутриутробная пневмония – 41 случай (62,1%), на втором месте РДС – 14 случаев (21,2%), на третьем месте БЛД – 7 случаев (10,6%), сепсис стоит на 4 месте и составил 3 случая (4,5%).

Размышления.

Полученные результаты социологического, научного анализа выживаемости детей рожденных с ЭНМТ не могут удовлетворить нас сегодня в полной мере, и этому есть серьезные аргументы.

Во-первых, несколько иные показатели отмечаются в странах Европы и США. Так, за последние 25 лет в странах Западной Европы частота выживания детей с экстремально низкой массой тела на 1-м месяце жизни достигает 60-80% (60% – для детей с массой тела от 500 до 750 грамм и 80% – для детей, масса тела которых составляет 751-999 грамм) [6].

В Российской Федерации (РФ) по опыту работы отдельных перинатальных центров, есть данные о существенном снижении неонатальной смертности в группе с массой более 700 г и сроком гестации 25 недель. Так, по данным НИИ охраны материнства и младенчества г. Екатеринбурга за 2012 г., при родоразрешении до 26 недель беременности погибало 85% детей, а при родоразрешении в сроке более 26 недель выжили 86,4% новорожденных [7]. Во вторых частота детей умерших от РДС не смотря на полученную сурфактант заместительную терапию достаточно высокий и составил 44,8%, что примерно составил половину случаев летальных исходов. Данный факт обусловлен низким уровнем антенатальной профилактики РДС, что и отражается в наших исследованиях, так среди детей с ЭНМТ умерших от РДС всего 15% матерей получили дексаметазон. В четвертых, среди случаев с летальным исходом очень высокий % детей с реализацией бактериальной инфекции, таких как внутриутробная пневмония, внутриутробный сепсис, язвено-некротический энтероколит, что отражает с одной стороны незрелость иммунной системы, состояние здоровья матерей, с другой неэффективность антибактериальной терапии и возможно неблагоприятная санитарно-эпидемиологическая обстановка в отделениях интенсивной терапии. Среди выживших детей так же высокие показатели внутриутробной и неонатальной пневмонии (62,1%) Все выше перечисленные факторы оставляет желать лучшего, мы еще раз должны обозначить основную задачу нашей профессиональной деятельности – это повышение качества оказания медицинской помощи пациентам, в том числе находящимся еще в утробе матери. Так, причинами преждевременных родов, были угрожающие состояние плода (40,3%), эклампсия тяжелой степени. Акушерский анамнез у 60,5% женщин был отягощен бесплодием, выкидышами, замершей беременностью.

Добиться этого возможно лишь при практической реализации и дальнейшем развитии тех организационных принципов оказания медицинской помощи беременной, плоду и новорожденному,

которые сформулированы еще в 90-е годы прошлого столетия.

В связи с этим, одной из важнейших задач, стоящих перед специалистами, работающими в области перинатальной медицины, является создание медицинской, социологической системы прогноза, ранней диагностики, разработки унифицированных программ лечения и реабилитации больных как в неонатальном периоде, так и во все последующие возрастные периоды их жизни. Одним из важных резервов снижения неблагоприятного исхода является антенатальная кортикостероидная профилактика респираторного дистресс синдрома и дородовой уход за родильницами в связи со значимыми факторами риска в виде угрожающего состояния плода, преэклампсией тяжелой степени, отслойки плаценты, нарушением маточно-плодового-плацентарного кровотока 3 степени. На наш взгляд значительным фактором выживаемости детей служит профилактическая терапия сурфактантом содержащим Паракант альфа, выживаемость при котором составляет 63%. Кроме того, высокие показатели бактериальных инфекций среди детей с ЭНМТ предполагает усиление санитарно-эпидемиологического надзора, наряду с антибиотиками введение в терапию препаратов иммуномодулирующего эффекта с широким спектром антител против возбудителей и их токсинов.

Список использованной литературы:

- 1 ВОЗ: *Рожденные слишком рано. Доклад о глобальных действиях в отношении преждевременных родов.* – Женева: ВОЗ, 2012. – 126 с.
- 2 Савельева Г.М., Шалина Р.И., Панина О.Б. и др. *Проблема преждевременных родов в современном акушерстве* // РМЖ, 2014. – Т.20. – №5. – С.4-8.
- 3 Айламазян Э.К., Евсюкова И.И. *Дискуссионные проблемы преждевременных родов и выживания детей с экстремально низкой массой тела* // Журнал акушерства. Женских болезней, 2011. – Т. LX. – Вып. 3. – С.180-186.
- 4 Приказ МЗ РК за №580 от 12.05.2002 г. «О внедрении критериев живорождения и мертворождения ВОЗ в пилотных регионах Казахстана». – www.egov.kz].
- 5 Чувакова Т.К., Абуова Г.О., Ивасив И.В. *Итоги внедрения международных критериев живорождения и мертворождения с в статистическую отчетность Республики Казахстан: ключевые интервенции, результаты. Материалы Республиканской научно-практической конференции с международным участием «Инновационные технологии в области женского и детского здоровья», 3-4 октября 2013 г., Астана* // Вестник ННЦМД. – Спец. выпуск, 2013. – №1. – С.9-17.
- 6 Romantceva L. *Advances in understanding cerebral palsy syndromes after prematurity* // Neo Reviews, 2006. – Vol.7. – P.575.
- 7 Башмакова Н.В., Каюмова А.В., Мелкозерова О.А. *Анализ ведения преждевременных родов, закончившихся рождением детей с ЭНМТ: первый опыт в эру новых критериев живорождения* // Акушерство и гинекология, 2013. – №6. – С.41-45.

ГРНТИ 10.04.19

Н.Е. Мамырбеков¹

¹Абай атындағы ҚазҰПУ

**ЖАҒАНДАНУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК
ЖЕЛІЛЕР – САЯСИ ҚҰРАЛ РЕТІНДЕ**

Аңдатпа

Бұл мақалада әлеуметтік желілердің саяси құрал ретінде пайдалану ерекшеліктері, мұндағы басты проблемалар және әртүрлі интернет-порталдарда өз аккаунттары бар саяси лидерлердің мақсаты мен міндеті, әлеуметтік желілерді жүргізу тәртібі, олардың белсенділігі туралы айтылады.

Әлеуметтік желілер бүгінде саяси мақсатта кеңінен қолданыла бастады. Әсіресе, сайлау кезінде саяси көзбасшылар үшін жақтаушыларымен тікелей қарым-қатынас орнатудың тиімді құралына айналды. Сондықтан миллиардтаған қолданушысы бар әлеуметтік желілер саясилана бастады. Мәселен, саясаткерге айналған Италияда күлдіргі артист Беппе Гриллоның партиясы сайлауда ең көп дауыс алған жалғыз партия болды. Ол сайлау кампаниясы үшін телеарна сияқты дәстүрлі медианы қолданбай, Facebook сияқты әлеуметтік желілерді пайдаланған еді. Сарапшылардың айтуынша, бұл жаңа медиа мен әлеуметтік желінің саясатқа қалай ықпал ететінін көрсеткен соңғы мысалдардың бірі.

Расында, бүгінгі күні әлеуметтік желілер зор саяси күшке айналып отыр. Бүгінде қандай әлеуметтік желілерді халық көп тұтынады, оны қандай саясаткерлер белсенді пайдаланады, оның әлеуеті қандай, осы және өзге де сұрақтар бүгінгі мақаламызда кеңінен әңгіме болады.

Түйін сөздер: интернет, саясат, әлеуметтік желі, лидер, белсенділік, сайлау, халық.

Мамырбеков Н.Е.¹
¹КазНПУ им. Абая

СОЦИАЛЬНАЯ СЕТЬ – КАК ПОЛИТИЧЕСКИЙ ИНСТРУМЕНТ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Аннотация

В данной статье рассказывается об особенностях использования социальных сетей в качестве политического инструмента, главных проблемах и целях и задачах политических лидеров, имеющих свои аккаунты на различных интернет-порталах, порядке ведения социальных сетей, их активности.

Социальные сети сегодня стали широко использоваться в политических целях. Особенно эффективным инструментом для установления прямых отношений с сторонниками в период выборов стал политический источник. Поэтому социальные сети с миллиардами пользователей стали политизироваться. К примеру, в Италии, ставшей политиком, партия артиста Бeppe Грилло стала единственной партией, которая получила наибольшее количество голосов на выборах. Она использовала такие социальные сети, как Facebook, не используя традиционные медиа, как телеканал для избирательной кампании. По словам экспертов, это один из последних примеров, которые показывают, как новые медиа и социальные сети влияют на политику.

На сегодняшний день социальные сети стали огромной политической силой. Какие социальные сети сегодня пользуется большим количеством населения, какие политики активно используют его, каковы его потенциал, эти и другие вопросы будут широко освещаться в нашей сегодняшней статье.

Ключевые слова: интернет, политика, социальная сеть, лидер, активность, выборы, народ.

Mamirbekov N.E.¹
¹KazNPU named after Abay

SOCIAL NETWORKS – AS A POLITICAL TOOL IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION

Abstract

This article describes the features of the use of social networks as a political tool, the main problems and goals and objectives of political leaders who have their accounts on various Internet portals, the order of social networks, their activity.

Social networks have now become widely used for political purposes. A particularly effective tool for establishing direct relations with supporters during the elections was the political source. Therefore, social networks with billions of users have become politicized. For example, in Italy, which became a politician, the party of artist Beppe Grillo became the only party that received the most votes in the elections. She used social media like Facebook without using traditional media like TV for the election campaign. According to experts, this is one of the latest examples that show how new media and social networks affect policy.

Today, social networks have become a huge political force. What social networks are used by a large number of people today, what politicians are actively using it, what is its potential, these and other issues will be widely covered in our today's article.

Keywords: internet, politics, social network, leader, activity, election, people.

Әлеуметтік желілердің күші неде? Бұл сұрақтың жауабы қоғам өмірінде, саяси ғылымда, басқарушылық тәжірибеде өте маңызды. Осы және өзге де зерттеу нәтижесінде алынған мәліметтерді назарларыңызға ұсынып көрмекшіміз.

Біріншіден, ақпараттық технологияларды жетік меңгерген кез-келген адам әлеуметтік желілерді пайдалану арқылы өзінің саяси беделін арттыра алады. Осы орайда мысал ретінде АҚШ-дағы президенттік сайлауды (әлеуметтік желілерде ең «досы» көп президент – Б.Обама), Қазақстандық

саясаткерлер Қасым-Жомарт Тоқаев, Әміржан Қосановты мысалға келтіреміз.

Екіншіден, әлеуметтік желілердің мүмкіншілігі өте зор, оның бір көрінісі ретінде айтарымыз, әлеуметтік желі арқылы кез-келген уақытта, кез-келген адаммен еркін сұхбат құруға болады. Бұл саяси тұлғаға әлемдегі және айналасында болып жатқан саяси өзгерістер, жаңалықтар туралы дер кезінде ақпарат алуға мүмкіншілік туғызады. Мәселен, www.egov.kz порталының мақсаты мен міндеті мынандай:

- Халықтың әлеуметтік жағдайын жақсарту;
- Электронды үкімет, мемлекеттік басқарудың тиімділігін арттыру;
- Қазақстандық ИКТ нарығын және қазақстандық технологияларды дамыту, цифрлық экономикаға көшуді қамтамасыз ету;
- Цифрлық теңсіздікті жойып, ақпараттық қоғамның инфраструктуралық базасын қалыптастыру;
- Ақпараттық қоғамның қауіпсіздігін қамтамасыз ету;
- Цифрлы контентті қалыптастыру және оны электронды түрге көшіру.

Үшіншіден, ақпараттық желілерді негізінен жастар көбірек пайдаланады. Бастапқыда әлеуметтік желілерді құрастырушылар өзінің болашақ аудиториясы ретінде жастарға сенім артқан. Оның басты себебі мынада, жастар жаңа ақпараттық технологияларды пайдалуға және әрқашан жаңа адамдармен танысып, білісуге құмар. Осы орайда әлеуметтік желілер таптырмайтын құрал болып есептеледі.

Сондай-ақ «Ақпаратқа қолжетімділік» Заңын жүзеге асыру аясында «Ашық үкімет» жобасы жүзеге асырылуда. Осы арқылы кез келген азамат мемлекеттік органдардың бірінші жетекшілеріне блог-платформалар арқылы сұрақтарын қойып, «Ашық диалог» порталында интернет-конференцияларға қатыса алады. Бұл құрал халық пен мемлекет арасындағы қарым-қатынасты нығайтуға бағытталған.

«Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасының бағыттарының бірі елдегі Интернет-инфрақұрылымын дамыту болып табылады.

Қазіргі уақытта еліміздегі 13 миллионнан астам адам жоғары жылдамдықтағы Интернетке қол жеткізді. Халық саны 10 мың адамнан тұратын елді мекендер 3G байланысымен қамтылған, 50 мыңнан астам тұрғыны бар мекендер 4G стандартымен қамтылған. Өткен жылы еліміздің барлық аудан орталықтары төртінші ұрпақтағы Интернет желісімен қамтылды.

Министрліктің бұдан кейінгі міндеті кеңжамақты Интернетті ауылдық елді мекендерге жеткізу болып табылады, ол үшін мемлекеттік-жекеменшік әріптестік жобасына сәйкес тиісті жұмыс жүзеге асырылуда.

Жоба аясында 2021 жылға дейін жоғары жылдамдықтағы Интернетпен жалпы саны 2 миллионнан астам тұрғыны бар 1249 ауылдық елді мекен қамтылатын болады.

Төртіншіден, әлеуметтік желілер арқылы маңызды проблемалар жылдам шешімін табады. Себебі, онда вертикальді билік жүйесі жоқ және онда әлеуметтік ресурс пайдаланылады. Мәселен, әлеуметтік желілер краудсорсинг әдісін тиімді пайдалануға мүмкіндік береді.

Бесіншіден, әлеуметтік желілер адамдар арасындағы байланысты және әлеуметтік коммуникацияларды жеделдетуге ықпал жасайды. Видеоконференциялар бүгінде он-лайн режимінде өткізілетін отандық және халықаралық отырыстардың маңызды бір бөлшегі болып табылады, сондай-ақ, мамандарды оқытуда таптырмас құралға айналып отыр.

Әлеуметтік желілер туралы анықтамалардың дені оның интерактивті функцияларына (араласу, сөйлесу, ақпарат алмасу) басым бағыт береді. Осы анықталарды сараптай келе «Современные PR-технологии работы в интернете» авторлық коллектив (А.Н. Чумиков және т.б.) кітабында келесі анықтамаларды қолдануды ұсынады: әлеуметтік желілер – интернеттің веб-сайттары мен өзге құралдары, олар адамдардың қарым-қатынасына, ақпарат алмасуына арналған. Ақпарат арналарын құрудағы басты мақсат – адамның өзара ақпарат алмасуы, маңызды тақырыптарға әңгіме құрауы, осы тақырыпқа қызығушылығы бар адамдарды тарту» [1].

Осы жерде әлеуметтік желілердің саяси негізін атап өту қажет: әлеуметтік желілердегі күнделікті миллиондаған хабарламалардың ешқандай қоғамдық мәні жоқ, ал егер белгілі бір хабарламаға қоғам назары ауып, соған көпшілік сыни пікірлер жаза бастаған жағдайда ол бірнеше сағатта үлкен әлеуметтік-саяси мәнге ие болып, оған қарсы әкімшілік механизмдер тосқауыл қоя алмайды. Мәселен, шығыс Украинадағы жағдайды алсақ, мұндағы жағдайды өзге елдер жай жаңалық ретінде қабылдаса, Ресейдің ақпарат кеңістігінде ондағы жаңалықтар әлеуметтік-саяси сипат алған.

Әлеуметтік желілердегі мұндай жаңалықтардың әлеуметтік-саяси сипат алып кетуін болжау

мүмкін емес, оларды тоқтату да қиын. Қоғамдық жағдайды өзгертуге алып келетін әлеуметтік хабарламалардың дер кезінде алдын алып отыру үшін ақпараттық кеңістікке үнемі мониторинг жасап отыру қажет.

Бүгінде VK.com, Twitter, Facebook сынды әлеуметтік желілердің қоғам өміріне, саясатқа, жарнамаға ықпалы өте зор. Онда күнделікті жазылып жатқан жаңалықтарға, комментарийлерге қарап отырып қоғамның көңіл-күйін, оларды толғандырып жүрген мәселелерді, қандай мәселеге баса мән беретінін көруге болады. Әсіресе, қарапайым халықты толғандырып жүрген мәселелерді (азық-түлік, коммуналдық төлемдер бағасының өсуі және т.б.) біліп отыру ұлттық саяси элита үшін маңызды.

«Ақпарат кімнің қолында болса, күш сонда» деген тәмсілді тағы бір қайталап өткен артық болмас. Себебі, әрбір саясаткер қоғамда өзінің беделін арттырып, идеяларының жоғарғы басқарушылық деңгейде көпшіліктен қолдау табуы үшін барын салатыны түсінікті. Билікке қол жеткізу – барлық саясаткердің негізгі мақсаты, бірақ оған әркім әртүрлі жолдармен жетеді. Сол себептен де қазіргі таңда әрбір саяси тұлға өзінің ойын, әрекетін, атқарып жатқан жұмыстарын түрлі конференциялар, тікелей мост, журналистермен сөйлесу, азаматтармен кездесу арқылы жеткізуге тырысады (соның ішінде – сайлаушылармен).

Бүгінгі күні саяси тұлғалардың әлеуметтік желілерді жиі пайдалануы тұрақты жағдайға айналып отыр. Интернет арқылы тілдесу мүмкіндіктері күн санап артып келеді, әсіресе, саяси тұлғалар өзінің сайлаушыларымен еркін пікір алмасу үшін интернет ресурстарды кеңінен қолданып, барлық әлеуметтік желіге өзінің профилін орналастырған. Tech-Prezident саяси блогта жазылған деректерге қарағанда 2008 жылы АҚШ та болған президенттік сайлауда MySpace және Facebook әлеуметтік желілерінде Б.Обама мен Х.Клинтонның «достары» көп болған. Оның ішінде сенатор (сол уақытта) Б.Обама алда болды: оның Facebook әлеуметтік желісінде – 88 706, MySpace желісінде 97 847 қолдаушысы болған. Ал Х.Клинтонның Facebook-та 21 477, MySpace-та 88 492 қолдаушысы болған» [2].

Әлеуметтік желілерді белсенді пайдаланатын қазақстандық саясаткерлер де бар. Мәселен, Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың Instagram әлеуметтік желісіндегі белсенділігі жоғары. Оның парақшасына 36 600 адам тіркелген. Дегенмен, Қасым-Жомарт Тоқаев атқарып жатқан жұмыстарын негізінен президенттің ресми сайтында (<http://www.akorda.kz/kz>) жариялап отырады.

Бүгінгі күні әлеуметтік желілер түсінігі демократия және әлеуметтік-саяси сайлау сөздерінің бір синонимі ретінде қолданылып келеді. Демек халық әлеуметтік желілерді көбірек пайдаланған сайын елдің саяси өміріне де белсенді араласады деген сөз. Ал кез-келген саяси тұлғаның мақсаты не? Елдің, өзінің таңдаушыларының даусын көбірек жинау. Қазіргі күні барлық партияның саяси тұлғаларының әлеуметтік желілерде өз аккаунттары бар.

Әлеуметтік желілер ел өміріне бей-жай қарамайтын, өз ойын ашық айтатын, қандай да бір құндылықтарды қажет ететін адамдарды топтастырып отыр. Азаматтар «кіммен сөйлесенім қызық», «кіммен араласқаным дұрыс» деген ойдан асып, жаңа құндылықтар, қоғамға, бір-біріне ықпал ету, демократиялық қоғамды дамыту сынды ойларын айта бастады. Миллиондаған адамның ақылы мен жүрегін жаулап алудың бір ғана төте жолы бар, ол – әлеуметтік желілер. Халықтың пікірі мен ойын, мінез-құлқын білу, сол арқылы жақын және алыс перспективалық нақты жоспарлар құру – халықтың назарын аударудың негізгі құралы болып табылады.

Бұқаралық ақпарат құралдарына қарағанда, әлеуметтік желілер халықпен және саясаткерлермен өзара тиімді сұхбат құруға мүмкіндік береді. Кейбір пікірлерге қарағанда, болашақта мемлекетті құруда және демократияны қалыптастыруда әлемдік деңгейде ғаламтордың маңыздылығы бірінші орынға шығады» [3].

Әлеуметтік желілердегі топтар қаржылық, материалдық емес қолдау көрсететін мемлекеттік емес ұйымға айналып отыр. Мұндай топтар кейбір жекелей топтар жүзеге асыра алмайтын, қоғамға маңызды ақпараттарды жеткізіп отырады. Қоғамда жоғалған адамдарды әлеуметтік желілер арқылы еріктілерді жинау арқылы тауып жатқан жағдайлар осының бір мысалы. Қоғамда болып жатқан түрлі жағымсыз әрекеттердің алдын алу үшін әлеуметтік желілер өзінің тиімділігін көрсетті. Осы жерде АҚШ-тың ұлттық қауіпсіздік агенттігінің және орталық барлау басқармасының бұрынғы қызметкері Э.Сноуденнің әрекетін айтып кетуге болады. Ол 2013 жылдың басынан The Guardian және The Washington Post газеттеріне америкалық қауіпсіздік қызметінің әлеуметтік желілер арқылы әлем бойынша барлық азаматтардың өзара жазба хаттарын қадағалап отыратыны туралы құпия ақпараттарды берген [4]. Қазіргі күні ғаламтор баспа басылымдары мен дәстүрлі жиналыстардың шегінен

шығып, көпшілік аудиторияға хабар жеткізетін, пікір алмасатын алаңға айналып отыр. Әлеуметтік желілердің дамуы енді мемлекеттік билік органдарының күні кешегідей өз қалауы бойынша ақпарат қалыптастыруын тежейді. Алайда ақпарат алмасудың бұл түрі технологияларға қолы жететін ұйымдарға кең мүмкіндік туғызады. Дәстүрлі бұқаралық ақпарат құралдарының әлеуметтік желілер арқылы түрлі деңгейдегі қоғам қайраткерлері мен саясаткерлердің жеке аккаунттарынан алған мәліметтері нақты дереккөз болып табылады. Қазіргі күні барлық дерлік ақпарат құралдары саясаткер туралы деректі оның Facebook, Twitter әлеуметтік желілеріне тіркелген аккаунттарынан алады. Сондықтан мерзімді басылымдар, телеарналар тұлғаның өзінен сұхбат алмай-ақ, оның әлеуметтік желілерде жазған жазбалары арқылы мақала, сюжет жасауына болады.

Әрбір саяси тұлға үшін дұрыс имидж қалыптастыру өте маңызды екені белгілі, осы орайда әлеуметтік желілердің қарапайым «ережелерін» білу кез-келген тұлға немесе саяси қайраткерге дұрыс имидж қалыптастыруға мүмкіндік береді. 2019 жылдың 9-сәуірінде Қазақстанда президенттік сайлау өткені белгілі. Егер осыған дейінгі президенттік сайлауларда бірауыздан бұрынғы президент, Елбасы Нұрсұлтан Назарбаевқа дауыс беріп келсе, бұл жолы біраз абдырап қалғаны рас. Себебі, бастапқыда сайлауға түскен кандидаттарды көпшілігін жұрт онша танымады. Ақпарат беттерінде Қасым-Жомарт Тоқаев пен Әміржан Қосановтың есімдері жиі айтылатын болғандықтан, халық негізінен осы екі кандидатты қолдап, дауыс берді. Мәселен, www.azattyq.org сайты респонденттерден «Партиялар мен ұйымдар ұсынған кандидаттарды танысыз ба?» деген сұрақ қойған. Нәтижесінде сауалға қатысқандың басым көпшілігі қазіргі президент Қасым-Жомарт Тоқаевты танитындарын айтқан [5]. Ал кімге сенетінін сұрағанда көпшілігі ешкімге сенбейтіндерін айтты, бұл президенттікке үміткер кандидаттардың осыған дейін ақпараттық құралдар, оның ішінде әлеуметтік желілер арқылы оң имидж қалыптастырып үлгермегенін көрсетеді. Әрине, президент ретінде Әміржан Қосановты көргісі келетіндер қатары көп болды. Баспасөз беттеріне жиі шығып, журналистерге ұдайы сұхбат беретін Ә.Қосанов соңғы жылдары әлеуметтік желілерді белсенді пайдаланып келгенін байқауға болады. Ол президенттікке кандидат ретінде міндетті 118 140 қолдан асырып, 131 189 қол жинаған. Комиссия оның 129 582-сін есепке алды.

Айта кету керек, Қазақстанда "Сайлау" атты электронды дауыс беру жүйесі 2000 жылы енгізілген болатын.

Жаңа жүйені енгізуге республикалық бюджеттен 4,2 миллиард теңге жұмсалды. Аталған бас-таманы орталық сайлау комиссиясының сол кездегі басшысы Зағипа Балиева іске асырып көрді. Он жылдан кейін комиссияның жаңа басшысы Қуандық Тұрғанқұлов электронды жүйені аймақтармен ақпарат алмасу үшін қолдана бастағанын мәлімдеді. Енді "Сайлау" атты электронды дауыс беру жүйесі арқылы 2019 жылғы 9 маусымда өткен Қазақстан Республикасы Президентінің кезектен тыс сайлауының қорытындысына тоқталайық:

Жеке блог немесе профиль ашудың алдында әрбір саяси тұлға алдына міндет қойып және тұрақты образ қалыптастыруы керек – заманауи тұлға, сенімді серік, білікті басқарушы, жылдам шешім қабылдай алатын адам, халықпен үнемі қарым-қатынасқа түсетін тұлға т.б. Қандай бір деңгейдегі саясаткер болмасын оның әлеуметтік желілердегі оң имиджінің қалыптасуына ғаламтор – парақшасын жүргізетін көмекшісінің тигізер пайдасы үлкен. Қолданушылары мен ондағы жазылушылармен үнемі байланысқа шығып отыруы қажет. Әлеуметтік желілерді тиімді, креативті пайдалану үшін аталған ғаламтор-парақшаның бағыт-бағдарын және аудиторияны жақсы білуі тиіс. Өкінішке орай, кейбір саяси тұлғалар парақшаны жаңарту, ақпараттарды беру, форматын өзгерту, оқырмандарға ұсыну жағын білмей жатады. Жаңартылмаған парақшалар саяси күштің, тұлғаның беделіне орасан зор нұқсан келтіреді.

Бүгінгі саясатта әлеуметтік желілердің квазисаяси (кейде гиперсаяси) қауымдастық ретінде қарастырылуы өте маңызды. Алайда осы қауымдастыққа халықты қалай тартуға болады? Калифорния университетінің профессоры П.Коллоктың «Сообщества в киберпространстве» деген кітабында адамдар қауымдастыққа үш жағдайда қосылуға дайын.

1. Өзара тиімді байланыс орнату үшін. Қауымдастыққа қосылу арқылы адамдар өзіне қажетті ақпарат алуды көздейді.

2. Өз репутациясын көтеру үшін. Қауымдастыққа мүше болу арқылы адам қажетті ақпараттармен бөліседі, егер оны қауымдастықтың басқа мүшелері де тарататын болса, әлгі адамның репутациясы көтеріледі.

3. Пайдалы екенін сезіну. Егер белгілі бір адам қауымдастықтың ортақ жұмысы үшін қандай да бір әрекет ететін болса, ол өзін осы қауымдастыққа аса қажетті адам ретінде сезінеді.

Күнделікті өмірдегі сияқты әлеуметтік желілерде де адамдар болып жатқан оқиғалар мен өзгерістерді бақылап отырғысы келеді. Сондықтан әлеуметтік желілердің мазмұны мен мәні, ондағы қозғалатын тақырыптар үнемі өзгеріп отырады. Ең бастысы желі қолданушылары Сіздің қандай әрекеттеріңізге көбірек көңіл аударады. Монолог форматы, кері байланыстың болмауы саяси тұлғаны тықырыққа тірейтіні сөзсіз. Адамдар әрқашан өзін тындағанды және мына бір екі нәрсені жақсы көреді: конструктивтілік және әзіл. Осы екеуін байланыстыру, қажетті жерінде қолдану әркімге оңай түспейді. Кейде кейбір конструктивті, қажетті деген ақпараттың өзі, егер көлемі мен құрылымы күрделі болса, оқырманға кері әсер етеді [6].

Замауи әлеуметтік желілердің көшбасшылары – көпшілікті бір арнаға тоғыстыратын виртуалды-ақпараттың жүйенің гиганттары болып саналады. Дегенмен, әлеуметтік желілерде пікір қалыптастыру, оларды бақылап отыру немесе жасырынып қалу, тіпті өзге бизнес көзімен айналысу-олардың өз еріктері болып қалады.

Қорытынды.

1. Ғаламтор ресурстары және әлеуметтік желілер кез-келген саяси тұлға үшін саяси күшті қалыптастырудың тиімді құралы болып табылады. Әлеуметтік желілер неғұрлым дамыған сайын, саяси тұлғалардың оны пайдалануы да соғұрлым арта береді. Бұл қазіргі заманның тренді болып табылады және ол ұзақ мерзімді.

2. Әлеуметтік желілер әртүрлі сайлау науқаны кезінде белсенді пайдаланылады. Бұл тенденция болашақта да сақталады.

3. Халықтың талабын билікке жеткізудің құралы ретінде әлеуметтік желілердің маңызы өте зор. Жақын болашақта қоғамның нақты саяси өмірінің виртуалды әлемге ауысуы еш күмән тудырмайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 *Современные PR-технологии работы в интернете / авт. коллектив: А.Н. Чумиков, М.П. Бочаров, М.В. Тишкова и др. – Рязань: Объединенная редакция МЧС России, 2011.*

2 <https://www.azattyq.org/a/kazakhstan-vox-pop/29905638.html>

3 <http://techpresident.com/>

4 <http://www.akorda.kz/kz>

5 Шалимов А.Б. *Человек в социальных сетях // Современные исследования социальных проблем (электронный научный журнал). 2013. – №9.*

6 <https://www.election.gov.kz/kaz/>

ОҚЫТУШЫЛАРҒА КӨМЕК В ПОМОЩЬ ПРЕПОДАВАТЕЛЮ FOR THE AID TO THE TEACHER

МРНТИ 03.20

Сейсен Н.Б.¹, Тохтаунов Б.Н.¹

¹*Казахский национальный педагогический университет имени Абая*

МИРОВОЗЗРЕНИЯ УЙГУРСКИХ МЫСЛИТЕЛЕЙ И ПОЭТОВ В БОРЬБЕ ЗА СВОБОДУ И НЕЗАВИСИМОСТЬ

Аннотация

В статье автор рассматривает творчество выдающихся уйгурских мыслителей-поэтов, сыгравших большую роль в период национально-освободительного движения крестьянских масс против поработителей и духовенства в 1864-1867 гг. На фоне философских высказываний таких просветителей как Сеид Мухаммад Каши, Садыр Палван и Билал Назым анализируются причины тяжелого положения тружеников и дехкан, обездоленных и обессиленных вследствие непомерных податей и налогообложений. Доподлинно известно, что мировоззрение уйгурских философов формировалось под влиянием объективных факторов исторического развития Восточного Туркестана второй половины XIX в., когда практически каждый мыслитель-демократ старался выразить интересы крестьян. Своими лозунгами и тайными письменными посланиями, отраженными в стихосложениях они часто разоблачали местных чиновников, осуждали поработителей, обиравших народ до последней копейки. Борьба трудящихся масс против творившегося произвола была единственным источником воззрений народных писателей. Примечательно, что уйгурские мыслители второй половины XIX в. практически не писали специфических философских трактатов, трудных для восприятия общественности. В большинстве их труды излагали передовые демократические идеи в художественно-образной форме, чаще всего поэтической. Таким образом, можно предположить, что, если до наступления Нового времени уйгурская литература передавала специфику традиционного и семейного быта, включая отдельные биографические данные из жизни конкретных личностей, то во второй половине XIX в. ее тематика стала расширяться до социальных границ, затрагивавших проблемы общества.

Ключевые слова: уйгурская философия, мыслитель-демократ, письменное послание, историческое развитие, народные писатели.

Н.Б. Сейсен¹, Б.Н. Тохтаунов¹

¹*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті*

БОСТАНДЫҚ ПЕН ТӘУЕЛСІЗДІК ҮШІН КҮРЕСТЕ ҰЙҒЫР ОЙШЫЛДАРЫ МЕН АҚЫНДАРЫНЫҢ ДҮНИЕТАНЫМЫ

Аңдатпа

Мақалада автор 1864-1867 жж. жұмыс берушілер мен діншілдікке қарсы халықтың ұлт-азаттық қозғалысы кезеңінде үлкен рөл атқарған көрнекті ұйғыр ойшыл-ақындарының шығармашылығын қарастырады. Ұйғыр философтарының дүниетанымы XIX ғасырдың екінші жартысындағы Шығыс Түркістанның тарихи дамуының объективті факторларының ықпалымен қалыптасқаны белгілі. Олар жергілікті шенеуніктерді жиі талқандады, халықты соңғы тиынына дейін ұрлаған адамдарды айыптады. Еңбекші халықтан пайда болған озбырлыққа қарсы күрес-халық жазушылары көзқарасының жалғыз көзі болды. XIX ғ. екінші жартысындағы ұйғыр ойшылдары іс жүзінде қоғамды қабылдау үшін қиын философиялық трактаттар жазбаған. Олардың еңбектерінде көркем-бейнелі, көбінесе поэтикалық формадағы алдыңғы қатарлы демократиялық идеяларды баяндалған. Осылайша, егер жаңа уақыт басталғанға дейін ұйғыр әдебиеті дәстүрлі және отбасылық тұрмыстың ерекшелігін, соның ішінде нақты тұлғалардың өмірінен алынған жеке өмірбаяндық мәліметтерді берсе, XIX ғасырдың екінші жартысында деп болжауға болады. Оның тақырыбы қоғамның мәселелерін қозғаған әлеуметтік шекараларға дейін кеңейе түсті.

Түйін сөздер: ұйғыр философиясы, ойшыл-ақындар, жазбаша жолдау, тарихи даму, халық жазушылары.

Seisen N.B.¹, Tokhtakhunov B.N.¹

¹*Kazakh National pedagogical University named after Abai*

WORLDVIEW OF UIGHUR THINKERS AND POETS IN THE STRUGGLE FOR FREEDOM AND INDEPENDENCE

Abstract

In the article the author examines the work of outstanding Uighur thinkers-poets who played a major role in the period of national liberation movement of the peasant masses against the enslavers and clergy in 1864-1867. Against the background of philosophical statements of such educators as Seyid Muhammad Kashi, Sadyr Palvan and Bilal Nazim analyzed the causes of the plight of workers and dehkans, destitute and exhausted because of excessive taxes and taxes. It is known that the worldview of Uighur philosophers was formed under the influence of objective factors of the historical development of East Turkestan in the second half of the XIX century, when almost every democratic thinker tried to Express the interests of the peasants. Their slogans and secret writing messages as reflected. They are often denounced by local officials, condemned the oppressors, gathering the people to the last penny. The struggle of the working masses against the tyranny was the only source of views of people's writers. It is noteworthy that the Uighur thinkers of the second half of the XIX century practically did not write specific philosophical treatises difficult for public perception. Most of their works presented advanced democratic ideas in an artistic and figurative form, most often poetic. Thus, it can be assumed that if before the New time Uighur literature conveyed the specifics of traditional and family life, including some biographical data from the life of specific individuals, in the second half of the XIX century. Its subject matter began to expand to the social boundaries that affected the problems of society.

Keywords: uyghur philosophy, thinker-democrat, written message, historical development, folk writers.

Период Ренессанса уйгурской философской мысли, вступивший в активную фазу своего развития в начале XVII и продолжавшийся до конца XVIII вв. ознаменовал сильный духовный подъем в сознании народных масс, и спустя время вылился в ряд крупных национально-освободительных движений, во главе которых стояли выдающиеся деятели уйгурского народа – Сеид Мухаммад Каши, Садыр Палван и Билал Назым. Их деятельность, направленная на борьбу за независимость и свободу своего народа была обусловлена нуждами и чаяниями замученной крестьянской общественности. Они помнили об уроках и заветах своих учителей (философов, поэтов-мыслителей), которые отражали философские мысли в стихах и сочинениях, говорили о страданиях соплеменников и жестокости чиновников и феодалов, которые вершили судьбы тысяч дехкан.

Немаловажную роль в этом аспекте играли и оккупационные действия колонизаторов, которые стали возможными вследствие ограниченности ума и равнодушия беков и духовенства среди мусульманского населения. Порывы революционеров зиждидились на примерах национальных героев, среди которых были как мужчины, так и женщины. Причины восстаний и национально-освободительных движений в Восточном Туркестане в период с XVII до конца XVIII вв. можно объяснить бедственным и критическим положением, в котором оказались простые крестьяне. Все социально-значимые элементы общества, отвечающие за безопасность, образование и труд были сосредоточены в руках ограниченного конгломерата. Сами чиновники никогда не трудились, не платили налоговых обременений, потому что эту долю ответственности, как всегда бывало в Восточном Туркестане, брал на себя народ. Крестьяне и ремесленники относились к низшему сословию, не обладавшему правом выбора, более того, никто из них не решал судьбу своего будущего потомства, поскольку данная прерогатива принадлежала богатым помещикам. Все эти события очень подробно изложил в своих путевых заметках Чокан Валиханов. Он отмечал, что жители Малой Бухарии по «общественному положению и значению разделяются на три класса: чиновников (беков), духовных (ахунов) и простой народ (алванкаш). Первые два сословия освобождены от податей, а последние разделяются на горожан и земледельцев» [1, с. 343].

Одним из первых поэтов-мыслителей, который не мог просто смотреть на творившуюся вакханалию местных чиновников, был крупный народный философ и пламенный оратор Сеид

Мухаммад Каши. Этот человек смог оставить глубокий след в общественно-политической жизни своих соплеменников и пробудить в сознании народных масс стремление к независимости и свободе. Сеид Мухаммад Каши стал известен благодаря своему произведению под названием «Шерхи шекесте», что переводится как «Повествование о горе и печали». Данная поэма впервые была издана известным русским востоковедом Н.Н. Пантусовым, который отразил некоторые ее элементы в своем сборнике «Образцы таранчинской народной литературы» [2, с. 18].

Поэт родился в Илийском крае в местности под названием Каши, был из бедной семьи, но всегда стремился к постижению различных знаний. Начиная с 1881 по 1883 гг. активные участники борьбы за национальную независимость – уйгуры и дунгане покинули свои родные места и переселились на территории современного Казахстана, Кыргызстана и Узбекистана. Такое положение дел было обусловлено тем, что активных участников восстаний стали жестоко преследовать цинские колонизаторы, многих публично казнили, а тела не давали похоронить по мусульманским обычаям. Сеид Мухаммад Каши точно так же, как и все, уедет в Казахстан. Именно здесь переселенцы обретут второй дом, братский казахский народ будет всячески поддерживать их и помогать по мере своих сил и возможностей. Здесь, в поселке, который ныне называется Байсеит, что в Енбекшиказахском районе Алматинской области уйгурские поэт напишет свою легендарную поэму. Поэма «Шерхи шекесте», написанная в 1882 году и состоящая из пяти глав, включает зрелые размышления поэта о горькой судьбе своего народа. Он говорит об испытаниях, связанных с переселением уйгуров из Илийского края в Джетысу [3, с. 93-99], а также затрагивает проблемы социально-политического и духовного характера народа. Само произведение отражает суть мировоззренческих мыслей поэта, его социально-политические, философские, этические и эстетические взгляды. Но главное содержание поэмы описывает героическую борьбу уйгурского народа за национальную независимость, а также пути и методы для поиска лучшей и счастливой жизни. Возможно, автор поэмы и не подозревал о том, что для самих переселенцев лучшая и счастливая жизнь уже началась, вынужденные переселенцы больше никогда не свяжут свою жизнь с Восточным Туркестаном и начнут ее с чистого листа.

Мировоззрение Сеида Мухаммада Каши, как и его предшественников (прогрессивных мыслителей и поэтов-философов) сформировалось под влиянием объективных факторов исторического развития Восточного Туркестана второй половины XIX в., когда практически каждый уйгурский мыслитель-демократ старался выражать интересы крестьян. Своими лозунгами и тайными письменными посланиями, отраженными в стихосложениях они выступали против всех поработителей, а также местных чиновников, обиравших народ до последней копейки. Борьба трудящихся масс против творившегося произвола была единственным источником воззрений народных писателей. Примечательно, что уйгурские мыслители второй половины XIX в. практически не писали специфических философских трактатов, трудных для восприятия общественности. В большинстве их труды излагали передовые демократические идеи в художественно-образной форме, чаще всего поэтической. Таким образом, можно предположить, что, если до наступления Нового времени уйгурская литература передавала специфику традиционного и семейного быта, включая отдельные биографические данные из жизни конкретных личностей, то во второй половине XIX в. ее тематика стала расширяться до социальных границ, затрагивавших проблемы общества. Творчество таких прогрессивных поэтов-мыслителей как, Садыр Палван, Билал Назым, Мулла Шакир и Сеид Мухаммад Каши является очень важным источником и основой исследования психологии уйгурского народа, его традиционных обычаев.

Китайский мыслитель, общественный и политический деятель, а также сын генерал-губернатора провинции Хубэнь Тань Сытун, который являлся представителем левого крыла политического движения за реформы в Китае в конце XIX в. очень категорично выступал против положения о том, что все другие народы, кроме китайцев, являются дикарями: «И как только могут некоторые люди говорить такой вздор, ведь этими словами они принижают себя...» [4, с. 40]. Осуждая колониальную политику цинских властей по отношению к мусульманам, мыслитель также будет выражать симпатию к угнетенным народам Африки, индейцам Америки и народам Индии [5, с. 34]. Что касается самих китайцев, то и они станут жертвой маньчжурских колонизаторов, что никак не сможет не волновать китайского философа. Учитывая данные обстоятельства, Тан Сытун часто выступал с акцентом на тяжелое положение трудящихся и их бесправие. «Китайцы доведены до того, – писал он, – что вынуждены продавать себя в рабство, с ними обращаются как со скотом, они обременены не менее тяжелыми повинностями, чем преступники» [6, с. 274].

Задолго до наступления этих событий уйгурский мыслитель Мулла Шакир опишет в своей книге под названием «Зафарнама», как маньчжуры презрительно именовали уйгуров «чанту» и считали их недостойными уважения. Дунган они называли кровопийцами, беспощадными, двуличными и недостойными доверия [7, с. 49].

Стоит ли говорить о том, что подобное отношение очень сильно оскорбляло чувства угнетенных меньшинств и провоцировало их на все новые недовольства? В мировоззрении народных масс социально-политические взгляды стали занимать ведущее место, что способствовало объединению против общего врага. Одним из мыслителей-революционеров, чьи произведения и призывы к освобождению сыграли ключевую роль в национально-освободительном движении Восточного Туркестана (XVIII в.) стал Садыр Палван, которого в народе прозовут кошақчи или певец. Практически все песни и стихосложения Садыра станут достоянием народа и будут использоваться повсеместно, передаваться из уст в уста. Биография этого удивительной смелости человека изобилует интересными обстоятельствами. Он был выходцем из бедной дехканской семьи, не отличавшейся богатством и достатком. Родился в 1798 году недалеко от Кульджи в селении, именуемом Мулла Тохты юзи, что в дословном переводе означает сотня Муллы Тохты. Такое странное название села объясняется тем, что до рождения Садыра маньчжурские колонизаторы насильственно переселяли мусульманское население на пустынные и необжитые местности, где практически ничего не росло.

Для того чтобы выжить, высланным крестьянам нужно было сосредоточить свои силы, правильно распределяя ресурсы. Самым идеальным вариантом для такой систематизации явился старейший уйгурский обычай классификации по сотням. Во главе каждой сотни стоял свой вожак, который, как правило, был из числа народа, знавший его нужды и потребности. Грамотно группируясь в отдельные сотни, уйгуры рационально использовали свои возможности, берегли трудовые ресурсы и могли даже пустынные территории превращать в цветущие оазисы. Это и было нужно маньчжурам, поскольку таким образом они расширяли границы своих продовольственных ресурсов за счет мусульманского населения. Садыр Палван был невольным свидетелем очень трудного для его народа положения, наблюдал, в каких невыносимых условиях удавалось крестьянам выращивать какое-нибудь добро, а маньчжурские военные приходили на готовое и нагло все отбирали, обрекая первых на голодное существование. С юношеских лет, молодой уйгур стал открыто выражать недовольство против колонизаторов, порицать их политику в отношении национальных меньшинств. Уже тогда стало понятно, «если этот горячий парень возьмет в руки оружие, он никогда его уже не бросит». Так и случилось. В одной из стычек он убьет нескольких военных маньчжуров и спрячется в горах. Его поиски ничего не дадут, зато сам Садыр станет настоящим охотником за головами. Несколько лет он будет вести одинокий образ жизни, по одиночке лишая жизни ненавистных колонизаторов, и всегда с легкостью уходит от возмездия. Но, как говорится «один в поле не воин», так и Садыр спустя годы осознает, что каким бы он не был сильным и ловким, в одиночку противостоять в битве с организованным противником невозможно. К сожалению, зажатость и нерешительность его соплеменников будет играть на руку его противникам и к моменту, когда Садыру будет уже за шестьдесят в 1864 году, он примкнет к отряду восставших крестьян и оценит преимущества организованной борьбы. Даже в 60-летнем возрасте Садыр Палван покажет беспримерный героизм, будет хорошо владеть оружием, а его хладнокровие, аналитический ум и блестящие полководческие способности за короткий срок сделают его одним из авторитетнейших руководителей национально-освободительной борьбы против маньчжуров.

Благодаря тактическому мышлению Садыра уйгуры штурмом возьмут неприступную стену крепости Баяндай, взорвав ее и перебив военных маньчжуров. Это обстоятельство станет поворотным моментом в исходе сражения мусульман против колонизаторов, закрепившее убедительную победу за первыми. Конечно, сам Садыр Палван не раз подвергнется арестам и заключению, но благодаря поддержке соплеменников практически всегда будет сбегать из темниц и тюрем, издевательски демонстрируя пленителям свою прыткость и ловкость. За Садыром всегда стоял народ, веривший и преданный ему, поскольку все прекрасно понимали, что их герой борется за народное счастье. История знает множество примеров, когда народы, терпевшие гнет и издевательства со стороны иноземных захватчиков, объединялись под одними знаменами, вместе, плечом к плечу отражали натиски противников и выходили победителями в жестоких войнах. Выдающийся казахский ученый Чокан Валиханов, прозванный «открывателем Кашгарии», также упоминает Садыра Палвана в числе руководителей восстания. В своем письме к генералу А.Т. Колпаковскому он пишет 14 декабря 1864 года, т.е. как раз в момент восстания, о том, что «войсками командует у таранчей Садыр» [8, с. 588].

Такие подвиги передавались из поколения в поколения. Люди старались не забывать о них и осуществлять все возможное, чтобы аналогичных ситуаций не повторялось больше никогда. Но с уйгурами все было как раз наоборот. После победы мусульман в национально-освободительной борьбе в 1864 году, в 1967 году произойдет еще одно крупное восстание уйгуров и создастся Таранчинский султанат. Уйгуры на 13 лет обретут независимость, однако геополитические интересы России и Англии в этом регионе станут предпосылкой военного вторжения большого северного соседа. Возможно, уйгурам и удалось бы удержать свою независимость и суметь договориться с российским царем, но внутри-султанатские противоречия, возникшие между феодальной знатью и духовенством, ускорят процесс ликвидации нового правительства. Понимая, что второго шанса отстоять права дехкан будет невозможно, Садыр Палван решит покончить с борьбой за свободу и независимость уйгурского народа. Он поймет для самого себя, что если бы мусульмане выиграли тысячу подобных сражений и ровно столько же образовывали свою власть, они не смогли бы удержать ее из-за природной ненависти друг к другу. Так, народный герой отойдет от политической жизни и будет слагать печальные песни о горькой судьбе своего народа. Скончается Садыр Палван в возрасте 74 лет в 1872 году. В памяти народа он останется не только полководцем и национальным героем, но также станет народным певцом, создавшим десятки красивых песен, которые живы до сих пор. Отличительной чертой поэтического таланта Садыр Палвана является ярко выраженный классовый характер, где воспеваются идеи добра и справедливости. Садыр Палван был незаурядной личностью и никогда не опускал руки перед проблемами. Своими душевными порывами и пламенным сердцем он всегда верил в наступление светлого будущего для своего народа, говорил о скором конце несправедливых правителей, прислужников колонизаторов, которые пытаются спасти свои жизни, пожертвовав сотнями чужих. Из-за его язвительности в стихах и песнях, которые ко всему прочему очень легко запоминались в народе, Садыр Палван нажил себе кучу врагов среди духовенства и правящих кругов. Все попытки его арестовать и упрятать за решетку были продиктованы административными клерками, предававшими интересы народа за безбедное существование.

Садыр Палван, как и беднейшие слои уйгурского населения не понимал и не знал чувств национализма. Его верными соратниками в борьбе против тирании и несправедливости маньчжурских колонизаторов были казахи по имени Есбол, монгол Доглан, кыргызы, таджики и многие другие. Вместе с тем, он умудрялся защищать и самих маньчжурских крестьян, которые терпели бедствие из-за своего низкого социального положения. Так, когда он решится на побег из тюрьмы, он заберет с собой одного маньчжура и поможет тому обрести свободу. Садыр Палван сумел сыграть огромную роль не только в народном просвещении, он также проявил себя прекрасным государственным деятелем, стоящем на страже интересов уйгурского народа. Он стал частью новой культуры в свободном мышлении целой нации. Даже сегодня эта личность привлекает внимание историков, культурологов и политиков. В его честь люди продолжают слагать легенды и песни, поминая Садыра, как национального героя, когда-то несшего своему народу «Огонь Прометея».

Своим творчеством, талантом и непревзойденностью в философском мышлении также отличился и выдающийся уйгурский поэт-мыслитель Билал Назым. Этот человек являлся выходцем из народа, с малых лет вкусив всю горечь его страданий и лишений. Он сражался в первых рядах вместе с восставшими крестьянами, брал штурмом крепости, отражал внезапные атаки. Славился своим талантом в написании различных поэм-произведений, был религиозным и честным человеком, который знал, что счастье народа кроется в его независимости и свободе. На сегодняшний день, наследие Билала Назыма имеет гораздо большую популярность, нежели труды его предшественников, за исключением, конечно, Садыра Палвана. Многие филологи-уйгуроведы Казахстана отмечают, что, несмотря на сохранившиеся уникальные лирические стихотворения мыслителя, проникнутые гуманистическими и демократическими идеями, а также краткие упоминания в энциклопедических изданиях на русском, казахском, татарском, кыргызском, узбекском и китайском языках, не все его творчество изучено досконально. Даже в отношении даты рождения и кончины поэта до сегодняшнего дня нет твердого, устоявшегося мнения.

Вначале хотелось бы отметить, что широкому кругу читателей, творчество Билала Назыма стало известно благодаря исследованиям русского ученого Н.Пантусова, который первым открыл и опубликовал произведения национального героя уйгурского народа. Пантусов был не просто знаком с творчеством мыслителя, они неоднократно встречались и беседовали друг с другом. Пантусов владел уйгурским языком и поэтому мог без каких-либо неудобств разговаривать с поэтом. Так,

беседа на очередной встрече с Билалом Назымом, Н.Пантусов отметит: «Автор сочинения (имеется в виду «Китаби газат дар мулки Чин» – М.Х.) – таранчинец г. Кульджи мулла Биляль сын муллы Юсуфа, прозванный Назым – стихотворец. Мулла Биляль, принимавший участие и в борьбе с китайцами и в стычке с русскими войсками, бравшими Илийский край, здравствует доселе, имея от роду 54 года. Ныне он несет обязанность имама при одной из Кульджинских мечетей», а в свободное время занимается перепиской сочинений и профессией муллы-писаря» [9, с. 4]. Билал Назым родился в г. Кульдже в 1824/25 гг. в семье бедного сапожника. Свое первое образование получит в родном городе, затем будет получать знания в различных мектебах и медресе, которые квалифицировались исключительно в исламских традициях. В юношеские годы ему очень полюбится творчество знаменитых персидских и турецких поэтов Рудаки и Саади, Джами и Алишера Навои. В последующем, он будет считать их своими наставниками. Однажды он напишет:

«Сердце радости не знает, на лице моем печаль,
А глаза не просыхают, словно речка по весне.
Я б давно простился с миром, если б изредка, порой
Не встречался с Алишером, пусть не в жизни, пусть во сне.
С ним, бывало, приходили и Джами и Саади,
Вчетвером мы говорили о любви, стихах, вине.
О, Билал, ты жизни бремя до конца неси и знай –
День придет, настанет время, будешь счастлив ты вполне» [10, с. 60].

Творчество Билала Назыма отличается особой широтой и специфичностью, идейной демократической направленностью и гуманистическими воззрениями. Наследие поэта включает в себя более сотни газелей, поэму «Китаб дар мульки чин» – «Война мусульман против китайцев», трагическое «Повествование о Назугум», а также сатирический рассказ о религиозном авантюристе Юсупхане. В последнем произведении Билал раскрывал всю алчность и жадность духовенства. Поэма «Война мусульман против китайцев» является строго-документальной летописью, проливающей свет на происходившие события в период национально-освободительного движения уйгуров за независимость в 1864-1867 гг. Как отмечается в Краткой литературной энциклопедии, «стихи и дастаны Билала Назыма отличаются демократической идейной направленностью и мастерством отделки» [11]. В большинстве эпических сюжеты и повествования Билала Назыма строятся на произведениях устного народного творчества. Довольно интересным выглядит то обстоятельство, что с конца XVIII до начала XIX вв., несмотря на тревожное время освободительных движений, уйгурскую литературу обогатят такие талантливые поэты как Шахраун, Ариб, Хислат Кашгари, Абдураим Низари, Гариби, Зияи и Сабури. Благодаря их творчеству и неумемному стремлению к освобождению от рабского и нищенского положения, крестьяне обретут смысл идейной борьбы за независимость. Борьба за свободу очень дорого обойдется Билалу Назыму, поскольку в этой войне он потеряет самого близкого к себе человека – родного брата Джалалиддина, который участвовал вместе с ним в восстании 1864-1867 гг. После того, как уйгуры обретут независимость на короткий срок (13 лет), Билал точно так же, как и Садыр Палван станет свидетелем лицемерия и жадности новых управителей Таранчинского султаната. Разочаровавшись в этих войнах, Билал в скором будущем будет вынужден покинуть родную землю и вместе с большинством переселенцев переехать в Казахстан, на территорию Панфиловского района. Покидая Родину, Билал сложит грустное стихотворение, в котором скажет:

«До свиданья, отчий край, до свиданья.
До свиданья, что ж, прощая, до свиданья.
До свиданья, города, до свиданья.
До свиданья, дочь и сын, до свиданья.
Я теперь совсем один, до свиданья.
До свиданья, и любовь, и подруга
Разделила нас судьба друг от друга.
Разбудила, словно меч, до свиданья.
И не праздновать нам встреч, до свиданья.
Да, оторван ты, Билал, от отчизны,
А без родины тебе нету жизни» [12, с. 52].

Здесь он напишет свою книгу «Война мусульман против китайцев», а также сатирическое произведение «Чанмоза Йусупхан», в котором смело и непредвзято будет разоблачать алчность и

предательство мусульманского духовенства, а его повествование о славной героине уйгурского народа Назугум – «Назугум хаккида кисса» станет настоящей культурной ценностью для всего уйгурского народа. Смысл жизни и счастья Назугум, что в переводе с уйгурского означает «нежная» видела в освобождении народа от колониального ига. Принципы свободы и независимости стали ее девизом в самоотверженной борьбе против захватчиков. На примере собственной жизни эта выдающаяся женщина показала путь к счастью. Она активно боролась за право быть свободной и независимой и предпочла смерть унижению своего достоинства. После ее смерти, в сознании народа еще больше активизировалось стремление к борьбе за социальное равенство и независимость Родины. Вслед за Назугум из народа выйдут не менее сильные и мужественные героини женщины, которые вдохновят массы на новые свершения. В их число вошли Ипархан, Маимхан, Ризвангуль и многие другие. Про героическую судьбу Назугум и об ее участии в восстании против поработителей напишет и уйгурский поэт-писатель Муса Сайраи в своем историческом повествовании «Тарихи Эмини». Сегодня уйгуры очень бережно хранят в памяти повествования о мужестве и героизме Назугум, ее активной борьбе за независимость и самоопределение Восточного Туркестана. Благодаря поддержке братского казахского народа, эта память хранится и по сей день. Например, в пещере, где последние годы жизни скрывалась Назугум стоит каменный памятник в ее честь – а точнее плита, где написано: «Погибшая за свободу и независимость Родины и народа, героиня уйгурского народа Назугум (1800-1830 гг.) скрывалась в этой пещере от преследования маньчжуро-китайских колонизаторов». Казахстанский ученый, доктор филологических наук, главный научный сотрудник Института литературы и искусства им. М.О. Ауэзова Алимжан Тиливалди-Хамраев в одной из своих статей, опубликованной в общественно-политическом республиканском журнале «Мысль» писал о Назугум следующее: «Стихи Назугум утверждают – это особая, увлекающая за собой сила, огромное чувство, способное растрогать и взволновать каждого человека. Это сила – любовь к свободе, к Родине, к земле, где жили отцы и деды, где увидела свет и выросла Назугум. Весть о гордой девушке, осмелившейся в одиночку бросить вызов могущественным завоевателям, прокатилась по всей Илийской долине. Потрясенные мужеством и негибимой волей Назугум, люди заучивали ее стихи, из уста в уста рассказывали о ее подвигах» [13].

Подытоживая сказанное, хотелось бы отметить, что наследие Билала Назыма оказало большое влияние на духовную и философскую культуру уйгурского народа. Сегодня в Республике Казахстан по распоряжению первого Президента Н.Назарбаева создаются прекрасные условия для развития и сохранения культурных и традиционных ценностей всех этносов, связавших свою судьбу и будущее с нашей общей Родиной – Казахстаном. Обучаясь в уйгурских школах, уйгурские дети не забывают о творческом наследии национальных героев, чтят и помнят народных писателей и поэтов, которые оставили глубокий след в сознании всего народа, оставив нам свои бессмертные произведения.

Список использованной литературы:

- 1 Валиханов Ч. Собр. соч.: В 5 т. – Т.2. – Алма-Ата, 1962. – С.343.
- 2 Пантусов Н.Н. Образцы таранчинской народной литературы: Тексты и переводы. – Казань, 1909. – С.18.
- 3 См. подробно: Шаятов А. Национально-освободительное движение илийских уйгуров в XIX в. – Алма-Ата: Наука, 1978. – С.93-99; Петербургский договор 1881 г. между Россией и Китаем // БСЭ. – Т. 19. – С.1393; Кабиров М.Н. Переселение илийских уйгуров в Семиречье. – С.38-52.
- 4 Избранные произведения прогрессивных китайских мыслителей нового времени. – Алма-Ата, 1990. – С.40.
- 5 Сенин Н.Г. Прогрессивные мыслители Китая конца XIX в. – М., 1958. – С.34.
- 6 Избранные произведения прогрессивных китайских мыслителей нового времени. – Алма-Ата, 1990. – С.274.
- 7 Шакир Мулла. Зафарнама // Тарим. – Урумчи, 1957. – №7. – С.49.
- 8 Валиханов Чокан. Избранные произведения. Под ред. академика АН КазССР Маргулана А.Х. – Алма-Ата, 1958. – С.588.
- 9 Пантусов Н.Н. Война мусульман против китайцев, вып. 1. – Казань, 1881. – С.4.
- 10 Хамраев М. Классики уйгурской поэзии. Билал Назым. Избранное. (перевод с уйгурского). – Алматы, 2011. – С.60.
- 11 <https://ru.wikipedia.org/wiki>
- 12 Назым Билал. Классики уйгурской поэзии. Избранное. (Перевод с уйгурского языка Хамраева

М.). – Алматы, 2011. – 52 с.

13 <http://uyghurtoday.com/2016/08/19/nazugum-geroinya-i-poehtessa-uygurskogo-naroda/>

МРНТИ 11.01.39

Айдарбеков З.С.¹, Абылкасымова М.²

¹КазУМОиМЯ имени Абылай хана

²Almaty Management University

СИСТЕМА МОТИВАЦИИ ТРУДА ГОСУДАРСТВЕННЫХ ГРАЖДАНСКИХ СЛУЖАЩИХ: ОСНОВНЫЕ АСПЕКТЫ ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ

Аннотация

В статье разъясняются различные теории мотивации, которые определяют личные мотивы каждого человека. Государственный гражданский служащий также имеет свои потребности, которые свойственны обычным людям, разница заключается только в том, что конечная цель их деятельности более благородная, не получение прибыли, а улучшение благосостояния населения, налаживание взаимоотношений между обществом и государством, повышение эффективности работы государственных органов в целом. Следовательно, рассмотрение основных теорий мотиваций является не просто актуальным, но и необходимым, для того чтобы понять, какие факторы положительно влияют на деятельность и на результат, а какие сдерживают ее.

Также в данной статье будет анализ мотивации сотрудников в коммерческой сфере, в частности, способов оценки деятельности работников и обзор нематериальных стимулов, с последующим выводом о том, можно ли использовать практику бизнеса в государственном секторе.

Ключевые слова: развитие мотивации, эффективность работы, обеспечение благосостояния обществ, гражданский служащий в Казахстане.

З.С. Айдарбеков¹, М.Әбілқасымова²

¹Абылай хан атындағы ҚазХҚЖӘТУ

²Almaty Management University

МЕМЛЕКЕТТІК АЗАМАТТЫҚ ҚЫЗМЕТШІЛЕРДІҢ ЕҢБЕГІН ЫНТАЛАНДЫРУ ЖҮЙЕСІ: ПРОБЛЕМАНЫҢ НЕГІЗГІ АСПЕКТІЛЕРІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ

Аңдатпа

Мақалада әрбір адамның жеке уәждерін анықтайтын мотивацияның әртүрлі теориялары түсіндіріледі. Мемлекеттік азаматтық қызметшінің қарапайым адамдарға тән өз қажеттіліктері бар, айырмашылық тек олардың қызметінің түпкі мақсаты пайда табу емес, халықтың әл-ауқатын жақсарту, қоғам мен мемлекет арасындағы өзара қарым-қатынасты жолға қою, мемлекеттік органдар жұмысының тиімділігін жалпы арттыру болып табылады. Демек, мотивацияның негізгі теорияларын қарау жай ғана өзекті емес, сондай-ақ қызметке және нәтижеге қандай факторлар оң әсер ететінін, оны қандай тежейтіндігін түсіну үшін қажетті болып табылады.

Сондай-ақ осы бапта қызметкерлердің коммерциялық саладағы уәждемесін, атап айтқанда, қызметкерлердің қызметін бағалау тәсілдерін талдау және кейіннен мемлекеттік секторда бизнес тәжірибесін пайдалануға болатынын тұжырымдай отырып, материалдық емес ынталандыруларға шолу жасау болады.

Түйін сөздер: мотивацияның дамуы, жұмыстың тиімділігі, қоғамның әл-ауқатын қамтамасыз ету, Қазақстандағы азаматтық қызметші.

Z.S. Aidarbekov¹, M.Abylkasymova²

¹Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages

²Almaty Management University

THE SYSTEM OF MOTIVATION OF GOVERNMENT EMPLOYEES: THE MAIN ASPECTS OF THE PROBLEM WAYS TO SOLVE THEM

Abstract

The article explains the different theories of motivation that determine the personal motives of each person. Civil servant also has its own needs, which are characteristic of ordinary people, the only difference is that the ultimate goal of their activities is more noble, not profit, and improving the welfare of the population, the establishment of relations between society and the state, improving the efficiency of public bodies as a whole. Therefore, consideration of the basic theories of motivation is not only relevant, but also necessary in order to understand what factors positively affect the activity and the result, and which constrain it.

Also in this article will be an analysis of employee motivation in the commercial sphere, in particular, ways to assess the performance of employees and review of intangible incentives, followed by a conclusion about whether it is possible to use business practices in the public sector.

Keywords: development of motivation, work efficiency, welfare of societies, government employees in Kazakhstan.

Мотивация – это совокупный и важный процесс, который требует тщательного анализа для улучшения действий. В государственных учреждениях Казахстана мотивация – гораздо более сложный и противоречивый процесс. Это связано со спецификой работы государственных служащих, то есть, их основные цели отличаются от тех, которые работают в коммерческих компаниях.

Для более эффективного развития организации ее ресурсы должны использоваться правильно. Необходимо постоянное взаимодействие между руководителем организации и сотрудниками, причем первый должен знать, чего от него ждут сотрудники, как он может добиться от них эффективной работы и положительно влиять на процесс совместной работы. Мало что является более интересным, чем достижение важного прогресса в достижении целей, но цели организаций государственного сектора часто трудно перевести в объективно измеримые единицы. Поэтому государственные служащие должны четко сформулировать долгосрочные задачи, ценности, цели и последствия и помочь сотрудникам увидеть, как их работа связана.

В связи с этим, действующая система мотивация недостаточно стимулирует государственных гражданских служащих, что приводит к снижению качества оказания государственных услуг, что, в свою очередь, формирует негативное отношение у потребителей государственных услуг к государственному управлению и в их сознании формируется отрицательный образ современного чиновника. Об этом доказывают различные социологические исследования, в ходе которых были выявлены такие отрицательные черты современных госслужащих как: коррумпированность и взяточничество, стремление использовать свою работу в корыстных целях, безразличие, неуважительное отношение к людям, непорядочность, нечестность, отсутствие принципиальности и т.д. [1].

Преобладает негативное отношение к правительству и государственным служащим. Критики правительства, в том числе политики и некоторые средства массовой информации, изображают работников государственного сектора, как низкооплачиваемых и недоработанных. Понятно, что эти образы вредят моральному духу сотрудников и их вовлеченности. Один из подходов к смягчению этой ситуации заключается в том, чтобы показать государственным служащим, что их учреждения работают над просвещением общественности о том, что они делают и как это влияет на благосостояние общества. Это можно сделать с помощью пресс-релизов, общественных форумов, веб-сайтов, социальных сетей и даже охвата школ.

Мотивирующие факторы связаны с характером самой деятельности. Их еще называют мотиваторами. К ним относятся: успех, общественное признание, содержание деятельности, профессиональный рост и др. Эти факторы способствуют повышению эффективности и результативности работы сотрудников. К гигиеническим факторам, связанным с окружающей средой, в которой сотрудники осуществляют свою деятельность, относятся: безопасность, комфортные условия, надлежащее освещение, отопление, график работы, условия оплаты и др. Суть данной группы факторов заключается в том, что они не вызывают чувства удовлетворения от работы, однако отсутствие этих

факторов может вызвать раздражение у человека, что в свою очередь приводит к неудовлетворенности работой.

Таким образом, в организации необходимо осознать, какие факторы являются гигиеническими и какие мотивирующие, и первые из них обязательно должны присутствовать в работе, рассмотренные в этой части различные теории мотивации помогают сделать некоторые выводы, связанные с особенностями мотивации государственных служащих.

Двухфакторная теория мотивации Герцберга. В конце 1950-х годов Фредерик Герцберг сформулировал теорию, согласно которой существуют факторы, которые вызывают удовлетворенность работой, а также факторы, которые вызывают чувство неудовлетворения от работы, при этом все факторы, которые оказывают влияние на человека во время работы, он разделил на две группы: гигиенические и мотивирующие [2].

Государственные учреждения, как правило, не могут предоставить стимулы для повышения производительности, такие как повышение зарплаты и бонусы; или льготы, такие как опционы на акции, членство в фитнес-центре и автомобильные услуги. Столкнувшись с ограниченностью возможностей для поощрения и признания результатов деятельности, государственные руководители должны сосредоточить внимание на миссии и воздействии агентства, а также обеспечить нефинансовое признание. Это включает в себя внедрение практики гибкости на рабочем месте и обеспечение нефинансового признания, что иногда означает просто сказать “спасибо” и похвалить хорошую работу.

Необходимо обратить внимание на опыт Франции. В настоящий момент, мотивация государственных служащих напрямую зависят от оценки своей деятельности, которая состоит из двух процедур: оценочного собеседования и аттестации. Оценочное собеседование проводится ежегодно и напоминает обычный неформальный разговор, в ходе которого не только решаются задачи и задачи, но и отмечается необходимость повышения квалификации государственных служащих, карьерного роста, результатов аттестации, кроме того, организации работы Госдепартамента в целом. Оценка деятельности сотрудника зависит от достижения им индивидуальных результатов и их соответствия целям и задачам.

Для того, чтобы сделать оценку более объективной, было введено правило, что доля сотрудников, которые могут максимизировать результат, не превышает 20%. Кроме того, квалификационный рейтинг сотрудницы должен быть согласован с несколькими должностными лицами, сначала она выставила двух руководителей, одного из них из подразделения, где работает сотрудник, и второго уровня, дальнейшая оценка согласовывается со специальной комиссией. Карьера чиновника зависит от его прохождения через систему рангов и эшелонов, причем более высокий уровень зависит от стажа работы, а более высокий ранг напрямую зависит от головного подразделения. От деятельности сотрудников любой организации зависит ее результативность. Соответственно, в первую очередь, любому руководителю необходимо выбрать тот метод управления, который будет оказывать непосредственное влияние на деятельность работников. Метод управления должен нести в себе мотивационный характер, то есть быть совокупностью инструментов, способов и приемов, которые целенаправленно воздействуют на сотрудников, чтобы те, в свою очередь достигали поставленных целей и задач. При этом управление человеком не всегда бывает эффективным, а таковым его может сделать только понимание того, что движет человеком, что способствует его деятельности, и какие мотивы лежат в основе его действий.

Оставалось усиление финансовой мотивации персонала государственных органов. Как известно, повышение оплаты труда госслужащих в зависимости от результатов деятельности является одной из ключевых задач, нашедших отражение в Плане нации. Решение ее приобретает особую актуальность в свете установки Главы государства о том, что вся наша работа должна быть нацелена на повышение уровня доходов населения [3].

Особое внимание необходимо обратить на различные виды взаимодействия чиновников, как между собой, с руководителями, так и с народом Казахстана. Отсутствие обратной связи со стороны сотрудников, со стороны руководителей, кадровых служб и общества оказывает сильное отрицательное влияние на мотивацию госслужащих. Необходимо обеспечить постоянный взаимный контакт госслужащих со всеми этими сторонами. Причем данный фактор мотивации является также особо важным для работников коммерческого сектора. Таким образом, все же можно сделать вывод о том, что мотивация государственных служащих имеет общие черты с мотивацией в частном секторе.

Исследования показали, что государственные служащие находят смысл в своей работе, внося

позитивные изменения в жизнь граждан, которым они служат. Это преимущество в построении взаимодействия. Многие сотрудники поступают на государственную службу, потому что они уже привержены миссии правительства. Руководители должны использовать мотивацию государственной службы, вовлекая сотрудников в принятие решений и помогая им увидеть и оценить их индивидуальный вклад.

Из чего можно заключить, предложенная дополненная система мотивация чиновников может положительно повлиять на результативность и эффективность деятельности чиновников, и как следствие, повысить качество оказываемых государственных услуг и, соответственно, повысить уровень лояльности граждан к государственному аппарату в Республике Казахстан.

Список использованной литературы:

1 Акимова Е.Ю. Проблема имиджа государственных служащих в современном обществе / http://vestnik.yspu.org/releases/2011_1pp/52.pdf

2 Herzberg, Frederick; Mausner, Bernard; Snyderman, Barbara B. *The Motivation to Work* (2nd ed.). New York: John Wiley, 1959.

3 Алик Шпекбаев К. высокому уровню мотивации государственных служащих. / <https://kazpravda.kz/articles/view/k-visokomu-urovnu-motivatsii-gosudarstvennih-sluzhashchih-om-om-21.06.18-z>.

МРНТИ 11.09.91

Толеубекова Б.Х.¹, Сайлибаева Ж.Ю.¹, Тыныбекова З.¹

¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая

ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНЫЕ ПРЕДПОСЫЛКИ ФОРМИРОВАНИЯ СОВРЕМЕННОЙ ПОЛИТИКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН В СФЕРЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

Современный Казахстан обладает потенциалом, позволяющим в ближайшем будущем претендовать на вхождение в число 50 передовых стран мира по экономическим, социально-правовым показателям. Такой рывок возможен, при прочих условиях, в том случае, если уровень высшего образования в стране будет отвечать мировым стандартам. Задача не из простых, если учесть, что первое высшее учебное заведение в Казахстане было открыто в 1928 году. Практического опыта формирования, становления и развития системы вузов в стране, по сравнению со странами Европы, явно недостаточно. Вместе с тем, современному состоянию государственной политики в сфере высшего образования предшествовали историко-культурные факторы, анализ которых является предметом настоящей работы.

Ключевые слова: государственная политика, высшее образование, историко-культурные предпосылки.

Б.Х. Толеубекова¹, Ж.Ю. Сайлибаева¹, З.Тыныбекова¹

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

ЖОҒАРЫ БІЛІМ САЛАСЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЗАМАНАУИ САЯСАТЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫНЫҢ ТАРИХИ-МӘДЕНИ АЛҒЫШАРТТАРЫ

Аңдатпа

Қазіргі заманғы Қазақстан экономикалық, әлеуметтік және құқықтық попекатейя тұрғысынан әлемнің 50 жетекші елінің қатарына кіру үшін жақын болашақта талап ету мүмкіндігіне ие. Мұндай жоғары серпіліс елдегі жоғары білім деңгейі әлемдік стандарттарға сәйкес келетін жағдайда, мүмкін, басқа нәрсе. Қазақстандағы алғашқы жоғары білім беру мекемесі 1928 жылы ашылғандықтан, тапсырма оңай емес. Еуропаның елдерімен салыстырғанда елдегі университеттік жүйенің қалып-

тасуы, соқтығысу мен дамуы тәжірибесі жеткіліксіз. Сонымен қатар, жоғары білім беру саласындағы мемлекеттік саясаттың қазіргі жағдайы алдында тарихи және мәдени факторлар болды, олардың талдауы осы мақаланың тақырыбы болып табылады.

Түйін сөздер: мемлекеттік саясат, жоғары білім, тарихи және мәдени негіз.

Toleubekova B.Kh.¹, Sailibayeva Zh.Y.¹, Tynybekova Z.¹
¹Kazakh National Pedagogical University named after Abai

HISTORICAL AND CULTURAL PRECONDITIONS OF FORMATION OF A MODERN POLICY OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN IN THE SPHERE OF HIGHER EDUCATION

Abstract

Modern Kazakhstan has the potential to claim in the near future to be among the 50 leading countries of the world in terms of economic, social and legal development. Such a breakthrough is possible, other things, in the event that the level of higher education in the country will meet world standards. The task is not simple, given that the first institution of higher education in Kazakhstan was opened in 1928. The practical experience of the formation, collision and development of the university system in the country, as compared with the countries of Europe, is clearly not enough. At the same time, the current state of state policy in the field of higher education was preceded by historical and cultural factors, the analysis of which is the subject of this paper.

Keywords: state policy, higher education, historical and cultural background.

Введение.

Культура и образование – взаимно обусловленные составляющие, характеризующие уровень развития общественных отношений в государстве. Культура кочевой цивилизации, к которой исторически относится казахский народ, обладает такими особенностями, какие не характерны для народов Европы, обеих Америк. Эти особенности проявились в отсутствии собственной письменности, в преобладании таких памятников материальной культуры, которые обслуживали нужды кочевника и воина [1]. Очевидно, что в условиях перехода от «первобытного варварства» к цивилизованным отношениям приоритет кочевого образа жизни по сравнению с оседлым сохранялся до момента вхождения в состав Российской империи в 1731 году Казахстана, который именовался не иначе, как «царская окраина». С этого времени практически начинается «писаная» история образования в Казахстане. Однако это не означает, что образование как таковое вообще не было известно казахам. Образованные и просвещенные представители казахского этноса обучались в других странах, в мусульманских медресе, представлявших из себя среднюю или высшую религиозную школу.

Однако образование не было доступно для большей части населения. Образование было привилегией состоятельных людей.

Советский период государственности для Казахстана был временем знаковым в деле становления и развития института образования всех уровней. Конституционно установленное равенство всех на реализацию права на образование обеспечивалось такими гарантиями, как бесплатность и доступность вне зависимости от пола, расы, языка, религиозных предпочтений, социального уровня и материальной обеспеченности.

Обретение Казахстаном суверенитета в результате распада СССР изначально характеризовалось сохранением ценностей, накопленных в советский период, включая бесплатность и доступность высшего образования. По мере дальнейшего развития системы высшего образования произошла подмена понятия «бесплатное образование» понятием «грантовое финансирование». При этом в Конституции Республики Казахстан, принятой в 1995 году, сохраняется положение п.2 ст.30 о том, что гражданин имеет право на получение на конкурсной основе бесплатного высшего образования в государственном высшем учебном заведении.

Все эти метаморфозы как результаты объективного или субъективного характера нуждаются в исследовании и оценке с последующей выработкой научно обоснованных рекомендаций, направленных на возвращение доступа всех граждан на бесплатное высшее образование при тех условиях, которые установлены в п.2 ст.30 Конституции Республики Казахстан, а также на

соответствие мировым стандартам в интересующей нас части.

Актуальность исследования проблем формирования современной государственной политики в сфере высшего образования с историко-культурной точки зрения обусловлена тем обстоятельством, что высшее образование в Казахстане – одно из самых молодых направлений в структуре общегосударственных политики и управления. Неизмеримо высокие темпы спроса на образовательные услуги высшего уровня в стране должны найти свое объяснение с тем, чтобы своевременно корректировать политику в этой сфере, не допустить перепроизводства одних специалистов и создания дефицита других. Все это в комплексе не должно влиять на равенство прав граждан в вопросах доступа к высшему образованию.

Целью настоящего исследования является выявление и периодизация историко-культурных предпосылок формирования современной политики Республики Казахстан в сфере высшего образования.

Для достижения цели решены следующие **задачи**:

1. Описание общей характеристики процессов формирования и становления системы образования в Казахстане (советский период).

2. Описание общей характеристики процессов развития системы образования в Казахстане (с момента суверенизации). Периодизация.

Методология исследования основана на диалектико-материалистическом и историческом подходе к анализу факторов, определяемых в качестве предпосылок, обусловивших достижение современного уровня государственной политики в сфере высшего образования. Используются такие частные методы, как сравнительный, статистический, нарративный и др.

Основная часть.

1. Общая характеристика процессов формирования и становления системы образования в Казахстане (советский период).

Согласно Закону Республики Казахстан «Об образовании» (27.07.2007 г.) образование в Казахстане – непрерывный процесс воспитания и обучения, осуществляемый в целях нравственного, интеллектуального, культурного, физического развития и формирования профессиональной компетентности [2]. Современному пониманию сущности образования предшествовали события, имеющие крупнейшее историческое значение. В первую очередь, – это Великая Октябрьская Социалистическая Революция 1917 года Гражданская война, затем – годы пятилеток и двухлеток, Великая Отечественная война 1941-1945 гг., восстановление разрушенного народного хозяйства, поднятие целинных и залежных земель, распад СССР, суверенизация бывших союзных республик.

Одно из неоспоримых достижений советского режима – развитие системы образования и борьба с неграмотностью. В 1918 году принимаются "Декларация о единой трудовой школе" и "Положение о единой трудовой школе" [3, с. 56], в которых отражались основные принципы советской образовательной системы – бесплатность, совместное обучение мальчиков и девочек, исключение из преподавания богословских дисциплин, отмена всех видов наказания, школьное самоуправление. Все школы делились на две ступени – первую, для детей 8-13 лет, и вторую, для детей 13-17 лет. Началась активная работа по преобразованию медресе, мектебов и русско-казахских школ в советские. К концу гражданской войны (октябрь 1917-октябрь 1919 гг.) в Казахстане действовало 2014 школ с 144 тыс. учащихся, из которых 31 тыс. – казахи. Однако основная часть школ работала в непригодных помещениях, 99% казахских школ вообще не имело своих зданий. Единых учебных программ не было, практически не было учебников. Для казахских детей и детей батраков и сирот устраивались школы-коммуны и школы-интернаты. В 1923 году было уже 2025 школ со 128 000 учащихся, а в 1925 году – 2 713 школ со 160 924 учащимися. В то же время, количественный рост школ в сложной экономической ситуации привел к падению качественного состояния системы образования [4].

Вне зависимости от усилий новой власти в сфере образования остро ощущался дефицит финансовых и материальных средств. В связи с этим А.Байтурсынов (лидер освободительного движения «Алаш») в 1923 году писал, что для открывающихся различных школ выделенных денег хватает только для зарплаты 2616 учителей и библиотекарей. Всего же для полного охвата детей обучением необходимо более 20 тыс. учителей. Он призвал народ, губисполкомы, волостные и аульные власти самим открывать школы, самим нести расходы на их содержание и предусмотреть бесплатное обучение детей из беднейших семей. В отдаленных и малонаселенных районах рекомендовал открывать интернаты и отделения школ [5, с. 320]. С 1923 года стали открываться школы для

малограмотных. В феврале 1924 года начало работу казахстанское отделение общества «Долой неграмотность (ОДН), которое к 1925 году состояло из 882 ячеек с 77800 человек» [6, с. 305-30].

Личность А.Байтурсынова характеризуется не только с точки зрения его политических позиций (они далеко не однозначны), но и с точки зрения его неопережимого вклада в дело становления системы образования Казахстана. Его признавали первым казахским ученым-лингвистом, реформатором орфографии казахского языка, основоположником его грамматики и основателем теории казахской литературы. Байтурсыновская арабица была примером удачного реформирования арабского письма и приспособления его к фонетической системе казахского языка. Она позволяла сочетать сохранение культурных традиций с внедрением светской культуры и рационализацией письма [7].

В 1925 году в казахстанских школах был установлен единый образец аттестатов, свидетельств, 5-балльная система оценки, единая продолжительность учебного года и каникул, упорядочена структура школ. В 1927 году только 1,5% казахских аульных школ и 28% русских школ имели свои помещения. В 1930 году был декларирован переход к всеобщему обязательному начальному обучению, а в 1931 году было введено всеобщее обязательное семилетнее образование. Расширялась сеть интернатов, в которых к 1934 году обучалось более 24 тыс. учеников.

Одним из важнейших компонентов системы образования в 20-30-е годы XX века была ликвидация неграмотности среди взрослого населения. В 1921 году правительством Казахстана была образована Центральная Чрезвычайная комиссия по ликвидации неграмотности, руководившая всей работой по организации пунктов, где взрослое население овладевало азбучной грамотой.

С 1921 по 1927 годы в этих пунктах было обучено около 200 тыс. человек, в 1929 году – 150 тыс., а в 1930 году – около 500 тыс. человек [4, с. 397].

В 20-х-30-х гг. проводилась большая работа по методическому обеспечению школ. В 1921 году в Семипалатинске отпечатали учебники "Есеп куралы", "Оқу куралы" и "Тіл куралы" («Счетное пособие», «Пособие по чтению», «Пособие по языку») под авторством А.Байтурсынова и М.Дулатулы. При Госиздате была образована редакционная коллегия для создания новых учебных пособий, к написанию которых были привлечены А.Бокейхан ("География"), М.Жумабай ("История Казахстана", "Педагогика"), Ж.Аймауытулы ("Дидактика"), Б.Омаров ("Алгебра") и другие известные представители национальной интеллигенции. В 1927-28 учебных годах для казахских школ было издано уже более 30 наименований учебников общим тиражом 575 тыс. экземпляров.

Тяжелый удар по системе образования нанес переход казахского языка в 1929 году с арабской графики на латинскую. Одновременно с борьбой за всеобщую грамотность власти пытались оторвать казахов от огромного духовного наследия веков, зафиксированных в книгах с арабским шрифтом.

Кроме того, даже после усовершенствования А.Байтурсыновым в 1924 году арабица позволяла казахам читать любые тюркоязычные издания, в т.ч., и выходившие за рубежом, что считалось политически вредным. Сотням тысяч казахов, умеющим читать по-казахски на основе арабской графики, пришлось вновь стать неграмотными и осваивать новый алфавит.

В годы Советской власти в Казахстане начала развиваться система высших учебных заведений. В 1926 году в Ташкентском высшем педагогическом институте был образован казахский факультет. В 1928 году факультет был переведен в Алма-Ату и преобразован в Казахский государственный университет. Два года спустя он был переименован в Казахский педагогический институт, а в 1935 году получил имя Абая Кунанбаева. В 1929 году в Алма-Ате был открыт зооветеринарный институт, а в 1930 – сельскохозяйственный. В 1934 году в столице состоялось открытие двух новых вузов - Горно-металлургического института и Казахского государственного университета им. С.Кирова (ныне КазГУ им. аль-Фараби). В 1931 году в Алма-Ате открывается первый в республике медицинский институт. Открываются педагогические и учительские институты в Уральске, Семипалатинске, Актюбинске, Петропавловске, Чимкенте и Кустанае. В 30-е годы начинает развиваться система заочного обучения.

Безусловно, что для поступательного развития наука и высшее образование должны идти "нога в ногу". Именно поэтому, в годы гражданской войны и послевоенное время, начинается постепенное возрождение науки Казахстана. Этот процесс осложнялся отсутствием сложившейся структуры научно-исследовательских организаций, нехваткой средств и подготовленных научных кадров. В рассматриваемый период развивались, преимущественно, прикладные научные проблемы, разработка которых была вызвана насущными потребностями. В 1918 году в Ташкенте был создан Туркестанский восточный институт, а в 1919 году – историко-статистический отдел при штабе Казвоенкомата, делившийся на историческую, этнографическую и естественно-географическую секции.

В 1920 году отдел был преобразован в Ученую Комиссию и передан в ведение Наркомпроса, причем, к существовавшим трем секциям была добавлена археологическая. В том же году группа сотрудников комиссии, считая, что ученые не могут плодотворно работать, будучи должностными лицами, основали Общество изучения Казахского края, как преемника Оренбургского отдела РГО и Оренбургской ученой архивной комиссии. В 20-х годах увидели свет научные труды членов Общества А.Чулошников, Ф.Рязанова, А.Диваева, М.Тынышпаева, М.Дулатулы. В 1924 году в Общество входили 84 ученых.

Интенсивная работа по ликвидации неграмотности, проводившаяся в 20-х-30-х гг., начала давать свои результаты. По переписи 1939 года, среди населения Казахстана было 76,3% грамотных. В 1940 году в республике работало 5 289 начальных, 1 770 семилетних и 698 средних школ с 1 138 187 учениками. Педагогические кадры готовились в КазГУ, 13 педагогических и учительских институтах и 23 педагогических училищах. В годы войны республика приняла 149 детских учреждений и 19 тыс. детей, эвакуированных из западных регионов СССР, увеличилось количество детских домов. Быстро развивалась система профессионально-технического и среднего специального образования. В 1940 году в Казахстане было организовано 35 профессиональных учебных заведений, в годы войны ежегодно обучалось в фабрично-заводских училищах более 26 тыс. человек. В конце 30-х годов в республике было 120 средних специальных учебных заведений, выпустивших более 5 тыс. специалистов.

Продолжалось развитие высшего образования. В 1936 году были приняты постановления, упорядочившие порядок поступления в вузы, вводившие единое учебно-методическое руководство. В 1938 году при КазГУ была открыта первая в Казахстане аспирантура.

В годы войны количество вузов республики увеличилось. В 1943 году были открыты педагогический институт иностранных языков, Чимкентский технологический институт строительных материалов, в 1944 году – Консерватория и Женский педагогический институт в Алма-Ате. В послевоенное время появились Карагандинский медицинский (1950), Семипалатинский зооветеринарный (1951), Карагандинский горный институт (1953). Научно-педагогические кадры этих вузов комплектовались как за счет эвакуированных, так и репрессированных ученых и педагогов.

Хрущевские идеи приближения умственного и физического труда и укрепления связи между школой и производством привели к проведению в конце 50-х-начале 60-х годов радикальной реформы образования. В 1958 году был принят союзный закон, продублированный в 1959 году республиканским Законом "Об укреплении связи школы с жизнью". Согласно ему, вместо семилетнего и десятилетнего образования вводилось обязательное восьмилетнее образование, по завершении которого выпускники обязаны были три года проработать на заводах или в сельском хозяйстве, совмещая работу с учебой, или учиться в средних политехнических школах с производственным обучением. Поступление в вузы теперь обуславливалось производственным стажем, а не теоретической подготовкой абитуриентов. В Казахстане переход к новой системе был завершён в 1962-1963 гг.

Эта реформа вызвала неоднозначные последствия. Усилилась текучесть кадров на производстве, где увеличилось число рабочих – "транзитников" на пути в вузы. Падал престиж высшего образования, ученые и интеллигенция использовались на физических, непроизводительных работах в ущерб их профессиональной деятельности.

В 1964 году некоторые положения этой реформы были пересмотрены, и вводилось обязательное среднее десятилетнее обучение, начали разрабатываться новые учебные программы и планы, в 1970 году утверждается Устав средней общеобразовательной школы, по которому вводилось три ступени обучения – начальное (до 3 класса), восьмилетнее и среднее (10 лет). Выпускники восьмилетних школ могли продолжать обучение в десятилетней школе или профтехучилищах и средних специальных учебных заведениях, после чего имели право поступить в вуз.

В 70-х годах происходит уменьшение числа школ при увеличении числа учащихся. Так, в 1966 году в 10 728 школах обучалось 2 852 тыс. учеников, в 1976 году в 9 604 школах – 3 346,4 тыс. учеников, а в 1979 году в 8 910 школах – 3 257,2 тыс. учеников. С середины 70-х годов наблюдается тенденция уменьшения количества учащихся, что было вызвано демографическими причинами.

Продолжала развиваться система высшего образования. В 1959 году, в целях централизации управления вузами республики, был образован государственный комитет, преобразованный затем в Министерство высшего и среднего специального образования Казахстана. Увеличивалось количество вузов. Если в 50-х годах в республике было 26 высших учебных заведений, то к 1980 году их

численность увеличилось до 55, в которых обучалось свыше 250 тыс. человек.

2. Общая характеристика процессов развития системы образования в Казахстане (с момента суверенизации). Периодизация.

С момента обретения суверенитета Казахстана в 1991 году высшая школа претерпела много изменений как в институциональном, законодательном, так и в финансово-хозяйственном аспектах.

Разрыв многочисленных связей с ведущими бывшими советскими вузами повлек за собой необратимые процессы в изменении всей инфраструктуры высшей школы Казахстана. Огромное негативное влияние оказало тяжелое, на тот момент, социально-экономическое положение республики. "Утечка мозгов", потеря ценной научно-учебной базы вузов угрожали ввести высшую школу Казахстана в состояние полного коллапса. Оказываемая государственная поддержка не была достаточной для существования и наметила опасную для вузов тенденцию к сокращению уровня дотаций. Естественно, что в таких условиях перед вузами встал острый вопрос выживания.

По мере развития новых коммерческих отношений с внешним миром, вузы еще более ощущали потребность во внутренних реформах.

Использовать огромный потенциал заказных научно-исследовательских работ силами вузов безуспешно пытались в свое время множество мелких научно-производственных предприятий. Однако по ряду причин, среди которых было незнание рыночных законов, неподготовленность производственного сектора экономики, история существования этих предприятий была очень короткой.

Условно прошедший период времени с момента обретения Казахстаном суверенитета можно разделить на следующие этапы:

1991-1994 годы – становление законодательной и нормативной правовой базы высшего образования.

1995-1998 годы – модернизация системы высшего образования, обновление её содержания (реформирование высшего образования в республике наиболее интенсивно стало проводиться с 1995 года [8]).

1999-2000 годы – децентрализация управления и финансирования образования, расширение академических свобод организаций образования.

2001-2007 годы – стратегическое развитие системы высшего и среднего образования.

2005-2010 годы – поиски оптимальных путей адаптации системы высшего образования к условиям рыночной экономики.

Первый этап – с 1991 по 1994 годы. Становление законодательной и нормативной правовой базы высшего образования.

Основными задачами данного этапа было создание сети высших учебных заведений и обновление специальностей высшего образования в целях обеспечения достаточной независимости республики в подготовке кадров, удовлетворения потребностей рынка труда. Проводимые меры были определены в Законе Республики Казахстан «О высшем образовании» (1993 год). В 1994 году утвержден Государственный стандарт высшего образования Республики Казахстан, который впервые установил внедрение многоуровневой структуры высшего образования в стране, академических степеней бакалавров и магистров.

Второй этап – с 1995 по 1998 годы. Модернизация системы высшего образования, обновление ее содержания.

Данный этап характеризуется концептуальным определением развития системы высшего образования, что нашло отражение в Концепции государственной политики в области образования, утвержденной Национальным советом по государственной политике при Президенте Республики Казахстан 4 августа 1995 года, принятием новых нормативных правовых положений, регламентирующих деятельность высших учебных заведений. Принимаются первые казахстанские образовательные стандарты высшего профессионального образования. Активно развивается негосударственный сектор образования.

Третий этап – с 1999 по 2000 годы. Децентрализация управления и финансирования образования, расширение академических свобод организаций образования.

На этом этапе происходит реальная децентрализация системы управления организациями образования. Кардинально изменились принципы приема в высшие учебные заведения, осуществлен переход к подготовке специалистов с высшим профессиональным образованием на основе государственного образовательного заказа. С 1999 года внедрена новая модель формирования студенческого контингента высших учебных заведений путем предоставления абитуриентам на конкурсной

основе государственных образовательных грантов и государственных образовательных кредитов.

Четвертый этап – с 2001-2005 годы. Стратегическое развитие системы высшего профессионального образования.

Определены основные направления непрерывного развития высшего образования в двадцать первом веке.

Необходимо отметить, что начальный этап реформы образования состоялся, что дало основание наметить стратегические цели и главные направления дальнейшего реформирования и развития высшего образования, сформировать новую национальную модель.

Основной тенденцией развития высшего образования явился отказ от государственной монополии на образование, отмена жесткого централизованного руководства сферой образования и строгой регламентации деятельности высших учебных заведений. В итоге, на равных условиях начал развиваться негосударственный сектор высшего образования, свидетельствующий о создании рынка образовательных услуг, который, как и любой рынок, развивается по закону конкуренции. Государственные высшие учебные заведения получили право осуществлять прием и обучение студентов на платной основе, тем самым, были диверсифицированы источники финансирования высшего образования.

Формирование многоуровневой структуры высшего образования направлено на обеспечение многоступенчатости по вертикали и альтернативности по горизонтали, динамичности, гибкости подготовки специалистов, ее фундаментальности и универсальности одновременно.

Пятый этап – с 2005 по 2010 годы. Поиски оптимальных путей адаптации системы высшего образования к условиям рыночной экономики.

На этом этапе учебные заведения системы высшего образования Республики Казахстан делятся на три типа: классический университет, профильный университет или академия, а также институты, относящиеся к высшим учебным заведениям университетского типа.

Система высшего образования Республики Казахстан включает 171 гражданских высших учебных заведений, из которых 34 – государственных, 12 – акционерных обществ, 3 – международных, 122 – частных вузов и 24 филиала, а также 12 негражданских высших учебных заведений.

Рассматривая современную систему образования Казахстана в экономическом разрезе, нельзя не заметить две ее важные особенности. С одной стороны, оставаясь сферой стратегических интересов государства, она подвержена достаточно жесткому регулированию и регламентированию. Обучение – область значительных дотаций, а где есть бюджетные деньги, там обязательно будет и государственный контроль. И на фоне этого жесткого контроля в высшем образовании развивается рынок в традиционном капиталистическом понимании. Возникает явный диссонанс: с одной стороны, образование традиционно выглядит как строгая и зарегулированная система, а с другой – как область свободной конкуренции и активной коммерциализации. Здесь с самого начала был неизбежен конфликт коммерческих и стратегических интересов, и одна из самых сложных задач – привести их к общему знаменателю.

В регулирующих действиях государства, предпринимаемых по отношению к частным вузам, читается все та же логика: постепенно под его патронажем идет передел рынка. Очевидно, оно, наконец, осознало те потери, которые произошли за предыдущее десятилетие в период либерализации высшей школы, – потери как имиджевые, связанные с резким падением качества обучения, так и прямые, финансовые. Упустив в девяностые годы контроль над значительным сегментом образовательного рынка, государство теперь стремится восстановить влияние, если не путем создания частных вузов, то их жесткой регламентации. В результате аккредитации вузов страны, начатой в 2000 году, не выдержали низшей планки требований порядка 20 процентов университетов и институтов, которые были в Казахстане в 1999-м. Среди них немало государственных.

Главный вопрос состоит в том, насколько регулирующая политика государства стыкуется с экономическими интересами, с интересами других участников рынка и главное – тех, кто учится.

Опыт подготовки кадров в частных высших учебных заведениях, которые составляют 70% от общего количества вузов страны, показывает, что большинство из них представляют образовательные услуги на низком качественном уровне по заниженным демпинговым ценам, не соответствующим реальным затратам, что не позволяет развиваться, в целом, системе высшего образования. Вследствие этого, резко снижаются качественные показатели выпускаемых специалистов, и, далее, девальвируются казахстанские дипломы на мировом рынке труда.

В стратегическом плане планируется вести целенаправленную и системную работу по приведению

вузов Казахстана и качества обучения в соответствии с требованиями и нормами, существующими в международной практике.

Основная цель развития системы высшего профессионального образования – удовлетворение долгосрочных стратегических интересов общества, государства и личности, повышение качества подготовки специалистов путем системного и целенаправленного реформирования вузовской системы. Вслед за развалом Советского Союза в Казахстане было запущено последовательное реформирование всего образовательного комплекса до уровня наиболее развитых государств мира. Однако после 1991 года качество образования в стране начало быстро деградировать из-за нехватки финансирования, невнятного госрегулирования, приватизации собственности образовательных учреждений и оттока из страны квалифицированных специалистов. В результате этого, например, общее количество профессиональных училищ в стране упало на 40% [9].

Хотя все образовательные процессы в Казахстане и в ряде стран постсоветского пространства находятся под контролем государства, в 1992 году было законодательно оформлено функционирование частных школьных и высших учебных учреждений. С течением времени государственные структуры постепенно обеспечили работу частного образовательного сектора, наладили компьютеризацию школьной среды и внедрение современных технологий обучения. Вместе с этим казахстанское правительство активно стимулировало развёртывание в Казахстане филиалов иностранных вузов [2].

Несмотря на некоторый прогресс при попытках реформирования, казахстанская система образования продолжает нести на себе бремя жёстко централизованных методов управления, которые были характерны для советской эпохи. Система высших образовательных учреждений Казахстана всё ещё управляется командно-административными методами, что приводит к низкой эффективности и отсутствию ответственности [10]. При этом нехватка и отсутствие надёжной информации о работе системы затрудняют выработку эффективной политики её развития и усовершенствования.

Высшее образование в Казахстане [11] приобретается на основе среднего образования. Для поступления в ВУЗ выпускники школ сдают выпускные и вступительные экзамены в форме единого национального тестирования (ЕНТ) или комплексного тестирования (для выпускников прошлых лет). Граждане Казахстана имеют право на присуждение на конкурсной основе международной стипендии «Болашак» для обучения за рубежом [12]. По окончании ВУЗа выпускник получает степень бакалавра (4 года), специалиста (5 лет) или магистра (6 лет). Второе высшее образование [13] в Казахстане получают только на платной основе с ускоренным сроком обучения (2-3 года).

Список использованной литературы:

- 1 См.: *Новейший философский словарь / Сост. А.А. Грицанов. – МН.: Изд. В.М. Скакун, 1998. – С.344, 799; Философский энциклопедический словарь. – М.: ИНФА-М., 2004. – С.229, 507-508; Философский энциклопедический словарь. – М.: Сов. Энциклопедия, 1983. – С.292-295, 765-766.*
- 2 *Закон Республики Казахстан «Об образовании». – Принят 27.07.2007. (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.04.2019 г.).*
- 3 *Социалистическое строительство в Казахстане в восстановительный период: Сб. док. – Алма-Ата, 1962.*
- 4 *Советская культурная модернизация в Казахстане // История Казахстана. В 5-ти томах. Том 4. – Алматы: Атамұра, 2010. – С.397-425.*
- 5 *История Казахской ССР. – Алма-Ата, 1959.*
- 6 *Литературная энциклопедия. – М.-Л., 1930.*
- 7 *РГАСПИ (Рос. Госархив социально-политической истории), ф.17, оп.25, д.6, лл.126-128 (по кн.: История Казахстана в 5-ти томах. Том 4. – Алматы: Атамұра, 2010. – С.399).*
- 8 *Кляшторный С.Г., Султанов Г.И. Казахстан: летопись трех тысячелетий. – Алма-Ата, 1992. – С.276.*
- 9 *Касымова Д., Кундакбаева З., Маркус У. Образование // Исторический словарь Казахстана. – Lanham, Toronto, Plymouth: The Scarecrow Press, Inc, 2012. – P.90. (Исторические словари Азии, Океании и Ближнего Востока).*
- 10 *OECD. The persistence of practices from an era of central planning and control result in inefficiency and diminished performance by higher education institutions // Higher Education in Kazakhstan 2017. – Paris: OECD Publishing, 2017. – P.21.*
- 11 *Батырбеков М.Б. Высшая школа Казахстана в лицах. – Алматы: ТОО "Ронд", 2001. – Кн.3.*

12 Из информационных материалов веб-сайта Министерства образования и науки Республики Казахстан.

МРНТИ 06.73.15

Н.Б. Сейсен¹

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

САЛЫҚ САЯСАТЫ – ӘЛЕУМЕТТІК ҚОРҒАУДЫҢ НЕГІЗГІ КЕПІЛІ

Аңдатпа

Бұл мақалада кез-келген мемлекеттің ішкі саясатының басым бағыты ретінде маңызды орын алатын әлеуметтік саясат қарастырылады. Халықтың жоғары сапалы тұрмыс деңгейін қамтамасыз етуде мемлекеттік саяси жүйенің құрылымына кіретін табыстар саясаты, еңбекке қабілетсіздерді әлеуметтік қорғау және еңбекпен қамту саясатын басқа да әлеуметтік салаларымен тығыз байланыста жүргізуде салық саясатының әсері үлкен. Мемлекетте қалыптасқан әлеуметтік әділеттілік пен жоғары адамгершілік негізде құрылған салықтандыру саясаты қоғам белгілеген принциптерді жүзеге асыру нәтижесінде халықтың әл-ауқатын жақсартуға, қоғам өмірінің тепе-теңдігінің сақталуы мен мемлекеттің саяси жүйесінің нығаюына, азаматтардың әлеуметтік әділеттілігін қамтамасыз ету мен әлеуметтік қорғалуының басты кепілі бола алатындығын көруге болады.

Түйін сөздер: салық саясаты, әлеуметтік саясат, ішкі саясат, мемлекет, саяси жүйе, әлеуметтік қорғау, еңбекпен қамту, әлеуметтік әділеттілік, саяси жүйе.

Сейсен Н.Б.¹

¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая

НАЛОГОВАЯ ПОЛИТИКА – ОСНОВНОЙ ГАРАНТ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ

Аннотация

В этой статье рассматривается социальная политика, занимающая важное место в качестве приоритетного направления внутренней политики любой страны. Налоговая политика оказывает огромное влияние на реализацию политики доходов, входящая в структуру политической системы государства в обеспечении высокого уровня жизни населения, на осуществление политики социальной защиты инвалидов и обеспечения занятости в тесной связи с другими социальными сферами. Можно увидеть, что политика налогообложения, разработанная на основе социальной справедливости и высокой морали, утвержденные в стране, может стать основным гарантом обеспечения социальной справедливости и защиты граждан, улучшения благосостояния людей, поддержания баланса общественной жизни и укрепления политической системы государства в результате реализаций принципов установленных обществом.

Ключевые слова: налоговая политика, социальная политика, внутренняя политика, государство, политическая система, социальная защита, обеспечение занятости, социальная справедливость

N.B. Seisen¹

¹Kazakh National pedagogical University named after Abai

TAX POLICY – THE MAIN GUARANTOR OF SOCIAL PROTECTION

Abstract

This article discusses social policy, which occupies an important place as a priority direction in the domestic policy of any country. The tax policy has a huge impact on the implementation of the income policy, which is part of the state's political system in ensuring a high standard of living of the population, on the implementation of social protection policies for persons with disabilities and providing employment in close connection with other social spheres. It can be seen that the taxation policy developed on the basis of social justice and high morale, approved in the country, can become the main guarantor of social justice and the protection of citizens, improving the welfare of people, maintaining the balance of public life and

strengthening the political system of the state as a result of implementing the principles established by society.

Keywords: tax policy, social policy, domestic policy, state, political system, social protection, employment, social justice.

Кез-келген мемлекеттің салық саясаты өз азаматтарының әлеуметтік қорғалуын және әлеуметтік әділеттілігін қамтамасыз етудің негізін қалайды.

Әлеуметтік саясат – бұл экономика саласындағы қажеттіліктерді қанағаттандыруға бағытталған, өзінің құрамына табыстар саясаты, оның ішінде жалақы қорын, еңбекке қабілетсіздердің әлеуметтік қорғалуын, еңбекпен қамту саясатын іске асыру, әлеуметтік саладағы саяси қызметтің белгілі бір үлгілері болып табылады. Әлеуметтік саясат азаматтардың әл-ауқатын арттыру проблемасын шешуге бағытталады. Әлеуметтік саясатты қалыптастыру кезінде, алдымен, мемлекет алдындағы әлеуметтік басым бағыттарды шешу міндеттері тұрады.

Саяси жүйенің маңызды бейімделу механизмі болып табылатын, қоғамның экономикалық базисімен ажырағысыз байланысқан әлеуметтік саясат – саясат пен әлеуметтік жүйе аралығындағы келісім көпірі болып табылады. Халықтың жоғары сапалы тұрмыс деңгейін қамтамасыз ету әлеуметтік саясаттың басты мақсаты. Әлеуметтік басым бағыттарға келетін болсақ, олар уақыт пен кеңістікте өзгеріске ұшырап отырады, себебі оларды таңдау белгілі бір елдегі сол уақыт сәтіндегі нақты жағдайға байланысты анықталады. Оның белгілі бір уақыт кезеңінің тиісті қоғамдық мүдделері мен басым бағыттарының міндеттері арасында қалыптасатын таңдау мен мәмілеге келу тұтастай алғанда әлеуметтік саясатқа толықтай қатысы бар. Әлеуметтік өмір – экономика да, саясат та. Сонымен бірге қоғам өмірінің рухани және басқа тұстары да көрініс табатын қоғамдық өмірдің негізгі сферасы. Қоғамдық өмірдің бұл саласында адамдардың тамақ, баспана қажеттілігі, бос уақытын өткізу, мәдениетті игеру, әлеуметтік қорғау секілді басқа да негізгі қажеттіліктері қанағаттандырылады. Өйткені өзінің негізгі қажеттіліктерін қанағаттандыруда адамдар бір-бірімен өзара әрекеттесіп, өздерін қоғамдық тіршілік иесі ретінде көрсетеді. Әлеуметтік өзара әрекеттесу тұлға аралық, сондай-ақ топтар аралық сипатта болады. Әлеуметтік топ адамдардың мүліктік, кәсіби, этникалық, жыныстық, жастық және басқа да айырмашылықтарына байланысты тұлғалардың мәртебелік жағдайын анықтайды.

Әлеуметтік саясат тұлға мүддесінің қорғалуын және оның негізгі қажеттіліктерін қанағаттандыру мүмкіндігін қамтамасыз етуге міндетті. Әлеуметтік саясат фундаменталды болып келеді, оның пайда болуы адамдар ассоциясының функционалды ерекшеліктерімен анықталынады, яғни бұл қажеттіліктер мен өзара қорғануды бірлесіп қанағаттандыру деген сөз. Бірақ әлеуметтік саясат тек адамзат өркениетінің дамыған сатысында ғана өз мәнін арттырады. Қазіргі демографиялық, өркениетті қоғамда әлеуметтік саясат мынадай бірнеше негізгі бағыттарда жүргізіледі:

1. Тұлғаның әлеуметтік-саяси және еңбек белсенділігіне қолғабыс жасап, осыған қажетті экономикалық және саяси шарттарды орнату.
2. Халықтың қорғауға зәру болып отырған бөлігіне мемлекеттік қорғауды ұйымдастыру.
3. Тұлға құқығының сақталуы.
4. Тұлға және әлеуметтік топ мүдделерін түйістіру.
5. Халықтың өзінің әлеуметтік жағдайына және қажеттіліктерінің мейлінше толық қанағаттандырылуын қамтамасыз ету.

Осы орайда мемлекет пен қоғам қажетті ресурстарды бөліп, тиісті құрылымды қалыптастыруға міндетті, өйткені әлеуметтік бағдарламалардың іске асырылуы бөлініп отырған ресурстар саны мен оларды мақсатты пайдалануды ұйымдастыруға тікелей тәуелді [1].

Әлеуметтік саясат жалпы және тұтастай алғанда қажеттілікті барынша мольнан қамтамасыз етіп, әл-ауқатты барынша көтерудің негізіне сүйенуі қажет. Осыған сәйкес әлеуметтік процестерді реттеу арқылы осы саланың жағдайының өзгерісі бағаланып, денсаулықтың, халыққа білім берудің және әл-ауқаттың жақсару жағдайынан көрініс береді. Әлеуметтік саясатты жүзеге асыру кезінде халықтың жекелеген топтары арасында табыс деңгейінің, материалдық жағдайының шектен тыс алшақтығын азайту маңызды орын алады. Ол еңбекшілердің өндірісті, басқаруға қатысуы, жаңаша ой жүйесін меңгерген адамды қалыптастыру, қала және ауыл халқының тұрмыс деңгейін жақындастыру, әлеуметтік әділеттіліктің қоғам белгілеген принциптерін дәйектілікпен жүзеге асыру, осының негізінде мемлекеттің саяси жүйесін нығайту мәселелерін қамтиды. Осылайша, әлеуметтік саясат жүйе ретінде 4 ірі қосымша жүйелердің бірлігі ретінде қарастырылады, оның әрқайсысы өзіне енетін

элементтер бойынша өзінше дербес жүйені құрайды. Олар: табыстар саясаты, еңбекке қабілетсіздерді әлеуметтік қорғау саясаты, еңбекке қамту саясаты және әлеуметтік сала саясатын қамтиды.

Табыстар саясаты – халықтың жалпы (орташа) әл-ауқатының деңгейін көтеру жөніндегі мемлекеттік шаралар жиынтығын, әртүрлі типтегі әлеуметтік қауымның арасындағы табысты бөлу және қайта бөлуді, халықтың жалпы құрылымындағы кедейлер санын азайтуды білдіреді. Табыстар саясаты мағынасы өте кең және санқырлы мәні бар ұғым, ол ағымдағы табыстарды реттеу (оның ішінде еңбекақы), материалдық байлық пен мүліктік жағдайды реттеу, алынатын табыстар арасындағы шектен тыс алшақтықты теңестіру мақсатын көздейтін бөлу саласындағы саясат және кедейшілікпен күрес саясаты сияқты қосымша жүйелерді өзіне біріктіреді. Кең тұрғыдан алғанда зейнетақы, шәкіртақы, дотациялар және әртүрлі сипаттағы жәрдемақылар табыстар қатарына жатады.

Халықты әлеуметтік қорғау саясатыбіздің пайымдауымыз бойынша, еңбекке қабілетсіз және әлеуметтік жағынан қайыршылыққа ұшыраған халық тобын қолдау жөніндегі мемлекеттік шаралар кешенін білдіреді. Оның құрамдас бөлігін құрайтын зейнетақы саясаты, еңбегі сінген адамдарды әлеуметтік қорғау саясаты (соғысқа қатысушылар т.б.), соғыс және еңбек мүгедектерін қамтамасыз ету саясаты, көпбалалы және әл ауқаты төмен отбасыларына әлеуметтік көмек саясаты, ауруға байланысты уақытша жұмыс істемейтін азаматтарды, жүкті әйелдерді әлеуметтік қолдау саясаты болып табылады. Бұған халықты қорғау саясаты мен еңбекпен қамту саясаты аралығын қамтитын жұмыссыздық жөніндегі жәрдемақы төлемдерін де қосуға болады. Әлеуметтік қорғау оларға тиімді өндірістік қызмет үшін қажетті жағдайлар жасауды, еңбекке қабілетті азаматтарға бар игілігін өз еңбегімен көтеруге бағытталған мүмкіндіктер, экономикалық дербестігі мен кәсіпкерлігінің өрісін кеңейтуге жағдайлар жасауды көздейді.

Еңбекпен қамту саясаты еңбек ресурстарын аумақтық-салалық бөлу мен қайта бөлу және жұмыссыздарды еңбекпен қамтудың оңтайлы параметрлерін қолдау жөніндегі мемлекеттік шаралар жиынтығын білдіреді. Ол толық еңбекпен қамту саясаты (социалистік немесе швед варианты) немесе көптеген дамыған елдер ұстанатын жұмыссыздықтың болуын көздейтін, тек тиімді еңбекпен қамту саясаты, еркін рыноктың болуы мүмкін. Оның соңғысы жаңа жұмыс орындарын құруға негізделсе белсенді сипатқа, ал жұмыссыздық жөнінде жәрдемақы беруге негізделсе теріс сипатта болады. Толық жұмыссыздық жағдайында кәсіпорындар жұмысшы күшіне бәсекелестікке ұмтыла отырып, атаулы жалақы мөлшерін ұсынады. Оған әдетте оларды кәсіподақтар итермелейді. Осының салдарынан еңбекке деген ынта төмендеп, инфляция өседі. Швецияның тәжірибесі көрсеткеніндей, өндіріс, сұраныс пен ұсынысқа икемсіздік танытып, оның тиімділігі мен бәсекелестікке қабілеттілігін төмендетеді. Екінші жағынан, үлкен ауқымдағы жұмыссыздық қоғамының экономикалық, әлеуметтік-саяси тұрғыдан алғанда қолайсыз екендігін аңғартады. Жұмыссыздар салық төлемейді, керісінше, мемлекет оларға жәрдемақы төлеп, қосымша жұмыс орындарын ашуға, оларды қайта даярлауға едәуір қаржы жұмсайды. Осының салдарынан қоғам үлкен экономикалық зардап шегеді [2].

Салық саясатының тиімділігі көп жағдайда салықтандырудың қолдану принциптеріне байланысты болады. Дүниежүзінің барлық мемлекеттерінде салық жүйесін құру кезінде А.Смиттің «Халықтар байлығының табиғаты мен себептерін зерттеу туралы» еңбегінде ұсынылған салықтандырудың экономикалық принциптері қолданылады. А.Смит ұсынған принциптер бүгінгі күнге дейін әлі мәнін жоғалтқан жоқ. Алайда, 200 жылдан астам тарихи даму кезінде А.Смит принциптері біршама өзгерістерге ұшырады. Қазір іс жүзінде бұл экономикалық принциптердің төртеуі ғана нақты жүзеге асырылып отыр. Олар: әділеттілік принципі; үйлесімділік принциптері; салық төлемгерлерінің мүдделері мен мүмкіндіктерін барынша ескеру принципі; үнемдеу принципі.

Бірақ, салық тетігінің ролі бірте-бірте күрделенуіне байланысты бұл принциптер қазіргі салық механизмін толық қалыптастыруға жеткіліксіз болып табылады. Егер Қазақстанның салық жүйесін әділеттілік принципі бойынша құрылған деп есептейтін болсақ, онда заңдылық мына ережелер арқылы мүлтіксіз орындалуы қажет:

Мемлекеттің бюджет және салық саясаты әртүрлі мүмкіндіктегі салық төлемдерін, бастапқы қайта бөлу негізіне құрылуы керек. Бұл «салықтандыру біркелкілігі» жөніндегі ойдың дәрменсіздігін айғақтады. Бұған қосымшы айтарымыз, салықтандыру жүйесін реформалау бағытын талдау бір-бірімен бәсекелес салық ауыртпалығын бірдей көтеруге қабілеттілігі мен мүдделері біріккен, әртүрлі топтардың болатындығын ескере отырып жүргізілуі керек. Әділетті салық жүйесі ірі өнеркәсіп кәсіпорындары мен кіші кәсіпорындарын әртүрлі мүмкіндігі бар төлемгерлер екенін ескерусіз қалдыра алмайды. Оларды заңды тұлғалардан алынатын табыс салығы және ҚҚС-ы жөніндегі аванстық төлемдері бойынша теңестіруге болмайды. Сондай-ақ, жаңадан құрылған кәсіпорындар мен

бірнеше жыл бойы жұмыс істеп келе жатқан кәсіпорындардың салық төлеу мүмкіндіктерін де бөліп қарастырылуы керек.

– Әділеттілікке қол жеткізу үшін салық жүйесі салықтардың әртүрлілігі сипатына қарай дифференциалдануы, жіктелуі қажет. Кез-келген салық жүйесінде белгілі бір мемлекеттің қажеттіліктерін қаржыландыруға арналған салықтар болуы қажет, басқаларға қарағанда мемлекеттен көп игілік алатындардың бөлек төлемдері болады.

– Жеңілдіктердің болуы-салық жүйесі әділеттілігінің негізгі белгісі. Белгілі бір артықшылық беретін салықтан босату, аз алу, кейінге шегеру т.б. сияқты жеңілдіктер салық төлемдерін есептеу мен төлеу кезінде кез-келген салық жүйесінің қажетті элементтері болып табылады. Салық жеңілдіктерінің тиімді жолдары арқылы ел экономикасы мен әлеуметтік жағдайды мемлекеттік реттеу жұмысы жүзеге асырылады. Салықтандыру үлгісін таңдау кезінде кез-келген заң шығарушы қайырымдылық пен әділеттілік принципі тұрғысынан келуі керек, ал жекелеген азаматтарға берілетін әділ жеңілдіктер барлық азаматтар арасындағы формальды теңдіктің этикалық шегін түзетеді.

– Әділеттілік принципі негізінде салықтандырудың прогрессивті және жіктемелік түрі көрініс береді. Жіктемелік анықтама бойынша, егер салық төленгеннен кейін төлемгердің экономикалық жағдайының теңсіздігі қысқарса, оны салық жүйесінің прогрессивті түрі деп атайды. Іс жүзінде ол күрделі прогрессия арқылы жүзеге асады. Ставка мөлшері салықтандыру объектісімен бірге өседі, бірақ көтеріңкі ставка барлық объектіге емес, шекті мөлшерден асып кеткен сома мөлшеріне ғана қолданылады. Мұндай салықтандыру кезінде жағдайы тәуір төлемгер, жағдайы төменірек төлемгерге қарағанда табысынан салықты неғұрлым мол төлейді [3].

Салықтандырудың жіктемелік түріне келсек, бұл әдіс салықтандыру объектілері олардың табы түсу көздеріндегі табыс мөлшеріне қарай әртүрлі топтарға жіктеу көрініс береді. Әрбір топқа өзінің арнайы ережелері мен салықтандыру мөлшері қолданылады. Бұл әдіс бойынша әрбір табыстан салық бөлек алынады. Осы жүйе дүние жүзінің көптеген елдерінде қолданылып отыр. Заң тұрғысынан алғанда, салық органдары мен салық төлемдерінің өз мүдделерін қорғау кезінде құқықтық және мүмкіндік жағдайлары тең болуы қажет. Салық төлемгерлерін салық тәртібін бұзу дәрежесіне қарай қаржылық жауапкершілікке тарту әділеттілік принципінің орнығуының көрінісі. Қазір өкінішке орай, салық төлеуден ұдайы жалтарып, салық заңдылықтарын біле тұра бұзғандар мен абайсызда немесе «бейқамдық» салдарынан қателік жібергендер бірдей жаза алып жатады. Салықтандырудың әділ жүйесін орнықтыру – кез-келген қоғам мен мемлекеттің ізгі арманы. Оған дүние жүзінің еш мемлекеті қол жеткізген жоқ, бұған адамзат өркениеті жүздеген жылдар бойы ұмтылумен келеді. Заңдылықты қатаң сақтап салықтандырудың әділдік принципін қалыптастыру, түптеп келгенде, отандық салық жүйесін неғұрлым тиімді етіп қана қоймай, сонымен бірге салық тәртібінің орнығуына және өркениетті салық төлемгерінің қалыптасуына ықпал жасайтын болады [4].

Қазақстан экономикасының алдында алғашқыда үлкен міндеттер тұрды. Өндірістің құлдырауын тоқтатып, оны тұрақтандыру, өндіріс салалар дамуының басым бағыттарын айқындауды, салық жүйесін жетілдіру мақсатымен ұштастырылуы қажет болды.

Қорыта келе, салық саясатын қалыптастыру мәселелерін реттеуде мына принциптерге негізделіп құрылғаны тиімді:

- салық жүйесінің тұрақтылығы;
- кәсіпорындардың салалық бағыныштылығына және меншік үлгілеріне қарамастан бірдей салықтандырылуы;
- бір деңгейдегі табысы бар әртүрлі категориядағы төлемгерлер үшін салық ауыртпалығының бір теңдігі;
- өндіріс пен тұтыну саласындағы кәсіпкерлер үшін салықтандырудың бірдей жағдайы.

Ал, салықтардың шекті ставкаларын айқындауда салықтандырудың прогрессивтік деңгейлерін төмендету арқылы салық алымының жиынтық деңгейін едәуір кеміту, осы мақсаттарға жетудің алғашқы қадамы болып табылады. Мемлекетте қалыптасқан әлеуметтік әділеттілік пен жоғары адамгершілік негізде құрылған салықтандыру халықты, әлеуметтік топты, нақты адамды әлеуметтік қорғаудың басты принциптері болып табылады. Әлеуметтік қорғау мен қоғам дамуының тұрақтылығын сақтау – кез-келген мемлекеттің міндеті. Әсіресе қоғамның еңбекке қабілетсіз мүшелерін әлеуметтік қорғаудың айрықша маңызы бар. Әрбір мемлекет белгілі бір уақыт кезеңіндегі нақты әлеуметтік-экономикалық жағдайға және өзінің саяси жүйесінің ерекшелігіне сәйкес өзіндік еңбекпен қамту саясатын қалыптастырады. Жоғарыда айтылған жайларға байланысты, мемлекет кез-келген саяси құрылымға қарамастан, егер ол өзін-өзі сақтап қалу жөнінде ойлайтын болса, жұмыссыздықты

азайтып, толық болмаса да толыққа жуық еңбекпен қамтуды қамтамасыз етуге ұмтылады. Бұның Қазақстанға да қатысы бар.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Кириллова Н. Факторы, определяющие социальное здоровье нации // *Человек и труд*. – 1992. – №3. – С.50.
- 2 Смит А. *Исследование о природе и причинах богатства народов*. – М.: Наука, 1993.
- 3 Рогачева Т.М., Нигматулин Е.З., Серикбаев Б.К. *Социальная политика: качество жизни и социальная защита населения*. – Алматы: РИО ВАК РК, 2000. – С.102-103.
- 4 *Финансисты Казахстана решают проблему привлечения в экономику сбережений населения* // *Казахстанская правда*, 1999, 29 мая.

МЕРЕЙТОЙ ЮБИЛЕЙ ANNIVERSARY

ҚАЛАМЫ ҚАРЫМДЫ, ТАЛҒАМЫ ТЕРЕҢ, ТӘЛІМІ МОЛ ҚАЙРАТКЕР-ЖУРНАЛИСТ

М.ТОҚАШБАЕВ 70 ЖАСТА

Әр журналистің өзіндік жазу стилі болады, ол сол жанның ішкі жан дүниесін, болмыс-қасиетін байқатады. Мәкеңнің ерекше бір қасиеті – ұлтжандылығы, қазақ халқының бай мәдени мұрасын терең меңгергендігі және сол мол рухани қазнамен жас ұрпақты терең сусындатсам деген арманы. Жас ұрпақтың бойына ұлттық қасиеттерді ұялатумен бірге оларға заман талабына сай білім беру мәселесі қатар жүреді, Мәкен осы мәселеге де терең деп қоятын қаламгер.

Мәкең өмірде жиған-тергені мол, әр нәрсенің байыбына терең бара білетін асқан ойлы талғампаз жан. Ол бар табиғатымен журналист болғаннан кейін қандай болмасын күрделі проблеманы қысқа да нұсқа жазуға машықтанған. Ол сізді шаршатпайды, уақытыңызды да көп алмайды, аздаған ғана мақалаға күрделі де көлемді дүниелерді терең, әрі қызықты нақышта дәл жеткізеді, тақырыбы келген тұста тәрбиелік мәні бар, ұлттық құндылықтармен сабақтас, ел келешегі тұрғысынан өз ойын қосады, немесе сол ойды сөз арасында білдіреді.

Мәкең жаны таза, ойы терең, дүниетанымы кең, қаламы ұшқыр, ел келешегін ойлайтын қайраткер-қаламгер жан. Сөзімді растау үшін Мәкеңнің кітаптарында жазылған біраз мақаларының тақырыптарын ғана қарастырайын. Сіздер осы тақырыптардың өзінен ақ оның жан-дүниесін сезініп, асыл ойлы азамат екеніне көз жеткізесіздер.

2007 жылы М.Тоқашбаев Қазақстан Педагогикалық Ғылымдар Академиясына өзінің **«Адамгершіліктің қарапайым қағидалары»** атты кітабының қолжазбасын әкелді. Академия мүшелері – танымал педагог ғалымдар оның ұрпақ тәрбиесіне ерекше ден қоятын жазушы екеніне тәнті болып, қолжазбаны бірауыздан мақұлдады. Кітап «Тәрбие – тал бесіктен» деп аталатын мақаладан басталып, «Амандасу», «Адалдық», «Патриот болу», «Ата-ананы құрметтеу», «Тілін құрметтеу», «Дінін сатпау», «Әділ болу», «Имандылық», «Шыншылдық», «Қайрымдылық» деген тақырыптарда жазылған мақалалармен өрби береді. Біз бұл қолжазбаны «бойында бай ұлттық адами қасиеті бар ұрпақ тәрбиелеуде ерекше маңызға ие құнды еңбек» деп шешім шығардық. Кітап «АстанаМедиаПресс» баспасынан 3000 данамен шығып, бірден тарап кетті.

Бұл еңбек әр отбасы бала тәрбиелеуде пайдаланатын, стол үстінде тұратын еңбек болса керек, сондықтан оны көп тиражбен екінші басылымда басып шығару қажет деп есептейміз.

2009 жылы Мәкеңнің **«Дәуір дүрсілі»** атты көлемді публицистикалық шығармалар жинағы жарық

көрдi. Жетi тараудан тұратын еңбектiң тарауларының аттарына көңiл ауларайықшы: «Құлдық психологиядан – ұлттық санаға», «Азаттық таңы алдында», «Тәуелсiздiк – тынысым!», «Демократиялық қоғамнан – ұлттық мемлекетке!», «Бас редактор бағаны», «Жүрегiм менiң – жер шары», «Туған жердiң тұлғалары». Қаншалықты кең тыныс, терең талғам десеңiзшi.

Жазылған мақалаларға көңiл аударсақ: «Рухани құлдықтан – азаматтық өрлiкке», «Ұрпақ алдындағы жауапкершiлiк», «Екi айналып келмейдi егемендiк», «Қоржын бос, көңiл тоқ», «Көлеңкелi экономика керi тартады», «Еуропаның төбе биi – Қазақстан!», «Желтоқсан желi қуантты менi», «Қазақ ұлтының тағдыры – ұлттық мемлекетте», «Байлығымызға өзiмiз ие болайық та?!», «Өз жолымызды таңдайық та», «Халық зиялы қауымнан не күтедi?», «Бiз қазақтар қандаймыз?», «Қазаққа қауiптi дерт – «мәмбетизм», «Қазақтай азап шеккен еш халық жоқ», Халифа Алтай туралы жазылған «Ұлтымыздың Ұстазы», Сәбетқазы Ақатай туралы жазылған «Азаттығымыздың алып тұлғасы», «Қазақ – менiң бауырым!». Венгр ғалымы Қоңыр Иштуан Мандоки осылай дейдi», мақаласы, «Театр тарланы туралы сөз. Қазақ театр өнерiнiң көрнектi өкiлi Асқар Тоқпанов туралы сыр» деген және елiмiздiң басқа да көрнектi тұлғалары туралы көптеген мақалалар жазылған.

Көлемi 725 беттiк осында көлемдi еңбектен Мәкеңнiң ұрпақ тәрбиесiн, ел ертеңiн ойлаған азаматтығы мен халқымызға қалтқысыз еңбек еткен ұлы тұлғаларға деген шынай алғыс сезiмi анық байқалады.

2016 жылы «Нұрсат» баспасында Мәкеңнiң **«Жан-дауысi»** деген кiтабы шықты. Онда: «Ғылымнан ажыраған бiлiмде сапа болмайды», «Қытай экспанциясы қауiптi», «Атом электр стансасы салынбасын», «Журналистер қауымы қазақтың барлық сыздаған жарасының аузында жүр», «Қонаевтiң анасы туралы ақиқат», «Сүлеймен Сұлтан туралы ақиқат», «Мемлекеттiк тiлге қатысты көзбояушылық тоқтатылсын», «Қазақ тойының жаңа форматы», «Инженерлiк идеялар», «Тiлеп алынған» төңкерiс?», «Қазақ ұлттық кеңесi деген не?» деген және осындай көптеген тақырыптарды оқисыз.

Мен осы мақалалардың iшiнде соңғы «Қазақ Ұлттық Кеңесi деген не?» деген мақалаға ғана тоқталайын. *«Менен көп жұрт Сiз осы идеяның авторы көрiнесiз, сонда Қазақ Ұлттық Кеңесi деген не деп сұрайды. Оған бiр ауыз сөзбен жауап беру қиын, дегенмен қысқаша баяндап шығуға тырысайын.»*

Қазақстанда тұтастай қазақ халқының мүддесiн қорғайтын ешқандай ұйым не мекеме жоқ. Президент электораттың, Үкiмет пен Парламент орыс тiлдiлердiң ыңғайына бейiм. Түрлi диаспоралардың мүддесiн ҚХА қорғайды. Қазақ халқы iс жүзiнде – жетiм.

Ал «Жетiм қозы – тасбауыр, жетiлер де отырар», деп, «оны құрған барлық облыстардан келген Халық Өкiлдерiнiң Құрылтайы» екенiн, оның ненi көздейтiнiн айтып, мақаласын «өз басым жұмыс iстесе Ұлттық Кеңеске де, Қазақ деген халқыма да құл болуға әзiрмiн!», деп аяқтайды. Қаншалықты азаматтық патриоттық қасиет десеңiзшi. Мiне бұл Мәкеңнiң тұнып тұрған iшкi жан-дүниесi, бар арманы!

2019 жылы Мәкеңнiң **«Сөз-семсер»** деген кiтабы жарық көрдi. Бұл кiтапта да оның көптеген мақалалары жинақталып берiлген. Солардың қатарында: «Иманнан алыстау – ақылдылық емес», «Жерлеудегi алалық», «Ломбард – кедейлердi тонау», «Павлодар атын өзгертудiң бес себебi», «Орыс нацистерiнен сақ жүрiңiздер», «Әйелде қайын-жұрт болмайды», «Мұхтар Жәкiшев бостандыққа шығарылсын!», «Аузы «қисайғандардың» ниетi түзелсiн!», «Шәмшiге Алматыда неге ескерткiш қойылмайды?», «Оффшор қылпылдатыр отыр», «Көтерiлiс ресми мойындалсын», «Надан буын – мәнгүрт халық», «Министр доғарысқа кетсiн!», «Жер сатылмасын!», «Баусақ бала» қайдан шыққан?», «Бiлiк желтоқсаннан неге қорқады?», «Бiлiмдi мен ақылдың айырмашылығы», «Қызғаныш пен көре алмаушылық», «Ер адамдарға қатысты тыйымдар», «Сатып алуға болмайтын құндылықтар», «Суицид – соңғы шыңғырыс!», «Масқара мырқымбайлық!» және басқа да 250-дей мақала жинақталған.

Соңғы «Масқара мырқымбайлық!» деген мақалада Мәкең: *«Қоғам белсендiсi болған жасырақ кезiмде «Неге депутат болмайсың? Депутаттыққа түссеңшi?!» деген тәрiздi өтiнiш-сұрақтар жиi қойылатын. ... ешқашан депутат болуға тырысқан емесiн.»*

Қайта маған депутат болғаннан гәрi айтарымды айтатын, жазарымды жазатын журналист қызметiнiң мүмкiндiгi әлдеқайла кең көрiнетiн. Соған бүгiнгi күнi таза тағы да көз жеткiзгендеймiн», деп Мәкең өз ойын қысқа ғана нақты пiкiрлермен нақыштай түседi.

Мiне бұл Мәкеңнiң өзi таңдаған, өмiрлiк серiк еткен журналист мамандығына деген және өзiнiң журналист болып, қоғамға өз ойын ашық және айқын жеткiзуге мол мүмкiндiк алғаны үшiн

Жаратушыға деген бір ризашылық сезімінің көрінісі болса керек.

Мәкеңнің қаламынан көркем-әдеби, публицистикалық, танымдық 15 кітап жарық көрген. Мен Мәкеңнің 4 кітабына ғана қысқаша шолу жасағандай болдым. Осы кішкене шолудың өзінен біздер оның тақырыбы аясының кеңдігін, талғамының тереңдігі мен азаматтық қасиеті мол партиот жан екенін байқаймыз.

М.Тоқашбаев Қазақстан Педагогикалық Ғылымдар Академиясын құруға қаламгер ретінде ат салысты. Академияның жұмыстарына араласып, елімізде және Әлемде білім саласында болып жатқан өзгерістерді бізбен бірге талқылап, өз ой-пікірлерімен бөлісіп отырады. Баспадан шыққан еңбектерімізбен алдыңғылардың бірі болып танысып, біздерден сұхтаттар алып, сол еңбектер туралы БАҚ мақалалар жазып отырады. Біз мұны Мәкеңның мына ғылым мен техника ғарыштап дамып жатқан ХХІ ғасырда жастарымыз бәсекеге қабілетті жандар болуы үшін сапалы білім алса екен деген үлкен ағалық қамқорлығы деп қабылдаймыз.

Ел ағасы, көрнекті қоғам қайраткері, елімізге танымал журналист, белгілі жазушы-публицист, ұлт жанашыры, Қазақстан Педагогикалық Ғылымдар Академиясының академигі Марат Тоқашбаев мерейлі 70 жасқа толып отыр. Мәкеңнің ұрпақ болашағы, ел келешегі үшін ақтарған қыруар еңбегіне мол ризашылық білдіре отырып, алдағы уақыттарда да көптеген еңбектер күтенімізді айтып, оған ұзақ ғұмып, бақ-береке тілейміз!

*Асқарбек Құсайынов,
Қазақстан Педагогикалық Ғылымдар
Академиясының президенті, академик,
ҚР Мемлекеттік сыйлығының лауреаты.*

**АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТ
СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ**

1. **Шеръязданова Г.Р.** – к.полит.наук., и.о. профессора кафедры философии Казахского Агротехнического университета им. С.Сейфуллина
2. **Курмангали А.К.** – д.п.н., доцент кафедры международных отношений Казахского национального педагогического университета имени Абая
3. **Рахимова Г.Б.** – к.п.н., ст. преподаватель Казахского национального педагогического университета имени Абая
4. **Сейсен Н.Б.** – с.ғ.д., Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университетінің саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының қауымдастырылған профессоры
5. **Абхари Айман Шаукат Фарис** – PhD докторант кафедры политологии и социально-философских дисциплин, КазНПУ имени Абая
6. **Мамырбеков Н.Е.** – Абай атындағы ҚазҰПУ саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының «Саясаттану» мамандығының 1-ші курс докторанты
7. **Абсаттаров Г.Р.** – кандидат политических наук, декан факультета международных отношений Казахского университета международных отношений и мировых языков имени Абылай хана
8. **Каппасова Г.М.** – старший преподаватель кафедры управления и политологии Павлодарского государственного университета имени С.Торайгырова
9. **Свинарчук А.И.** – магистр педагогических наук, старший преподаватель кафедры международных отношений, истории и социальной работы Кокшетауского университета имени Абая Мырзахметова
10. **Сагындыкова Ж.О.** – кандидат филологических наук, Университет Нархоз, Руководитель Управления по развитию и связям с выпускниками
11. **Акпаева Э.Р.** – к.полит.н., ассоциированный профессор кафедры международных отношений и регионоведение, магистр культурологии Казахского университета международных отношений и мировых языков имени Абылай хана
12. **Досжанова А.И.** – ст. преподаватель кафедры Современной Истории Казахстана и мировоззренческих дисциплин Казахского университета международных отношений и мировых языков имени Абылай хана
13. **Шубаева У.К.** – философия ғылымдарының кандидаты, Қазақ ұлттық аграрлық университеті
14. **Абдикерова Г.О.** – д.соц.н., профессор кафедры социологии и социальной работы КазНУ им. аль-Фараби
15. **Дуйсенова С.М.** – старший преподаватель кафедры социологии и социальной работы КазНУ им. аль-Фараби
16. **Омарова А.Т.** – Ph.D, старший преподаватель социологии и социальной работы КазНУ им. аль-Фараби
17. **Лукпанов А.А.** – докторант 1-го курса кафедры «Социологии и социальной работы» КазНУ имени аль-Фараби
18. **Елеусизова С.К.** – докторант 1 курса по специальности «Социология» кафедры политологии и социально-философских дисциплин КазНПУ имени Абая
19. **Удербаетова Л.Д.** – докторант 1 курса по специальности «Социология» кафедры политологии и социально-философских дисциплин КазНПУ имени Абая
20. **Иманбекова Б.И.** – саяси ғылымдар докторы, Қазақ Мемлекетік Қыздар Педагогикалық Университетінің қоғамдық-гуманитарлық пәндер кафедрасының доценті
21. **Нурғалиева А.** – «Туран» университетінің «Заңтану және халықаралық құқық» кафедрасының оқытушысы
22. **Смағамбет Б.Ж.** – әлеуметтану ғылымдарының кандидаты, доцент, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің әлеуметтану кафедрасы
23. **Тлеспаетова А.А.** – «6D050100 – Әлеуметтану» мамандығының докторанты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің әлеуметтану кафедрасы
24. **Жұмағұлов М.О.** – Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті, «Әлеуметтану» мамандығының 2 курс докторанты
25. **Абсаттаров Р.Б.** – член-корреспондент НАН РК, доктор философских наук, почетный зав.

кафедры, профессор-консультант КазНПУ имени Абая

26. **Рау И.А.** – доктор философских наук, профессор Академии ведущих кадров Бундесфераг. Гамбург, Германия

27. **Ожукеева Т.О.** – д.и.н., проф. Академии государственного управления при Президенте Кыргызской Республики

28. **Иманкулова Н.Р.** – аспирант Академии государственного управления при Президенте Кыргызской Республики

29. **Торогельдиева Б.М.** – Қырғыз Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару Академиясы

30. **Алмаз М.А.** – Халықаралық қатынастар магистрі, Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ оқытушысы

31. **Болысбек М.Ә.** – Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің 1 курс PhD-докторанты

32. **Бюлегенова Б.Б.** – Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің доценті

33. **Нуров М.М.** – Абай атындағы ҚазҰПУ саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының PhD докторанты

34. **Әліқұл Б.Б.** – Т.К. Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясының магистранты

35. **Нұралина Б.А.** – Абай атындағы ҚазҰПУ, Саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының PhD докторанты

36. **Жалмағанбетова А.С.** – Қ.Жұбанов атындағы АӨМУ, Тарих және дінтану кафедрасының магистранты

37. **Макимбаева Ж.М.** – Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Әлеуметтік ғылымдар факультеті, Әлеуметтану кафедрасының 1 курс докторанты

38. **Иманбаева С.** – Қазақ Мемлекеттік Қыздар Педагогикалық Университетінің әлеуметтану ғылымдарының магистрі, аға оқытушы

39. **Набиев В.Г.** – Абай атындағы ҚазҰПУ-нің саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының PhD докторанты

40. **Рахманова Г.Б.** – тарих ғылымдарының кандидаты, Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ

41. **Едильбаева Мадина** – «БМ020200 – Халықаралық қатынастар» мамандығы магистранты, Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ

42. **Тауенов Қ.Е.** – Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті, «Әлеуметтану» мамандығының 1 курс докторанты

43. **Муханова Г.Б.** – Саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының PhD докторанты, Абай атындағы ҚазҰПУ

44. **Насимов М.Ө.** – саяси ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Қызылорда «Болашақ» университеті

45. **Жұмағұлов М.О.** – Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті, «Әлеуметтану» мамандығының 2 курс докторанты

46. **Саурбаева Р.** – Қазақ Мемлекеттік Қыздар Педагогикалық университеті қоғамдық-гуманитарлық пәндер кафедрасы, әлеуметтік ғылымдар магистрі

47. **Шұқыжанова А.Н.** – PhD, оқытушы, Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ

48. **Өсімбаева И.С.** – с.ғ.к., аға оқытушы, Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ

49. **Байгазиева Г.Ж.** – Казахский Национальный Медицинский Университет имени С.Д. Асфендиярова

50. **Оналбаева Л.Б.** – магистрантка «Казахстанского медицинского университета «ВШОЗ»

51. **Тохтахунов Б.Н.** – магистрант 2 курса по специальности «Философия» кафедры политологии и социально-философских дисциплин

52. **Айдарбеков З.С.** – заведующий кафедрой История Казахстана и общественных наук КазУМОиМЯ имени Абылай хана, доктор философских наук

53. **Абылкасымова М.** – магистрант Almaty Management University/ICDParis, специальность 5B051000 – «Государственное и местное управление»

54. **Толеубекова Б.Х.** – Заң ғылымдарының докторы, Тарих және құқық институтының заң факультетінің профессоры, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

55. **Сайлибаева Ж.Ю.** – Заң ғылымдарының кандидаты, Заңтану кафедрасының аға оқытушысы, тарих және құқық институты, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

56. **Тыныбекова З.** – тарих және құқық институтының заң факультетінің магистрі, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

57. **Құсайынов Асқарбек** – Қазақстан Педагогикалық Ғылымдар Академиясының президенті, академик, ҚР Мемлекеттік сыйлығының лауреаты

**Требования к научной статье для опубликования в журнале
Вестник КазНПУ имени Абая, серия «Социологические и политические науки»**

Журнал является периодическим научным изданием и является одним из источников научной информации.

Журнал имеет международный ISSN и подписные индексы. Журнал включен в перечень научных изданий, рекомендуемых Комитетом по контролю в сфере образования и науки для публикации основных результатов научной деятельности.

В журнале публикуются результаты научных исследований по актуальным проблемам фундаментальных, прикладных исследований в области социологических и политических наук ученых, ППС, докторантов и магистрантов нашего университета, других вузов и научных организаций и ученых из-за рубежа. Материалы публикуются на государственном, русском, английском и др. языках.

Требования, предъявляемые к оформлению статьи: Редакционная коллегия принимает ранее неопубликованные статьи по научным направлениям журнала. Текстовый редактор Microsoft Word, 2007, 2010. Объем до 6 страниц компьютерной машинописи Times New Roman кегль 11. Поля: левое – 3 см, верхнее и нижнее – 2 см, правое – 1,5 см, через 1 интервал; заголовки печатаются прописными буквами жирным шрифтом. В начале статьи необходимо обозначить МРНТИ (В интернете ГРНТИ). Заголовок отделяется от текста пробелом. Над заголовком в центре указываются инициалы и фамилия автора (жирным курсивом), ниже должность по месту работы, учебы, ученая степень и ученое звание, затем аннотация 100-150 слов и ключевые слова (на трех языках); примечания и список литературы указываются в конце текста статьи. Рисунки, таблицы, графики, диаграммы представляются непосредственно в тексте с указанием нумерации (Например, Рис. 1, Таблица 1). Количество рисунков, таблиц, графиков и диаграмм не должно превышать 20% от всего объема статьи (в некоторых случаях до 30%). Список литературы помещается в конце текста и составляется в соответствии с порядком упоминания работ (сквозная нумерация). Ссылки на литературу в тексте оформляются в «квадратные» скобки, в виде номера, соответствующего номеру данной работы в списке литературы. При использовании цитат обязательно указывать страницу источника, например: [1, с. 138], в случае использования интернет-источников указывать ссылку на источник. Публикация – 5000 тенге, для сотрудников КазНПУ – 3500 тенге.

Адрес: Казахстан, Алматы, Джамбула 25, каб. 207., Казахский национальный педагогический университет имени Абая, общеуниверситетская кафедра политологии и социально-философских наук.

Образец оформления статьи:

МРНТИ 11.25.07

R.B. Absattarov¹, K.I. Mirzoev²

¹*the corresponding member of National Academy of Science of the Republic of Kazakhstan (NAS of RK), Doctor of Philosophy, Professor, the Head of the Department of Political Science and social and philosophical disciplines in Kazakh National Pedagogical University named after Abay*

²*Academician of the International Academy of Higher Education, Doctor of Philology, Professor, the Head of the Department of Oriental Languages in KazNPU named after Abay, absattarov@mail.ru*

KURDISH DIASPORA IN EURASIA

Abstract

The article deals with topical issues of the Kurdish diaspora in Eurasia that are not yet studied in the social and political literature. The article studies in detail the history and fate of the Kurdish diaspora and their way spread themselves, so that the millions of the Kurdish people found themselves far outside their historical Motherland – Kurdistan. Today, all around the world, about 4 million representatives of Kurdish diaspora live and work and about one million they are in Eurasia. The paper paid attention to the peculiarities and problems of the Kurdish diaspora in Russia, Azerbaijan, Armenia, Georgia, Kazakhstan, Uzbekistan, Kyrgyzstan, and Turkmenistan. At the same time studied issues of the present generation of Kurds in Eurasia: the way they guard and protect the Kurdish civilization to their posterity. However, the attention paid to discussion questions also.

Keywords: Kurds, culture, language, Kurdistan, the empire, repression, law, government, power, moving, customs, and traditions.

1. Introduction.

The problems of the Kurdish diaspora in Eurasia and the world have not been studied in the literature. Of course in one article it is impossible to consider all problems of the Kurdish diaspora. Therefore, we will learn some of the issues of the Kurdish diaspora in Eurasia.